Amsterdamsche Tafereelen.

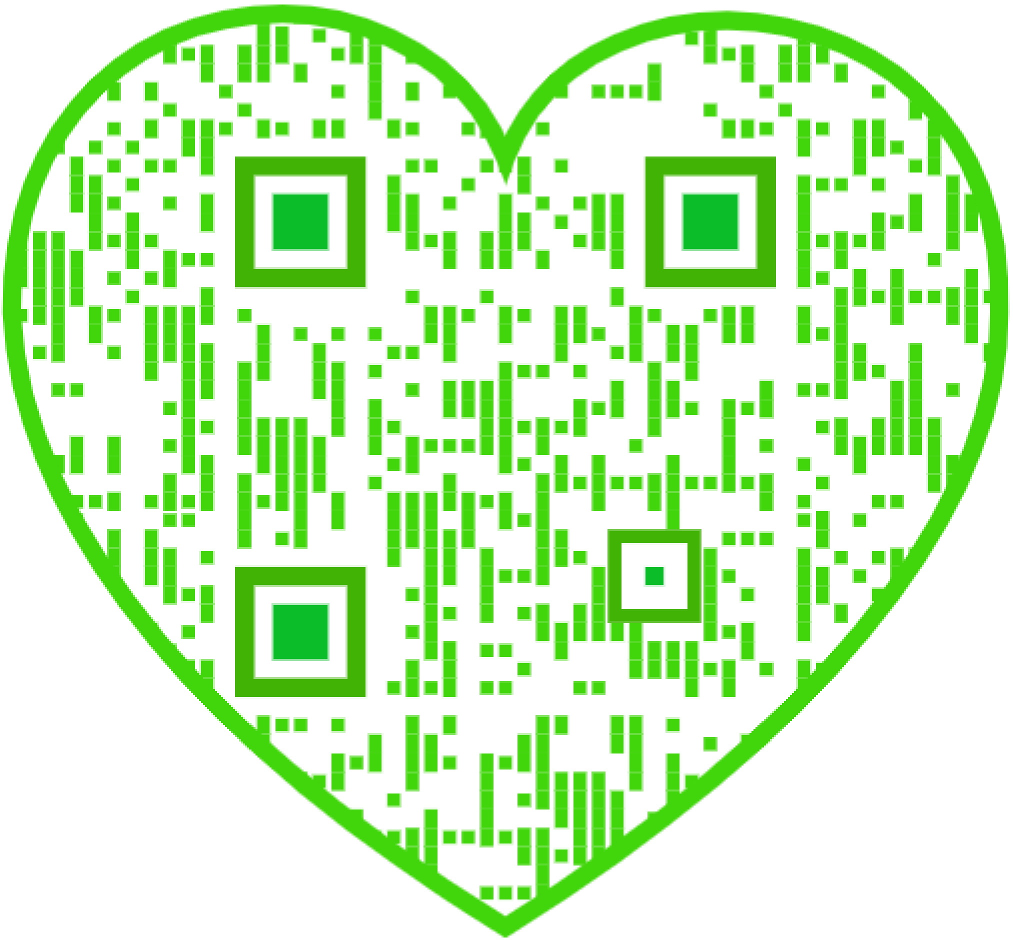

AMSTERDAMSCHE TAFEREELEN,

DOOR

J. TER GOUW.

MET PLATEN, GETEEKEND EN OP STEEN GEBRAGT

DOOR

J. C. GREIVE Jr.

HAARLEM. — ERVEN F. BOHN.
1876.

Roem, Historie! op de daden
Eens verrigt in vroeger tijd;
Mij verrukken 't meest de bladen,
Aan ons Amsterdam gewijd

Th. J. Kerkhoven.

VOORREDE.

Toen de rijksvrijheer van Spaen, vóór omtrent zeventig jaren geleden, zijne „Historie der Heeren van Amstel“ uitgaf, verklaarde hij (die zelf geen Amsterdammer en dus zeker wel een onbevooroordeeld getuige was), dat alles, wat de oudheid van eene stad, zoo beroemd als Amsterdam, aangaat, niet alleen haren inwoners, maar ook haren landgenooten niet onverschillig zijn kan, en dat hij daarom hoopte met zijn werk, een aangenaam geschenk aan Amsterdam en aan Nederland te doen.

Dat nog heden ten dage anderen (ook zonder zelf Amsterdammers te zijn) evenzoo oordeelen, bleek mij, toen de ijverige en smaakvolle Haarlemsche uitgevers, de Erven F. Bohn, mij mededeelden, dat zij een prachtwerk wilden uitgeven over Amsterdams oudheid en geschiedenis, en daarbij dezelfde hoop koesterden. Juist ook „prickelde mij hiertoe de genegenheyd om eens, waer' het mogelijck“, eene proeve te leveren van eene Amsterdamsche Historische Galerij; en zoo zijn deze AMSTERDAMSCHE TAFEREELEN ontstaan, waarvan gij, waarde lezer! in de lente van 1875 het eerste ontvangen hebt en thans het laatste ontvangt.

Welligt doet het woord, dat ik noemde, u denken aan de Historische Galerij van *Arti et Amicitiae*. Ik heb er ook aan gedacht, en niet zonder reden. Want toen die „vaderlandsche kunstgalerij door de graveerstift vermenigvuldigd“ en als prachtwerk in vier deelen uitgegeven is, met eene historische schets bij elke plaat, heb ik daar ruimschoots toe medegewerkt; immers van het honderdtal schetsen in dat werk zijn er een-en-zeventig van mijne hand. Hier echter

spreek ik slechts van „eene proeve", omdat ik mij — ofschoon Amsterdams historie evenzeer stof voor een honderdtal kan leveren — vooreerst tot een klein getal tafereelen in een enkel boekdeel bepalen wilde.

Vijftien is hun getal. Grooter moest het niet zijn, wilde ik het boek handelbaar en niettemin de noodige ruimte voor elk houden. Breeder plaats toch vordert de levendige voorstelling van een tafereel dan 't kort en bondig schrijven van een geschiedverhaal. 't Is wel waar, dat het eerste niet alles opneemt, wat in 't laatste melding vordert, omdat hetgeen buiten de lijst van het tafereel valt er niet toe behoort; en 't is ook waar, dat de groepen en figuren, die naar den achtergrond wijken, slechts in omtrekken geschetst behoeven te worden; — maar daarentegen eischen die, welke op den voorgrond komen en waar 't volle licht op valt, te breeder en uitvoeriger behandeling.

Bij de keuze van dit vijftiental had ik niet enkel te letten op het gewigt van feiten of 't belangrijke van tijdpunten, maar ook op eene behagelijke afwisseling en verscheidenheid der onderwerpen, vooral met het oog op de platen. Men zal dus ligtelijk kunnen vragen: waarom *dit* wel? waarom *dat* niet? Maar hetzelfde zou men ook kunnen vragen, wanneer ik *dat* wel en *dit* niet gekozen had. Ik heb getracht de beste keuze te doen, om deze Tafereelen, zoo goed dit bij een klein getal doenlijk is, tot een afgerond geheel te vormen, en ze genomen uit al de eeuwen, die Amsterdam heeft doorleefd: van de 13e tot de 19e eeuw.

Ik ben begonnen met het begin, en geëindigd waar het hedendaagsch tijdperk aanvangt, — dus zoo nabij mogelijk aan den tegenwoordigen tijd. Naderbij kan het niet, want de tijd, dien wij zelf beleven, en die, welke op korten afstand achter ons ligt, zijn niet geschikt om op deze wijze behandeld te worden. Alles staat nog te digt bij en te vlak voor ons. Het tafereel heeft diepte noch doorzigt, en mist het pittoreske perspectief, dat men slechts op grooter afstand kan genieten.

Ik had het geluk, de medewerking van den heer J. C. Greive Jr. te verwerven, wiens meesterlijke teekenpen eene reeks van uitstekende historiestukjes geleverd heeft. Allen zijn oorspronkelijk. Geen enkel is naar een oude teekening of een schilderij gevolgd. Over de artistieke waarde zij den kunstkenners het oordeel gelaten; maar van den ijver en de studie door den heer Greive aan deze tafereelen gewijd, kan ik

spreken, die er getuige van was, en onder de genoegelijke herinneringen, welke de volbragte arbeid mij oplevert, behoort ook die der zamenwerking met dezen hooggeschatten meester.

Een woord van dank eindelijk ben ik onzen even hulpvaardigen als verdienstelijken stads-archivaris, den heer Dr. P. Scheltema, verschuldigd. Talrijk waren, gedurende 't werken aan deze Tafereelen, mijne bezoeken aan het stads-archief, om te snuffelen in de oude registers en perkamenten, die daar berusten. Want al toont het Tafereel zoo'n strak en geleerd aanzigt niet als de deftige Historie, en al bemint het een luchtiger tooi dan de laatste, die zich steeds in een statige tabbaard hult, — 't vordert niet minder nasporingen. Juist omdat het zich geheel in 't kostuum van zijn tijd vertoonen en zich daarin los en vrij bewegen wil niet alleen, maar ook ons in dien tijd verplaatst en meê leven doet, maakt het de kennis noodig van bijzonderheden, ja kleinigheden, waar de historieschrijver zich niet meê inlaat. Wanneer die kleinigheden in het tafereel op hare plaats staan, is 't haar niet meer aan te zien, hoeveel nasporens ze gekost hebben.

Met de meeste bereidwilligheid en voorkomendheid heeft de heer Scheltema mij de gelegenheid tot onderzoek opengesteld, waarvoor ik hem thans opentlijk mijnen dank betuig.

Mei 1876. J. t. G.

INHOUD.

I.	DE STICHTING VAN AMSTERDAM	Blz. 1
II.	HOE AMSTERDAM EENE STAD WERD	„ 25
III.	EEN WANDELING IN AMSTERDAM IN DE VEERTIENDE EEUW	„ 45
IV.	EEN BEROEMD AMSTERDAMMER DER VIJFTIENDE EEUW	„ 65
V.	AMSTERDAM GEMANTELD EN GEKROOND	„ 81
VI.	IN KEIZER KARELS TIJD	„ 101
VII.	AAN DEN SCHREIJERSHOEK	„ 123
VIII.	DE EERSTE OOSTINJEVAARDERS	„ 141
IX.	PRINSENFEEST	„ 161
X.	DE EERSTE VERTOONING VAN GIJSBRECHT VAN AEMSTEL	„ 183
XI.	IN 'T NIEUW STADHUIS	„ 211
XII.	EEN REUZENBURG IN 'T MIDDEN VAN DE WATEREN	„ 229
XIII.	DE WIEG VAN RUSLANDS GROOTHEID	„ 251
XIV.	OP 'T REVOLUTIEPLEIN	„ 269
XV.	ORANJE BOVEN!	„ 293
	Plaatsing der platen	„ 319

De tien eerste Tafereelen zijn in 1875 in 't licht verschenen, en wel het eerste in April, het tiende in December.

De vijf overigen verschenen in 1876 van Januarij tot Mei.

I.

DE STICHTING

VAN

AMSTERDAM.

I.

I.

Van Masten dien' ik mij te land' en op de baren;
Op Masten houd' ik standt; met Masten, vlot en vlug,
Voer ik den Ooster-oegst, en al des Wereldts waren
Mijn Amstel in den mondt, mijn Dam op zijnen rug.

Zoo voerde een zeventiende-eeuwsch poëet Amsterdam sprekende op, toen 't groot en magtig was, en als koningin der zeeën de kroon droeg van Europa en den wereldhandel beheerschte. Een blik op de plaat hiernevens voert ons nog vier eeuwen verder achterwaarts, en verplaatst ons aan 't begin van Amsterdam, toen 't nog klein en nederig was en zelfs geen naam nog had.

Hier zien wij de eerste masten in den grond slaan, om de kern te vestigen, waar Amsterdam, bij toenemenden bloei, zich aan en om zal vormen en ontwikkelen. Hier zien wij „op masten" den grondslag leggen van onze vaderlijke stad, die nog „op masten stand houdt." En hier zien we ook reeds de eerste „masten vlot en vlug," die de koopwaren uit verre gewesten den „Amstel in den mond" voeren. Maar nog geen „Dam op zijnen rug"? — Ook dit zal weldra gezegd kunnen worden. Met kracht en ijver is de hand aan 't werk geslagen. Heer Gijsbrecht, de derde van dien naam, heeft iets ondernomen, dat van het hoogste gewigt is voor zijne onderzaten, en van onberekenbare gevolgen voor de toekomst zal zijn, ja, dat hem den eeretitel waardig maakt van „Stichter van Amsterdam". — Hij laat den Dam in den Amstel leggen.

Gij ziet, hoe hij vol belangstelling het levendig tooneel in oogenschouw neemt; zijne gemalin vergezelt hem, en hij vindt er genoegen

in, haar zelf aan te wijzen, hoe 't werk wordt aangelegd, en welk een verbazenden arbeid het kost, dezen breeden stroom met een dam te beteugelen, en hem te dwingen zijnen waterschat door gewelfde sluizen uit te gieten.

Tot nu toe kende men hier slechts de „Buurte t'Aemstel", — eene reeks van houten huizen langs den dijk [1]), aan de oostzijde der rivier, tegenover het hooge Huis t' Aemstel, — voortaan zal het AMESTELLEDAMME zijn.

De kooplieden zijn vol hoop en verwachting, en zien in hunne verbeelding reeds de buurte zich uitbreiden rondom den Damme tot een dorp, en spreken er reeds van, hoe zij privilegiën verwerven zullen, — tolvrijheid in Holland, in 't Oversticht, in Gelder, ja verder nog! Schoone droomen, die, gedeeltelijk althans, ook wel verwezentlijkt zullen worden.

Verbazend snel hebben de koophandel en zeevaart zich in de Buurte t' Aemstel ontwikkeld. Dat het Comannegilde zich hier vestigde is een feit, dat nog niet buiten menschengeheugen ligt, — 't mag een dertigtal jaren geleden zijn, langer niet; en toch heeft de handel hier reeds zulk eene vlugt genomen, dat onze schippers de vlag van Aemstel doen wapperen op de Noordzee niet alleen, maar op de Oostzee zelfs!

En hoe klein het plaatsje nog zij, toch heeft het ook reeds eene historie, — of wilt ge liever: traditie, want geschreven is zij niet; zij wordt in 't volksgeheugen bewaard, en de vader verhaalt haar aan zijne kinderen. Ouden van dagen hebben die dingen nog beleefd; de jongere mannen hebben ze van hunne vaders vernomen.

Vóór zestig en meer jaren geleden was dit gantsche oord nog een wildernis van moerassen, waterplassen en rietbosschen, een uithoek van het gouw, waar niemand naar omzag; terwijl de Heer van Aemstel zetelde op zijn slot te Ouderkerk. Stil en eenzaam stroomde de Amstel door drassige venen naar „die wilde see," en slechts arme visschers zwierven langs zijne boorden. Eene kleine buurt van slechte hutten stond aan den Zeedijk bij de Kolk, eene andere in de Nes. Maar toen de 12^{e} eeuw ten einde spoedde, hadden reeds kooplieden en schippers, uitgelokt door de gunstige gelegenheid, zich naast de schamele visschers neêrgezet. Helaas! dat jeugdig leven werd te spoedig verstoord.

---

[1]) Die dijk is thans de Warmoesstraat tusschen de Oude Kerk en de Damstraat.

In Holland was de burgerkrijg ontvlamd. Het zwaard moest beslissen, of er 't Hollandsche bloed dan wel een ingedrongen vreemdeling den gravenhoed zou dragen. Te kwader ure mengde de Heer van Aemstel (de vader van onzen Gijsbrecht) zich in dien twist, hoewel niet uit eigen beweging, maar op 's Bisschops last. Graaf Lodewijk en de beide gravinnen Aleid en Ada bevonden zich te Haarlem in dreigend gevaar. Ada week op den burg te Leiden, maar Lodewijk en Aleid moesten naar Utrecht gevoerd worden, en dit laatste werd aan den Heer van Aemstel opgedragen. Met eene groote vischschuit en eenige visschers van den Zeedijk — echte waterrotten! — en zelf ook als een visscher vermomd, volvoerde hij 't waagstuk: hij bragt den Graaf en de Gravin bij nacht, midden door de Osdorpers en Aalsmeerders heen, en den Rijn langs, behouden te Utrecht. 't Was een avontuurlijke togt geweest, en er wonen nog in de buurt aan den Zeedijk een paar oude visschers, die er bij geweest zijn, en 't vertellen kunnen.

Maar deerlijk moesten Gijsbrecht en al zijne onderzaten toen de wraak der Kennemers bezuren. Dat volk viel moordend en brandend in Amstelland, maakte Gijsbrechts burg tot een asch- en puinhoop, en stak de dijken door, om te doen verdrinken, wat nog aan hunne handen ontkomen was. Ja, alom langs Vecht- en Amstelstroom lieten zij den rooden haan kraaijen, en roofden al wat zij vonden. Dit gebeurde in 1204.

Alles lag verwoest. Heer Gijsbrecht woonde te Utrecht; onze Amstelboorden waren een verlaten wildernis als weleer; de visschers herbouwden wel spoedig hunne hutten, en wierpen hunne netten weêr uit in Y en Amstel, maar de kooplieden waren verdwenen en schuwden dit onherbergzaam oord. Weinig jaren later echter besloot Gijsbrecht zijn slot te herbouwen, en had daarbij eene gelukkige ingeving. Niet op de plek, waar 't vroegere gestaan had, maar hier, nabij „die wilde see“, juist tegenover de plaats, waar de koopmansbuurt gestaan had, stichtte hij een nieuw kasteel, grooter en sterker dan 't oude.

Toen was er veiligheid en bescherming te vinden, en de handel ontlook op nieuw. Toen was het, dat het Comannegilde zich hier vestigde onder schut en scherm van den Heer, en hoe het, in dertig jaren tijds, tot bloei en welvaart gestegen is, zagen wij reeds. De bonte vlag met hare gele en zwarte banen en haar groot Sint-Andrieskruis van rood en wit geschakeerd, vertoont zich nu reeds tot in de haven van Lubek. Gijsbrecht II aanschouwt het niet meer, maar onze

derde Gijsbrecht verheugt zich thans in den vooruitgang zijner onderzaten, en geniet er zelf meê de vruchten van, en doet al wat in zijne magt is, om den handel te beschermen en te bevorderen.

II.

Hoe? Verwondert u dit laatste? Verwondert het u, zoo iets te hooren van een middeleeuwsch baron?

O ja, gij hoordet vaak dichterlijke historieschilders en effekt-bejagende historische-groepenschetsers hunne verontwaardiging uitbazuinen over die „adelijke dwingelanden des volks!" — die „kleine tirannen op hunne middeleeuwsche burgen!" — „bloeddorstige baronnen, die niets dan wanorde en regeeringloosheid ademden!" — „verdrukkers der gemeente! vertrappers der regten van den mensch! vijanden van ontwikkeling en vooruitgang! geweldenaars, die den landbouwer als hun lastdier en den koopman als hun prooi beschouwden!" — Gij hebt het gehoord, en gij hebt gerild van afschuw, maar gij hebt niet gedacht, dat die krachtige schetsen slechts kopieën waren naar uitheemsche, meestal Hoogduitsche, origineelen.

Neen, 't was hier te lande niet als in Duitschland aan den Rijn, waar 't wemelde van roofridders, en onze dichterlijke historieschilders doen verkeerd, als zij die uitheemsche schetsen nateekenen. 't Was hier met die „slaafsche dienstbaarheid" onder de heerschappij des adels zoo erg niet, en de onedele gemeente genoot hier, althans in onze gewesten van Friesche afkomst, eene tamelijke mate van vrijheid. Maar wie dan ook hier te lande onder „de dwingelanden des volks" mogen behoord hebben, zeker de Heeren van Aemstel niet. De Gijsbrechten zijn Amsterdams oudste voogden en beschermers geweest, en daarom heeft de Amsterdamsche traditie hun naam steeds in eere gehouden. In Amstelland vond men in de 13e eeuw gemeenten ten platten lande in 't volle genot hunner vrijheid en zelfstandigheid, en daarom hadden alle Amstelaren hunnen Heer lief.

Neen, de Gijsbrechten zijn nimmer van volksverdrukking, veeleer van te groote volksgezindheid, beschuldigd; ja, sommigen hebben zelfs gemeend, dat zij ook de Westfriezen ondersteunden in hunnen hardnekkigen strijd voor de vrijheid [1]), waarvan echter schijn noch

---

[1]) J. D. Meijer, in het *Verslag der Openb. Verg. van de 2e Kl. van het Kon. Ned. Inst.* 1828, bl. 71, en J. C. de Jonge, *Zeewezen*, I D. bl. 13.

bewijs is. Maar wel zijn er bewijzen, — oude brieven zoowel als bekende feiten, — dat de Gijsbrechten voorstanders der volkswelvaart en beschermers van den handel waren; en hoe grooten roem graaf Floris V zich in diezelfde rigting moge verworven hebben, — 't is een smet op dien roem, dat hij, uit heerschzucht en eigenbaat, de Heeren van Aemstel ten val heeft gebragt!

Herinnert gij u, hoe Karlemanje geteekend is, op het Nijmeegsche Valkhof, met „een glans van rustige tevredenheid" op het „mannelijk gelaat", starende naar den Waalstroom, „doorploegd van menig vaartuig"? [1]) Welnu, stel u evenzoo onzen derden Gijsbrecht voor, met gelijke tevredenheid starende, door een venster van zijn slot, naar de scheepvaart op den Amstelstroom.

Hij zag de koggen en hulken de haven binnenloopen, en, onder 't vrolijk gezang der schepelingen, aan de palen meeren, om hun vracht te lossen aan den dijk. Hij zag andere schepen bevrachten, die pas de vorige week binnengekomen waren, en over een paar dagen reeds weêr Y- en zeewaarts stevenen moesten. Hij zag de binnenvaarders die den Amstel afkwamen, tot zinkens toe beladen met wat uit zee was aangevoerd; met Noordsch hout of Oostersch bier, met Deenschen haring of Pruisisch graan; — want de traditioneele vermaardheid van „het vette land van Pruissen" is zoo oud als Amsterdam zelf, en niet door Vondel geïnventeerd! — En waar voerden die binnenvaarders hunne vrachten heen? Door Holland en het Nedersticht, naar de Betuwe en Gelderland, ja, tot Brabant en Vlaanderen zelfs.

Met even „welgevalligen blik", als „de groote Keizer" sloeg naar „de handelsbewegingen op de Waal", aanschouwde de Aemstelheer het gewoel van matrozen en sjouwers aan den dijk tegenover zijn slot; hier zag hij hijschen en trekken, onder den eigenaardig sleependen zangdeun; dáár balken torschen, ginds vaten rollen: 't scheen of de bedrijvigheid toenam en 't getal der woningen aangroeide met elke maand. Neen, welgevalliger kon de groote Keizer niet op den Waalstroom staren dan onze Gijsbrecht op zijnen Amstelstroom. Er was leven en ontwikkeling in de Buurte t' Aemstel, en het Comannegild bragt hem telkens ruimer schatting op. Nog meer: hij zag bloei en welvaart zich verspreiden over geheel den omtrek, want waar de koopman zich vestigt,

---

[1]) Zie HOFDIJK, bij eene teekening van ROCHUSSEN, in den *Holland*, 1856.

voert hij nering en nijverheid in zijn gevolg, en land- en veeman zoeken zijne nabuurschap; en zoo waren de drassige venen, die weleer slechts aan de moeras- en watervogels waren prijs gelaten, thans herschapen in veerijke weiden en welbeplante kooltuinen. En er rees een denkbeeld op in Gijsbrechts geest, — een grootsch denkbeeld, dat hem bekoorde, maar schier te stout scheen om verwezenlijkt te kunnen worden: een plan tot verbetering van de afwatering en tot den aanleg van een buiten- en een binnenhaven!

Nu was het wel geen wonderbare ingeving, die Gijsbrecht thans bezielde, want het was juist in dit tijdperk, dat in de gewesten tusschen Y en Maas, veel gedaan werd tot verbetering van den waterstaat, zoo door 't versterken van oude en 't maken van nieuwe dijken, als door 't afdammen van rivieren en 't leggen van sluizen, en 't was dus vrij natuurlijk, dat hij hier ook aan iets dergelijks dacht. Maar een blik op de breedte zijner rivier was genoeg om hem te overtuigen, dat het werpen van een dam in den Amstel een reuzenwerk en kostbare onderneming zijn, en alle andere werken van dien aard, welke tot nog toe elders tot stand gekomen waren, verre overtreffen zou.

Op eens werd Gijsbrecht in zijne mijmering gestoord door de stem van zijnen maarschalk, die hem kwam berigten, dat de Heemraden van Amestelle en Asichdoem beneden stonden, en verlangden tot den Heere te worden toegelaten en hem hunne belangen voor te dragen.

Wat was de aanleiding tot hunne komst?

De grondbezitters langs de Amstelboorden hadden sedert eenigen tijd luide klagten aangeheven. Eertijds, toen het hier nog een moerassige uithoek van het gouw was, waar slechts eenige visschers woonden, zag niemand er naar om, als de hooge zeevloeden den Amstel opstuwden en de venen deden onderloopen, zoodat de elzen en waterwilgen hunne koppen opstaken uit een onafzienbare plas; maar thans waren de omstandigheden zeer veranderd. Die weleer nuttelooze moerassen waren kostbare landerijen geworden, die men niet gaarne tot een spel der golven liet. Daarom hadden de huislieden de Heemraden [1]) gedron-

---

[1]) Dat Amstelland al vóór de 13e eeuw bedijkt was, blijkt uit het verhaal van den inval der Kennemers in 1204. Zeer waarschijnlijk was het reeds vóór de 12e eeuw bedijkt. En J. D. Meijer heeft aangetoond, dat de polder- of waterschapsbesturen, heemraadschappen of hoe anders genoemd, hier te lande al even oud moeten zijn als de eerste bedijkingen. Zie *Verslag van de Openb. Verg. der 2e Kl. van het Kon. Ned. Inst.* 1830, bl. 68—71.

gen, zich tot den Heer te wenden, om eene betere waterkeering en afwatering te verkrijgen.

Zoo verschenen dan de Heemraden van Amestelle en Asichdoem voor heer Gijsbrecht, en baden hem, den Amstel „over te slaene“, omdat „dair die wilde see innevloeyde ende veel huns lants plach te bederven“, ja zelfs hun vee verdrinken deed; de huislieden, uit wier naam zij spraken, zoo voegden zij er bij, waren gewillig daarvoor op te brengen zooveel penningen, hetzij aan dijkgeld en damgeld, hetzij aan watering- en sluisgeld, als in redelijkheid gevorderd zou worden.

Heer Gijsbrecht verzekerde hun, dat hij gaarne zijnen lieven onderzaten hunne bede zou willen toestaan, ja, dat het denkbeeld reeds bij hem zelven was opgekomen, maar bragt hun tevens onder 't oog, dat het hier een groot en gewigtig werk gold; dat ook de belangen des handels en der scheepvaart niet uit het oog verloren mogten worden, en deze welligt niet zouden gedogen den Amstel met eenen dam af te sluiten; — doch hij beloofde hun, met de kooplieden zoowel als met kundige werkmeesters, over deze belangrijke zaak te zullen raadplegen.

De Heemraden vertrokken, en de Meester en Overlieden van het Comannegilde werden ontboden.

Zij juichten het plan toe. Bij het aangroeijen hunner vloot, en de hoop, die ze koesterden op toenemende uitbreiding van handelsbetrekkingen en scheepvaart, wilden zij gaarne eene goede somme van penningen bijdragen tot den aanleg van eene welafgedamde buitenhaven en eene veilige binnenhaven. Daartoe echter moest de dam in den Amstel niet gelegd worden, beneden het slot, aan den mond der rivier, maar een goed eind weegs binnenwaarts, bij Gansoirde.

Toen werden werkmeesters uit Holland ontboden, en 't plan werd beraamd en door heer Gijsbrecht goedgekeurd. Er zou aan 't zuideinde der Buurte, bij Gânsoirde, een dam dwars door den Amstel geworpen worden, — een breede en sterke dam, wel bestand tegen de hoogste vloeden, en voorzien van een of twee sluizen [1]), waardoor heel Amstelland zou kunnen uitwateren.

Zoo werd dit groot en gewigtig werk — het leggen van den

[1]) In 1306 waren er twee sluizen in den Middeldam, en 't is wel mogelijk, dat er reeds terstond een groote en een kleine sluis in den dam gemaakt zijn.

Amestelledamme of Amstelerdam, waaraan de hoofdstad der Nederlanden haren naam en oorsprong dankt, — uitgevoerd op last en gezag van den heer van Aemstel, Gijsbrecht III.

Maar hoe lang is dit wel geleden? — Immers, als het leggen van dien dam de stichting van Amsterdam was, dan is het niet onbelangrijk te weten, wanneer dit gebeurd is.

Jammer, duizendmaal jammer is 't, dat wij hier een feit zonder datum hebben!

De Amstelerdam is gelegd tusschen de jaren 1204 en 1275, maar het juiste jaartal is onbekend, want geen kroniekschrijver heeft er aanteekening van gehouden. Er bestond in 't land van Aemstel geen abdij, als Holland er een te Egmond bezat, waar de monniken jaarboeken schreven. Ware dit het geval geweest, er zou zeker over de oude Amstellandsche historie meer licht verspreid zijn, en wij zouden vele dingen weten, die ons nu ten eenenmale onbekend zijn.

Buiten twijfel is 't, dat het leggen van den Dam niet kort na 1204, maar eerst vele jaren later heeft plaats gehad; en hoogstwaarschijnlijk is 't, dat het al vele jaren vóór 1275 is geschied. Vermoedelijk dus zal 't omstreeks 1240 gebeurd zijn, zeker vóór 1248, want in en na dit jaar, tot kort voor zijnen dood, heeft Gijsbrecht III het te druk met den oorlog gehad; maar vroeger had hij ruimschoots den tijd, om zich met de belangen van den koophandel en de bevordering der welvaart in zijn gebied bezig te houden.

De dam, die toen gelegd is, bestaat nog. Onze voorouders noemden dien den Middeldam; later is hij verdoopt tot Vijgendam. De sluizen zijn er ook nog, en hebben steeds den ouden naam van Damsluizen behouden.

Het rak vóór den dam werd de haven voor de zeeschepen; het heet nog het Damrak. Het rak, dat inwaarts liep, of het rak-in (ons Rok-in) werd de binnenhaven voor de rivierschepen. De dam zelf werd toen het middelpunt van het handelsverkeer, en zoo voerden dan reeds in het midden der 13^{e} eeuw hier de kooplieden „met masten vlot en vlug“, allerlei waren den „Amstel in den mond“ en den „Dam op zijnen rug.“

Dat de dam en de sluizen gelegd zijn door den Heer, wordt bewezen door den eigendom, dien hij er aan had, en het toezigt, dat hij er

op hield. Dit regt ging op zijne opvolgers over, die ook voor het onderhoud zorgden, totdat eindelijk, in het laatst der 15e eeuw, de stad Amsterdam zelve die zorg op zich nam. Reeds in de 13e eeuw kochten ook dorpen, die buiten Amstelland lagen, van den Heer het regt om door de sluis of sluizen in den Amstelerdam uit te wateren, of, als men dat toen noemde: „een vrijen waterganck tot Amstelredam" te hebben. Later volgden anderen dat voorbeeld, en hierdoor breidde zich het waterschap allengs uit tot „den grooten ring van Amstelland."

Spoedig groeide de buurt rondom den Damme aan, en zoo ontstond het dorp Amestelledamme, dat toen weldra, met een eigen naam, ook een eigen dorpsbestuur kreeg. De Buurte t' Aemstel had natuurlijk gestaan onder 't geregt van Schout en Asigen van Oude-Amestelle of Ouderkerk, van ouds de hoofdplaats der heerschap en zetel van den Heer, en tevens de moederkerk van Amstelland, — maar thans veranderde de toestand, immers in het wereldlijke. De Ouder-Amstelsche kerk mogt op hare oude regten, ook over de lieden wonende te Amestelledamme, blijven staan, — het stamhuis was verplaatst, en het jonge leven, aan den Amstelmond zoo krachtig ontwikkeld, streefde het oude te boven. Te Amestelledamme sloeg toen reeds de hartader van 't land [1]). Amestelledamme was het middelpunt van beweging en verkeer, van welvaart en beschaving; daar woonden de lieden, die niet bij veld en vee een eentoonig leven leidden, maar verre reizen deden en veler volken steden en zeden zagen, en die toen reeds zeggen konden, wat een zeventiende-eeuwsch poëet zijnen tijdgenooten in den mond lei, — hoewel, natuurlijk! met beperking der beteekenis binnen de middeleeuwsche grenzen:

Wij, Amsterdammers, varen
Alwaar de winst ons voert, naar elke zee en kust.

Het dorp Amestelledamme was werkelijk reeds de hoofdplaats van Amstelland, en daarom gaf heer Gijsbrecht het een eigen geregt. Hij stelde eenen Schout te Amestelledamme, en koos uit het Comannegilde „drye guede knapen" tot Asigen, om de vierschaar te spannen

---

1) „'t Land" beteekent natuurlijk: ons vaderland. Maar gij moet dit woord hier verstaan, niet in hedendaagsche beteekenis, maar in dien des tijds, waarvan wij spreken. „Ons vaderland" was in de 13e eeuw: Amstelland.

en vrede en geregtigheid te handhaven. De Asigen zwoeren den „genadigen Heere hou ende trou te wesen," hem „in synen saken te styven ende stercken" naar hun vermogen, en voorts „een recht vonnisse te wysen tusschen den heere ende den huysman, tusschen den huysman ende den heere, ende tusschen twye luden dingtalen, ende dat niet te laten, om geenrehande sake."

En, wat nu zeer opmerkelijk is, — die eeuwenoude eed werd nog in de vorige eeuw afgelegd door de Schepenen van Amsterdam bij de aanvaarding van hun ambt. De patriciërs der Amstelstad zwoeren, tot op 't einde der Republiek, nog alsof zij onderzaten van heer Gijsbrecht, en de Amsterdammers nog geen poorters waren! Een sprekend bewijs van gehechtheid aan oude vormen.

III.

Vier-en-twintig jaren lang — namelijk: van 1228 tot 1252 — heeft Gijsbrecht III „d'errefheerschappye van Vecht- en Aemstelstroom" gevoerd. Die heerschappij strekte zich langs het Y en de Zuiderzee zoo ver uit, als tegenwoordig Amsterdam, Diemen, Muiden en Gooiland reiken, langs den Amstel tot Mijdrecht, en langs de Vecht tot Loenen. Dit gebied vormde een aaneengeschakeld geheel. De overige bezittingen des Heeren van Aemstel lagen zuidwaarts en van dezen afgescheiden, deels aan den IJsel, deels langs de Lek van Lopik tot Schalkwijk.

Deze heerschap nu bestond (als in dien tijd gewoonlijk 't geval was) uit tweeërlei soort van bezit: eigen en leen; maar ook in 't laatste oefende Gijsbrecht het hoog gerigte, zoodat hij in geheel zijn gebied de territoriale hoogheid bezat, zoowel als de graaf van Holland in 't zijne.

Aemstel vormde dus een zelfstandigen staat tusschen het graafschap Holland en 't Sticht; en wel had Gijsbrecht leenmanspligten te vervullen jegens den Bisschop, maar geen enkelen jegens den Graaf, wiens vrije en gelijke nabuur hij was, — zij 't dan ook met minder titel en binnen engere grenzen [1]), want, ofschoon Holland toen nog op verre na zoo groot niet was als 't later werd, zoo was het toch al van veel wijder omvang dan Gijsbrechts heerschap. Meen echter niet, dat de genoemde leenmanspligten jegens 't Sticht het aanzien van onzen Heer eenigs-

---

[1]) Even als tegenwoordig een hertog in zijn klein gebied evenzeer souverein wezen kan, als zijn nabuur, die als koning over een groot rijk regeert.

zins verminderden; neen, die zonderlinge toestand van onderling leenverband was toen algemeen, en gaf ook tot niet weinig verwikkeling aanleiding. De Graaf van Holland was op zijne beurt ook, wegens sommige zijner landen, de leenman zijner buren, en wel van Brabant en Vlaanderen. En poogden — wat ook natuurlijk en niets ongewoons was — de Heeren van Aemstel die leenbanden steeds te verzwakken en los te maken; juist hetzelfde deden ook de Graven van Holland alweêr, waarvan onder anderen de hevige twisten tusschen Willem II en Zwarte Margriet getuigen kunnen.

De Heeren van Aemstel streefden naar verheffing hunner magt en uitbreiding van hun gebied, — en dit laatste ten koste van het Sticht. Kan men hun dit euvel duiden en tot misdaad rekenen? — Zeker niet, als men bedenkt, dat de Graven van Holland hetzelfde en meer gedaan hebben, en — er hoog om geprezen zijn.

Herinner u de grondlegging van Hollands oude hoofd- en handelstad Dordrecht. Er lag in 't begin der elfde eeuw, tusschen de Merwe en de Oude Maas, een boschrijk maar moerassig landschap, dat van ouds Mereweda heette, maar toen doorgaans Holtland genoemd werd. Het behoorde tot de goederen van het Sticht, maar zoodra graaf Dirk III inzag, hoe goed het gelegen was voor den koophandel, maakte hij er zich, zonder vragen, meester van, en stichtte er Dordrecht. Ja, dit den bisschop ontroofde Holtland gaf zelfs eerlang den naam aan het graafschap, en Dordrecht werd een koopstad, die Utrecht en Tiel dreigde te overschaduwen.

Om deze daad wordt graaf Dirk III geroemd als de grondlegger van den Hollandschen handel, en zijne opvolgers worden helden genoemd, omdat zij zich door kracht van wapenen handhaafden in 't bezit. En wij willen hun dien roem niet ontstrijden, maar wij willen ook niet, dat men smaad op onze Gijsbrechten werpe, die nimmer zulke overweldigers waren gelijk dezen!

Roem graaf Dirk III als den held, die „den hoeksteen heeft gelegd van het groote gebouw, dat, meer en meer uitgebreid, eenmaal dat des wereldhandels verdiende genoemd te worden"; maar erken, dat die roem in hooger mate en met veel meer regt toekomt aan den Aemstelheer, Gijsbrecht III, den grondlegger van Amsterdam!

Verhef Dordrecht, om hetgeen het in de middeleeuwen heeft toege-

bragt tot den bloei en de welvaart van Holland; maar erken, dat Amsterdam, in later eeuw, oneindig meer gedaan heeft, want geen Dordrecht was 't, maar Amsterdam, dat den wereldhandel in Holland vestigde.

Op den hoeksteen door Gijsbrecht aan den Dam gelegd, is een gebouw verrezen hoog boven dat, hetwelk op Dirks hoeksteen rust.

En niet slechts is de roem, die Aemstels heer Gijsbrecht III toekomt, zooveel grooter dan die van Hollands graaf Dirk III, maar de luister zijner daad is ook reiner en onbezwalkt. Want de Hollander nam, tot zijne koopstadstichting eens anders eigendom wederregtelijk in beslag; de Aemstelheer deed het op eigen grond in de schaduw van zijn stamhuis!

IV.

Dat Gijsbrecht III een wakker Heer was, zult gij niet betwijfelen; maar hij was ook een goed en lofwaardig Heer, op wiens naam geen enkele smet kleeft. En wat tevens opmerking verdient, — hij plaatste zich op een hooger standpunt en volgde een andere staatkunde dan zijne voorvaders. Dezen hadden hunnen werkkring en hunne uitzigten beperkt binnen de grenzen van het Sticht; hij plaatste zich daar buiten, en nam zijne stelling tusschen Holland en het Sticht. Zijne voorvaderen hadden nimmer eenige betrekking met Holland aangeknoopt; hij zocht vóór alles de vriendschap van den Graaf, en onderhield die voortdurend, soms zelfs met ontveinzing van billijk misnoegen. Zijn vader was een getrouw leenman des Bisschops geweest, en had zich zelfs voor 's Bisschops belangen opgeofferd: eens zijne heerschap aan de vernieling prijs zien geven, en eindelijk zijn bloed gestort in den Drentschen oorlog. Hij oordeelde het verstandiger, voor zijne eigen belangen en die zijner onderzaten te zorgen, zijne heerschap bloeijend te zien, en geen bisschop in Drentsche oorlogen te volgen. Zijne staatkunde was: bescherming en bevordering van den koophandel, vriendschap met Holland, en, zoodra de gelegenheid gunstig was, opheffing van leenbanden en uitbreiding van gebied ter afronding zijner grenzen. Zeker kon zich voor dit laatste geen gunstiger gelegenheid opdoen, dan zoo 't eens gebeuren mogt, dat een lid van zijn geslacht tot den bisschopszetel verheven werd, — en dit kon gebeuren, want zijn neef Gozewijn, die bij de waardigheid van proost van St. Jan tevens die

van domdeken te Keulen bekleedde, was een zeer geacht man in het Sticht.

De eerste twintig jaren zijner regeering bragt hij grootendeels in vrede door, — althans er is geen enkel bewijs voorhanden, dat hij gedurende dit tijdperk in eenigen krijg gewikkeld was, hoewel ik vermoed, dat hij éénmaal, voor één zomer slechts, aan een buitenlandschen krijgstogt deelgenomen heeft.

Hoe gunstig moet die vreedzame toestand op de ontwikkeling der eerste beginselen onzer vaderstad gewerkt hebben! De kooplieden dreven den winstploeg, en hun Heer verdeelde zijnen tijd tusschen de behartiging van hunne belangen en die van zijn Huis, terwijl hij, tot verpoozing van zijne staatszorgen, nu eens den jagthoorn schallen deed in de Gooijerbosschen, dan weêr feesten en tornooijen bijwoonde aan 't Hollandsch gravenhof of te Utrecht op de Neude.

In de maand Februarij van het jaar 1232 bevond hij zich te Haarlem aan 't hof van graaf Floris IV. Ieder toch weet, of kan het nog te Haarlem lezen, dat in dien tijd

de Graef hier op het Sand
Sijn Princen woninch had geplant.

Zeker werden daar feesten gevierd, met ridderspelen en banketten, want Floris was een liefhebber van tornooijen, en 't Zand te Haarlem er meermalen het schouwtooneel van. Bij feestpartijen werden geschenken gegeven als vriendschapspanden: zoo doet men nog, en zoo deed men toen ook, ofschoon in eenigszins anderen vorm dan nu. Onze heer Gijsbrecht bezat een stins of steenen huis binnen de stad Utrecht, waar hij zich vaak ophield, wanneer staatsbelangen of feesten hem naar de hoofdstad van het Sticht riepen. Om nu den Graaf een bewijs van vriendschap te geven, en er tevens een van hem te ontvangen, droeg hij hem, naar feodale wijze, dit huis met al wat er toe behoorde in eigendom op, en ontving 't weder van hem in leen. Maar werd hierdoor de Heer van Aemstel geen vasal van Holland? — Neen, want wat hij gaf en ontving, had geen de minste betrekking tot zijne heerschap, maar stond daar buiten. En hij verloor ook niets bij deze opdragt aan Floris, maar won er bij; want hij stelde het huis, onder 's Graven schut, in veiligheid tegen den Bisschop, wanneer hij met dezen te eeniger tijd in onmin mogt geraken.

Twee jaren later was heel Holland in beweging om den Graaf te dienen in een krijg te water. In alle steden, ja, in alle dorpen, die aan zee of stroomen lagen, was alles in de weer om koggen te leveren en te bemannen. Graaf Floris IV rustte een vloot uit, — men zegt, van wel driehonderd schepen, — om deel te nemen aan den kruistogt tegen de Stadingers, een Friesch volk, dat aan den mond van de Wezer woonde, en beschuldigd was van nog als wilde heidenen te leven.

Er is door de sprookjes, welke de kronieken hebben opgedischt, een zonderlinge nevel over deze historie verspreid; maar zeker is 't, dat de aartsbisschop van Bremen hevig over dat wilde volk klaagde. Graaf Floris is in onzen tijd om dien togt gelaakt, en de arme Stadingers zijn beklaagd. Te regt? Daar mag men wel een weinig aan twijfelen. Indien het doel van dezen togt geen ander ware geweest dan ketterjagt, zouden dan de Hollanders zoo ijverig zijn geweest om een groote vloot uit te rusten? Zeker niet. Hier moet een ander belang in 't spel geweest zijn. Ieder, die de historie der kruistogten kent, weet wel, dat de handelsbelangen daarin een hoofdrol gespeeld hebben. Geloofsijver en romaneske heldengeest mogen den eersten stoot gegeven hebben, maar toen ze eenmaal aan den gang waren, werd de handel 't groote beweegrad. Dit zelfde rad was 't ook, dat in Holland de zaken dreef, en om geen ketterij in een uithoek van een ver bisdom zou men hier een vloot hebben uitgerust!

De ontluikende koopsteden in 't Noorden van Duitschland hadden destijds veel te lijden van de zeeschuimers, en de ruwe, nog half of meer dan half, heidensche kustbewoners dier oorden leefden van roof en plundering. Wat vrij duidelijk blijkt, is, dat de wilde vrijheid der Stadingers — een zeerooversvrijheid! — den handel van Bremen dwars in den weg stond. De Aartsbisschop had te vergeefs gepoogd, dat volk te onderwerpen of te beteugelen, en zoo schoot er, naar toenmalige zede, geen ander middel over, om de zaak van welvaart en beschaving te doen zegevieren op de wilde roofzucht, dan een kruistogt. En de ijver der Hollanders om daaraan deel te nemen, bewijst, dat zij veel belang hadden bij de veiligheid der scheepvaart naar Bremen; trouwens oude brieven bewijzen ook, dat er al vroeger een druk verkeer bestond tusschen Holland en Bremen.

Wij behoeven dus graaf Floris IV niet van dwaze ketterjagt te verdenken, en mogen tevens gelooven, dat Gijsbrecht hem op dien togt

met eenige koggen vergezeld heeft. De Amstelaren toch hadden hier gelijk belang als de Hollanders. Al vroeg in 't jaar schijnt Gijsbrecht met zijne uitrusting tot dien togt bezig geweest te zijn; immers — geen uitrusting zonder geld — op den 10^{n} Februarij 1234 zond hij een priester, heer Menso van Weesp, welligt zijn huiskapelaan, naar Rijnsburg, om van de Abdis anderhalfhonderd pond Hollandsch in te vorderen, die zij hem schuldig was.

't Was een zomertogt. In 't langst der dagen werden de Stadingers getuchtigd en verstrooid. In 't najaar stevende Gijsbrecht den Amstelmond weêr binnen; en terwijl de Hollandsche Graaf, die „in veel tornoyen in vreemden landen plach te wesen, daer hi groten lof ontfinc om siinre manliker dade wille, daer hi veer of vermaert wart", naar Frankrijk trok, om nieuwe lauweren te plukken, maar er een jammerlijken dood vond, — hield Gijsbrecht, verstandiger, zich met zijne huiselijke zaken bezig, en in de Meimaand van 1235 was hij te Utrecht, om met een der kapittels een schikking te treffen over grensscheiding van bezittingen. Nog meer dan twaalf jaren lang kon hij zich geheel aan de behartiging der welvaart zijner onderzaten wijden. In Holland droeg een knaap den grafelijken haarband, en — wat zeldzaam is bij eene minderjarigheid, — er heerschten rust en vrede in 't land. Den bisschopszetel bekleedde de oom van dien knaap, — een bezadigd man, die in vroegere dagen zijnen krijgslust voldaan had, en nu een financier geworden was, en den vrede beminde en bewaarde.

In dit gelukkig tijdperk werd de grondslag van Amsterdam gelegd.

En wilt gij nu ook een blijk zien, hoe onze heer Gijsbrecht de belangen der kooplieden behartigde?

Omstreeks het begin van 1247 had een zeeroover, die Marcward Culen heette, de Lubekkers aangevallen en beroofd, waarbij eenigen dezer laatsten gewond waren, terwijl de roover met een goeden buit was schoot gegaan. Hierover ontving heer Gijsbrecht een brief van de Regeering der vrije rijks- en hanze-stad Lubek. Maar wat ging hem dit aan? Behoorde die roover hier t' huis? Waarschijnlijk niet, want zijn naam klinkt niet inheemsch. En die van Lubek beweerden dat dan ook niet, maar wel, dat hij het roofgoed hier ter markt gebragt of geborgen had. Welken grond zij hiervoor hadden, weten wij niet, — wel, dat opkomende zeehavens door de oudere doorgaans voor roo-

versnesten werden uitgekreten, al waren zij 't niet. Ja, had onze haven open en bloot gelegen, dan zouden zeker de Lubekkers wel lust gevoeld hebben, ons eens met een gewapende vloot te bezoeken, om, onder voorwendsel van wraakneming, alles te vernielen; maar dit durfden zij niet. Gijsbrechts kasteel stond hier als een ontzagwekkend wachter aan de haven, en waarschuwde elken vijandigen indringer, zich op een eerbiedigen afstand te houden. Zij schreven dus liever een brief aan Gijsbrecht, en om met de daad aan hunne woorden klem te geven, namen zij een Aemstelsche kogge, die te Lubek aangekomen was, in beslag.

En wat deed heer Gijsbrecht? — Velen, die zich een middeleeuwsch baron niet anders kunnen voorstellen, dan als een ijzervreter, die van niets dan hakken en houwen wist, zullen 't naauwelijks geloofbaar achten, en 't voorbeeld is dan ook nog al merkwaardig. Wij zien hier een middeleeuwsch baron, even als een hedendaagsch minister, brieven wisselen over de handelsbelangen der ingezetenen.

De brief is in 't latijn geschreven; maar omdat de meeste lezers tegenwoordig die taal niet gaarne lezen, zal ik hem vertalen [1]).

„Den erentfesten mannen en goeden vrienden, den regeerders en „gantsche burgerij van Lubek, wenscht Gijsbrecht, heer van Aemstel, „heil met opregte vriendschap.

„Naardien gij ons geschreven hebt over dien braven jongeling en „andere uwe medeburgers, die gewond zijn in het gevecht tegen den „roover Marcward Culen en zijne medestanders, zoo betuigen wij u „onze deelneming in hun leed, en willen ook gaarne, waar wij kunnen, „onze hulp verleenen, ter terugbekoming van het verlorene, mits gij „ons kunt aanwijzen waar het te vinden is.

„Daarentegen doen wij een beroep op uwe billijkheid, en verzoeken „u, de kogge, die aan onze lieden toebehoort, en ten uwent in beslag „gehouden wordt, door uwe medeburgers te doen teruggeven. Handel „hierin, zoo als gij zoudt willen, dat wij in gelijk geval, omtrent u en „de uwen zouden handelen; wij willen dat jegens u en uwe vrienden „steeds verdienen. [2])

---

[1]) Wie echter liever 't oorspronkelijke lezen wil, kan dat vinden in het *Oorkondenboek van Holl. en Zeel.* I D. N°. 434.

[2]) Deze uitdrukking van welwillendheid bleef hier nog eeuwen lang in den briefstijl gebrui-

„Ontvang hierbij de verzekering, dat al wat gij met de brengers „van dezen brief omtrent de voorgemelde zaak zult handelen en wat „zij gehandeld zullen hebben, of hoedanige overeenkomst zij met u „treffen, zulks door alle afwezige mede-eigenaren der lading, onze „onderzaten, zal worden goedgekeurd, alsof zij er zelf bij tegenwoordig „waren geweest."

„Gegeven te Utrecht, in het jaar des Heeren 1247, op den dag na „Sint-Aagten.

Hoe de zaak is afgeloopen, weten wij niet, omdat we er geen brieven meer van hebben. Wij moeten ons voor dien ouden tijd steeds met schrale berigten tevreden stellen, en er uit trachten te leeren zooveel wij kunnen. En deze brief leert ons, wat zeer belangrijk is, dat reeds vóór 't midden der 13e eeuw de koophandel en scheepvaart der Amsterdammers zich uitstrekten tot in de Oostzee. 't Is wel waar, dat de naam van Amsterdam in den brief niet voorkomt, maar men ziet ook, dat die daarin niet te pas kwam, dewijl Gijsbrecht sprak van de eigenaars van schip en lading, als zijne onderzaten, en hunne woonplaats daarbij niet behoefde opgegeven te worden. Maar zeker zal 't voor ieder wel duidelijk zijn, dat de lieden, die aan den Amstel zeeschepen uitrustten, ook nabij de zee moeten gewoond hebben, en dit was te Amestelledamme.

Maar zouden nu deze handeldrijvende Amstelaren, — die hunne vaart reeds zóó ver uitstrekten en dus zeker in de Nederlandsche gewesten een ruim vertier vonden voor de waren, die zij „met masten vlot en vlug", den „Amstel in den mond" en den „Dam op zijnen rug" voerden, — in dien tijd ook niet reeds een of meer privilegiën verworven hebben, en wel bepaald van tolvrijheid?

Vóór 't midden der 13e eeuw was het verleenen van tolvrijheid nog zeldzaam; het werd toen niet geacht, tot eene goede staathuishoudkunde te behooren, omdat de tollen een voorname bron van inkomst voor de Vorsten waren. Evenwel zijn onze voorvaderen toch omstreeks dien tijd reeds in 't bezit van zulk een voorregt geweest: zij voeren tolvrij

kelijk. Zoo besloot de Regeering van Amsterdam een brief 9 Nov. 1514: „daer sullen deselve uwe lyefden wel an doen ende ons vruntscap bewijsen, *des wij ghaerne sullen verdienen* nae ons crancken vermogen" (*Informacie*, bl. 182). En Vondel 21 Julij 1646: „waer my dienst geschiet, *dien ick wensche te verdienen*" (V D. bl. 422).

in 't land van Vollenhove in 't Oversticht [1]). Welligt is dit privilegie verleend omstreeks denzelfden tijd, toen de Amstelerdam is gelegd, en door denzelfden bisschop, van wien ik straks gesproken heb, die zulk een goed financier was, dat zijn ijver in 't aflossen der staatsschulden zelfs in zijn grafschrift als zijne grootste verdienste geprezen werd. Hij moest dus geld weten te vinden, en een gereed middel daartoe was het verkoopen van voorregten aan handeldrijvende en neringrijke gemeenten. Men weet, dat Willem van Holland dit middel ook te baat nam, toen hij Roomsch-koning geworden en om veel geld verlegen was; zeker naar den raad van dezen bisschop, die zijn oom, vriend en raadsman was.

V.

Schitterend praalt in Hollands grafelijke historie de naam van Willem II, omdat hij de Roomsche rijkskroon gedragen heeft, — maar, helaas! zijn vermetel aanvaarden van dat gevaarlijk geschenk maakte aan vrede en rust in onze gewesten een einde. Alom werden Heeren en lieden ter heirvaart gedaagd, om hem de stad te helpen belegeren, waar hij gekroond moest worden. En toen hij, op den laatsten October in 't jaar 1248, zijne plegtige intrede in Aken deed, wapperde ook de banier van Aemstel bij den zegepralenden stoet, die met bazuingeschal en volksgejuich begroet werd; maar te Amestelledamme zullen zeker tegelijkertijd luide klagten geslaakt zijn door de oude kooplieden, die hunne jongelingen de krijgsklaroen hadden zien volgen, terwijl de koggen onbemand in het Damrak lagen. Want toen als nu was de oorlog de schrik van den koopman en deed het krijgsgedruisch de zaken stilstaan.

Na het krooningsfeest hielp Gijsbrecht den Roomsch-koning nog de vesting Keizerswaard innemen, en keerde daarop naar de boorden des Amstels terug, waar hij juist tijdig genoeg kwam, om in 't Sticht al zijnen invloed te werk stellen.

De zooeven genoemde bisschop was overleden, en de kapittels moesten een opvolger kiezen. De twee mededingers, die den meesten kans hadden, waren: Hendrik van Vianden, de neef van den aartsbisschop

---

[1]) Dit blijkt uit een brief, door de Regeering van Amsterdam aan die van Vollenhove geschreven den 31^{n} Maart 1475, en geregistreerd in 't Eerste Groot Memoriaal f°. 31.

van Keulen, en Gozewijn van Aemstel, Gijsbrechts neef. De laatste werd ondersteund door Floris, den voogd van Holland, en door graaf Otto van Gelder, die Hendrik niet begeerden, omdat hij een geweldig oorlogsman was, en voor zijne buren lastig kon worden. De vrome en zachtmoedige Gozewijn werd dus verkozen, tot groote vreugde van Gijsbrecht, maar tot grooten spijt van den Aartsbisschop.

Nu achtte de Heer van Aemstel het doel zijner staatkunde bereikt en de vervulling zijner wenschen nabij. Wat zou hij niet van zijnen goedhartigen neef kunnen verkrijgen? Opheffing van alle leenbanden en aanwinst van nieuwe bezittingen, waar hij die noodig had tot afronding van zijn gebied van de zee tot de Lek! Zoo zag hij reeds in 't verschiet zijne heerschap tot een graafschap groeijen, dat, uiterst gunstig voor den koophandel gelegen, Holland zou kunnen opwegen, terwijl Amestelledamme met Dordrecht zou wedijveren.

Maar de Roomsch-koning dacht er anders over. De „aanwassende grootheid" der Heeren van Aemstel „baarde hem zorg"; en zoo groot was die zorg, dat Willem nog liever den krijgszuchtigen Hendrik, dien hij noch beminde noch vertrouwde, dan den vromen Gozewijn op den stoel van St. Maarten zag. Maar, vragen wij, van waar die „aanwassende grootheid" van Gijsbrecht, die zoo zorgbarend was? Die is niet te zoeken in uitbreiding van grondgebied, want daar zijn onder des derden Gijsbrechts regeering geene blijken van. 't Kan dus niet anders dan de toenemende koophandel van Amsterdam geweest zijn, die Gijsbrecht zoo groot en in 's Konings oog zelfs gevaarlijk voor Holland maakte.

Gaarne leende Willem nu 't oor aan den Aartsbisschop, en beiden verbonden zich met den pauselijken legaat. En Gozewijn had naauwelijks één jaar den myter gedragen, toen hij tot afstand gedwongen en Hendrik in zijne plaats gesteld werd.

Een gevoelige slag voor Gijsbrecht! Al zijne uitzigten vervlogen, en zijn „loflijk bloed" gehoond! Toch mogt hij zijne gevoeligheid jegens den Roomsch-koning niet toonen: de staatkunde gebood, die te ontveinzen, en het handelsbelang vorderde, de vriendschap met Holland niet te verbreken. En Gijsbrecht volgde andermaal den Roomsch-koning op zijne togten: in Mei 1250 bevond hij zich te Brussel, in Junij te Aken; maar kort hierna keerde hij weder huiswaarts, om op zijne hoede te zijn tegen de vijandige houding van bisschop Hendrik, die,

gesterkt door den Aartsbisschop, 't er op scheen toe te leggen, om den Aemstelheer te tarten en te krenken.

Hier kon geen oorlog uitblijven. In 't begin van 1252 maakte Gijsbrecht een verbond met den graaf van Gelder, met Herman van Woerden [1]), en met den graaf van Goor en de heeren van Voorst en Almelo in 't Oversticht. Gijsbrecht en Herman openden den veldtogt, en vielen in het Sticht. Na eenige strooptogten en schermutselingen had op den 16en Junij een veldslag plaats, waarin de Bisschop overwon en Gijsbrecht en Herman beiden krijgsgevangen maakte; en tegen den avond zag Utrecht zijn genadigen Vorst en „erachtigen Vader in Gode", zegevierend, onder bazuingeschal, door de Katrijnenpoort binnenrijden, met de gevangen Heeren aan weêrszijden van zijn paard gebonden.

Van dezen bisschoppelijken triomftogt was de Roomsch-koning een onverwacht getuige. Hij was — niet bij toeval, daar 's Bisschops krijgszucht hem thans evenzeer zorg baarde, als onlangs Aemstels aanwassende grootheid! — juist op dien dag met een krijgsmagt binnen Utrecht gerukt. Hij wilde den nieuwen kerkvoogd geen veroveringen zien maken, noch de wereldlijke grenzen van het Sticht zien uitzetten, wat voor Holland gevaarlijk kon worden; en hierom trad hij thans als de voorspraak van Aemstel en Woerden op. Door zijne tusschenkomst werden de twee Heeren dan ook geslaakt en de vrede gesloten, tot groote teleurstelling van den Bisschop, die hen liever in de gevangenis geworpen, en niet losgelaten had, dan ten koste van een goed deel hunner heerschap. Maar hij besloot spoedig zijne schadeloosstelling in Gelderland te zoeken; en zoodra graaf Otto met den Roomsch-koning naar den rijksdag te Frankfort getrokken was, viel hij in de Veluwe. Moord en plundering verzelden zijne schreden. Geen rooverbende kon woester te werk gaan dan deze bisschop, en over de onbegraven lijken van ontelbare slagtoffers sleepte hij den buit naar zijn Sticht.

VI.

Met het smaadtooneel te Utrecht eindigt de geschiedenis van heer Gijsbrecht III.

Het zij aan de gevolgen van wonden, in den veldslag bekomen, —

---

[1]) Te Woerden volgden de Hermans elkander op, gelijk te Aemstel de Gijsbrechten. Deze Herman was de vader van hem, die zich bij den moord van graaf Floris V berucht heeft gemaakt.

het zij aan hartzeer wegens de ondergane vernedering, — het zij aan de vereenigde werking van lichaams- en zielslijden, — hij overleed kort hierna.

Toen de Novemberstorm de baren van 't Y schuimend opzweepte tegen den zeeburg, en de golven klotsend en kletsend tegen den Damme joeg, terwijl het kraken en kreunen van de koggen in het Damrak zich vermengde met het knieren en knarsen van de weêrhanen op de torens van het slot, — toen was het stoffelijk overschot van den stichter van Amsterdam reeds bijgezet in den killen grafkelder.

Zijn zoon — de laatste der Gijsbrechten! was Heer van Aemstel geworden. Gelijk de Novemberstorm zou zijne regeering zijn. [1])

Ginds aan de Vecht deed bisschop Hendrik uit den roof van de Veluwe een kasteel bouwen tot een dwinger op Aemstels grens. De jeugdige Aemstelheer zag het en wrokte, want het werd hem als een slagboom voor de borst geworpen.

„Dit slot zal den vrede in het land bewaren," sprak de Bisschop; „daarom zal men het Vredeland noemen".

Neen, bisschop! er kleeft een vloek op dit slot. Het zal een twistappel worden en blijven eeuwen lang. Het zal wel eerst de aanleiding worden tot den val van 't Huis van Aemstel, maar vervolgens ook tot dien van graaf Floris V, want voor dit slot zal hij de eerste schrede doen op den weg, die hem ten verderve zal voeren! Het zal voor 't Sticht een milde bron van ramp en oorlog zijn; en eindelijk, hier gesloopt en te Utrecht herrezen, zal het den Sint-Maartensmannen zelven als een dwinger op den hals liggen!

Onder de regeering van den laatsten Gijsbrecht ontvingen onze voorouders het privilegie, dat het oudste geschrift is, — immers het oudste, dat door een gelukkig toeval bewaard is gebleven, — waarin wij den naam van Amestelledamme gespeld vinden, en dat hierom — maar ook hierom alleen — eene kostbare reliquie is. 't Is een privilegie van tolvrijheid in Holland, door graaf Floris V verleend op den 27sten October 1275.

Zeker is de afkondiging van dezen brief aan den Damme destijds met luide vreugd begroet; zeker ook was die tolvrijheid een belangrijk

[1]) De geschiedenis van dezen laatsten Gijsbrecht heb ik verhaald in *Amstelodamiana*, IV B.

voordeel; en even zeker had dit voorregt den lieden te Amestelledamme eene goede somme van penningen gekost; — want wie meent, dat de Willemen en Florissen de privilegiën, uit louter gunst, om niet gaven, vergist zich! — maar daarom was het driewerf jammer, dat zij er zoo kort, vier jaren slechts, genot van mogten hebben.

In 't begin van 1280 deed graaf Floris , na heer Gijsbrecht lang genoeg door geveinsde vriendschap om den tuin geleid te hebben, opentlijk den oorlog aan, om hem te kortwieken en te berooven, — en hiermeê ging voor Amsterdam 't privilegie verloren en ving een tijdperk aan van kwijning en rampspoed.

Sommigen hebben dit privilegie van 1275 „den hoeksteen" genoemd „der opgevolgde grootheid van Amsterdam, die haar tot Koninginne der wereldsteden heeft verheven". Gantsch ten onregte.

't Kan geen hoeksteen genoemd worden, die reeds na vier jaren weêr weggenomen werd. En zelfs al ware dit privilegie bestendig geweest, dan kon toch de tolvrijheid in Holland geen hoeksteen zijn van een handel, die reeds 28 jaren vroeger was uitgebreid tot in de Oostzee.

Neen, 't is graaf Floris V niet, die te Amsterdam vereerd moet worden als hoeksteenlegger, — 't is Gijsbrecht III, heer van Aemstel, dien wij den vader van onze vaderstad mogen noemen.

Zoo gij naar den hoeksteen van den Amsterdamschen koophandel vraagt, zoek die in geen privilegie van den Hollandschen graaf, maar in de vroege betrekking der Amstelaren met de Hanze-steden.

Zoo gij den hoeksteen van Amsterdam zoekt, die is gelegd aan den Dam in den Amstel door heer Gijsbrecht III, eer graaf Floris V nog was geboren.

En zoo gij naar de oudheid van Amsterdam vraagt, zoo hebt gij thans niet juist zes eeuwen, maar reeds ongeveer het derdedeel van eene eeuw meer, terug te tellen.

II.

HOE AMSTERDAM

EENE

STAD WERD.

I.

Plaats u eens op den Korte-nieuwendijk, — die naauwe en drukke straat, waar volte en engte een dagelijkschen worstelstrijd voeren, en nieuwerwetsch „verkeer" met ouderwetsche bekrompenheid in scherpe tegenstelling zijn, — waar, tusschen opeengedrongen winkelhuizen, een menschenstroom in eindelooze woeling en wieling heen en weêr bruischt, doormengd of doorsneden van paarden en raderen, of uiteengedreven door de prachtige triomfwagens des vooruitgangs, digt en hoog beladen met binnen- en bovenpassagiers! Een blik in de diepdalende zijstraten overtuigt u ligt, dat gij hier werkelijk op de kruin van een ouden zeeburg staat; en er is ook slechts weinig verbeeldingskracht noodig, om zich hier terug te denken in een middeleeuwsche achterstraat tusschen twee stadspoorten; maar ik moet thans iets meer van u vergen: denk eens alles weg, wat ge thans hier ziet, en laat niets dan alleen den dijk overblijven; ja, neem ook de straatkeijen weg, — de kruin van den dijk is eenvoudig met het welbekende mulle stof overdekt en de glooijing begroeid met gras.

't Is Woensdag, de 25e Mei 1300, tusschen acht en negen uren in den ochtend, en gelukkig een mooije, zonnige dag, want gaf „de soete koele Mey" (als zij wel soms doen wil) ons noordewind met regenvlagen, dan ware 't heele feest bedorven.

Vóór ons ligt het open Y, door een smal voorland [1]), dat bij elken hoogen vloed onderloopt, van den voet des dijks gescheiden. Aan den oever liggen thans een paar koggen met vlaggen en lange wimpels.

---

[1]) Dit voorland is later, nog wat aangegroeid, de Haringpakkerij geworden.

Welke vlaggen? — De gele met de vier leeuwtjes der Henewieren. En aan de mastkorven hangen schilden, op dezelfde wijze geblazoeneerd, doch met een blaauwe lelie in 't hart, dat wil zeggen: op 't middelpunt.

Ter linkerhand zien we, zoo ver het oog reikt, den kronkelenden dijk, als een graauwe met groen bezoomde rand om de esmerauden landkom geslagen. Deze dijk is tevens 's Heeren weg naar Haarlem. De dijken zijn hier van ouds de groote wegen; wat echter niet verhindert, dat er in het lage land, beneden den dijk, tusschen weiland en kooltuinen door, een aantal voetpaden slingeren.

Ter regterhand eindelijk ligt het stedeken Aemstelredamme. Geen poorthuis beschermt nog den ingang, — slechts een houten hamei op den dijk [1]), die echter met balken en gepunte palen wel versterkt is, om in tijd van nood den toegang te kunnen versperren. Achter die hamei, binnen „die grafte“ [2]), zien wij eenige lage houten huizen met rieten daken, doch elk met een groene mei aan den geveltop. Boven de daken steekt van verre het spitse torentje van Sinterklaas-kapelle [3]) uit, waarop in 't volle zonlicht ook de gele vlag flikkert, en daar tegenover in 't verschiet kijken de toppen der torens van 's Heeren slot uit het geboomte, waarboven de zwarte en roode leeuwen op het golvend dundoek schijnen te huppelen.

Allengs begint de dijk bevolkt te worden. Amsterdammers zijn 't niet, want die hebben daarbinnen nog genoeg te zien, — maar dorpers van rondom: uit Ouder-Aemstel en Aemstelrevene, van Diemen en Oetewael en Eppensloet; ja zelfs Slooters en Osdorpers zien we daar 't voetpad af- en tegen den dijk opkomen. 't Is een zeer bonte menigte, die hier om ons heen scharrelt. Zie die boeren en boerinnen van Diemen of van Ouderkerk of Slooten; ze hebben 't zondagspak aan en 't getuigt van welstand. De mannen dragen reeds buis en broek van donkerblaauw of bruin laken en leêren schoenen. De vrouwen pronken reeds met een gestijfden wit-linnen kap en met een smallen zilveren hoofdbeugel, die aan de uiteinden op 't voorhoofd met knoppen is versierd; anderen dragen hoofddoeken, die van achteren en ter zijden met slippen neêrhangen, doch 't voorhoofd vrij laten, waarop

[1]) Waar thans de Oude-Haarlemmersluis ligt.
[2]) Thans de Voorburgwal.
[3]) Waar thans de Oude Kerk staat.

almede zilver blinkt. Hare jakken en rokken zijn van alle kleur, maar meest rood en blaauw, en de borststukken zoo bont mogelijk. Maar zoo mooi dezen in de noppen zijn, zoo kaal is de plunje van anderen. Die Oetewalers daar doen 't nog maar met een korte grove pij en een slobbroek, die zoowel aan de knie als aan den enkel met riempjes vastgesnoerd is, terwijl hun voeten in dezelfde klompen steken, waarmeê ze dagelijks door dras en drek klotsen; en die visschers van Eppensloet komen nog niet beter voor den dag dan hunne voorvaders vóór een paar eeuwen: een leêren kolder en een zeildoekschen broek, met een eind touw om den middel gesjord.

Doch daar begint beweging te komen bij de hamei. Ja wel, de Amsterdammers komen uit, om den nieuwen Heer, die in aantogt is, te wellekomen en in te halen.

Een troep kwâjongens komt, als altijd, vooruit, en de dienaars van den schout verschijnen er achter met zwaaijende stokken, ten zigtbaren bewijze van de handhaving der orde. Muziek mag ook niet ontbreken: trompers en bommers en pijpers rukken aan. En terstond wordt er ruimbaan op den dijk gemaakt: op 't gezigt der zwaaijende stokken dalen boeren en boerinnen langs de glooijing af en scharen zich reikhalzend op 't voorland. De kapelaan van Sinterklaas nadert, voorgegaan en gevolgd door eenige scholieren, in „witte choor-cleederen“ gehuld, en kerkvanen dragende, en de zangmeester, die tevens de schoolmeester is [1]), wandelt er nevens. Zie, daar komt de Schout aanstappen, met de roede van justitie in de hand. De Schepenen volgen hem; zij verschijnen met dezen titel thans voor 't eerst: gisteren waren zij nog Asigen. En ook de „Wisheit“ of de „Raed van Aemstelredamme“ ontbreekt niet: het zijn deftige, bejaarde mannen, de rijkste en vroedste kooplieden.

Zoo ziet gij hier onze kerkelijke en wereldlijke overheden vereenigd; zij scharen zich, met de „musyckers“ aan 't hoofd, langs de zuidzijde van den dijk. Thans naderen de vertegenwoordigers der weerbaarheid: vijf-en-twintig kloeke jonge mannen, almede tot de “goede knapen“, dat wil zeggen: tot de welgegoede ingezetenen behoorende, met flitsbogen gewapend, onder hunne gekoren overmans, verschijnen heden voor 't

---

[1]) Eene school had Amsterdam vóór 1342, en hoogstwaarschijnlijk ook al lang vóór 1300. Eene plaats, waar de handel bloeide, kon er niet buiten. Er moest lezen, schrijven en rekenen geleerd worden, ja, de koophandel vorderde nog wel iets meer dan dat.

eerst als de Amsterdamsche schutterij [1]). Weldra zullen zij van den Heer een gildebrief ontvangen, waarin hunne „puncten en vrijheden“ geschreven worden, opdat zij „in eere staende blijven“, en den „lieven genadigen Heere ende die Stede te bet dienen moghen“.

Eindelijk de gilden met hunne banieren: de kooplieden en schippers met hun Sinterklaas; de vischkoopers met hun Sint Pieter; de scheepmakers en timmerlieden met hun Sint Jozef. De gilden vertegenwoordigen de kern der gemeente, haren arbeid en hare nijverheid, die de welvaart doen bloeijen, waar ook de Heer 't meeste belang bij heeft, namelijk voor zijne schatkist.

Ziedaar de bloem van Aemstelredamme; — de omloop komt er achter: mannen, vrouwen en kinderen van „den gemeynen volcke,“ want werkbank en spinnewiel, schip en haardsteê zijn verlaten; alleen de zieken, blinden en lammen blijven t'huis.

De schutters en gilden scharen zich langs de noordzijde van den dijk, en intusschen doen ook de schoutendienders hun pligt, en drijven al de omloopers, die niet bij de plegtigheid geroepen zijn, den dijk af. Zij mogen op de glooijing en op het voorland een plaats zoeken, waar zij zich dan ook al digter en digter opeenpakken, woelen en dringen, joelen en zingen; en dat er nu en dan eens een in 't water gedrongen en er met groot getier weêr uit getrokken wordt, is een gewoon verschijnsel bij Amsterdamsche „pretjes.“

De mannen echter, die op den dijk staan, bewaren hun ernst en deftigheid, en houden 't oog gestadig naar 't westen gerigt, van waar de genadige Heer wordt verwacht.

II.

Wie is de nieuwe Heer, dien de Amsterdammers verwachten? —

't Is Gwy van Henegouwen, de broeder van graaf Jan II. En terwijl hij hen nog eenigen tijd wachten laat, wil ik u intusschen eens vertellen, hoe zij aan hem gekomen zijn.

Gijsbrecht van Aemstel, de vierde en laatste van dien naam, was het slagtoffer geworden van de heerschzucht en 't geweld van graaf Floris V. Na jaren lang in 's Graven kerker gezucht te hebben, had

[1]) De oudste schutterij eener stad is doorgaans juist zoo oud als zij zelve. Zoodra eene gemeente het regt en de vrijheid eener poorte verkregen had, vereenigden de kloekste mannen der poorterij zich tot een gild om dat regt en die vrijheid te beschutten, en daarom werden zij „schutters“ genoemd.

hij zich harde voorwaarden moeten getroosten. Hij had een deel zijner landen aan Floris moeten afstaan, en voor een ander deel 's Graven leenman en onderdaan moeten worden. Zoo was de heerschap van Aemstel geheel van natuur veranderd: van een zelfstandigen staat, tusschen Holland en het Sticht, was het een van Holland afhankelijk leen geworden. Amsterdam had aan Floris V jaren van kwijning en rampspoed te danken, en 't was geen wonder, dat hij in de Amsterdamsche traditie gebrandmerkt bleef als een „openbare dwingeland" [1]).

Een der bepalingen van 't vernederend verdrag van 1285 hield in, dat de heer van Aemstel, zoo hij ooit eenige vijandelijkheid pleegde of met anderen zamenspande tegen den graaf van Holland, zijne heerschap geheel verbeuren zou, en dat de Graaf die dan zou houden in leen van het Sticht. Een gelijke bepaling kwam voor in 't verdrag van 1287, waarbij Herman van Woerden zijnen zoen met graaf Floris trof.

Dit geval nu had zich in 1296 werkelijk voorgedaan. De gekortwiekte Heeren hadden in de zamenzwering tegen Floris hun herstel gezocht, maar hun val bewerkt. Gijsbrecht en Herman waren gevlugt, en de landen van Aemstel en Woerden vervielen aan Holland, volgens de genoemde verdragen. De Amsterdammers betreurden het verlies van hunnen Heer, want zij waren innig aan 't oude stamhuis gehecht; doch daar nu eenmaal die band was losgescheurd, konden zij niets beters wenschen dan vereeniging met Holland. 't Viel echter anders uit.

Zulk een vetten buit, als de landen van Aemstel en Woerden, gunde de toenmalige bisschop, — Willem Berthold, een zonderlinge woelgeest! — zijn Hollandschen buurman niet en viel er zelf op aan. Maar toen hij, na een jaar lang gevochten, ja zelfs, ten toppunt van dwaasheid! een kruistogt tegen Holland gepredikt te hebben, „sach, dat hem die aventuyer tegenviel," eindigde hij met die landen aan graaf Jan I af te staan, voor zich zelven slechts de regten van het leenheerschap behoudende. Dit geschiedde te Veere op den 29^{n} September 1297.

---

[1]) 't Moet opgemerkt worden, dat de Amsterdamsche traditie hierin niet alleen staat. Ook onbevooroordeelde geschiedvorschers van onzen tijd spreken over graaf Floris V niet gunstiger. Zoo Mr. L. Ph. C. VAN DEN BERGH: „Floris was ongetwijfeld een rijk begaafd vorst, enz. maar tevens een dwingeland, die de rechten des volks en de belangen des lands meermalen aan zijn eigen belang of aan zijne luimen ten offer bragt." *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* verz. en uitg. door Prof. R. FRUIN, VII D. bl. 41.

Toen eindelijk de valsche Henewier (die reeds zoo lang op de erfenis van graaf Floris gevlamd had, en nu zelfs bij velen in verdenking stond van den goeden jonkheer Jan vergeven te hebben) als Jan II graaf van Holland was geworden, beleende hij zijnen broeder Gwy met de heerschap van Aemstel, en tevens met die van Woerden en IJselstein, en stoorde zich daarbij aan geen leenheerlijke regten van bisschop Willem, maar gedroeg zich alsof die landen geheel aan Holland behoorden en hij er geen suzerein kende als zich zelven. Trouwens de bisschop kon er niets tegen doen, want hij lag met zijn eigen Sticht overhoop. Maar wat bewoog graaf Jan, zijn broeder met zulke uitgestrekte goederen te begiftigen? Verschillende redenen, zoowel in zijn eigen belang als in dat van Gwy. Zijn standpunt was hachelijk, zijn toestand netelig: hij zag vele vijanden om zich. Hij had dus een goeden steun noodig, en daarom maakte hij Gwy tot zijnen magtigsten leenman. Bovendien had Gwy wel een goede belooning verdiend, want van 't oogenblik af, dat de droeve maar van graaf Floris' dood door de landen klonk, had hij zijnen broeder vele diensten bewezen. Ten derde was Gwy niet rijk gegoed, en had wel iets noodig voor zijne „coste ende teringe"; hij ontving dus deze landen tot een *apanage*. Ten vierde scheen er geen zekerder middel om den verbannen Heeren de hoop te benemen, nog eens weêr in hunne voormalige heerschappen terug te keeren dan er een ander in te zetten. Eindelijk: Gwy was een geestelijke; hij was kanunnik te Kamerijk, maar had grooten zin om eens bisschop van Utrecht te worden, en dit zou graaf Jan ook graag zien, want dan had hij ten minste één goeden buurman; 't was dus staatkundig, Gwy een plaats te geven zoo digt mogelijk bij St. Maarten.

Op den 21sten Mei 1300 maakte Gwy bij openen brieve bekend, dat het zijnen broeder behaagd had, hem al het land van Aemstel, Woerden en IJselstein op te dragen in regten leen; hij beloofde, den Graaf met de lieden dezer landen te dienen, zoowel in heirvaart als andere diensten, en tevens dat, wanneer hij stierf of wanneer hij een bisdom kreeg, al deze landen terstond weêr aan graaf Jan of zijne nakomelingen zouden terugkeeren.

Natuurlijk wilde Gwy nu zonder verwijl in zijne landen orde op de regeering stellen, en van zijne nieuwe onderzaten de hulde, en gaarne ook eenige penningen ontvangen. Maar hij had er naauwelijks den tijd

toe, want Jan van Renesse maakte in Zeeland zooveel te doen, dat graaf Jan het alleen niet afkon.

Van zijne drie heerschappen was Aemstel de voornaamste, en van dit land was Aemstelredamme de hoofdplaats. Hier wilde Gwy dus zijne blijde inkomste houden, en die werd bepaald op den 25en Mei; terwijl tevens aan de schouten en schepenen van de dorpen in Amstelland, zoowel als aan die van Woerden en IJselstein „messailgiers“ gezonden werden met brieven, om hen te verwittigen, dat zij op dien dag te Aemstelredamme verschijnen moesten, om den Heer te huldigen.

Maar er was nog eene belangrijke zaak. Jan en Gwy beiden begrepen het gewigt van Aemstelredamme, zoowel om zijne welvaart als om zijne ligging, en zij wisten ook, dat de Amsterdammers zeer gehecht waren aan hunne oude Aemstelheeren. Mogten zij nu van den grijzen Gijsbrecht al weinig meer te vreezen hebben, te meer van Jan, zijnen zoon, die thans op het huis te Nyerlede in de Betuwe woonde. Deze toch had geen deel genomen in de zamenzwering, en leed onschuldig; het verlies van het vaderlijk erfgoed viel hem hard, en zeker zou hij geen poging ontzien om het te herwinnen. Niets was dus wenschelijker voor Jan en Gwy dan de genegenheid der Amsterdammers voor hunne dynastie te winnen, en hierom hadden zij goedgevonden, aan Aemstelredamme poortregt te schenken, dat wil zeggen: het dorp tot eene stad te verheffen, wat een der grootste gunsten was, die een vorst te dien tijde aan eene gemeente verleenen kon. En om de blijde inkomst van Gwy zoo blij mogelijk te maken, wilde hij zelf de brenger van dit gunstbewijs zijn, en tevens, als Heer, aan zijne „poirte van Aemstelredamme vrijhede van keure ende rechte“ verleenen.

Maar tot dit laatste was een voorafgaand overleg met de hoofden der gemeente noodig. Dit was eigentlijk bij ieder handvest noodig, omdat er voor betaald moest worden, en gunst en geld elkander steeds opwogen, want de oude spreekwoorden: „zoo geld zoo waar“ en „koperen geld koperen zielmis“ waren ook op de privilegiën van toepassing; maar in nog ruimer mate was dat overleg noodig bij een handvest als dit, waarin de stedelijke regtspleging omschreven moest worden. De Heer gaf geen nieuw regt, maar beschreef het bestaande, dat berustte op oude costumen en herkomsten, en hierin bestond een voornaam deel der vrijheid, dat men zijn eigen regt had. De Heer kon sommige punten, die hij verwerpelijk achtte, weigeren, twijfel-

achtige tot klaarheid brengen, leemten aanvullen, maar in 't algemeen moest het beschreven regt hetzelfde zijn, dat van ouder tot ouder overgeleverd en in de zeden geworteld was. Van daar dan ook, bij veel overeenkomst in 't algemeen, zooveel verschil in de bijzonderheden, als men de handvesten van verschillende steden vergelijkt.

Nu meene men niet, dat al die beschikkingen tusschen den 21en en den 25en Mei plaats vonden. 't Spreekt van zelf, dat dit reeds dagen te voren geschied is; want de openbare bekendmaking van Gwy, dat hem de drie landen opgedragen waren, was niet het begin, maar het besluit der handelingen.

III.

De stoet nadert. Hij bestaat uit een dertigtal ruiters. De wachtenden hadden hen al eenigen tijd van verre in 't oog, toen zij nog meer dan een boogscheut weegs aan gene zijde van den Slochter waren. Thans gaan zij de bogt om [1]). Op een wenk van den schout beginnen de „musyckers" te bazuinen en te bommen en te pijpen: de vreugdetoonen klinken den „lieven, genadigen Heere" al te gemoet. Ieder brandt van verlangen hem te zien. „Lang leef ons lief Heere!" schreeuwt het volk, zoodra de muziek begint. De schout en de schepenen en de schutters zetten zich in postuur. „Lang leef ons lief Heere!" klinkt het zonder ophouden, terwijl mutsen zwaaijen en doeken zwieren. Te midden van al 't gejuich houdt Gwy stil, en terwijl zijn gevolg zich achter hem schaart, laat hij het oog weiden over die bonte volksmenigte, zoo schilderachtig op en tegen en beneden den dijk gegroepeerd, en geeft met een genadig hoofdknikken zijn welgevallen te kennen, waarop het: „Lang leef!" zich nog veel luider laat hooren.

Intusschen treedt de schout vooruit, buigt driemaal de knie, en biedt den Heer de roede van justitie (een rood geverfde doornetak) aan, die Gwy even aanroert, maar onmiddelijk den schout weêr ter hand stelt, ten openbare bewijze, dat hij hem in zijn ambt bevestigt. Hierna treden ook de schepenen voor den Heer, en huldigen hem

---

[1]) De Haarlemmerdijk lag toen niet als nu, maar gedeeltelijk meer binnenwaarts, en wel waar tegenwoordig de zuidzijde van de Brouwersgracht loopt. De genoemde bogt begon, waar thans de brug over 't uiteinde der Keizersgracht ligt, en kwam uit, waar thans het hoekhuis van den Haarlemmerdijk en de Wieringerstraat staat. Van daar liep de dijk gelijk hij nog ligt, regtuit naar en door Aemstelredamme.

met kniebuiging; en dat zij hem geen sleutels der stad aanbieden, is eenvoudig hieraan te wijten, dat er nog geen poorthuizen en dus ook geen sleutels zijn. Maar wat niet behoeft te ontbreken is de „heuslijke bewellekoming;" deze taak is den kapelaan opgedragen en hij kwijt er zich meesterlijk van, want hij zegt eene cierlijke latijnsche oratie op.

Terwijl de eerwaarde heer daarmeê bezig is, nemen wij den genadigen heer eens in oogenschouw. Dat hij een man is van veel verstand en schrander beleid, en even slim staatsman als dapper krijgsman, heeft de faam reeds verkondigd, maar wij zien nu tevens, dat hij aan die goede eigenschappen ook een goed voorkomen paart: een edele gestalte en een vriendelijk gelaat. Dit laatste, fluistert het gerucht, weet hij wel te toonen, maar men moet er niet te zeer op vertrouwen; geen wonder, ook dit is vorstelijk! — Hij zit op een schoon Friesch paard, waarvan we echter niet meer dan kop en pooten zien, want het dier is gekleed in de livrei van zijnen meester. 't Is namelijk van kop tot staart gehuld in een geel paardedek, dat over hals en manen gaat, maar in 't midden, waar 't zadel ligt, is doorgesneden, zoodat het met vier stukken (voor en achter, ter wederzijden) los neêrhangt; en elk dier stukken is beschilderd met de vier leeuwen, om en om zwart en rood, en de blaauwe lelie in het midden. Op de borst draagt het dier bovendien nog eens zijns meesters wapenschild, even als 't daar ginds aan de mastkorven der koggen hangt, en op den kop zijn helmteeken: een vergulde valk met uitgeslagen vlugt en een blaauwe lelie op de borst.

Zoo ge immer Gwy in Zeeland moogt ontmoeten, als hij aan de spitse van ridders en knapen op Jan van Renesse losgaat, zult ge hem zien van den hals tot den voetzool in 't maliënpak en met harnasplaten overdekt, met den kuiphelm over 't hoofd gestolpt, het zwaard in de vuist en 't schild op den arm, — maar zoo komt hij bij ons niet.

Zijn hoofd is gedekt met een eenvoudige zwarte kaproen van eene ruige, maar glanzige stof, en zijn lange mantel van scharlaken met goud doorwerkt, aan den hals met een gouden heksel of haak vastgemaakt, is, omdat het mooi weêr is, opengeslagen, zoodat zijn blaauw-fluweelen rok, althans van voren, te zien is. Die rok reikt niet tot aan de knie, en is met hermelijn omzoomd en om den middel

gesloten met een rood-leêren gordel, die met gouden knoppen is bezet. Aan dien gordel hangt regts een dolk en links een tasch, want van zakken in de kleêren weet men nog niet. Op de borst van den Heer schittert een kruis van diamanten, dat aan een gouden halsketen hangt. Zijn hozen zijn rozerood en sluiten zeer eng om de beenen; dit is de mode, doch deze verbiedt niet, er een weinig vulsel in aan te brengen, waar de cierlijkheid der vormen dit vereischt. Zijn schoeisel eindelijk bestaat in een paar halve laarzen met spitse punten en gouden sporen.

's Heeren gevolg bestaat uit zijnen rentmeester en zijnen „scriver", zijnen hofmeester en zijnen „bottelgier", kamerlingen, koks en „stalwaerders", en eene kleine bende geharnaste speerruiters. 't Is wel waar, dat men tusschen hier en Haarlem nog geen gevaar loopt Jan van Renesse te ontmoeten, maar een Heer gaat niet op weg zonder gewapend geleide.

Onze kapelaan heeft inmiddels zijne oratie ten einde gebragt, en de scholieren heffen een gezang aan, dat eigentlijk bestemd is om den Heer op zijnen intogt te begeleiden, maar te gronde gaat onder 't overstelpend rumoer. Want zoodra ziet de menigte niet, dat de stoet zich in beweging gaat stellen, of zij schreeuwt het uit, en tegelijk ook vallen de bazuinen, bommen en pijpen in.

Een deel van 't volk draaft naar de hamei, om den „musyckers" vooruit te komen, en bij de blijde inkomste de voorschreeuwers te zijn; wien dat niet gelukt, voegen zich achter den stoet om na te juichen. En zoo gaat het voorwaarts, ter hameije door, regtuit naar 't slot. Achter de „musyckers" trekken de drie gilden; de kapelaan en de zangmeester volgen aan 't hoofd der scholieren, die op nieuw hun lied aanheffen, en thans de Heer met zijnen stoet. Als het laatste rot speerruiters voorbij is, volgt de schout met de schepenen en daarna de Raad; achter deze achtbare mannen stappen de manhafte schutters, en eindelijk wordt de trein besloten door een joelenden en juichenden troep van den „gemeynen volcke."

Er staan binnen het stedeken nog niet veel huizen langs den dijk tusschen de hamei en 't slot [1]), maar zoo weinig 't er dan zijn, toch staan voor elke deur de bewoners op eene rij geschaard; — dit behoort meê tot de hulde, die men zijnen Heer bewijst. En eigentlijk behoort tot die hulde ook, dat de klokken beijeren en bombammen,

[1]) Dat is: de Nieuwendijk van de Oude-Haarlemmersluis tot de Kolksteeg.

II.

Tresling & Cº Hof-lith. Amst

maar Aemstelredamme heeft nog geen torens en klokken; en of de hondeslager van Sinterklaas al zijn best doet met trekken aan „de reepe" van het bengeltje, dat in het klokhuis hangt, — wij hooren er niets van, want de zwakke trilling van dit geklep wordt verzwolgen in de bruischende galmen, die thans de lucht vervullen.

IV.

Heer Gwy is op het slot aangekomen en reeds de ridderzaal binnengetreden. Wel wordt op dit oogenblik menig Amsterdamsch hart door een weemoedig gevoel aangedaan, bij de herinnering, dat hier eenmaal de Gijsbrechten zetelden, en thans, helaas! een Henewier die heilige halle betreedt, — maar die weemoed moet worden onderdrukt. De tijden veranderen, de omstandigheden met hen, en wij moeten er ons in schikken en vergeten wat achter den rug ligt. En de meesten denken er dan ook niet aan, want de blijde gedachte aan 't nieuwe poorterschap overstemt ieder ander gevoel.

De schout, de schepenen, de raadslieden en de kapelaan zijn den Heer in de zaal gevolgd. De schutters en gilden scharen zich op het binnenplein, en achter hen zoovelen, als tot geen gilden behooren, maar echter, als hoofden van huisgezinnen, meê hun aandeel hebben opgebragt tot de somme van penningen, die de „gemeyne poerte" den Heere schuldig is te betalen voor 't handvest, dat hij verleenen zal. Al 't overige volk moet buiten blijven; zij mogen reikhalzen op den dijk of neêrhurken in 't gras.

Nadat de kapelaan hier andermaal een korte oratie gehouden heeft, om den Heer „welkom" te heeten „op zijn huis", als de „blinckende bannieren" toonen, die van de torens wapperen, — ach! menigeen had er liever de oude banier gezien! — zweren die van den Geregte zoo voor zich als voor de gantsche gemeente, hunnen genadigen Heere „hou ende trou", hem onderdanig te zijn en hem te dienen, gelijk zij van regtswege schuldig zijn te doen.

En thans, na deze plegtige verbintenis, „geven die van den Damme haeren Heere den wijn"; dit wil zeggen, dat zij hem den eerewijn aanbieden, maar niet met een beker of hoorn, neen, in de „bottelrie" is voorraad bezorgd, meer dan er dezen dag op 't huis gedronken zal worden, en de bottelgier heeft dien reeds onder zijne bewaring genomen.

Bij den wijn behoort ook het huldgeschenk. Dit zou zeker, ware de tijdsgelegenheid anders, wel in een paar melkkoeijen bestaan, want het is de gewoonte steeds, bij 't huldigen van Vorst en Heer iets aan te bieden van 's lands beste voortbrengselen, en Aemstelredamme mag met heel Amstelland roemen op zijne

Claver-weyden, die vol bloemkens staan,
Daerop loopen Hollantse koeyen [1]).

Maar Gwy moet morgen al vroeg weêr vertrekken, en regtuit naar de Zeeuwsche stroomen, om te vechten; koeijen zou hij niet goed meê kunnen nemen, maar geld zooveel te beter. Hij heeft gezorgd, „den goeden luden“ tijdig aan 't verstand te doen brengen, dat zij wel zouden doen, de waarde, ruim berekend, aan zijn rentmeester toe te tellen, — als nu dan ook geschiedt.

Zie, — Gwy zet zich in postuur, om een hoogstgewigtige mededeeling te doen. 't Is wel zoo, dat ieder die al weet, maar dit vermindert toch de belangstelling niet. Gespannen verwachting is op aller gelaat uitgedrukt, ontroering zelfs, — de harten kloppen sneller!

Met al den nadruk, dien 't gewigt der zaak vordert, verkondigt hij, dat het „eenen edelen ende moeghenden prince, onsen rechten Heere ende lieven broeder, Jan, grave van Heynegouwe, van Hollant, van Zeelant ende Heere van Vrieslant,“ heeft behaagd, aan Aemstelredamme „poirtrecht“ te verleenen, en dat hij zelf, „bi ghemenen rade“ zijner goede lieden, heeft gezet en gegeven aan zijne poorte van Aemstelredamme alzulke keure en alzulk regt in de poorte en in hare vrijheid te houden en te voeren, als beschreven staat in den brief.... en hier ziet hij over zijn linkerschouder om naar den „scriver,“ die schuins achter hem staat met het perkament, waaraan een zegel bungelt, in de hand. De „scriver“ verstaat den wenk, treedt voor 't open venster, en leest ten aanhoore van allen, die binnen en buiten staan, den brief voor.

Na het laatste woord houdt de „scriver“ den brief met de regterhand omhoog, zoodat allen het zegel aan den francijnen staart zien hangen. Een luide kreet van vreugd breekt op eens de diepe stilte

---

[1]) Zes jaren later, toen Amsterdam Gwy andermaal huldigde, gaf het hem werkelijk koeijen, als blijkt uit de rekening van Bernd van den Dorenwerde.

af. Zij hebben den brief hooren lezen en het zegel gezien: dit is het poortregt van Aemstelredamme, — de eerste brief, waarin hun regt beschreven is!

Maar nu moeten zij den poortereed afleggen, — een plegtigheid, die hier thans voor de eerste maal plaats vindt! De schout treedt voor het venster. Op zijn wenk is de stilte hersteld, en hij leest:

„Dit zweert gij: dat gij een goed en getrouw poorter zult zijn; dat gij den Geregte onderdanig wezen zult; dat gij in waken en beschermenissen der poorte u goedwillig zult betoonen; dat gij voor al 't kwaad, dat gij vernemen zult, waarschuwen, en alle welvaart, met raad en daad, vorderen zult, en voorts alles doen en laten, wat een goed poorter is schuldig te doen en te laten. Alzoo moet u God helpen en alle zijne heiligen." En de regterhand opstekende, zegt hij: „Dat zwere ik." En op eens rijzen er honderd of meer regterhanden op, en roepen even zooveel forsche mansstemmen: „Dat zwere ik!"

Gewigtig oogenblik! Wat al aandoeningen doorstroomen dier mannen borst! Hoe fier klopt hun het hart! Geen dorpers meer, — poorters zijn ze nu! En het is of 't hun een genot is, dat woord uit te spreken; ieder drukt, wie naast hem staat, de hand met een hartelijk: „veel geluks, poorter!"

Hun aandeel in de plegtigheden van den dag is hiermeê afgeloopen. Zij verlaten het slotplein, en worden, als zij de voorpoort uit- en de brug afkomen, door de menigte, die buiten staat, andermaal met gejuich begroet. De mutsen worden in de lucht geworpen, en van alle kanten klinkt het op nieuw: „veel geluks, poorters!" — Ieder poorter, die vrouw en kinderen heeft, zoekt ze dadelijk op om ze te omhelzen; — zij deelen er ook in: zijn poorterschap is het hunne meê! Vrouw en dochter zijn nu ook poorteressen; de jongens, zelfs de kleine in de wieg, zijn nu reeds ingeboren poorters.

Wat er verder op 't slot voorvalt, boezemt ons minder belangstelling in. Terwijl de schepenen van Aemstelredamme 's Heeren rentmeester de penningen toetellen voor 't verleende privilegie, verschijnen die van de dorpen van Amstelland, en daarna die van Woerden en van IJselstein, om den Heer te huldigen; en vervolgens stelt Gwy zijne baljuwen aan over Aemstel, Woerden en IJselstein. Inmiddels heeft

de hofmeester voor 't bereiden van den disch gezorgd, waartoe natuurlijk ook de schout en schepenen en de raadslieden van Aemstelredamme, zoowel als de kapelaan van Sinterklaas, genoodigd worden; en ten slotte wordt de „wiin over maeltiit ghedroncken", welken „die van den Damme den Heere gaven." Wij laten den Heer en zijne gasten eten en drinken, en gaan eens in de stad kijken.

Langs Plaetse en Damme, langs Havene en Kerckstraete, joelt oud en jong, alsof het onze kermisdag was. [1]) Heel Aemstelredamme is vol opgetogenheid en opgewondenheid, — het is immers heden de eerste dag, dat het een stad geworden is. Ja, dit denkbeeld is al in een lied herschapen, en wordt door jongelingen en maagden — „het puyck van soete keelen!" — op een vrolijke wijze gezongen. Vraagt gij, welk volksdichter hen zoo spoedig aan een toepasselijk lied geholpen heeft? Daar heeft het volk geen dichter toe noodig. 't Kan 't zelf wel. 't Bezit een aangeboren gave der poëzij. Rijm en rythmus heeft het in zijn geest, maat en melodie in zijn hart, zonder ooit van dichtkunst gedroomd of van versleer gehoord te hebben! Huppelend en springend heft het eenige woorden aan, die de uitdrukking van zijn gevoel zijn en van zelf een liedje worden. 't Volk zingt ze op een wijs, die 't vrolijk hart aangeeft en dus zeker vrolijk is; begint ze andermaal, doch breekt ze af, en vult den regel aan met een woord, dat den huppelenden rythmus tot vader en de muzikale accentueering tot moeder heeft; begint met dit woord een derden regel, die met behulp van alliteratie en rijm tot de behoorlijke lengte wordt uitgesponnen; herhaalt eindelijk den regel weêr waarmeê 't begonnen is, en — de lyrische strofe is voltooid. Dit is het echte volkslied.

Hoe zouden de menschen heden om een lied verlegen zijn? De grijsaards zelfs schijnen verjongd. Zie, hoe dien goeden zeventiger de tranen van vreugde in de oogen blinken; hij herinnert zich den tijd nog, toen de dam in den Amstel gelegd werd, en nu is Aemstelredamme al een stad! hij dankt den Hemel, dat hij dit nog heeft mogen beleven. De jongens bootsen de schutters al na, en trekken, op de Plaetse voor 't Schepenhuis, in gelederen op met vanen en houten geweer; elders dansen meisjes en kleine knapen in een kring, en de

[1]) Natuurlijk was er toen reeds een kermisdag, want de kermis was het jaarlijksch feest der wijding van kerk of kapel, en het oude spreekwoord zei: „'t is geen cappel so cleyn, si en hevet eens kermisse 's jaars."

moeders dansen meê met de allerkleinste poortertjes op den arm. De mannen staan hier en daar in groepen bijeen, in vrolijk en luidruchtig gesprek, terwijl anderen bij den waard aan den Damme binnenstormen en roepen om goed Oostersch bier, en zij drinken zich een halven roes op 't welvaren der poorterije van Aemstelredamme.

Ja, de bezadigdste kooplieden zelfs, die anders met geen hersenschimmen dweepen, maar zich bij de cijfers houden, vieren thans, in de verrukking van 't oogenblik, ook hun verbeelding den teugel, en achten zich haast zoo goed als die van Dordrecht en Haarlem, en spreken reeds van grootere vrijheden, en van een eigen vlagge, die wapperen zal van hunne koggen; maar ze vergeten in hunne blijdschap, dat het zoo ver nog niet is. Aemstelredamme behoort nog niet tot de „goede steden" der graaflijkheid van Holland; het staat nog onder een bijzonderen Heer en is eigentlijk, met heel Amstelland, tegenwoordig slechts een achterleen van het Sticht.

V.

In het handvest van Gwy vinden wij het oudste Amsterdamsche regt beschreven, en daarom moeten wij dit eens beschouwen.

Al wat binnen de vrijheid der stad geschiedde, zou door de schepenen van binnen beregt worden, in zoo verre het de heerlijkheid niet raakte. Juist; dit was het regt eener poorterij; maar hoever strekte die vrijheid zich uit? Dit is in den brief niet beschreven, maar wij kunnen 't wel nagaan. Leg den plattegrond slechts voor u, en trek eene lijn van de Martelaarsgracht door den Nieuwezijds-voorburgwal tot aan de Sint-Luciënsteeg, — voorts door deze en de Duifjessteeg en de beide Lommerdsstegen tot in den Oudezijds-voorburgwal, en door dezen burgwal tot aan de Oudezijds-enge-kapelsteeg, — eindelijk door deze steeg en de Nieuwebrugsteeg en langs de Tesselschekaai tot aan de Martelaarsgracht. Wat binnen deze lijn valt, was de vrijheid van Aemstelredamme in 't jaar 1300. Maar die ruimte was toen nog niet geheel en niet digt met woningen bezet, en aan de westzijde van het Damrak nam het slot met zijn boomgaard zelfs nog een groote plaats in.

De straffen, op ongeregeldheden en misdrijven van verschillenden aard gesteld, zooals: vechten en slaan, beleediging of geweld, wonden of verminking, waren geldboeten. Dit was nog naar de aloude ge-

woonte van 't Germaansche regt, gewijzigd naar de gewoonte der middeleeuwsche vorsten en heeren, die bij zulke straffen de beste rekening maakten; en zoo genoot dan ook hier de Heer twee derdedeelen van al deze boeten, terwijl een zesdedeel ten voordeele van de stadskas kwam, de schout één twaalfdedeel kreeg en de schepenen het andere twaalfdedeel zamen deelen mogten.

De boeten beliepen van één tot tien pond, — geen kleinigheid, want van tien pond 's jaars kon een adelijke juffer leven [1], en nog veel jaren later was tien pond de hoogste waarde, waarop een huis aan den Middeldam berekend werd [2]. Maar ook lijfstraffen waren niet uitgesloten; bij voorbeeld: wie een ander den kop stuk of een oog uit sloeg of op andere wijze verminkte, en de boete niet betalen kon, dien werd de hand afgehouwen, waar hij 't meê gedaan had.

Naar 't oude Germaansche regt werd zelfs de doodslag met geld geboet en verzoend, en dit was in de middeleeuwen nog zoo, — ook „nae den rechte van Aemstelrelant." De bloedverwanten des vermoorden deden de aanklagt, en wel door 't lijk, zoo als zij het gevonden hadden, voor 't Geregt te brengen; dit heette: „klagen mitten dooden". Was de moordenaar gevlugt, dan werd het banvonnis over hem uitgesproken, en hij mogt nergens gehuisd noch gehoofd worden, maar zijne onschuldige magen moesten voor hem boeten en betalen. Hier beliep dat zoengeld wel 160 pond, — dus de waarde van zestien goede Amsterdamsche huizen! De magen des verslagenen ontvingen de helft van die som als „maechzoene", de andere helft kwam den Heer en den regters toe. Maar omstreeks het midden der 13e eeuw begon men op doodslag ook doodstraf te stellen, en zoo lezen wij dan ook in ons handvest: „es dat sake, dat een man den ander doetslaet, dat sel wesen lijf jeghens lijf", of: leven om leven, — namelijk, zoo de moordenaar op heeterdaad betrapt en gegrepen werd. Was hij echter ontvlugt, dan moest eerst de waarde van twintig pond uit zijn goed aan den Heer betaald worden, en vervolgens de schout regten bij de schepenen als regt was.

Het „klagen mitten doode" raakte in dezen tijd reeds in onbruik, waar verschillende redenen voor kunnen geweest zijn, en zeker ook deze, dat de magen dikwijls een onschuldige beschuldigden, bij voor-

[1]) Zie C. COMMELIN, *Amst.* bl. 123, en de reeds aangehaalde *Bijdr.* VII D. bl. 32.
[2]) Zie *Handv. van Amst.* bl. 709.

keur iemand, die veel betalen kon. Toch was 't nog niet afgeschaft en ook ons handvest liet het toe, maar onder zekeren waarborg. Wilden de magen „klagen mitten doode", zoo moesten vooraf vier hunner, die bij de schepenen als eerlijke mannen bekend stonden, zweren, dat zij geen onschuldig man zouden beschuldigen.

Alle gevallen, die konden voorkomen, zijn in dit handvest niet genoemd, maar hier gold ook, al was 't niet uitgedrukt, wat men elders soms leest: „Dat hier niet ghescreven en staet, dat sal men rechten nae recht ende nae oordeel," of wel naar oud gebruik. Maar werd onzen schepenen vonnis gevraagd in eene zaak, die boven hun verstand ging, dan moesten zij 't zoeken te Utrecht, of waar zij 't beter wijs konden worden, maar altijd binnen het Sticht. Dit artikel getuigt, dat Gwy een slimme vos was, en 't is er zeker niet met voorkennis van graaf Jan ingekomen. Deze toch wilde van geen leenroerigheid aan 't Sticht weten, maar 't Land van Aemstel aan Holland houden, al gaf hij het tijdelijk zijnen broeder ter leen. Gwy had echter andere uitzigten: hij vlamde op 't bisdom en was niet voornemens 't Land van Aemstel aan den graaf van Holland terug te geven; — daarom wees hij reeds bij voorraad zijne onderzaten naar Utrecht.

Voorts mogten schout en schepenen keuren maken en afkondigen, als zij goedvonden, behoudens het regt van den Heer, en nieuwe poorters aannemen, zooveel zij wilden, mits het eerlijke lieden waren, — trouwens ook dit was het regt eener poorterij. Maar ieder poorter was verpligt binnen de vrijheid der stad te wonen. Een nieuweling kreeg zes weken tijd, om zich „te bereiden", maar moest dan binnen zijn. En omdat ook nog vele poorters zich met den landbouw bezig hielden, zoo werd hun in de lente en in den herfst een verlof van zes weken gegeven om „buiten te wezen."

Gebeurde het, dat een poorter buiten de vrijheid der stad in nood kwam of gevangen gehouden werd, dan was de geheele poorterij verpligt uit te trekken om hem te verlossen, overeenkomstig de oude pligten van het schutsgild, immers wanneer zulks bij gemeenen rade der schepenen goedgevonden werd, en de man niet op last van den Heer zelven was gevangen gezet.

Eindelijk, en dit was het slotartikel: de poorterij was verpligt, den Heer te dienen, tot zijnen wil, naar haar vermogen. Weinige woorden slechts, maar die veel inhielden!

VI.

De feestdag was voorbij, en Gwy zoo haast vertrokken als gekomen. De roes der vreugde was verdwenen, en de eerste ervaring onder den nieuwen Heer de aangenaamste niet. De poorters van Aemstelredamme ondervonden al terstond, wat het zeggen wilde, den Heer „te dienen tot zijnen wil“.

Graaf Jan II had in Zeeland tegen Jan van Renesse een harden strijd, en Gwy moest hem te hulp komen. De Amsterdammers werden dus meê ter heirvaart gedaagd: zij moesten een aantal welbemande koggen leveren en naar Zeeland zenden. Dit was anders dan onder een eigen stedevlag ter koopvaart gaan! Maar morren baatte niet; zij hadden een Heer en waren hem dienst schuldig. Ach! tot overmaat van ramp zagen ze van hunne koggen weinig terug: Gwy leed de neêrlaag en werd zelfs krijgsgevangen, terwijl Jan van Renesse het grootste deel zijner vloot buit maakte.

Toen Gwy kort daarna uitgewisseld was, klonk de wapenkreet alweêr op nieuw; nu was het de keizer zelf, die den graaf van Holland bedreigde, en Gwy moest weêr zijnen broeder helpen.

Aemstelredamme moest andermaal koggen, mannen, wapens en geld leveren. En intusschen stond de handel stil en de koopman zuchtte; de welvaart kwijnde en de Amsterdammers verwenschten in stilte den Henewier, die hen te gronde dreigde te rigten.

Maar daar bekommerde Gwy zich niet over. Hij was rusteloos in de weer met vechten te land en te water tegen Zeeuwen en Vlamingen, en met kuipen te Utrecht om aan 't bisdom te geraken, als het „open ende ledich“ werd, wat het echter nog niet was. En hij vorderde wel van de Amsterdammers eindeloos dienst „in beden en heirvaerten“, maar voor den koophandel en de welvaart deed hij niets. Dat waren de Amsterdammers onder hunne oude Heeren anders en beter gewoon geweest! Geen wonder, dat ze den Henewier haatten in hun hart en droomden van Gijsbrechts terugkomst.

III.

EEN WANDELING

IN

AMSTERDAM

IN DE VEERTIENDE EEUW.

III.

Tresling & C° Hof Lith Amst.

I.

Welk een levendig gewoel aan den „Screyhorn"! Hoe vrolijk wappert de Amsterdamsche vlag van masten en stengen! En 't zijn geen „scepen van coipmanscape", die hier thans uitgerust worden, — neen, 't zijn „scepen van oirloge", die wel gewapend en sterk bemand worden „mit luden van wapene".

Geen wonder! Amsterdam is nu al eene Hanze-stad. In die hoedanigheid voert zij oorlog op eigen gezag, en treedt reeds op als bondgenoot eener vreemde mogendheid.

Zie, 't zijn „grote scepen" van wel negentig last, — 't zijn koggen met „tinnen" of getande borstweringen, om den vijanden het overspringen te beletten, — 't zijn baardsen, die zich in den strijd ligt en snel, en zelfs tegen wind en tij in, bewegen, daar zij niet alleen veel zeil voeren, maar ook met lange riemen geroeid kunnen worden.

Daar staat de „ammerael" in gesprek met een „busmeyster" [1]; ginds monstert een „cappiteyn" zijn „soudenairs" [2]), die deels met pieken, deels met „kodden" [3]) gewapend zijn. Hier worden tonnen met proviand aangerold; daar sleepen eenige matrozen eene „donrebusse" [4]) voort, die aan boord geheschen moet worden; ginds dragen anderen de „rafters ende plancken in die bairdse, om bussen op te stellen".

Maar waar zijn wij hier eigentlijk? Binnen of buiten de stad?

---

[1]) Officier der artillerie. [2]) Soldaten. [3]) Knuppels met ijzer beslagen en met scherpe punten voorzien; een geducht wapen. [4]) Kanon.

Buiten, — en niet alleen buiten de poort, maar zelfs buiten den „seeburch“ [1]). Wij staan hier op een stuk voorland, een „horn“ [2]), die in het Y vooruitspringt, maar toch onder de stads-vrijheid behoort. Want toen de Amsterdammers in 1342 van graaf Willem IV het handvest kochten, dat de grondslag hunner regten en vrijheden is, verzekerden zij zich niet enkel de vrijheid binnen de gracht [3]), maar verwierven ook zooveel daarbuiten aan den waterkant, als zij voor hunne scheepvaart noodig hadden. En hiertoe behoorde niet alleen het havengebied „te halven stroeme toe in Tye“, maar ook, oostwaarts, al het land en water op vijftig roeden afstands buiten den zeedijk tot tegenover 's Graven windmolen op dien dijk. Dit land en water nu dient tegenwoordig tot een lastage en een waal. Op den horn en tegen de helling van den dijk vindt men allerlei inrigtingen tot het bouwen en toerusten en bevrachten van schepen bijeen: timmerwerven, werkloodsen, lijnbanen. Hier worden de schepen uitgerust; hier zeilen ze af; hier nemen vrouwen en meisjes afscheid van hare uitvarende mannen en vrijers; en omdat dit afscheid altijd veel schreijens kost, zoo heeft deze horn den naam van „Screyhorn“ gekregen,

Daer 't so vaeck aen 't schreijen gaet,
Als 't er op een scheijen staet,
En men so veel kussen siet,
Als men reysers lucken bied.

Er is wat noodig voor zulk een „scepinge“ [4]), als waar men thans meê bezig is, en er moet wat aan boord gebragt worden, eer zulk een vloot onder zeil kan gaan. Allerlei scheepstuig: ankers en boeijen en kabels, „stenghen ende boomen“, „balsanen [5]) ende wimpelen“, „seyldoec ende zeel“ [6]), „ryemen ende oesvaten“ en „alrande reedscip“.

---

[1]) Zeedijk; thans een straat binnen de stad.

[2]) Deze „horn“ was de plek, waar wij thans de Oude-teertuinen, de Oudezijds-kolk en 't voorste gedeelte van de Gelderschekaai kennen, maar hij sprong destijds nog niet zóó ver vooruit als tegenwoordig de Schreijershoek.

[3]) De stadsgracht was toen: de tegenwoordige Martelaarsgracht, de Nieuwezijds-voorburgwal, 't Spui, de Grimburgwal en de Oudezijds-voorburgwal tot aan de Kapelsteeg. Hier sloeg zij den hoek om langs deze steeg en de Nieuwebrugsteeg tot in 't Y. De huizen aan de noordzijde dezer beide stegen moet men wegdenken, en er een gracht, zoo breed als de Voorburgwal, voor in plaats stellen; waaruit tevens volgt, dat er toen nog geen Sint-Olofskapel (nu Oudezijds-kapel genoemd) bestond.

[4]) Uitrusting van schepen. [5]) Staatsievlaggen van fijn doek. [6]) Touw.

Voor mondkost: tonnen vol gezouten vleesch en spek, stokvisch en haring, erten en grutte, scheepsbrood en kazen en „tonnen boteren", en bier niet weinig: Delftsch en Haarlemsch en scherbier. Voor vuur en licht: turf en turken [1]), „leematen [2]) ende smeerkairsen", en „vierpannen", waar de turken in gebrand worden. En dan nog zooveel krijgstuig: handbussen en bijlen, steenbussen [3]) en bussesteen [4]), de laatste bij veel honderden; „donrebussen [5]), donrecloeten [6]) ende donrecruut" [7]). Eindelijk een sterke bemanning, want hierin, zoowel als in de grootte en hoogte der schepen, bestaat de magt en kracht der vloot. Niet alleen „scipheeren ende scipluden" [8]) met hunnen „ammerael" en „onder-ammerael", maar ook „wapentuers" [9]), zoowel „cappiteyns" en „busmeysters" als „aertsiers" [10]) en „glayen" [11]) en „soudenairs" met pieken en met kodden, ja ook „trompenairs" [12]), want zonder trompetgeschal kan er niet gevochten worden.

En waartoe nu die groote uitrusting? Is het tegen den koning van Engeland te doen? Wil Amsterdam onzen ruwaard, hertog Albrecht, eens krachtdadig bijstaan, om Eduard III te beletten, iets te ondernemen tegen Holland of Zeeland?

Neen, dit is 't geval niet. 't Is wel waar, dat koning Eduard onlangs weêr met een eisch voor den dag gekomen is, die hij achttien jaren had laten rusten, en, omdat hij ook met een zuster van onzen, vóór 22 jaren gesneuvelden, graaf Willem IV gehuwd is, een stuk van Holland of Zeeland vraagt, — maar onze ruwaard is niet geneigd, die kwestie met de wapens te beslissen. Hij wil die liever sleepende houden, tot er een kans geboren wordt, om Eduard tot afstand van zijn eisch te nopen. Maar al is 't niet om den onzen, 't is toch om een Albrecht bij te staan, dat Amsterdam zich ten zee-oorloge toerust. Deze vloot moet naar 't Noorden zeilen, en 't is de koning van Zweden, wien onze stad hare krachtdadige hulp verleenen wil.

't Zal omtrent vier jaren geleden zijn (want wij schrijven thans: „int jaer ons Heren dusent driehondert seven ende tsestich"), dat

[1]) Pekkransen, als men nog in de vorige eeuw ook voor de kermistenten brandde.
[2]) Lamppitten. [3]) Geschut, waaruit steenen werden geschoten.
[4]) Steenen, om te schieten. [5]) Kanonnen. [6]) Kogels.
[7]) Buskruit. [8]) Schippers en matrozen. [9]) Krijgslieden.
[10]) Boogschutters. [11]) Lansknechten. [12]) Trompetters.

Amsterdam lid van de Hanze geworden is. Kent gij dat verbond? — 't Is een republiek van koopsteden van de Finsche golf tot de Schelde, gewoonlijk „de Duitsche Hanze“ genoemd, waarvan reeds vóór 125 jaren geleden de grondslag gelegd is te Lubek en te Hamburg. Omstreeks denzelfden tijd, dat Amsterdam in de Hanze trad, was in Zweden eene omwenteling voorgevallen. Koning Magnus was een slecht vorst, die zich zeer gehaat maakte. Om tegen zijne onderdanen steun te vinden bij den Deenschen koning Waldemar, stond hij dezen het landschap Schonen af, wat de Zweden hem zeer kwalijk namen; maar toen hij ook zijnen zoon Hako met Waldemars dochter liet trouwen, wilden zij met den een noch den ander meer te doen hebben, en joegen ze weg. De Rijksstenden riepen Albrecht van Mecklenburg (die een zoon van een zuster van Magnus was), tot koning uit, en huldigden hem in 1363 te Stokholm. Natuurlijk had Albrecht toen zijne kroon te verdedigen tegen Magnus, Hako en Waldemar, en hiertoe riep hij de hulp der Hanze-steden in. Reeds heeft hij overwinningen behaald; Magnus heeft hij gevangen en Hako op de vlugt gejaagd. Maar nu moet ook Schonen heroverd en Waldemar getuchtigd worden, en andermaal bad Albrecht de Hanzesteden om hulp, haar aanzienlijke handelsvoordeelen belovende. En dit lokaas is 't, dat Amsterdam tot deze groote uitrusting, ter hulp van den Mecklenburger, heeft doen besluiten.

Er wonen nog oude lieden te Amsterdam — mannen van bij en om de tachtig, — die zich A° 1300 nog herinneren, en weten te vertellen, hoe ze als knapen heer Gwy hebben helpen inhalen; en zij vinden naauwelijks woorden om hunne verbazing en hunne verheuging uit te drukken, als zij het Amsterdam van heden vergelijken bij het Amsterdam van toen. Zij weten u nog te vertellen, hoe ongelukkig de Amsterdammers zich gevoelden onder dien nieuwen Heer, en hoe ze droomden van Gijsbrechts terugkomst; dan evenwel begint hun geheugen te wankelen, en zij droomen nog van Gijsbrecht [1]), ofschoon hij 't niet was, maar zijn zoon Jan, die terugkwam.

Maar 't inhalen van Jan van Aemstel kwam Amsterdam duur te staan: ja, op verlies van alle verkregen regten en vrijheden, en jaren-

[1]) Zij hebben er zelfs de kronijkschrijvers meê in dwaling gebragt.

lange kwijning! Daar wil ik echter thans de geschiedenis niet van vertellen, — 't zou ons te lang ophouden [1]); en die rampen zijn dan ook al lang vergeten, want het is nu reeds vijf-en-twintig jaren geleden, dat Amsterdam van den ridderlijken en even prachtlievenden als krijgslustigen graaf Willem IV, — die, gevolg zijner ridderlijke eigenschappen! steeds om geld verlegen was, — het handvest verwierf, waarbij 't geprivilegeerd werd, zoo ruim als eenige stad in Holland. Van toen af had Amsterdam eigen klokslag en eigen banier, en verscheen onder „de goede steden" op alle dagvaarten van Holland. En 't neemt er de achterste plaats niet in, maar zet zich op de eerste na de vier oude hoofdsteden.

In 't gewoel, dat het midden der 14e eeuw kenmerkte, nam Amsterdam een levendig deel, en schaarde zich, als de meeste steden, onder de partij, die niet „vervrouwd" wilde zijn, — de Kabeljaauwsche, die zich als de vrijheids- en vooruitgangsgezinde voordeed. Maar toen Willem V krankzinnig geworden was, en de Kabeljaauwsche adel het bewind aan de gravin Machteld wilde zien opdragen, huldigde Amsterdam, getrouw aan de leus van niet „vervrouwd" te willen zijn, hertog Albrecht, 's graven broeder, als ruwaard, hoewel hij der Hoekschen vriend was, — vertrouwende op zijne belofte, bij openen brieve te Amsterdam gegeven, dat hij regeeren zou naar den raad der „goede steden".

In de partijschappen is dan ook 't echte Amsterdamsche leven niet, — dit tiert bij handel en zeevaart, en liever dan zich veel met Hoek en Kabeljaauw in te laten, zoekt Amsterdam zijn voordeel in eene aansluiting bij de Hanze.

II.

Wij staan nog steeds op den horn, te midden van het gewoel van arbeiders en „varentvolck", en 't wordt nu tijd, dat wij de stad eens binnentreden.

Vóór ons op den dijk staat een sterk steenen „poorthuys" [2]), maar een muur zien wij niet, wel een tamelijk breede gracht. Amsterdam is nog onbemuurd, en zal dat vooreerst ook wel blijven. De stad heeft geen steenen mantel noodig, — de wateren en moerassen zijn hare

---

[1]) Men kan die lezen in mijne *Amstelodamiana*, IV B., 15e, 16e en 17e hoofdst.

[2]) Waar thans de Sint-Olofspoort is.

muren. Amsterdam is een echte zeestad: van alle kanten ligt zij aan en in het water, ja zij schijnt op 't water te drijven. Maar op de dijken, die de eenigste toegangen zijn, zijn drie sterke poorthuizen, als kleine kasteelen, gebouwd. Zie dit maar eens aan. 't Is een zwaar verwulfd gebouw, met dikke muren, vóór weinig jaren pas van groote moppen opgemetseld. Men noemt het: „de poirthuyse uptie kercsijde"; want de helft der stad aan deze zijde der rivier heet de Kerkzijde, omdat er de kerk staat, terwijl de andere helft, aan de overzijde, naar den windmolen die er staat, de Windmolenzijde genoemd wordt.

Wandelen wij dit poortgewelf door, dan ligt de Warmoesstraat voor ons. Weleer was dit slechts een dijk langs warmoestuinen, maar nu is die reeds aan weêrszijden met huizen bezet, behalve dáár links, een weinig voor ons uit, waar nog de Liesdelle openligt. De grond is er te laag en te moerassig, om er op te bouwen, maar toch ligt hij niet nutteloos, — 't is een bleekerij.

Heel deftig ziet de Warmoesstraat er nog niet uit; trouwens, 't is dan ook een achterstraat, en er verkeeren meest zeelui en werkvolk. Gij ziet er daar eenigen om ons heen scharrelen: de eersten herkent gij aan hun ruige mutsen en wijde broeken, het laatste aan 't korte wambuis en 't lange schootsvel. Dat de huizen slechts van hout zijn, is niets bijzonders; niemand bouwt zijn huis anders dan van balken en planken, — steen is veel te duur. Maar ze zijn hier laag en onaanzienlijk, de planken ongeschaafd en over elkander gespijkerd, de naden zijn gepekt, en gevel en wanden met de teerkwast overgesmeerd, terwijl de daken slechts van riet of stroo zijn. 't Zijn meest winkels en taveernen voor 't „varentvolck", als ge zien kunt op de uithangborden, die aan een „stok" of dun balkje zoo ver mogelijk over de straat uitsteken. In de stegen hier bezijden woont allerlei arbeidsvolk, dat aan de schepen werkt; langs de gracht, van 't poorthuis af, de bogt om, tot aan 't kerkhof, kunt gij ankersmeden, zeilemakers, mastemakers en blokkemakers vinden; en hier ter regterhand naast het poorthuis nog een scheepstimmerwerf.

Hoog boven de lage riet- en stroodaken der Warmoesstraat verheft zich het leijen dak van de Kerk, en nog hooger de vierkante toren met zijn spitsen kap. Die kerk is nu ongeveer zestig jaren oud, want bisschop Gwy heeft haar doen bouwen in de plaats der oude Sinterklaas-kapelle, en haar op den zondag na St. Lambert plegtig ingewijd,

waarvan wij nog jaarlijks onze kermis vieren. Dan is er wat te zien en te koop! Nooit is 't voller en vrolijker in Amsterdam. Acht dagen lang jool en joel, en volk schier te veel! Want als „die feeste van der Kerckwijdinge oft Kermisse“ nadert, wordt er „vrijdom, veylicheyt ende geleyde“ afgekondigd voor alle menschen, behalve voor ballingen, vijanden en verraders. Tal van kramers en vreemdelingen stroomt dan van alom herwaarts; de vaarten zijn overdekt met schepen en schuiten, en de dijken met wagens en karren. Vreemde kooplieden stallen hier hunne kostbaarste waren uit, en tevens herbergen we een bonte schaar van allerlei gasten, die nergens een vaste steê hebben, maar op elke kermis t'huis zijn: sprooksprekers, vedelaars, goochelaars, kwakzalvers, narren en potsenmakers; en ook niet weinig bedelaars, — walgelijk volk, dat, met doeken omwonden en op krukken gebogen, op alle kermissen reist, en van de christelijke liefdadigheid een lui en liederlijk leven leidt! Onze kermis wil dat geboefte vooral niet verzuimen, want de Amsterdammers hebben den roem, dat „se totten armen seer milt ende caritatyf sijn.“ — Hebt ge onzen Ommegang op den Kermisdag nooit gezien? O, zoo prachtig! De geestelijkheid in volle staatsie met kruisen en vanen, en al onze gilden er bij, en de schutters met harnas en bogen! En dan heeft ieder burger zijne kermisvrienden t'huis en tapt zijn kermisbier en schaft zijn kermisharst op. Door de heele stad zijn de kermiskramen opgeslagen, al heeft de straat er naauwelijks ruimte toe, en ze staan zelfs hier op 't kerkhof, ja, in 't portaal van den toren.

Maar — van de kermis nu al genoeg; wie 't nog niet weet, moet ze maar eens komen zien. De Kerk is nu al zoo vergroot, dat bisschop Gwy zelf, zoo hij nog eens kon opkijken, haar niet meer herkennen zou; en men spreekt er al van, dat er ook een grooter en fraaijer hoog-altaar in 't koor gemaakt zal worden. En wat dat voor een gebouw is, dat daar nevens de Kerk staat? — Dat is 't Groot School; maar meen niet, dat dit ons eenigst is, — neen, er zijn nog verscheidene bijscholen door de stad verspreid. Ieder begrijpt wel, dat er in een koopstad ruime gelegenheid moet zijn, om het noodige te leeren: lezen, schrijven en rekenen niet alleen, maar ook de zeevaartkunde en uitheemsche talen; want hoe zouden anders de Amsterdammers de zee kunnen bevaren? hoe handelen met vreemde natiën? — Maar zie nu eens langs 't school over 't kerkhof heen,

dan ontwaart gij daar ginds, buiten de stad, aan den binnenkant van den zeedijk, een klein kloosterken: daar wonen sedert de dagen van bisschop Gwy eenige Graauwe monniken. Dit zijn de eenigste kloosterlingen, die wij hier kennen, want binnen de stad is nog geen enkel convent te vinden, en verstandige lui verlangen er ook niet naar, want waar zij zijn, strekken ze luttel tot „prouffite van der stede.“

En nu wordt het tijd eens voort te wandelen, — de Kerkstraat [1]) in. Die scheelt wat van de Warmoesstraat, niet waar? maar dit is dan ook de deftigste straat van Amsterdam. Zie die huizen eens aan. Ja, ze zijn ook wel van hout, maar toch veel hooger en cierlijker. Bij de meesten springt het bovenste gedeelte wel een voet of meer vooruit, en de balken, waar 't op steunt, zijn van voren heel aardig uitgemonsterd met fantastisch snijwerk, 't zij grillige troniën of potsierlijke beeldjes. De spitse geveltop is niet effen en plat, neen, in 't midden rijst een stijl of smalle houten pilaster op, die van onderen op den kop of den rug van een draak of drommel rust en van boven in een kruis of een lelie uitloopt, terwijl de schuine zijden ook met geschulpte of gekrulde lijsten zijn vercierd. De breede luifel, aan 't benedenhuis boven deur en vensters, kenmerkt het koopmanshuis; onder dien luifel worden aan de vensters, op de neêrgeslagen luiken, die doorgaans op een pothuis rusten, de koopwaren uitgestald. Gij hebt slechts het oog eens rond te laten gaan: bij de lakenkoopers liggen de vensters vol stukken laken van alle kleur en allen prijs; bij den huidekooper daarentegen ziet ge in 't eene venster de gelooide huiden liggen, in 't andere 't bereide leêr, glanzig zwart. Bij de linnenkoopers vindt gij 't fijnste Vlaamsche linnen en andere „lindelaickens“; bij den korduwanier: fijn Spaansch en Marokkaansch leêr, rood en geel en groen, dat zijn schipper van Brugge haalt; en bij den peltier: prachtig bontwerk, dat door de Hanze uit Nowgorod is aangevoerd. Aan andere huizen echter ziet gij de vensters gesloten, zonder eenige uitstalling: daar wonen korenkoopers, wijnkoopers, zoutkoopers en anderen, maar de eersten zijn de voornaamsten. Hier gaat er ons juist een voorbij, geen van de minsten; 't is Jakob Sael, een man, die verscheidene koggen in zee heeft; en dat hij een rijk man is, kunt gij wel zien aan zijn deftigen, wijden

---

[1]) Nu de Warmoesstraat tusschen de Oude Kerk en den Vijgendam.

overrok met Moskovisch bont omzoomd; zoo kleedt zich geen gewoon poorter.

De kooplieden uit de Amsterdamsche Kerkstraat zijn al vermaard om hunnen rijkdom, maar tevens om hunne eenvoudigheid van leefwijze en hunne spaarzaamheid, of als anderen zeggen, gierigheid. „Hoewel dat se in arbeyt ende sorchvuldicheyt om winste ende profyt te doen, seer neerstich, gierich ende vernuftich sijn, so sijn se nochtans in hun huyshouden, teeringhe ende leeftocht seer sunich, sober ende gesparich“, — en dat strekt hun tot lof.

En sla nu, terwijl wij voortwandelen, 't oog eens op de uithangteekens, want die ontbreken ook hier niet. Ieder koopman heeft het zijne, meestal aan den luifel: een schip, het zij een smak, een baardse of een hulk, een ster, een zwaan, een lelie, een haan, een haring, enz. En niets is zekerder, dan dat ge, waar een gaper uitsteekt, kruiden, 't zij „stopcruyden“ of „die ganc maken“, — en waar de groene krans uithangt, een goeden teug wijns, ja zelfs „garnaetsool ende sukerosaet“, bekomen kunt.

Wilt gij hier nu regtsom slaan of regtdoor gaan? Doen wij 't eerste, dan komen we op den Middeldam. Gij weet het, dit is de kern der stad, de oude Amstelerdam, die nu al van meer dan 120 jaren heugenis heeft. Hier vooraan is hij al weêrzijds met eenige goede huizen betimmerd, waar ook de besten van de stad wonen: hier ziet gij 't huis van den schout, Gerrit Janszoon van Wormer; en daartegenover woont de schepen Jan Koppeszoon. En op de Damsluis kunnen we de Vischmarkt vinden. Daar woelen en schreeuwen de broeders en zusters van Sinte-Pietersgilde te midden der spartelvisschen, en krioelen de liefhebbers van „'s waters vruchten“, die watertanden als ze een kabeljaauw of een schelvisch zien! — Doch dat vrolijke marktleven kent ge, en de Hal hier op den hoek behoeven we ook niet binnen te treden; dus gaan we nu maar regtuit Gansoirde [1]) in.

Ganzen echter zijn in dit oord nu niet meer te vinden; integendeel, was de straat niet wat smaller, wij zouden haar voor een verlenging der Kerkstraat kunnen aanzien, want er staan ook goede koopmanshuizen, immers tot de Kapel? Welke kapel? Van St. Pieter. Amsterdam

---

[1]) Het voorste gedeelte van de Nes.

bestaat thans in vier kwartieren, — twee ten noorden en twee ten zuiden van den Middeldam, aan elken kant der rivier één, — en ieder dezer kwartieren heeft zijn heiligdom: het oudste en beste kwartier heeft de Kerk; de drie anderen hebben elk eene kapel. Deze Sint-Pieterskapel nu is het oude visscherskerkje in de Nes, omtrent zoo oud als Amsterdam, en vroeger ook slechts van hout, maar onlangs van steen herbouwd; want Sinte-Pietersgilde floreert, en de Overmans spreken er al van, ook een gasthuis te willen bouwen tegenover de kapel. En liepen we nu eens achter de kapel om, dan zouden wij daar, langs den burgwal tot aan de „Spoye“ [1], de „Groenselmarckt“ en Wortelmarkt en Appelmarkt vinden, waar de boeren uit den omtrek, zoowel van den kant van den „seeburch“ [2]) als van den Amstel, met schuiten aankomen, en waar elken ochtend alle huismoeders van Amsterdam vergaderen, om haar gading voor den pot uit te zoeken, terwijl ze, op haar terugweg, doorgaans ook de Hal in Gansoirde of de Vischmarkt niet onbezocht laten.

Over de „Spoybrugge“ komen wij in Grymenesse, — nog geen digtbevolkte buurt, want het was hier van ouds een lage, natte modderpoel, maar thans zijn er „tunen“ aangelegd, en al verscheidene „husingen“ gebouwd. In een dezer hebben onze schutters hun Doel en schietbogaard [3]; en te Meidag kunt gij ze van hier zien optrekken, om den papegaai te schieten. Gedost in hunne pallure en met den boog „op den hals“, trekken zij Gansoirde door, den Middeldam over, de Plaetse in 't rond, de Kalverstraat en Byndwyck door en de poort uit, naar „die molen, dair men die papegaey of plagen te schieten“, terwijl de gantsche stad uitloopt om te kijken. Wie den papegaai afschiet, is de Koning der Schutters, en, met hem aan 't hoofd, keeren ze terug om in hun Doel èen vrolijken maaltijd te houden, en een frisschen beker te storten, want „goê scutters en sijn geen dutters, maer goê vuysers en goê buysers“.

Aan den hoek der Grymenesse vinden wij de Langebrug, die ons,

---

[1]) Toen een watertje, dat uit het Rok-in in den Voorburgwal liep; nu de Lommerdssteeg.

[2]) Tusschen den Oudezijds-voorburgwal en den Zeedijk lag toen nog warmoesland.

[3]) Vermoedelijk. — Maar later, en wel na de vergrooting der stad, omstreeks of kort vóór 1394, hebben de schutters een nieuwen Doel gesticht, tusschen de oude en de nieuwe gracht, waar nu de Oude-doelenstraat is. Zij ontvingen toen ook een nieuwen gildebrief en ruimer inkomsten van de Stad.

over den Amstel, naar de Byndwyck voert. Hier is de ingang der stad van de landzijde. Wij staan er een oogenblik stil. Links hebben wij een vergezigt over de rivier, bezoomd met tuinen en grasrijke weiden; op den linkeroever liggen, tegen de helling van den Amsteldijk [1]), een paar scheepmakerswerven, en verder, even voorbij den straksgenoemden molen, steekt het spitse torentje van Sinte-Joriaens op, waar de arme „zieken van lazarije" verpleegd worden [2]). Regts slaan wij het oog over den Binnen-Amstel of 't Rok-in, dat de haven is voor de binnenvaarders, die den Amstel afkomen, en vol schepen en schuiten ligt, waaronder de Utrechtsche de voornaamste zijn, die dan ook een eigen steiger hebben niet ver van den Middeldam [3]).

En nu de brug af en de steeg door en regtsom de Byndwyck in [4]); De „Byndwycker-poirthuyse" [5]) kunnen we den rug wel toewenden, want er is niets merkwaardigs aan te zien; of wilt gij de Wedsteeg [6]) eventjes inloopen om 't paardewed in oogenschouw te nemen, waar de sleepers hunne paarden wateren? Achter de huizen aan onze linkerhand loopt nog een gracht, die „der baghinen grafte" heet. Wonen er dan ook al begijntjes in Amsterdam? — Wel zeker, al sedert meer dan twintig jaren. Aan de overzijde van deze gracht hebben „de joncfrouwen de beghinen" haar hof, dat in der tijd de vrome Koppe van der Lane haar in vrijen eigendom geschonken heeft „om Gode te dienen"; — en wat verder, regts, staat de kapel van dit kwartier. 't Is de wijdvermaarde Heilige Stede of „de Capelle van het Heylich Sacrament" [7]), dat, als ieder weet, „ter selver plaetse miraculeuselick in 't vier gevonden is, en dagelicx nog veel miraculen is doende"; waarom dan ook dagelijks „veel luyden in pelgrimagie sijn comende", — menigeen barrevoets, anderen zelfs kruipende op de knieën, om de devotie te vermeerderen. En tot dit heilig doel hebben de Provisoren der Heilige Stede ook een heiligen weg doen maken, die te Slooten begint en hier aan den Amsteldijk tegenover Sinte-Joriaens uitkomt [8]).

En wat zegt gij nu van de Kalverstraat? — Zij ziet er lang zoo

---

[1]) Thans de Kalverstraat tusschen de Osjesluis en de Olieslagerssteeg.

[2]) De Sint-Jorissteeg bewaart er nog den naam van.

[3]) De Heremietensteeg was oudtijds de „Uyterse-steyger-steegh."

[4]) Thans de Kalverstraat tusschen de Osjesluis en de Kapel.

[5]) Die poort stond, waar nu de Osjesluis is. [6]) Thans de Rozeboomssteeg.

[7]) Thans de Nieuwezijds-kapel.

[8]) Nog staat hier de naam „Heilige weg" op het bordje te lezen.

deftig niet uit als de Kerkstraat. Neen zeker; de poorters, die hier wonen, dragen ook geen wijden overrok met bont omzoomd; zij doen 't slechts met een kort en naauwsluitend wambuis af. Toch is 't hier al vol winkels en taveernen. Zeer natuurlijk. Waar „veel luyden in pelgrimagie sijn comende“, moet ook voor die velen logies en lafenis te bekomen zijn, en ieder pelgrim moet, als hij „vyerich gebeden“ heeft, zijn „natgen ende droochgen“ hebben. Maar hoe komt het, dat de straat hier zoo glibberig is? Dit is even natuurlijk: gisteren was 't marktdag, en toen stond het hier vol ossen en kalveren. Gij begrijpt nu tevens den naam der straat, en vindt er bovendien een nieuwe reden in, waarom hier aan geen winkels en taveernen gebrek is, want ook boeren en beestekoopers zijn „goê vuysers en goê buysers“.

Hier staan wij op de Plaetse [1], — het hartje van de stad, en den gantschen dag vol leven en beweging. Hier zetelt de regeering; hier woelt de handel; hier is de markt. Hier ziet ge de kooplieden of hun kantoorknapen naar den Waagsteiger loopen, om te zien, wat goed er gelost wordt; hier den eenen sleeper met zijn vracht van de Waag komen, en den ander leêg er zijn knol heen drijven. Hier hoort ge de jongens: „boye! boye!“ roepen om zamen te spelen of te vechten; hier hoort ge de koopwijven schreeuwen met „pancoeck“ of „slickerdemick“. Als er een nieuwtje in de stad is, staan hier „de larysters“ en „labbekaecken“ by hoopjes; en als er een Meester Kakadoris de poort ingekomen is, zoekt hij hier een plek om zijn stalletje op te slaan.

Heel ruim is onze Plaetse nog niet, — trouwens, de stad zelve is 't evenmin [2]. Van de Kalverstraat tot aan de Windmolenstraat [3]) loopt de huizenrij door, en 't eerste in die rij, op den hoek dezer steeg, is een gasthuis, of liever het Gasthuis, want het is nog ons eenigste [4]. 't Is aan Sinte Elsbet gewijd, en natuurlijk heeft het ook eene kapel, om voor de zieken te bidden en te offeren. Daar met dit laatste aflaat is te verdienen, zoo is onze Sinte Elsbet door heel den omtrek vermaard en zij krijgt druk bezoek; want het is nu eenmaal zoo,

---

[1]) Nu de Dam.

[2]) Het plein is met de stad zelve allengs grooter geworden, want de Regeering heeft van tijd tot tijd huizen en erven gekocht, om den Dam te vergrooten.

[3]) Zoo heette toen de Nieuwendijk van den Dam tot de Kolksteeg.

[4]) De naam Gasthuisstraat herinnert ons nog de plaats, waar dit gasthuis gestaan heeft.

dat de menschen zich met niets meer beladen gevoelen dan met het zondenpak, en daarom loopen ze altijd 't ijverigst, waar aflaat te krijgen is. Maar wat zoeken die stumperts, die daar voorover op den grond liggen? — Als een goed heilig wil Elsbet hare weldaden zelfs voor den drempel van haar gesticht bewijzen. Arme sukkels, die voor hun pijnen en kwalen raad noch baat weten, zoeken die hier. Daarom staat dit „heylich huysgen" op den hoek met een Elsbetteken er in, en de buren zorgen voor waslicht.

Hier komt zoo menig boer van 't veld,
  Om koortsen te belezen;
Of bidden, als hem kiespijn kwelt,
  Om gaauw er af te wezen.
Hier ziet men moeders 't zieke wicht
  Opheffen in heur armen,
En arme besjes, krom van jicht,
  Staan schreijen om erbarmen.

Maar wat wordt daar — een huis of wat verder, op den hoek van die andere steeg, waar die schutting staat, — wat wordt daar getimmerd? Wat groots: een nieuw Stedehuis, in plaats van 't oude, dat veel te klein en onaanzienlijk was. 't Zal nu heel deftig en sterk worden; maar gij moet u voor 't oogenblik met de hoop vergenoegen, 't later weleens te zullen zien, want de muren rijzen nog naauwelijks boven den grond. Rigt thans liever uw oog eens op dat andere gebouw daartegenover, waar tal van „arbeyders" in de weer zijn, en regts en links een paard met een sleê staat, terwijl een schoutendiender „stokkebroot" uitdeelt onder de kwâjongens, die zich verstouten op de paarden te klimmen. In de open deuren ziet gij de schaal hangen, die doorgaans den gantschen dag in beweging is. Het is de Waag, of wel: 's Heeren Wage, want het waagregt behoort nog aan de grafelijkheid, en wordt door 's graven rentmeester van Amstelland verpacht. Alle „waeghbaer goet" moet in 's Heeren Wage gebragt en gewogen worden, en „sal wagegelt geven, alsoo dicke ende menichwerf als die coop daerof gaet ende gemaict wert", — en daarna wordt het met paard en sleê naar winkel of pakhuis gesleept. Hoe woelt het daar op den „Waeghsteygher" aan het Damrak! Drie schepen tegelijk liggen er aan, om hunne vrachten te lossen, en kisten en balen en vaten worden er, op de maat van het eentoonig gezang der sjouwers en klouwers, uitgeheschen, en voortgezeuld en achter de Waag opeen-

gehoopt. De „gesworen arbeyders aen de Waghe„ [1]) hebben altijd volop werk, en zelden een oogenblik om „in 't huysgen te sitten".

Wie de Plaetse eens regt vol en levendig zien wil, moet op maandag komen; dan zit het hier vol boeren en boerinnen met boter en kaas, spek en eijeren, en bij 't Stedehuis, aan den hoek der Vogelsteeg, staan de ganze- en kippeboeren. En zoo ge hier eens te Sinterklaas-avond komen moogt, dan zult ge er de kramen met „sinterclaescoeck" in een dubbele rij zien, en alle Amsterdammers op de been, om 't feest van hun lieven schutsheilig met vrolijkheid te vieren.

Bij de Vogelsteeg gaan wij de Windmolenstraat in, — ook al een koopmansbuurt; er wonen lakenkoopers en huidekoopers, maar vooral zoutkoopers. Maar toch moet zij voor de Kerkstraat onderdoen; zij houdt zoo wat het midden tusschen deze en de Kalverstraat. Een kapel ontbreekt hier ook niet; 't is die van Onze Lieve Vrouw. Sommigen meenen, dat dit nog de kapel der Heeren van Aemstel is, die bij 't sloopen van 't slot gespaard zou zijn; maar anderen, die 't beter meenen te weten, zeggen, dat de slotkapel evenmin gespaard is als 't slot, maar dat graaf Willem III destijds, ter vergoeding van de gesloopte, een nieuwe kapel heeft gesticht en aan de Lieve Vrouw gewijd. Hoe dit zij, zeker is 't, dat hier, diep onder 't voetzand der Windmolenstraat, de fondamenten van 't Huis der Gijsbrechten bedolven liggen. Boven 't puin der oudheid zijn thans der kooplieden huizen verrezen, en te midden van 't woelig handelsbedrijf wordt de oude tijd vergeten. Maar der Gijsbrechten naam vergeten de Amsterdammers toch niet; de traditie houdt hunne nagedachtenis in eere.

Aan 't eind der Windmolenstraat loopt weêr een „Spoye" uit de Kolk [2]), door een duiker onder den dijk, naar het Damrak; en wilt ge een blik links werpen, dan ziet ge daar op een werf 's Graven windmolen staan, waar dit kwartier den naam van ontleent.

De wandeling langs den dijk tot aan „die poirthuyse uptie wintmolensijde" [3]) geeft ons slechts een achterbuurt te zien, aan den binnenkant bespoeld door twee waterplassen, want naast de Kolk ligt nog een andere, die de Braak genoemd wordt [4]). Wij dalen dus bij 't

---

[1]) Later Waagdragers genoemd.

[2]) De kolk is later gedempt, en het pleintje heet nog de Nieuwezijds-kolk.

[3]) Thans: langs den Nieuwendijk van de Kolksteeg tot de Oude-Haarlemmersluis.

[4]) Later gedempt en nog de Oude-braak genoemd.

poorthuis aan den Ykant den dijk af. — Wat beteekent die houten omheining hier op de helling van den dijk? Moet die soms tot een schaapskooi dienen? — Inderdaad. Als er schepen van Tessel aankomen [1]), brengen ze niet weinig schapen meê, die hier gelost worden, om vervolgens weêr naar Holland en het Sticht te worden uitgevoerd. Dan worden de rammen in deze kooi gedreven, en daarom noemt men ze de Ramskooi [2]). En van hier tot het Damrak bloeit de haringnering; beneden en tegen den dijk ziet gij de paktuinen, waar de haring voor de verzending wordt gepakt. Onze schepen voeren veel haring naar de naburige gewesten, en vooral den IJsel op naar de bovenlanden: Noordschen niet alleen, maar ook Tye-haring, en de laatste is de beste. Den haring, die in 't Y en de Zuiderzee gevangen wordt, vindt men veel aangenamer en zoeter van smaak dan die de Noordzee oplevert.

Maar werp hier, in 't voorbijgaan, aan den hoek van 't Damrak, eens een blik over onze haven vol schepen. Dit is het levend beeld van stads welvaren! Hier is de bron van onze magt, waardoor we privilegiën en vrijheden koopen, en zelfs aan vreemde koningen onze hulp verleenen kunnen, om er nieuwe vruchten voor onzen koophandel van te plukken. Amsterdam leeft bij de zee en stelt hare haven voor ieder open; — maar 's nachts worden de palen, die ge daar vóór den mond van het Damrak ziet [3]), met een boom gesloten, en 't wachthuis aan den boom met gewapende poorters bezet, want voor de veiligheid moet ook gezorgd worden.

Pas slaan we den hoek om, of we zien nieuwe bronnen van welvaart voor ons: hier de houtkooperij, ginds de zoutnegocie. De kaai langs het Damrak, genaamd „Op 't Water", is zeer breed en tot voorbij „Onser Vrouwen Capelle" geheel met houttuinen bezet [4]). 't Zijn dan ook allen houtkoopers, die hier wonen. Maar verder op naar de Inrebrugge [5]) heen, is de Zoutmarkt, en daarom wordt de steeg, die er van het Damrak naar de Windmolenstraat [6]) loopt, de Zoutsteeg genoemd.

---

[1]) Aan de Tesselschekaai. [2]) Die naam staat nog op 't bordje te lezen.

[3]) Waar later de Nieuwebrug gelegd is.

[4]) De kaai langs het Damrak (die nu weêr verbreed wordt) was oudtijds veel breeder dan tegenwoordig. In het jaar 1530 zijn de houttuinen naar de Tesselschekaai verplaatst en vervolgens de huizen op het Water vooruitgezet.

[5]) Nu de Papenbrug. [6]) Nu de Nieuwendijk.

En nu de Oudebrug op. „De Brugge" heet zij nog bij uitnemendheid, ofschoon zij de eenigste niet meer is, maar zij is toch de oudste en de voornaamste, ja 't middelpunt van 't leven en 't gewoel aan de Haven. Hier wemelt het steeds van kooplieden en schippers, van zee- en werkvolk. Arbeiders, die werk begeeren, gaan op de Brug staan, en wie werkvolk huren wil, loopt naar de Brug; en maken deze gezellen soms eens een „complotterij", dan is ook de Brug er het tooneel van. Bij de Brug staat aan 't eene eind het huis, waar de stads-excijnsen betaald worden; aan 't ander eind het blokhuis tot bescherming der haven, waar 's nachts een deel gewapende poorters wacht houdt. Op de Brug hebben korenmeters en bierdragers hunne huisjes, onder de Brug korendragers en korenligterlui de hunne. En waar vergaderen de korenkoopers? Op de Brug. En waar kan men den havenmeester vinden? Op de Brug. En waar moet men wezen om zeetijdingen te vernemen? Op de Brug. — De Brug is het oudste vereenigingspunt aan de haven en zij blijft het, en van de Brug heeft men ook het schoonste gezigt op de haven.

't Is reeds een klein mastbosch in en voor den mond van 't Damrak. Welk een bont kleurgemengel van vlaggen en wimpels! De vreemde koopman komt onze haven bezoeken, en wij beploegen alle zeeën en wateren van Wisbys reê tot Guyennes kust.

Van Hamburg en de Oostzee halen wij hout en ijzer, bier en granen, haring en huiden, teer en pik, en voeren die naar Sluis en Brugge, van waar wij de Indische waren meênemen, die de Venetianen er aanvoeren, en waar wij weêr meê naar 't Noorden varen. Gij zoudt u verbazen, zoo ge de scheepsladingen koren tellen kondet, die jaarlijks uit de Oostzee hier aangevoerd worden; Amsterdam is reeds op weg, de korenschuur van Nederland te worden, en de korenkoopers zijn de grootste kooplui van de stad.

Onze schepen bezoeken de Fransche kusten, Nantes, Rochelle en Bordeaux, en laden er zout en wijn in, die wij overal, en niet het minst in de havens der Oostzee, aan de markt brengen. Naar Engeland en Schotland varen wij met Hollandsche boter en kaas, en keeren met Engelsche wol terug, die hier aan Brug en Damme grage koopers vindt, want de lakennering bloeit reeds in onze stad. En de belangen der zeevaart worden er ook behartigd, — voor veiligheid gezorgd, zoowel als voor regt. Amsterdam stelt baken en kapen of „vyerteyckens", en

legt tonnen op de Zuiderzee en in de zeegaten, waarom dan ook „een yghelic sciphere van der zee comende“ verpligt is, hier zijn „bakenghelt“ te betalen. Amsterdam zorgt voor goed regt „van allen dengheнen, die zeevaerdigh ende vlootvaerdigh sijn ende desgelycks van allen zeevaerdighen goeden“; want, naar ’t voorbeeld der Hanze-steden, waar Amsterdam al meê in handelsverkeer stond, toen ’t nog maar een opkomend dorp was, heeft zich hier een stelsel van zeeregt, of, als men gewoonlijk zegt: „sciprecht“ ontwikkeld, tusschen „die sciphheers ende die coopluden“, en naar dit stelsel doen Schout en Schepenen regt en wijzen vonnis in alle zeezaken.

Dat wij ook in de Nederlandsche gewesten een levendigen handel drijven, behoef ik u naauwelijks te zeggen. Al het Oostersch bier, dat in Kennemerland, Amstelland, Waterland en Westfriesland gedronken wordt, levert Amsterdam. Wat tal van waren de Amsterdammers den IJsel op- en afvoeren, zouden de tollenaars te Deventer u kunnen vertellen; wijn en bier, boter en kaas, paarden en vee, haring en allerlei visch, graan en honig, linnen en wol, ijzer en koper, lood en tin, molensteenen zelfs, kalfsvellen en smeer, hout en hop, zout en vlas. En hoeveel schepen varen er vol geladen de Schelde op naar Brabant! De Amsterdamsche vlag waait op alle rivieren en de Amsterdamsche koopman bezoekt alle markten. En waar wij kunnen, koopen we ons van tollen vrij; op dit oogenblik is onze Regeering juist in onderhandeling getreden met graaf Jan van Blois, om vrijdom van tollen in zijne heerlijkheden te verwerven.

III.

Wij hebben Amsterdam gezien, zooals het was vóór vijf eeuwen. Doch al wandelden wij in verbeelding, de voorstelling der stad is geen vrucht der verbeelding, maar uit echte brônnen geput, — uit oude brieven en keuren, met één woord: uit archiefstukken, en slechts op enkele punten, waar die stukken geen licht gaven, naar vermoeden en waarschijnlijkheid aangevuld.

Maar nu zult gij ten slotte zeker nog een vraag doen. Heeft Amsterdam met die scheepsuitrusting in 1367 ook het doel bereikt en de aanzienlijke handelsvoordeelen verkregen? — Ja wel. Zij hielp koning Albrecht een gedeelte van Schonen veroveren, en nog berusten in onze IJzeren Kapel de twee bezegelde brieven van den 25n Julij 1368,

waarbij de Zweedsche koning de diensten onzer voorouders beloonde, door hun vrije vaart en handel op Schonen en Denemarken te verleenen; het laatste land had hij nog wel niet, maar hij hoopte het te veroveren. Nog meer. Hij schonk hun ook eene Victe op Schonen, dat wil zeggen: een stuk lands, om dit ten eeuwigen tijde vrij te bezitten als een eigen volkplanting, er handel en nering te doen en naar hunne eigene wetten en regten te leven, onder het gezag van hun eigen landvoogd, die de Regeering van Amsterdam er zou aanstellen, om regt te doen naar stads-regt.

Nu liep twee jaren later wel de krijgskans den Mecklenburger tegen, en de Hanze-steden bewerkten den vrede met Denemarken, maar zij zorgden tevens, er niet bij te verliezen. Ook onze stad verwierf, bij het verdrag te Straalsont op den 24n Mei 1370 gesloten, van koning Waldemar gelijke regten en vrijheden, zoowel in Schonen als in Denemarken, als koning Albrecht haar verleend had.

Zoo had Amsterdam dan reeds een overzeesche bezitting verkregen, en onze kooplieden breidden hunnen handel in 't Noorden en op de Oostzee van jaar tot jaar meer uit.

Maar werd den Schepenen en Raden van Amsterdam de magt, een Voogd op Schonen te stellen, niet van wege de graaflijkheid betwist? Immers de Graaf stelde in de stad zelve zijnen schout, om uit zijnen naam het regt te vorderen, en zou hij dan niet beweerd hebben, dat hem zulks ook in haar volkplanting op Schonen toekwam?

Dit schijnt werkelijk 't geval geweest te zijn. Amsterdam zal zich wel op haar regt als Hanze-stad beroepen hebben, in welke hoedanigheid zij niet aan 's Graven regtsmagt onderworpen was, maar hoe 't er meê gegaan is, weten wij niet; wel, dat het eenige jaren later gelukte, een eind aan 't geschil te maken. Denkelijk was onze graaf Albrecht toen, als meermalen, om geld verlegen; althans hij gaf op den 6n April 1392 een handvest, waarbij ten eeuwigen dage aan Schepenen en Raden van Amsterdam het regt verzekerd werd, den Voogd op hunne Victe aan te stellen en hem van der Stede wege regt te doen spreken.

IV.

EEN BEROEMD

AMSTERDAMMER

DER VIJFTIENDE EEUW.

IV.

Tresling & Cº Hof Lith Amst.

I.

Met de zeventiende-eeuwsche vaderen, die, wanneer ze door den koophandel schatrijk geworden waren, „den edelman wilden spelen", wordt weleens gespot [1]), — maar hier ziet ge een Amsterdammer, die twee eeuwen vroeger reeds hetzelfde gedaan heeft, en er hoogelijk om geroemd en geprezen is, ja, wiens naam nog heden ten dage niet dan met achting en eerbied wordt uitgesproken.

Van waar dit verschil? — Dit zal wel eenvoudig uit den afstand te verklaren zijn: wie nader bij ons zijn, bezien en beoordeelen wij scherper, terwijl de verre oudheid ons steeds een gevoel van eerbied inboezemt. Hoe dit zij, gij ziet hem hier, gaande tusschen twee van 's Graven raadsheeren. Hij is van koopman eerst staatsman, en daarna edelman geworden, maar toch, in elke betrekking, steeds geldman gebleven. Thans is hij reeds een grijsaard. Wel telt hij nog geen volle zestig, maar bij een leven zoo werkzaam als 't zijne, is 't geen wonder, dat hij een weinig ouder schijnt dan hij is. Zijne kleedij is juist in overeenstemming met zijn karakter als koopman-staatsman-edelman: rijk zonder opschik en deftig zonder praal. Een roode kaproen met afhangende slippen dekt zijn hoofd; zijn tabbaard met wijde mouwen is van violetkleurig laken, met bont omzoomd, en om het lijf gesloten met een gordel, waaraan een zwart felpen tasch met zilveren kettingen hangt. Ieder voorbijganger groet hem eerbiedig, want alle Amsterdammers houden hem in hooge waarde en hebben hem lief om zijne deugd en braafheid; allen zijn er grootsch op, dat zulk een man hun mede-

---

[1]) Zie b. v. VAN LENNEP, *Vondels Werken*, I D. Nal. bl. 17 en XII D. bl. 246.

poorter is, en zijn hem erkentelijk voor 't vele goede, dat de stad hem verschuldigd is.

Die man heet Willem Eggert. Hij is ingeboren poorter en oud-schepen van Amsterdam, koopman en landeigenaar, heer van Purmerend en nog eenige andere heerlijkheden, stichter van Purmerstein en van Amsterdams tweede hoofdkerk, tresorier van Holland en soms, in 's graven afzijn, ook stadhouder van Holland, de gunsteling, vertrouweling en boezemvriend, ja meer nog: de regterhand van graaf Willem VI [1]).

Dertig jaren lang reeds heeft Willem Eggert aan twee graven zijne diensten bewezen, en bij beiden ook de belangen van Amsterdam voorgestaan, maar in de laatste jaren is hij tot het hoogste aanzien gestegen. Trouwens graaf Willem heeft hem veel te danken, en zijne regeering zou zeker minder gelukkig en luisterrijk zijn, zoo hij dezen braven Amsterdammer niet tot vriend en raadsman had. Hoe kan een vorst beter vriend wenschen, dan een die zorgt voor de zenuw van den staat — de geldkas? Graaf Willem zelf kent die zorg niet; hij heeft een ridderlijken geest en een heldenhart, maar bezit meer dapperheid dan staatsbeleid; hij is mild van aard en heeft van jongs af een grooten staat gevoerd, maar dan ook vele schulden gemaakt. 't Was daarom de gelukkigste inval, dien hij immer had, zoodra hij graaf van Holland was geworden, Willem Eggert tot zijnen rentmeester te benoemen, want binnen weinige jaren waren al zijne schulden betaald en alle verpande domeinen gelost, en thans wordt onze Graaf onder de rijkste vorsten der christenheid geteld.

De man in de kracht des levens, dien ge voor den ingang van 't stadhuis ziet staan, is Jan Eggert, Willems zoon. Hij bekleedt thans hetzelfde ambt als zijn vader vóór 33 jaren: hij is schepen van Amsterdam, en staat gereed zijnen vader en de beide raadsheeren naar schepenskamer te geleiden, waar zij heden, den 26ⁿ April 1414, op 's Graven last, eene zamenkomst zullen houden met de „sendeboden" der Friezen, om te handelen over den vrede met „de landen en luden van Oostergo en Westergo en de stad Stavoren en alle eilanden en

---

[1]) En thans ook: naamheer der Ellendigesteeg. Dit eerbewijs heeft hij aan onzen tijd te danken.

ommelanden". Ginds aan den steiger stappen die vreemde gasten uit de schuit, waarmeê zij zich van stroom door 't Damrak hebben laten roeijen, en zij hebben, als vreemdelingen altijd, veel bekijk van 't gemeen.

Ja, gij moogt ons stadhuis ook weleens bezien. 't Is een sterk en deftig gebouw met gekanteelden geveltrans en hangtorentjes op de hoeken. Het stadhuis moet er op berekend zijn, om des noods een aanval te kunnen weêrstaan. Het stadhuis is „het hart van de stad" en „de vrijborgh van het volck" [1]). Het stadhuis is de *arx*, de burg of citadel der stad, 't middelpunt van haar aanzien, kracht en rijkdom, waar veel bewaard wordt, dat zorgvuldig bewaard moet worden, en waar de overheid en burgerij, bij overrompeling of oproer, zich versterken tot tegenweer. Op den top prijkt het beeld der Geregtigheid, en de steenen zuil, tegen den muur van 't stadhuis op den hoek der Vogelsteeg, is de kaak of de schandplaats voor deugnieten.

Boven de houten huizen aan de andere zijde der Vogelsteeg ziet ge in 't verschiet het dak van een hoog steenen huis uitsteken; dit is Willem Eggerts huis in de Windmolenstraat [2]), en het strekt met zijn boomgaard tot aan de dwarsstraat, die naar 't kerkhof loopt, waar thans de Nieuwe Kerk op gebouwd wordt. Van deze kerk is Willem Eggert de voornaamste grondlegger, en de penningen voor den bouw zijn grootendeels van hem gekomen; want hij kan wat doen, — hij is zeer rijk in geld en goed. Echter is dat huis zijn eigendom niet, maar het is een leen. De leenheer is Jakob van Gaesbeek, heer van Abkoude, Wijk bij Duurstede, Putten en Strijen, — een groot heer, wien 's Lands graaf zelfs „lieven neef" noemt. Hij heeft Willem Eggert met deze huizinge en hofstede verlijd „wegens de menigvuldige diensten aan hem bewezen", — natuurlijk in 't opschieten van klinkende munt [3]); ja, om dezelfde reden schonk hij hem ook landerijen in 't Sticht en een ambachtsheerlijkheid in 't land van

---

[1]) Woorden van VONDEL (*Inwijdinge van 't Stadthuis*, vs. 57 en 66).

[2]) Ofschoon de Windmolenstraat thans de Nieuwendijk heet, behoeft gij toch de plek, waar 't gestaan heeft, niet op den Nieuwendijk te zoeken. Die plek ligt nu op den Dam, tegenover den linkervleugel van 't Paleis, want de Nieuwendijk is ingekort, toen de Dam vergroot werd. In de eerste helft der 17e eeuw wist men 't huis nog aan te wijzen, hoewel 't vertimmerd was; er hing toen *de Bril* uit.

[3]) Dat Willem Eggert aan Jakob van Gaesbeek geld geleend heeft, blijkt uit een brief van 19 Sept. 1429. Zie Dr. P. SCHELTEMA, *Aemstels Oudheid*, III D. bl. 95.

Putten. En al weten we nu ook niet uit te leggen, hoe den Gaesbeeker een huis in Amsterdam is aangeërfd, 't bewijst evenwel, dat groote heeren ook hier reeds, even als weleer in de hoofdstad van 't Sticht, steenen huizen hebben doen bouwen [1]).

II.

De vader van Willem Eggert, Jan Eggert de oude, behoorde reeds in de dagen van „grave Willem, die ten Vriesen bleef", tot de rijkste poorters van Amsterdam, maar de zoon gaat den vader in rijkdom verre te boven. Hoe hij zijne schatten gewonnen heeft, kunnen wij natuurlijk niet nacijferen, want wij hebben zijne boeken niet gezien. Zeker heeft hij een voordeeligen koophandel gedreven; maar hij moet ook veel gewonnen hebben met het koopen en verbeteren van landerijen [2]), zoowel als met het koopen en verhuren van visscherijen, want deze laatsten kunnen door de privilegiën, die zij bezitten, ook nog al voordeelen opleveren [3]). En welke winsten kunnen hem de leeningen aan den immer geldbehoevenden graaf Albrecht opgeleverd hebben! Hoeveel de leveranciën, vooral voor de togten naar Friesland! Hoeveel het geldschieten aan groote heeren op goede onderpanden en tegen hooge renten! — want geld is een dure waar: tien ten honderd is een matige rente, maar een groot heer geeft in verlegenheid wel vijftien. Willem Eggert is een uitstekend financier, en even bekwaam in de staathuishoudkunde als in de landhuishoudkunde. Hij bezit landerijen in Waterland en Westfriesland, in Amstelland, Kennemerland en het Sticht. Hij bezit heerlijkheden tusschen Purmer en Wormer, zoowel als aan de overzijde der Maas, en 't slot Purmerstein, dat hij gebouwd heeft, getuigt van zijn aanzien en vermogen.

In 1381 was hij schepen van Amsterdam, maar later is hij niet

---

[1]) Zoo 't huis Ruytenborch reeds in 't begin der 15e eeuw bestond, is 't er een ander voorbeeld van.

[2]) Gelijk in later tijd vader Cats, die getuigde: „Dat mij meest voordeel gaf, dat quam mij van het dijcken". En in de middeleeuwen lei men zich er al evenzoo op toe, om gors en slik te „dijcken tot eenen corenlande".

[3]) Een voorbeeld. Willem Eggert bezat de visscherij in de Holensloot, en nu waren de lieden van Wijk op Zee verpligt, met geen anderen visch te azen, dan die in de Holensloot gevangen was. Een verpligting, die alleen uitgevonden was, om de Holensloot klandizie te bezorgen.

meer in stads-regeering geweest. Waarom niet? Hij was toch goed gezien en zeer geacht bij zijne medeburgers. — Denkelijk omdat hij kort daarna als geldman in betrekking kwam met de graaflijkheid, en zelf oordeelde, dat hij toen de belangen zijner vaderstad beter zou kunnen voorstaan, wanneer hij buiten de regeering bleef: althans hij heeft het gedaan, — veel meer dan hij op 't stadhuis had kunnen doen. Ieder Amsterdammer weet, dat wij „veel schoone privilegiën", sedert dertig jaren van de graven Albrecht en Willem verworven, aan hem te danken hebben, en zelfs de schooljongens weten te vertellen, „dat nooit eenig poorter of inwoner dezer stad voordeeliger noch aangenamer is geweest dan Willem Eggert."

In 't begin van 1394 werden in Holland en Zeeland nieuwe gouden en zilveren munten in omloop gebragt, wat zeker in 't belang van den koophandel en welligt door Willem Eggert aangeraden was. De graaf had in 't voorgaande jaar „bij rade der goede steden" nieuwe gouden Hollandsche schilden en zilveren grooten doen slaan, en bevolen, dat alle koop en verkoop hier te lande bij dit „nieuwe payement" gesloten moest worden. Natuurlijk moesten toen de oude munten ingewisseld en in 's graven munt geleverd worden. Om dit te doen, niet alleen te Amsterdam, maar in 't geheele land, magtigde Albrecht, op den 3n April 1394, Willem Eggert; en om hem te onderscheiden van de openbare wisselaars, die aangesteld worden „om ghemeen nutscip der coepluden", bepaalde de graaf, dat hij die inwisseling zou doen met gesloten deur, zonder openbaren wissel te houden.

Maar te midden dezer vreedzame bemoeijingen bragt het treurspel van Aleid van Poelgeest Holland in opschudding en Albrecht in woede. Dit ging Willem Eggert niet aan, zeker! hij hield zich bij de penningen en de cijfers, en bemoeide zich met zulke romaneske gevalletjes niet; maar toch, zonderling! had dit grooten invloed op zijn lot, en het werd de aanleiding tot zijne latere grootheid. Want Jan van Arkel deed al wat hij kon, om 's graven zoon, Willem van Oostervant, te betichten en zwart te maken, zoodat deze de vlugt nam naar Frankrijk. En wie reikte nu den armen balling de hand, om hem datgene te verschaffen, wat hij aan het vreemde Hof, waar hij toch zijnen staat moest ophouden, 't meest noodig had? Terwijl niemand van den adel zulks wagen durfde uit vrees voor den verbolgen vader,

vond de vervolgde zoon in Willem Eggert een edelmoedigen helper in den nood; en dit lei den grond tot eene opregte vriendschap tusschen den Graaf en den Amsterdamschen koopman, die niet dan met den dood eindigde [1].

Spoedig echter werden vader en zoon weêr verzoend, en de vrucht van die verzoening was een oorlog tegen de Friezen. Zonderling ja, maar die oorlog werd noodig geacht, om aan den woelgeest in Holland een afleiding te geven. Slimme raadslieden hadden Albrecht aangespoord, zijn gezag in Friesland niet langer te laten miskennen, en Willem aangevuurd om zijnen oudoom terug te halen, die nog ongewroken in der Friezen land lag.

'tWas een jammerlijke oorlog, die bijna zes jaren duurde en ons veel schade berokkende! Telkens uitrustingen, waartoe elke stad haar aandeel moest leveren, — schepen, wapens, volk en geld! en Amsterdam niet het minst. Herhaalde togten over de Zuiderzee met Willem van Oostervant aan 't hoofd, die geen andere uitkomst opleverden, dan dat de Friezen zich onderwierpen als hij kwam, en weêr opstonden zoodra hij vertrokken was. De eenigste roem, dien hij behaalde, was, dat hij in het derde jaar 't lijk van zijnen oudoom mogt meêvoeren. Willem Eggert was steeds ijverig werkzaam in 's graven dienst; hij huurde schepen en deed leveranciën van krijgs- en mondbehoeften, ja, van Vechtschen steen zelfs, als Willem van Oostervant eens voornemens was een kasteel in Friesland te bouwen. Willem Eggert hield het toezigt op de uitrustingen, en schoot geld, waarvoor Albrecht hem eens wilde betalen met het rentmeesterschap van Oostergo en Westergo, dat niets opbragt!! — Intusschen hadden al de koopsteden veel te lijden van de strooperijen op zee, en Amsterdam niet het minst, vooral toen de Friezen de Likedeelers, die beruchte zeeschuimers! te hulp riepen, zoodat zelfs op 't Y geen schepen meer veilig waren. Ieder verveelde die oorlog. De steden werden traag tot bijstand, en Willem van Oostervant wilde Friesland niet meer zien, maar liever eens met zijn ouden vijand Jan van Arkel afrekenen. Eindelijk sloot graaf Albrecht, op den 1^{n} October 1401, een vrede met de Friezen voor den tijd van

---

[1]) Huygens drukt het vrij naïef uit, maar volkomen waar, als hij zegt, dat „Eggerts dicke beurs den jongen Vorst verbonde" (*Stedestemmen*, *Purmerende*).

zes jaren, waarbij hij niets dan Stavoren behield; — geen voordeelige noch roemrijke vrede dus, en toch was elk er blij om.

Maar die blijdschap was van korten duur. De oorlog ging de eene deur uit, om de andere weêr in te komen. In 't voorjaar van 1402 klonk de krijgsklaroen op nieuw. Nu zou 't Arkel gelden; en daar 't dan toch weêr oorlog zijn moest, waren de Amsterdammers althans verheugd, dat het strijdperk niet aan hunne limieten lag, en zij de zee vrij hadden voor hunnen handel.

Heel Holland werd ter heirvaart gedaagd. De edelen verschenen ten krijg, elk met het getal mannen, waarop hij gesteld was. De poorters trokken uit met slaande trom, onder hun eigen banier met een poortmeester of een schepen aan 't hoofd; de landlieden onder aanvoering van hun baljuw of zijn plaatsvervanger. En in de Meimaand wapperde de Amsterdamsche banier, naast de Haarlemsche, aan de boorden van de Lek, en als zij door de Arkelingen werden bestookt, daagden de Leidsche en Beverwijker banieren op om haar te ontzetten.

Maar geld moest er ook wezen, en Amsterdam leende graaf Albrecht weêr vijftienhonderd goede gouden Gentsche nobelen, tegen slechts tien ten honderd, natuurlijk op goed onderpand: eene lange lijst van grafelijke domeinen!

Jan van Arkel moest gevangen of verdreven en zijn land bij Holland ingelijfd worden. Hij was echter geen vijand om min te achten, en had helpers genoeg, want noch bisschop, noch Gelder, noch Brabant, gunde Holland zulk een aanwinst. Albrecht zocht dus ook bondgenooten en vond die niet alleen in Kleef maar ook in de stad Utrecht, want de laatste volgde thans weêr, als dikwijls 't geval was, eene andere staatkunde dan de bisschop; en de onderhandelaar, die er 't verbond met Holland bewerkte, was zeker Willem Eggert, want hij had in Utrecht ook zijne vrienden [1]). Alle krachten werden ingespannen; het zou Gorkum, Arkels hoofdstad, gelden.

Een schilderachtig schouwspel was 't, toen het bonte leger rondom die stad lag. Tenten en hutten met banieren en pennoenen in eindelooze verscheidenheid; ridders in blinkend harnas en poorters in veel-

---

[1]) Een bewijs daarvan is, dat hij, na den dood zijner vrouw in 1416, proost van Oudmunster werd.

kleurige palluren; aarden wallen, met schanskorven en donderbussen beplant, en houten torens, vol boogschutters gepropt. Hier praalde 's graven Albrechts prachtig vercierde tent met het wapen van Beijeren-Henegouwen boven den ingang, gedekt door den helm met den paauwenstaart, en vastgehouden door twee vergulde adelaars; terwijl aan een hoogen steng tegenover den ingang de Hollandsche standaard wapperde. Ginds had graaf Willem zijne tent opgeslagen, en op zijn rooden standaard blonk een gouden egge met het devies: *Evertit et aequat*, waarin Jan van Arkel lezen mogt, wat Willem hem bedreigde: vernieling en vernedering!

Hier golfde 't roode doek met de gouden leliestaven van Kleef; daar blonk op 't gele veld de roode leeuw van Brederode met den blaauwen barensteel op den hals, en verder, op een onafzienbare rij, allerlei Hollandsche stedebanieren. De Amsterdamsche wapperde aan de oostzijde der stad, en op den Dalemschen dijk woelden onze half-roode en half-witte poorters. Daar ginds, noordoostwaarts, hadden de Sint-Maartensmannen hunne schuins-doorsneden stedevlag, en hier aan den Merwekant de Henewieren hunne vier leeuwtjes en de Zeeuwen hun zwemmenden liebaart geplant. Maar hoeveel vanen er blonken en hoeveel bussen er knalden, — Gorkum werd niet veroverd, en 't beleg eindigde met een bestand.

III.

Op dingsdag, den 16n December 1404, in den dageraad, overleed graaf Albrecht te 's Gravenhage. Terstond zond graaf Willem VI een bode naar Utrecht, waar Willem Eggert zich weêr bevond als onderhandelaar, vermits de Sint-Maartensmannen niet tevreden waren met het bestand en zeer verbitterd op Arkel. De graaf ontbood zijnen vriend onverwijld naar den Hage; hij wilde hem voortaan steeds aan zijne zijde zien, om, te midden van zooveel hovelingen en vleijers, ten minste één braaf man te hebben, wien hij zijn vertrouwen kon schenken. Hij benoemde hem tot zijnen rentmeester, en hoe wel de graaf hierbij voer, hebben wij reeds opgemerkt, maar 't was voor Willem Eggert een opoffering, dat hij nu slechts zelden meer in zijne geliefde vaderstad vertoeven kon; evenwel zagen de Amsterdammers hem in hun midden, zoo dikwijls 's Graven dienst het veroorloofde, en hij vergat nimmer hunne belangen voor te staan.

Zes jaren later gaf graaf Willem zijnen vriend een schitterend bewijs van „zonderlinge gunst en liefde“. Hij verhief hem tot den stand van edelman [1]), en schonk hem de heerlijkheden van Purmerend en Purmerland. Ongelukkig echter wekte die verheffing den nijd des ouden adels, zoowel der eene als andere partij, tegen den nieuwen edelman, die niet verminderde, toen de graaf hem, eenigen tijd later, ook tot Tresorier van Holland benoemde. En wanneer soms de belangen van zijn graafschap Henegouwen graaf Willem derwaarts riepen, stelde hij zijnen „getrouwen Tresorier“ tot zijnen stedehouder in Holland, om in zijn afzijn 't bewind te voeren. Dit was 't geval van December 1412 tot April 1413, en gedurende dien tijd woonde Eggert in zijn huis te Amsterdam; al de brieven, door hem uitgevaardigd, zijn hier gedagteekend. Maar de adel wrokte, omdat Holland door een Amsterdamsch poorter geregeerd werd.

Nu is de Arkelsche oorlog, die tien jaren gewoed heeft, geëindigd. Graaf Willem heeft in den zomer van 1412 te Gorkum gezegepraald. Amsterdam heeft hem in dien oorlog rijkelijk met geld ondersteund, maar daarentegen belangrijke privilegiën verworven. Doch al heeft onze graaf nu 't land van Arkel gewonnen, hij is toch nog niet gerust, want Jan van Arkel zwerft als balling om en heeft in Holland vrienden en magen; ja, onlangs is graaf Willem zelfs gewaarschuwd, dat er zijn, die hem 't lot van Floris V pogen te bereiden. Geen wonder dus, dat hij dag en nacht op middelen peinst, om den gevaarlijken vijand in handen te krijgen [2]), en nu minder dan ooit geneigd is, weêr een Frieschen oorlog te beginnen, al zij 't dan ook, dat de Friezen vóór eenige weken stout genoeg geweest zijn, om Stavoren te overrompelen en de laatste Hollanders van den Frieschen bodem te jagen.

Toen graaf Willem er de tijding van kreeg, beschreef hij — op raad van zijnen „getrouwen Tresorier“, en tot groote vreugde der Amsterdammers — geen heirvaart, maar een dagvaart, om, zelfs met verlies van den laatsten voet gronds in Friesland, den vrede te verlengen.

---

[1]) Wie verhaald hebben, dat de graaf hem tot ridder sloeg, hebben zich vergist. Op de dagvaart van den 15n Augustus 1416 (waar de Edelen en Steden beloofden, Jakoba als gravin te zullen huldigen) verscheen Willem Eggert wel onder de edelen van Noordholland, doch als „knape“, niet als ridder.

[2]) In 't najaar van 1415 gelukte het drie Zuidhollandschen edelen Jan van Arkel in Brabant op te ligten en in den Haag op de Gevangenpoort te brengen.

Die dagvaart zal te Amsterdam gehouden worden, wat natuurlijk ook Willem Eggert zoo beschikt heeft, omdat het hem de gelegenheid geeft, eens weêr een paar dagen in zijne vaderlijke stad te verwijlen; en wij zagen reeds, dat de „sendeboden" der „Prelaten, Grietmannen en Regters van Oostergo en Westergo en alle eilanden en ommelanden" ook ten bepaalden tijde aangekomen zijn. Terwijl nu de heeren en sendeboden op 't stadhuis raadplegen, willen wij de stad eens in oogenschouw nemen.

IV.

Gij hebt reeds gezien, dat er tegenwoordig buiten de oude gracht nog een nieuwe gracht ligt, al staan ook de drie poorten nog op hare oude plaats, en dat er zelfs buiten die nieuwe gracht al veel getimmerd is. Amsterdam is sedert eene halve eeuw zeer vooruitgegaan: handel en scheepvaart zijn uitgebreid, welvaart en bevolking toegenomen. Uit alle oorden van rondom stroomden voortdurend nijvere lieden onze poorte binnen, om er de nering te helpen vermeerderen, en reeds in 1385 is zij uitgelegd. Niet alleen werd er een nieuwe burgwal gegraven [1], maar ook is der stede vrijheid vergroot, ja wel verdrievoudigd, want graaf Albrecht strekte die uit tot eene lijn, „gaende alomme der stede, te water ende te lande, tot hondert gaerden toe", buiten de oude vrijheid [2].

't Was een uitstekende gunst, die graaf Albrecht onze stad bewees [3]; en dit deed hij, volgens zijne verklaring, omdat de Amsterdammers hem menigen trouwen dienst gedaan hadden en nog doen mogten, en ook om de stad „te beteren", opdat zij hem „te bet dienen mogt".

Als wij nu deze kanselarij-taal wel verstaan, lezen wij daarin, dat de stad Amsterdam aan Albrecht van tijd tot tijd goede sommen geleend had, en dat zij, wel begrijpende, dat hij die toch niet teruggeven kon, zich met dit privilegie betalen liet; terwijl haar onderhandelaar, om den graaf tot zoo ruim een gunst te bewegen, hem voorspiegelde, dat

---

[1]) De Achterburgwal aan beide zijden.

[2]) Dat is: honderd roeden buiten de Voorburgwallen, het Spui en den Grimburgwal.

[3]) Eigentlijk heette Albrecht in 1385 nog geen *graaf* maar *ruwaard* van Holland; doch die onderscheiding liet men voor de kanselaristen over. In de volksspraak was hij de graaf, en hij had dan ook al lang genoeg het graafschap geregeerd. Wie dacht toen nog aan den armen krankzinnige, die, vóór 27 jaren geleden, ergens in Henegouwen opgesloten was?

die vermeerdering harer vrijheid ook haren bloei zoodanig zou bevorderen, dat hij later nog meer penningen van haar zou kunnen trekken. En 't is ook geen gewaagde gissing, zoo wij voor dien onderhandelaar Willem Eggert houden, die toen zeker reeds, als geldman, bij Albrecht invloed had.

De bevolking van Amsterdam is sedert zestig jaren verdubbeld, waarom dan ook de bisschop van Utrecht de stad onlangs in twee parochiën heeft verdeeld, en men nu bezig is een tweede hoofdkerk te bouwen, die zeer prachtig moet worden. Immers heeft Willem Eggert er veel gelds toe gegeven, en hij wil, dat onze Nieuwe Kerk het evenbeeld worde van de hoofdkerk van Amiens, welke hij voor het schoonste gebouw houdt, dat hij op zijne reizen gezien heeft.

In gelijke of nog ruimer mate dan de bevolking is ook de handelsvloot aangegroeid. 't Is wel waar, dat onze kooplieden tijdens den Frieschen oorlog niet weinig geleden hebben, maar die wonden zijn allang geheeld; en er wordt nog weleens over de Likedeelers geklaagd, maar tegen die vrijbuiters moeten onze schepen „were doene op der zee". Omdat het mastbosch in onze haven steeds aangroeide, heeft graaf Willem, vóór vijf jaren geleden, ons de gunst bewezen, — zij 't ook een welbetaalde, toch is 't een gunst, en niemand behoeft te twijfelen, of de brave Willem Eggert heeft daarbij onze belangen behartigd! — de jurisdictie op het Y aanmerkelijk uit te breiden; zoodat Amsterdam nu reeds een stad van wijden omvang is met dubbele grachten en een uitgestrekt watergebied. Amsterdam steekt Dordrecht reeds naar de kroon, en heeft met die oude hoofdstad niet zelden geschillen, waartoe het Dortsche stapelregt ruimschoots aanleiding geeft. De snelle opkomst van Amsterdam doet zelfs de trotsche bisschopsstad, die sedert de tijden der Romeinen de hoofdmarkt was van 't noordelijk Nederland, gevoelen, dat het handelsverkeer zich verplaatst heeft; en terwijl het aloude en eens zoo weelderige Stavoren zijne haven verzanden ziet, zeilen telkens grooter vloten den wijden Ystroom op.

Onze handel op Danswijk [1]) en 't vette land van Pruissen, dat zooveel granen uitlevert, is thans al zeer levendig; de wakkere Jan Huyghen is er onze Voogd, en op dit oogenblik is hij ook bij hertog

[1]) Danswijk is de oude Hollandsche naam van de stad, die wij nu Dantzig noemen. Vele uitheemsche plaatsen hadden vroeger Hollandsche namen, die vergeten zijn, sedert onze geografen vertaalwerk geleverd hebben.

Erik werkzaam, om ons den vrijen handel in Saksen, Engern en Westfalen te bezorgen. De Portugeezen zelfs bezoeken ons reeds, en 't zal niet lang meer duren of de Amsterdamsche vlag begroet ook de Taag. Met de Italianen hebben wij ook reeds kennis gemaakt; ik bedoel hier juist de Lombarden niet, die als leenbankhouders en woekeraars zich even hatelijk als onmisbaar maken! — neen, kooplieden van Lucca, Florence en Genua, die hier handel komen drijven. Maar de voornaamste vaart der Amsterdammers is en blijft die op de Oostzee en de Noordsche rijken, en met ieder jaar ontwikkelt zij zich meer.

Onze haringpakkerij is al zoo groot, dat bij de uitrusting, die graaf Albrecht in Junij 1398 tegen de Friezen deed, al de haring voor het scheeps- en krijgsvolk, hier gekocht en gepakt werd. En hoe vermaard is onze lakennering reeds! Om „de draperye van der laeckenen in eere te houden" heeft graaf Willem, vóór ruim twee jaren, onzen schepenen en raden magt gegeven een collegie van waardijns aan te stellen, en zooveel wetten te maken als zij noodig achten, om den roem der Amsterdamsche lakens te handhaven.

Geen wonder, dat, bij 't groeijen der stad, het stadhuis al te klein wordt. Schepenen en Raden willen twee of drie naastbijgelegen erven koopen om het te vergrooten; ja, zij hebben zelfs het grootsche plan gevormd, er een hoogen toren met een fraaije spits bij te bouwen, — een toren, wel niet zóó hoog als die van den Dom te Utrecht, maar toch hoog genoeg, om van den trans, bij helder weêr, dien Utrechtschen reus te kunnen beoogen.

En zoo gij nu de stad nog eens door wildet wandelen, dan zoudt gij de grootste verandering in de Grymenesse vinden. 't Is er nu een kloosterbuurt geworden. De lieden, die er vroeger woonden, hebben, toen de stad was uitgelegd, de een na den ander, deze lage en waterige streek verlaten, om elders eene betere woonstede te zoeken; en juist begon er in dien tijd eene vroeger ongekende opgewektheid voor 't religieus leven te ontstaan, die men „de nieuwe devotie" noemde. Zij openbaarde zich vooral onder de vrouwen — ongetrouwde natuurlijk, 't zij weduwen of bedaagde maagden.

't Begon met zusterlijk zamenwonen van eenige weinigen in een huisje, dat ze huurden, of dat haar, door een vroom mensch, die deel in de verdiensten harer goede werken verlangde, om niet gegeven werd, en 't schijnt, dat die Nesserbuurt, door anderen verlaten, voor haren

ootmoed eene bijzondere aantrekkelijkheid had. Weldra echter breidden die kleine vergaderingen zich uit, en 't was een natuurlijk gevolg daarvan, dat ze eindelijk, begeerende „voert te gaen uter eene doget in d' ander, ende Gode te dienen in geesteliken abyt", eene kloosterorde aannamen. Sommigen werden Augustijnen, anderen Franciscanen. Maar opmerkelijk was 't, hoe spoedig die „eerbaere joufvrouwen ende wedewen" de middelen wisten te vinden, om werkelijk een klooster te bouwen; ja, de „nieuwe devotie" legt een uitstekenden ijver aan den dag in 't vergaderen van wereldsch goed, door giften en erfenissen te krijgen en huizen en landen te koopen, — zoodat de magistraat 't al noodig geacht heeft, een grafelijk gebod uit te lokken om dien ijver te beperken. Of dit ook gelukt is? Dat kan ieder wel raden: beperk eens de „geestelycke luyden ende cloesteren" in hunne zucht naar „erven ende renten!" [1])

V.

't Bestand, in 1414 met de Friezen gesloten, werd twee jaren later nog eens door Willem Eggert verlengd; maar toen spoedde zijne loopbaan, zoowel als die van graaf Willem, ten einde.

De laatste stierf 't eerst. Hij had zich weder naar Henegouwen begeven, en Eggert tot zijnen stedehouder in Holland aangesteld, maar keerde niet terug. Hij overleed den 31^n Mei 1417 te Bouchain, en zoodra was 's Graven dood hier niet bekend, of de Hollandsche edelen gaven lucht aan hun lang verkropten haat tegen den nieuwbakken edelman op Purmerstein. De eene ontzegbrief na de andere werd hem toegezonden. De moed ontzonk hem, en, hoe sterk de muren van zijn slot waren, hij vond daarbinnen toch geen rust. Ach, hoeveel gelukkiger en geruster had hij weleer, toen hij slechts poorter van Amsterdam was, gewoond in zijn huis in de Windmolenstraat! Nu was hij oud en zwak, en bij de droefheid over den dood zijns beschermers, overstelpte hem een onbeschrijfelijke angst, zoodat hij op het ziekbed stortte.

Zes weken na den graaf blies ook Willem Eggert den laatsten adem uit. Hij is begraven in de Nieuwe Kerk, waar men nog zijn graf-

[1]) Dat de hebzucht der kloosterlingen niet af- maar steeds toenam, getuigen nog de plakkaten van Karel V. Lees er dat van den 16^n Oct. 1531 maar eens op na.

schrift leest [1]). En dat die kerk „niet tot sulcke perfectie ghebracht ende opghebouwt is connen worden als van aanbegin begrepen was“, wordt aan zijnen al te rassen dood toegeschreven.

Hij liet — behalve drie dochters, die allen gehuwd waren — slechts één zoon na, dien wij reeds kennen.

Jan Eggert, nu heer van Purmerend geworden, schaarde zich aan de zijde van Jakoba en de Hoeken. Hierdoor laadde hij echter te meer den haat der Kabeljaauwen op zich, en toen de sluwe en heerschzuchtige Jan van Beijeren meester in Holland geworden was, beschuldigden dezen Jan Eggert van zooveel misdaden [2]), dat hij 't geraden vond, te wijken. Hij verkocht zijne heerlijkheid van Purmerend aan zijnen schoonbroeder, heer Gerrit van Zijl, en vestigde zijne woonplaats te Gent.

Zoo bleef de stam van Willem Eggert te Amsterdam niet bloeijen [3]), maar zijne nagedachtenis bleef er in eere. En toen, tachtig jaren na zijnen dood, een Amsterdammer een korte beschrijving en geschiedenis zijner vaderstad opstelde (de oudste, die wij kennen), gaf hij daarin eene breede plaats aan Willem Eggert, opdat de nakomelingschap nimmer vergeten zou, wat Amsterdam aan hem verpligt was.

---

[1]) Zie over dat grafschrift eene aanteekening van VAN LENNEP, naar aanleiding eener opmerking van mij, in *Vondels werken*, IV D. Nal. bl. 22.

[2]) Dit blijkt uit een brief van Jan van Beijeren van 25 Sept. 1422.

[3]) Er waren in en na 't midden der 15e eeuw nog wel Eggerts te Amsterdam, maar dit waren Willems neven. Hij had twee broeders: Hartger en Pieter. Elk der drie gebroeders Eggert had een zoon, die, naar hun vader, Jan gedoopt werd. Dus kende men in 't begin der 15e eeuw te Amsterdam drie Jannen Eggerts, die, elk op hun beurt, een jaar in de schepensbank gezeten hebben.

V.

AMSTERDAM

GEMANTELD EN GEKROOND.

I.

„God moet u goeden dach gheven, lieve ghebure! wat isser nu weêr te doene? Waertoe al dat volck hier optie Plaetse? [1]) Wach-armen! ic com hier van mynen dryestal gheloopen! Isser alweêr opstal ofte commotie? alweêr de bannyere opter straeten? hebdi gheen clocke-gheslach ghehoort?“

Wees gerust, Manke Job Schoemink! 't is hier om geen oproer of oorlog, maar om vreugd en vrolijkheid te doen. Loop maar ginder, naar de Kalverstraat heen, waar 't volk schatert van lachen en de jongens schreeuwen:

Al hier, al hier,
De Egelentier!

't Is geen wonder, dat de eenvoudige lui, die bij hun handwerk leven, of, op zijn Amsterdamsch gezeid: die in een gangetje wonen, een schrik op 't lijf krijgen, als zij van verre wat rumoer hooren, want het zijn woelige tijden, die wij sedert jaren beleefd hebben en nog beleven. Wat al gevechten te land en te water! wat al oorlogen buitenslands en binnenslands, — kaperijen op de zeeën en tumulten in de steden! Nu 't woeden der partijschap, dan 't woeden der pestilentie, die beurtelings „God betert! hier ende overal regneerden“. Wat is er dikwijls een plegtige ommegang geboden, om „dat eerwaerdighe heylighe Sacrament te volghen ende devotelyck met alle aendacht te bidden“, nu eens om verlossing van de pest, dan om rust en vrede in 't land te verwerven, en — spoedig daarna hoorden we

---

[1]) „De Plaetse“ is het plein, dat wij nu den Dam noemen.

weêr van erger dan te voren. Maar thans, eilacy! mogen we wel driewerf: God betert! roepen. De Bruggelingen, die verwaten Lelyaerts! hebben de hand durven slaan aan hunnen en onzen allergenadigsten Heer! 't Is nu al bijna drie maanden geleden, — want wij schrijven heden: „1488, den 28^n dach in April“, — dat zij den Roomsch-koning Maximiliaan in hunne stad gevangen gezet, en hunne straten besprenkeld hebben met het bloed der lieden van zijn gevolg.

En laten de andere steden en gewesten dat maar zoo toe?

Wij hebben, zoodra wij de tijding kregen, weêr een plegtigen ommegang gehouden en devotelijk gebeden voor zijne verlossing; — wat konden we beter doen? — De Staten van Brabant en Henegouwen hebben vertogen gedaan; de Keizer heeft vermaningen gezonden; verscheidene steden hebben met geweld gedreigd; maar niets heeft geholpen. De trotsche en hardnekkige Bruggelingen geven er niet om, en Maximiliaan zit nog achter de grendels. En wat ons betreft, — aangezien wij een ommegang gedaan hebben, en er anders niet aan doen kunnen, zoo spoelen wij den kommer van ons hart, en verblijden ons, omdat het tegenwoordig in onze stad althans rustig en wel is.

Waar Manke Job is gebleven, weet ik niet, en wij kijken ook naar hem niet meer om, maar veel liever eens in de rondte. Wie kan onder al dat volk een ouden schoemink terugvinden? — Schrik niet, als ge wat gerucht hoort; want het is hier om geen oproer maar om een optogt te doen, en 't gejuich is geen wapen- maar een vreugdekreet. Hoor dat schateren van de pret, daar links af, in de rigting van de Kalverstraat. 't Is de nar van 't Egelentiertje [1]

Met sijn marrot en een kappe met bellen,
Daer ooren aen sijn van anderhalf ellen,

die met zijne snakerijen 't volk doet lachen. Want de „vermakelicke ende vrije conste van Rethorijcke“ bloeit hier reeds, en vindt bijval en gunst, omdat zij zeer nuttig is, „om melancholie te verdrijven, solaes ende vreught te vermeeren“. De Kamerbroeders oefenen hun „geest ende sinnen in geleertheyt, constige ende manierlijcke welspre-

---

[1]) Dat er vóór 1496 eene Kamer van Rethorica te Amsterdam bestond, is bekend, want zij was in de Meimaand van dat jaar, met 27 andere Kamers, te Antwerpen op een Landjuweel. En dat de Egelentier reeds in 1484 te Amsterdam populair was, blijkt uit eene Keur van dat jaar. Zie *Keurboek* A, f° 147.

kentheyt", en vermaken het volk met „eerlicke spelen, die den geest konnen verheugen ende verquicken". Ieder stadsfeest luisteren zij op door openbare vertooningen, en als zij naar een „consttoonend lantjuweel" trekken, dan doen de Egelentieren, als goede Amsterdammers, die bij 't water leven, — ja zelfs door de naburen soms voor „waterhonden" gescholden worden, — hunne „intreye" ook te water.

Zij staan daar, tegenover de Vierschaar, en hun „vaentgen" steekt hoog boven de hoofden uit, want de Knaap der Kamer draagt het aan een lange speer. 't Is een vuurroode wimpel, waarop een brandend hart geschilderd is, met de spreuk: *In Liefde Vierich* [1]. De Kamerbroeders zijn aleens gekleed, en wel in groene wambuizen en roode hozen met zwarte laarsjes, en zij dragen hooge zwarte hoeden met een roode pluim. Hun Keizer, Prins en Factor staan aan 't hoofd, — een trommelslager en twee pijpers daarnevens, — terwijl twee opgeschoten jongens, zoons van hoofden der Kamer, fungeeren als schildhouders van 't blazoen: een houten bord, met cierlijk gesneden rand, en beschilderd met

Het waarde ruyk-zoet lof en roos der Eglentieren.

Regttegenover 't oude Stadhuis staat „dat handboge scut" geschaard, aangevoerd door zijnen „coninck" en „cappeteyns", terwijl de „banjert" de banier zwaait. 't Is een wit vaandel, waar St. Sebastiaan op geschilderd is, en 't stadswapen in den bovenhoek. De handboogschutters zijn gedost in hun tweekleurige pallure, regts rood, links zwart, met zilveren schutter-symbolen op den mouw geborduurd [2]. Zij dragen den boog „op den hals", den leêren pijlkoker regts aan den gordel, links den degen, en eene pijl in de hand.

In 't midden eindelijk, tegenover den toren, zien we nog een derde banier, waarop een Lieve-Vrouwenbeeld prijkt tusschen twee

---

[1]) Zoo luidde de spreuk der Oude Kamer vóór 1519, toen 't woord *Vierich* werd veranderd in *Bloeijende*. Zie J. H. Rössing, *De eerste periode van 't Amst. tooneel*, blz. 26—29.

[2]) De palluren der schutters waren niet altijd van dezelfde kleuren; zij veranderden van tijd tot tijd, zoo als de koning en de officieren der schutterij dat voorschreven. Maar bij plegtigheden bepaalde de Regeering in welke kleur de schutters moesten verschijnen. Wij zullen straks zien, dat zij bij de inhaling van Maximiliaan in 't *rood* waren; bij die van Karel V in 1540 moesten zij allen in 't *zwart* zijn, en daarentegen bij die van Filips in 1549 in 't *wit*, overeenkomstig de hofkleur dier vorsten. In 1540 was te Haarlem bij de inkomst van Karel de Houtstraat ook met *zwart* laken behangen (*Oude Tijd* 1874, bl. 312).

troffels. 't Is 't Metselaarsgild, dat daar staat met zijnen deken en vier overlieden aan 't hoofd.

Geen wonder, dat bij zulk eene parade de Plaetse vol nieuwsgierigen is. De Vischmarkt is leêggeloopen, en aan de Waag zelfs staat het werk stil. Vischwijven noch waagdragers kunnen den lust weêrstaan, ook eens een kijkje te nemen; de eersten zullen vooreerst de banken wel leêg laten, en de laatsten straks de schalen ook wel laten rusten, want hier, bij den Middeldam, is een tooneel opgeslagen.

Maar wat is er dan te doen van daag?

De eerste steen zal gelegd worden van de nieuwe Sint-Antonispoort; en men zegt, dat dit een poort zal worden zoo groot en sterk, als er een aan eenige stad in Holland te vinden is.

En wie zal de eerste-steenlegger zijn?

Natuurlijk een kleine jongen; dit is oud gebruik, en men zou meenen, dat het gebouw te kwader ure in zou storten, als niet een onschuldige kinderhand den grondsteen gelegd had. Ook moet men er wel den almanak op nazien, dat het op geen ongeluksdag geschiedt [1], — trouwens, dat is het heden niet. De gewigtige taak, waar 't welslagen van een groot werk van afhangt, zal worden volvoerd door den kleinzoon van onzen oudsten burgemeester, Jan Dirkszoon van Wormer; maar natuurlijk moeten alle burgemeesters gezamentlijk, als „Oversten der Stede naest God ende den Prince", er bij tegenwoordig zijn. Zij zullen er in plegtigen optogt heengaan, en daarom staan de schutters, metselaars en retrosijnen voor 't stadhuis geschaard. Vraagt gij, waarom juist de handboogschutters hiertoe opgeroepen zijn? — Hun is de wacht aanbevolen aan die zijde der stad; zij hebben hun Doel aan den dijk buiten deze poort.

Intusschen heeft een blik op 't stadhuis u kunnen overtuigen, dat Amsterdam in den loop dezer eeuw zeer in aanzien is toegenomen. In den aanvang dezer eeuw toch was ons stadhuis nog maar dat enkele gebouw op den hoek der Vogelsteeg, — nu zien we er een hoogen toren met een fraaije spits nevens, en aan de andere zijde van dien toren praalt de hardsteenen vierschaar, die er met zijn

[1] De ongeluksdagen, twee in elke maand, werden in de middeleeuwsche almanakken met een rood plekje gemerkt.

bogen en kolommen en met zijn graven en gravinnen, deftig genoeg uitziet. En toch is het stadhuis alweêr te klein geworden; nu wordt er het oude gasthuis ook bij aangetrokken. Sinte Elsbet is reeds naar de Nes verhuisd, en heeft haren intrek bij Sint Pieter genomen, terwijl het stads-werkvolk thans in het gasthuis aan het timmeren is, en er een groote zaal maakt, waar de Breede Raad vergaderen zal.

Ondanks alle oorlogen, die er gewoed hebben, heeft de handel gebloeid en is de welvaart vooruitgegaan; spijt alle pestilentiën, en hoewel de stad tweemaal door groote branden half is vernield, is zij wonderbaarlijk toegenomen in rijkdom en inwoners. Zij is thans het dubbel van hetgeen zij vóór eene halve eeuw was [1]). Om u met één woord een denkbeeld te geven van Amsterdams welvaren, behoef ik u slechts op de koopvaardijvloot te wijzen. Zij is thans meer dan tweehonderd zeeschepen sterk [2]), die alle havens bezoeken van de Middellandsche- tot de Oostzee; en nog ziet men aan den Ykant dagelijks zeeschepen bouwen, terwijl onze binnenlandsvaarders bij menigte in Brabant en Vlaanderen om vracht varen.

Maar de burgemeesters laten zich lang wachten. Zij zitten nog „in 't thoerntgen" [3]), en hebben zeker drukke besognes en deliberatiën, waar ze nog eerst een resolutie op moeten nemen; mogelijk zijn er tijdingen uit Vlaanderen gekomen betreffende den Roomsch-koning. Hoe dit zij, de Heeren laten zich wachten, en ik wil u intusschen eens wat van onze historie vertellen.

II.

De zeventig jaren, die er sedert den tijd van Willem Eggert verloopen zijn, waren geen vredejaren. Eerst woedde zestien jaren lang de binnenlandsche krijg om de romaneske „Vrouw Jakob"; en toen eindelijk de Bourgondische vaan in Holland geplant werd, was dit

---

[1]) *Anonymus* achter PONTANUS (omstr. 1493) p. 3.

[2]) *Anonymus*, t. a. p. — Bij de Informacie van 1514 werd minder opgegeven, maar dit bewijst niet dat de opgave van onzen Anonymus onjuist is; want vooreerst zijn de opgaven bij eene informacie niet onbepaald te vertrouwen, maar 't is bovendien zeker, dat de Amsterdammers toen veel schepen verloren hadden in de oorlogen, en er werd dan ook erkend, dat de koopvaardijvloot vroeger veel sterker geweest was. Zie bl. 182, 183, 185.

[3]) Burgemeesters-kamer in den toren van 't stadhuis.

ook geen vredevlag. Neen, dat roode „hackeld kruys" was een oorlogskruis! Maar te midden van al dat krijgsrumoer weerde Amsterdam zich wakker en toonde zich voogdesse van de zee. Vooral in den oorlog met de Oosterlingen speelde Amsterdam de heldenrol. Geen wonder! Bij de oorlogen met Frankrijk en Engeland was 't meest om der vorsten staatsbelang, hier echter om eigen handelsbelang te doen.

De Oosterlingen waren de Hanzesteden aan de Oostzee, en tusschen deze en de Hollandsche en Zeeuwsche steden was van 1433 tot 1441 „groet oerloech ter zee". 't Is wel waar, dat de Hanze eigentlijk gesloten was, tot onderlinge vriendschap, hulp en bescherming, maar 't is ook waar, dat tusschen kooplieden ligt handelsnijd ontstaat; die van de Oostzee misgunden den Hollanders hunne welvaart, en hierdoor ontstond een burgeroorlog in deze republiek van koopsteden. Vier jaren lang sukkelde die oorlog zoo wat heen, totdat de Oosterlingen in 1437 op eens alle Hollandsche en Zeeuwsche schepen, in de havens en op de zee, aantastten en in beslag namen of vernielden. Onze geheele graanvloot ging daarbij verloren. Maar zij werden er duchtig voor gestraft: vier jaren lang leden zij neêrlaag op neêrlaag, en wij voerden den bezem op den mast als schoonvegers van de zee. De Amsterdammers vóór allen! Amsterdam bragt alleen meer oorlogschepen in zee dan alle andere steden van Holland en Zeeland te zamen. Dikwijls hebben de Amsterdammers groote vloten hunner vijanden met kleiner magt aangetast en overwonnen, zoodat hun naam schrik en vrees verspreidde tot aan de verste kusten, waar velen niet gelooven konden, dat Amsterdam slechts eene enkele stad was, maar 't voor een heel gewest hielden" [1]). En hertog Filips verklaarde dan ook zelf, dat Amsterdam de voornaamste koopstad van Holland was; — 't oude Dordrecht was reeds in de schaduw gesteld.

Pas was de oorlog met de Oosterlingen geëindigd, en de vrije vaart op de Oostzee hersteld, of Amsterdam begon nieuwe grachten te graven [2]), om hare ommekreits weêr te vergrooten, — ja, gedeeltelijk

---

[1]) *Anonymus*, t. a. p. — Tot bevestiging kan strekken eene zinsnede in een brief van 10 Nov. 1494, berustende in de IJzeren Kapel, en te vinden bij Dr. P. SCHELTEMA, *Archief der IJz. Kap.* bl. 125.

[2]) Deze grachten zijn dezelfde, die wij tegenwoordig Cingel, Kloveniersburgwal en Gelderschekaai noemen.

ook te versterken. Immers aan de zijde, welke tegen Utrecht gekeerd is [1]), werden torens of bolwerken gebouwd, op aandrang van hertog Filips, die de Sint-Maartensmannen niet vertrouwde. Maar zij stonden er niet lang. Zij gingen te grond in den schrikkelijken brand, die hier op den 24^n Mei 1452 ontstond, en van de Oude naar de Nieuwe Zijde oversloeg, zoodat er naauwelijks een derdedeel van de stad overbleef [2]). Aan blusschen viel niet te denken: de houten huizen en rieten daken voedden de vlammen, die door den wind werden voortgejaagd, en bluschmiddelen had men niet, immers geen andere dan emmers en ketels, hoosvaten en gieters. Er was meer geschrei dan hulp, en schrik en verwarring verlamden alle krachten [3]). Alleen de buurten aan den Ykant bleven gespaard, wat natuurlijk aan de rigting van den wind te danken was; al het overige was in een asch- en puinhoop verkeerd, en er was ook een schat van koopwaren verbrand.

Heel Holland slaakte een angstkreet, die in alle naburige gewesten weêrgalmde, daar eene zoo „beroemde en volkrijke stad“ in weinig tijds was verwoest. Zelfs de vrome Thomas van Kempen, die op den Agnietenberg bij Zwol, in gepeinzen zat verzonken, rilde op 't hooren van die mare, vooral omdat er wel veertien kloosters bij verbrand waren, waarin hij een bewijs zag „van den toorn Gods tegen de vergaderplaatsen der geestelijke broeders en zusters“, terwijl hij niets aandoenlijker vond, dan 't angstgeschrei der nonnen, die rondliepen om een schuilplaats te zoeken. En de Sint-Maartensmannen? Zij toonden, dat zij geen kwaad in den zin hadden, want zij verleenden den Amsterdammers al die hulp en gastvrijheid, welke, bij zulk een onheil, elke stad aan eene vriendelijke nabuur bewees.

Maar Amsterdam kon niet in asch en puin blijven liggen. 't Werd onverwijld weêr opgebouwd, en hertog Filips, die evenwel de Utrechtenaars niet vertrouwde, wilde de stad nu ook bemuurd en bebolwerkt zien. Neen, dit wilden de Amsterdammers niet: 't zou te veel geld kosten! Zij hadden wijde en diepe grachten, met aarden wallen er langs; dit achtten zij versterking genoeg. De kooplieden lieten liever schepen bouwen voor hun geld dan steenen muren; en die schepen kostten

---

[1]) Dat is: waar nu de Muntsluis en de Doelenstraat zijn.

[2]) Een-en-dertig jaren vroeger was Amsterdam ook door een grooten brand geteisterd; doch de verwoesting van 1421 had slechts den halven omvang van die van 1452.

[3]) Hoe dit in de middeleeuwen toeging, heb ik geschreven in den *Ouden Tijd* 1873.

ook al veel meer geld dan vroeger, want zij werden veel grooter gebouwd, omdat de zeegaten wijder en dieper geworden waren: maar de vaart gaf dan ook des te grooter winsten, en hierdoor was de schade van den brand al spoedig weêr vergoed en vergeten.

De goede Filips werd opgevolgd door den stouten Karel. Wee Holland! wee Amsterdam! Had de eerste, ondanks zijn fraaijen bijnaam, reeds 't gewigt der Bourgondische magt doen gevoelen, toch mogt zijne regeering, bij die zijns zoons vergeleken, nog eene vaderlijke heeten. Karel was een dolleman, die Europa in vlam wilde zetten, — een soldaten-hertog, die waande, dat alles voor hem bukken moest, — een veroveraar, die een koningrijk wilde stichten van de Noordzee tot de Alpen. 't Was oorlog zoolang hij leefde, en geldafpersen zonder eind.

Te midden van al die oorlogen had de koopman het zwaar te verantwoorden; vooral leden de Amsterdammers veel schade ter zee. Wel toonden ze hart, om den vijanden te keer te gaan; wel beschreef Amsterdam de watersteden [1]), en maakte een ordonnantie op de zeevaart, en rustte oorlogschepen uit, en benoemde admiraals; maar dit verhinderde niet, dat soms vloten van tachtig geladen schepen door de Franschen werden genomen en meêgesleept. Had die dolleman langer geregeerd, hij had de welvaart in den grond geboord. Maar een blijde tijding klonk in 't begin van 1477: de stoute Karel had ver van hier, in 't Lotharingsche land, den dood op 't slagveld gevonden. 't Was een algemeene vreugde in de Nederlanden. Ja, zoo zwaar had zijn geweld ieder gedrukt, dat in Holland zelfs Hoek en Kabeljaauw de handen ineensloegen, om van Karels erfdochter herstel van regten en vrijheden te vorderen, waarop zij hun het vermaarde Groot Privilegie verleende.

De twintigjarige Maria, die geen enkelen trek van haars vaders karakter, maar integendeel alle vrouwelijke deugden bezat, deed in haren neteligen toestand het beste, wat zij kon; zij nam een man, aan wien zij de staatszorg overdroeg. 't Was des Keizers zoon, Maximiliaan, wien zij hare hand schonk.

Nu is deze Max geen dolleman; integendeel, hij is verstandig en goedaardig, maar toch bragt hij ons geen vrede aan. Op nieuw woedden de oorlogen, de eene na de andere: met Frankrijk, met

---

[1]) Hoorn, Enkhuizen, Monnikendam en Edam.

Gelderland, en eindelijk ook met Utrecht. Toen werd de toestand van Amsterdam zonder muren [1]) al te gevaarlijk. Als de Franschen 't op zee wat erg maakten, wist zij die te tuchtigen, en zond hare oorlogschepen uit, om eene landing op de Fransche kust te doen en er hare schade te verhalen; maar voor een aanval der Gelderschen en Utrechtenaars lag zij open. Ja, wij verkeerden werkelijk reeds in gevaar, uit Utrecht besprongen te worden, want die stad gehoorzaamde niet meer aan bisschop David, maar aan Jan van Montfoort; en deze Jan is een geweldiger en een hoofd der Hoeken, die wel gaarne een poging zou gewaagd hebben om Amsterdam te overrompelen, vermits van hier den bisschop bijstand werd verleend.

Wij moesten dus op onze hoede zijn; deze overtuiging was bij ieder levendig, en de jongens zongen langs straat:

Hoed dy nu, hoed dy dan,
Hoed dy voor den Utersman!

De steêklok klepte, en er werd „gecondigt, dat een yegelic syn harnasch reede hebben" moest, om uit te trekken „onder die bannyere ofte wimpel van der stede", zoodra de Utrechtenaars 't wagen mogten over de grenzen te komen. En de stad werd op nieuw in wijken verdeeld en op de wachten orde gesteld. Bovendien maakte onze Regeering zich meester van de sloten te Abkou en te Vreêland, en lei er bezetting in, opdat de „Utersman" er niet in nestelde. Dit alles echter was niet genoeg: Amsterdam was „eene frontier-stede van den Ghestichte van Utrecht ende Ghelrelant", en moest nu in een steenen mantel gewikkeld worden. Hoe zwaar en kostbaar de arbeid ook was, er moesten nu muren en torens gebouwd worden, en spoedig ook: tijd van beraad en berekening was er niet meer. In 't voorjaar van 1481 vingen de gravers en heijers 't werk aan, en zoodra zij gedaan hadden, stonden de metselaars gereed.

Maar voelden de Utrechtenaars geen lust, om dat werk in zijn begin te verstoren?

Wel zeker. Er liepen telkens geruchten, dat zij, nu dit, dan dat,

---

[1]) WAGENAAR (*Amst.* I D. bl. 16) maakte, uit een paar woorden in een keur van 14 Sept. 1481 op, dat de stad, voor dezen tijd, ten minste hier en daar, bemuurd en versterkt is geweest. Doch in den boven aangehaalden brief van 10 Nov. 1494 wordt duidelijk gezegd, dat zij in 1480 nog geen muren had.

ondernemen wilden; maar elk Amsterdammer had zijn harnas gereed liggen, en op den eersten slag der wapenklok stond heel Amsterdam in 't geweer. En bovendien was er een vendel Amsterdamsche poorters door Gooiland getrokken, en had aan den mond der Eem post gevat, zoodat de Utrechtenaars het wijselijk bij dreigen lieten. Doch onverhoeds leed de stadhouder van Holland, die het Utrechtsche blokhuis op de Vaart berende, een neêrlaag; toen moesten onze poorters van de Eem naar 't leger bij de Vaart trekken, en toen namen de Utrechtenaars ook spoedig een kans waar, wat hun echter slecht bekwam. Zij deden namelijk „een sprong" op Naarden, maar de Amsterdammers deden ook een sprong, en joegen hen met bebloede koppen het hazepad op. Juist werd hier toen een sterke toren aan den Amstelkant [1]) opgemetseld, en de Amsterdammers, vol moed op den zege, schreven daarop: Swycht Utrecht.

Deze bedreiging werd spoedig een daad. Onze stadhouder had een neêrlaag te wreken, en deed het, op den Tweeden Kersdag, bij Westbroek. De Sint-Maartensmannen werden duchtig geslagen, zoodat zelfs de halve Regeering hunner stad sneuvelde. De krijgsgevangenen werden te Amsterdam binnengebragt; de banier van St. Maarten werd als een zegeteeken opgehangen in de kerk van Sinterklaas; heel Amsterdam juichte: „Swycht Utrecht!" Maar 't zwichtte nog niet geheel.

't Gantsche jaar 1482 werd ginds gevochten en hier gemetseld. 't Sticht verkeerde in een woestenij en te Utrecht werd gebrek geleden, maar te Amsterdam rezen de muren steeds hooger. Hoe gaarne Jan van Montfoort „een sprong" op Amsterdam wilde doen, de Amsterdammers hielden hem voortdurend op een afstand, ja, zij bestookten de Utrechtenaars zelfs te land en te water, en bewezen, terwijl zij hunne eigene stad beveiligden, in dien krijg vele en groote diensten aan hertog Maximiliaan. 't Was hier toen een zonderlinge toestand: koop- en krijgsbedrijf, wacht en winkel wisselden elkander dagelijks af; negocie en heirvaart gingen om de beurt. Men metselde met het zwaard op den heup, en telkens werd het „clocke geslach" gehoord, en 't harnas aangeschoten. Toch konden negocie en heirvaart op den duur niet goed zamengaan; 't herhaaldelijk uittrekken om de banier te volgen, leverde voor de kooplieden groote bezwaren

---

[1]) Deze toren staat er nog; gij vindt hem achter aan 't logement „de Doelen."

op, en daarom werd hun vergund een remplaçant te stellen; ja, de Regeering nam eerlang zelfs een korps soldaten in dienst, om de poorters van het uittrekken geheel te ontslaan, daar toch de wachten, die dikwijls — als er weêr een roep ging, dat Jan van Montfoort een sprong wilde doen, — verdubbeld werden, hun al zwaar genoeg vielen.

Gelukkig kwam er in 't volgend jaar een einde aan dien oorlogsplaag. Utrecht zwichtte. Maximiliaan vestigde er zijn gezag als „wereldlijk voogd", en herstelde bisschop David in 't geestelijk gezag. Tegelijkertijd ook had Amsterdam zijnen steenen mantel voltooid.

't Zijn zware muragiën. De voet bestaat uit kareelsteen; 't overige is van baksteen opgemetseld. Achter de borstwering, waarin kijk- en schietgaten zijn, loopt een gang, die op bogen rust, en deze bogen zijn ruim genoeg, om den armen lieden tot een woning „om Gods wille" te kunnen strekken, immers voor zooveel er geen geschut in geplant wordt, of ze tot ander gebruik dienen [1].

Maar de Ykant en de Lastage zijn onbemuurd gebleven. De belangen der scheepvaart bovenal! En deze gedogen geene belemmering. De palen en wachthuizen mogen hier tot schutsweer dienen, en overigens heeft men er drijvende muren, die men kan uitzetten, zoo wijd men wil.

Evenwel heeft men in de vijf jaren, die nu reeds sedert de bemuring verloopen zijn, den troffel niet laten rusten; er zijn hier en daar nog nieuwe torens aan de muren gemetseld, en er zijn ook nieuwe poorten gebouwd, als kasteelen zoo sterk, zwaar gemuurd en getorend: eerst de Haarlemmerpoort [2], daarna de Regulierspoort [3] en de Heiligewegspoort [4]. Eindelijk is ook de Sint-Antonispoort, die ruim dertig jaren gestaan had, maar niet sterk genoeg geoordeeld werd, afgebroken, om voor een groot en zwaar gebouw, dat alle andere poorten nog overtreffen zal, plaats te maken, en heden zal daartoe de eerste steen gelegd worden.

---

[1]) Hoeveel de kosten beloopen hebben van deze bemuring der stad, is niet naauwkeurig bekend, want de Thesauriers-rekeningen van dien tijd zijn verloren, — denkelijk in 1652 met het oude stadhuis verbrand. In den meergenoemden brief van 10 Nov. 1494 echter lezen wij, dat het maken van de „muren ende andere fortificatiën" der stad „wel coste boven de hondert duysent guldens, mits dat de muren alle up pilaeren int water staen."

[2]) Waar thans de Nieuwe-Haarlemmersluis ligt.

[3]) Waar thans de Muntsluis ligt.

[4]) Waar thans de Heiligewegssluis ligt.

Intusschen is hertog Maximiliaan, nu ruim twee jaren geleden, tot den rang van „Coninck van den Romeynen“ verheven, en wij hebben hem hier, vergezeld van den Keizer zelven, en gevolgd door een grooten stoet „Princen van Aelmangyen“, zijne plegtige intrede zien doen. Dagen te voren reeds was de heele stad in beweging, om zich op te knappen en van ’t noodige te voorzien. Ieder burger moest, op hoog bevel, zijn huis „reynighen ende vercieren“, en zich in staat stellen, om de vreemde gasten, heeren en knechten van der vorsten gevolg, wel te logeeren en te tracteeren. Welk een staatsie was het, toen ze hier, met vanen en kruizen, door de drie schutterijen, allen in roode palluren, en twee-en-twintig gilden, „mit alre eerwaerdicheyt“ werden ingehaald! Nooit hadden we zoo iets nog gezien. Hoe opgetogen waren we, een keizer en een koning tegelijk binnen onze nieuwe muren te zien! en wat werden ze door onze burgemeesters met schoone geschenken vereerd! Amsterdam werd er dan ook allerwege hoog om geprezen; maar „de losse, lacke Vlaminc“ werd verfoeid, want in ’t woelziek Vlaanderland was de drommel steeds op stelten, en thans is ’t, tot aller vromen smart, al zoover gekomen, dat de Koning van de Romeinen te Brugge gevangen zit.

III.

De Plaetse is nu leêg. De optogt is al vertrokken en de Nieuwebrug reeds over. Wij loopen dus naar den Zeedijk, om hem te zien voorbijgaan.

Zie, daar nadert de stoet. — Geen bende jongens vooruit? Wie heeft in dit oud gebruik verandering gemaakt? — Wie anders dan ’t Egelentiertje? Waar de nar is, zijn nu de jongens.

Voorop gaat de „capiteyn van de waeckers“ met de helft zijner gezellen; de andere helft heeft de toegangen langs den stadsmuur aan weêrzijden van de poort afgezet. Nu volgt eerst het Metselaarsgild met slaande trom; de trommelslager is geheel in ’t wit gekleed, — de kleur van den kalkbak; maar hij draagt een roode sjerp over den schouder, — de kleur van den metselsteen. Wat stapt Jelis IJsbrantszoon deftig aan ’t hoofd! Nu, de man is dan ook deken van ’t gild, en hij gevoelt heden zijn gewigt als opperste vertegenwoordiger der „loffelijcker bouwconste“.

Daar hebt ge Claisken en Crayken en Nolleken en Willeken „der

stede trompers.“ Lustig blazende kondigen zij de verschijning der burgemeesters aan. De Heeren worden voorgegaan door twee „horsers“ of ruiterwachts, met halve pieken gewapend, tusschen wie een knecht gaat, die 't stads-wapenschild aan een vergulden stok draagt, — en gevolgd door vier roêdragende boden in stadslivrei. De nieuwsgierige lui loopen en dringen, om den kleinen metselaar te zien, die, aan grootvaders hand, meê in de achtbare rij stapt.

Na de Heeren volgen de schutters. Hun koning heeft den zilveren keten, waar een aantal schildjes aan kletteren en onderaan de papegaai hangt, om den hals, en draagt den houten schepter, met een zilveren papegaaitje op den top, in de hand. Maar hoe deftig ze stappen, en hoe schutterlijk ze uitgedost zijn, ze hebben toch lang zooveel bekijk en toeloop niet als de Egelentieren, die den optogt sluiten. Bij den nar is 't leven; om hem heen ruisemuist [1]) een gesnor van volk van wijd en zijd: kwâjongens en vischwijven, „jonge vuysers“ en oude pothuismannetjes, wevers en snijders, meiden en besjes, spinsters en vlasters van de vesten en uit de slopjes, en Manke Job Schoemink humpelt en scharrelt er ook omheen, met een halfdozijn buurwijven. De nar vertoont den gantschen weg langs zijne potsen en kunsten, en zijne vermakelijke schalkheid trekt veel meer belangstellenden dan de edele achtbaarheid der vier burgemeesteren. Zoo zijn de menschen! ach ja, en wij niet anders, want terwijl we naar den nar keken, zijn de Heeren reeds bij de poort aangekomen, en wij hebben niet eens de aanspraak gehoord van den pensionaris Mr. Pieter Rodrick, die hen daar opwachtte.

Nu noodigt de burgemeester Jan Dirkszoon den deken en de overlieden van het Metselaarsgild uit, zijnen kleinzoon in staat te stellen en hem den noodigen bijstand te verleenen tot het volbrengen van zijne taak. Natuurlijk zijn dezen daarop voorbereid. De oudste overman brengt een helderwit schootsvelletje te voorschijn, en bindt het den kleinen Jan voor, waarna Jelis IJsbrantszoon, als deken, het knaapje een zilveren troffeltje aanbiedt, of liever in de hand geeft. De tweede overman draagt een splinternieuw kalkbakje, en de derde overman den steen aan, terwijl de vierde gereed staat om de hand van 't knaapje

---

[1]) *Ruisemuisen* is 't zelfde als, bij klankverwisseling, *roesemoesen;* evenals *puis* en *poes*, *muil* en *moel*, *snuit* en *snoet*, *suip* en *soep*, enz.

te besturen. Thans bukt de burgemeester. Wat doet hij? — Hij bedekt de plaats, waar de steen liggen moet, met een blinkend laagje. 't Zijn gouden Andriesguldens, die hij er neêrlegt. Waartoe? Vraag dat den metselaars eens, en zij zullen u antwoorden: „Tot eenen copper, omme lieflijck mit malcanderen te verteeren".

Nu is 't gewigtig oogenblik daar. Met eenen overman aan elke hand volvoert des burgemeesters kleinzoon zijnen arbeid. De beide overlieden treden terug. De deken maakt een buiging. De burgemeester geeft een wenk. De vier stads-trompers doen een schetterend trompetgeschal hooren; de trommelslagers van de metselaars, van de schutters en van de Egelentieren slaan een roffel, en al wie er bij- en omstaan heffen een gejuich aan, dat over heel de stad klinkt, om te verkondigen, dat de eerste steen der Sint-Antonispoort is gelegd.

Zoodra de trommen en trompetten zwijgen, zet de pensionaris zich in postuur, om andermaal eene oratie te houden, zonder welke de Heeren den terugtogt niet kunnen aannemen; maar hoe fraai die zij, — want Mr. Pieter Rodrick is een geleerd man, — wij verstaan er geen woord van, te midden van 't gejoel rondom ons. Maar stil! nu opgelet. De voorzittende burgemeester Gerrit Simon Klaas Auwels [1]) spreekt tegen den deken. Hij belast hem te zorgen, dat er een gedenksteen met een opschrift gebeiteld worde, om die te metselen in den toren boven de plek, waar heden de eerste steen gelegd is [2]).

Metselaars, schutters en retrosijnen scharen zich weêr in gelederen. Claisken en Crayken en Nolleken en Willeken blazen weêr lustig op, en de stoet keert in dezelfde orde terug, als hij gekomen is. De Heeren zullen op 't stadhuis een maaltijd houden, die inmiddels door den concierge in de stads-keuken is gereed gemaakt; de schutters zullen op hun doel en de metselaars op hun gildekamer kopperen [3]), maar

---

[1]) Lange namen werden toen ook al voor deftig gehouden. Eenvoudige lieden vergenoegden zich met huns vaders naam achter hun doopnaam te voegen, maar lieden van aanzien deden er ook grootvaders, ja zelfs overgrootvaders naam bij. Daar nu deze laatste naam door al de leden der familie gevoerd werd, was hij metterdaad de *familienaam* en bleef dikwijls als zoodanig in gebruik.

[2]) 't Gebouw staat nog op de Nieuwmarkt en de steen nog in den toren tegenover den Zeedijk. 't Opschrift luidt: „MCCCCLXXXVIII den XXVIII dach in April wart den eersten steen van dese poert gheleit."

[3]) Kopperen is: een vrolijken maaltijd houden. Zie mijne *Volksvermaken*, bl 120.

V.

Tresling & C[o] Hof-Lith. Amst.

de Egelentieren zullen, eer zij dat voorbeeld volgen, het volk wat recreatie verschaffen, en op het tooneel bij den Middeldam een „esbattement" en een „sottekluyt" vertoonen.

IV.

Een jaar later komen wij terug.

De Sint-Antonispoort staat er reeds als „de wachter en schutsheer" van Amsterdam tegen het oosten [1]). 't Is een zwaar vierkant gebouw, met een trapjesgevel aan de stadszijde, en een gekanteelden trans aan de drie andere zijden. Op elk der vier hoeken staat een toren met een spitse kap. De twee buitenste torens, die uit de stadsgracht oprijzen, zijn rond en dik, en uit de schietgaten komen vuurmonden te voorschijn; de twee binnenste zijn kleiner en achtkant, en zien er vreedzamer uit, want zij verbergen slechts een steenen wenteltrap. Buitenwaarts op den dijk staat nog een voorpoort met twee torens, die beneden rond en van boven achtkant zijn, en een omgang hebben, om wachters op den uitkijk te zetten. Zij zijn door gekanteelde muren met schietgaten aan de dikke torens verbonden, en onder 't open pleintje, tusschen de poort en de voorpoort ligt eene sluis, die 't Ywater schut [2]). En thans wordt, om de voorpoort zelve ook weêr, tegen den eersten aanloop, te dekken, op den dijk een houten hamei met palissaden gezet.

De Heeren hebben spoed met het werk gemaakt, en niet zonder reden. Al mogt de Roomsch-koning, weinig dagen nadat wij den eersten steen zagen leggen, bij plegtig bezworen verdrag, zijne gevangenis te Brugge verlaten, 't was slechts om zich over het ondergane leed te wreken, zoodat de krijg op nieuw ontvlamde, en tevens staken de Hoeken 't hoofd weêr op. Jonker Frans van Brederode, een jonge held van hoogen moed, — die welligt eens, na de lecture van de fraaije kronijk,

---

1) Izaak Commelin heeft aangeteekend, — welligt uit de Thesauriers-rekeningen vóór den straks genoemden brand, — dat het bouwen der Sint-Antonispoort gekost heeft: 5305 gl. en 4 st. Doms. IV B. bl 180.

2) Deze poort werd in 1617 herschapen in een waag, en Wagenaar zegt, dat het gebouw, bij die herschepping, „genoegzaam dezelfde gedaante behieldt, waarin het, in den jaare 1488, gestigt was" (II D. bl. 34). Maar dit is zoo niet; 't veranderde, niet alleen in- maar ook uitwendig, aanmerkelijk van gedaante; en nadat er, in 1690, nog een zevende toren, en wel een van wijden omvang, boven op het midden was gezet, kon niemand er meer een stadspoort, maar veeleer een oud kasteel in herkennen. Alleen de zes torens vertoonen nog, hoewel zij ook verhanseld zijn, grootendeels hunne oude gedaante.

welke zijne moeder heeft laten schrijven door den karmeliet Jan van Leiden, gedroomd heeft, dat hij aanspraak op 't graafschap Holland kan maken — jonker Frans is hun aanvoerder en Jan van Montfoort zijn helper. De eerste heeft Rotterdam ingenomen en de tweede 't slot te Woerden; hunne benden loopen 't land af en de Sluizer vrijbuiters schuimen op zee en stroopen langs de kusten, zij houden zelfs Westfriesland in onrust. Geen wonder dus, dat onze Regeering spoed heeft gemaakt met het voltooijen van deze poort, die als een bolwerk op onze oostergrens staat. Nu wordt Rotterdam belegerd te water en te lande; onze poorters zijn uitgetrokken met de banier, en liggen te Schiedam, dat voortdurend het mikpunt der aanvallen van jonker Frans is. Ieder verbaast zich over dien stouten jonker, die al de magt van den Roomsch-koning durft tarten en te Rotterdam een staat voert, alsof hij reeds graaf van Holland ware:

Trompetten, claroenen, herpen, luyten, velen,
Rethorike, musyke, alrehande melodye,
Comen altijd over sijn tafel spelen,
Daer hi sit in coninckliken ghesmye!

Maar nog grooter gevaar welligt dan van de Hoeken dreigt Amsterdam van den Utrechtschen en Gelderschen kant. 't Begint in dien hoek alweêr te spoken. De bisschopsstad en Gelderland woelen om zich van Maximiliaans gezag los te scheuren. De Utrechtenaars pogen zijn stadhouder en soldaten de poort uit te drijven, de Gelderschen hun hertog Karel uit de Fransche gevangenis los te koopen. Ieder oogenblik kan dáár de oorlog losbarsten; en daarom mogt Amsterdam aan dien kant niet lang zonder sterk slot blijven.

Dat nu Maximiliaan in de tegenwoordige omstandigheden met heirvaart alleen niet gediend is, maar ook geld noodig heeft, en dat Amsterdam „sacken mit sulver ende goude" moet geven, begrijpt ge ligt; maar zij staat dan ook bij hem in hooge gunst. Ja, hij heeft haar een eer bewezen, als aan geen andere stad nog immer ten deel viel, en elk, wien Amsterdamsch bloed in de aderen vloeit, is er trotsch op.

Amsterdam is thans niet alleen gemanteld, maar ook gekroond.

Juist terwijl onze Sint-Antonispoort nagenoeg volbouwd was, gaf de Roomsch-koning aan Amsterdam een perkamenten brief, met zijne handteekening bekrachtigd, waarbij hij haar ten eeuwigen dage het

voorregt toekende, een keizerlijke kroon boven haar wapenschild te mogen voeren.

Een uitstekend gunst-, of liever: eerbewijs! Wat bewoog hem daartoe? — Daar hooren we tweeërlei verklaring van.

De poëtische verklaring is, dat hij Brugge vernederen en Amsterdam verheffen wil [1]).

De prozaïsche verklaring is, dat hij onlangs om zestigduizend guldens verlegen was, die hij nergens krijgen kon als hier, en dat onze Magistraat daarvoor de kroon heeft gevraagd en verkregen [2]).

Gij moogt beide verklaringen aannemen en ze zamensmelten; want zeker is 't, dat Maximiliaan den Bruggelingen een onverzoenlijken haat toedraagt en 't Amsterdamsche geld zeer liefheeft. Doch laten wij eens zien, wat hij er zelf van zegt in zijnen brief.

Vooreerst erkent hij, dat Amsterdam eene zeer getrouwe en goedwillige stad is, die den graven steeds groote en menigvuldige diensten bewezen heeft „tot haren swaren kosten“; met andere woorden: dat Amsterdam altijd de meeste geldzakken aangedragen heeft, om der graven ledige kassen te vullen.

Ten tweede, dat zij hem in 't bijzonder met dit soort van dienstbetoon ook veel pleizier gedaan heeft, zelfs nog dezer dagen „in dese tegenwoordighe wapeninghe“, om Rotterdam en Woerden „tot reductie ende gehoorsaemheyt te brenghen“. Juist ééne week vóór 't schenken van de kroon zijn hem de zestigduizend guldens toegeteld [3]).

En ten derde zijn er, behalve de genoemde redenen, nog „sonderlinge saken“, — dat wil zeggen: zaken, die de grafelijkheid niet in 't gemeen, maar hem in 't bijzonder aangaan. Maximiliaan heeft dus nog meer ontvangen, — denkelijk is Amsterdam voor hem in de bres gesprongen om zijne bijzondere schuldeischers tevreden te stellen, want het is niet ten onregte, dat spotvogels hem „Max zonder geld“ noemen. Hoe dit zij, door die „sonderlinge saken“ voelde hij zich „porren“, om Amsterdam ook eene zonderlinge eer te bewijzen, en omdat het Amsterdamsche wapen nog niet zoo vercierd was, als dat, volgens zijn oordeel, wel behoort, daar toch de Amsterdammers met hunne schepen naar vele en verre landen zeilen,

[1]) Zie VONDEL, naar 't latijn van SCRIVERIUS, III D. bl. 95.
[2]) Zie DOMS. III B. bl. 211.
[3]) Zie WAG. I D. bl. 188, 189.

en overal de vlag voeren en vertoonen, zoo schonk hij, uit eigen wil, speciale gratie en autoriteit, hun de kroon des Rijks tot een wapencieraad.

Inderdaad, — hij weet de diensten, door Amsterdam hem bewezen, schitterend te beloonen, — maar goedkoop tevens: met eene heraldieke decoratie! En men moet ook erkennen, dat de Amsterdammers 't hart al vrij hoog dragen, om naar zulk een eercieraad te haken, en er schatten voor over te hebben [1]).

Vrij natuurlijk is 't, dat nu „eenige groote steden dapper jaloers" zijn, maar dit deert ons niet. Wij voeren de kroon, en in alle verre en vreemde havens wordt de Amsterdamsche vlag, die met zulk een ontzagwekkend teeken praalt, met eerbied begroet; terwijl de Factor der Egelentieren zingt:

O Amsterdam, o Amsterdam
  Ghij sijt soo scoonen steê:
Ghij voert de vlagge triumphant
  Mit scepen opter see.
Die roemse coninck, hoogh ende milt,
Die set de crone op uwen scilt,
  De crone vander Rijcken,
  Om glorioos te prijcken.

---

[1]) Hoe de zoon van Maximiliaan in 1497 weigerde dit privilegie te bevestigen, en zich die kroon ook nog eens betalen liet, heb ik verhaald in *Amstelodamiana* II D. bl. 165 en volg.

VI.

IN KEIZER KARELS TIJD.

I.

Keizer Karel V is tweemaal te Amsterdam geweest. Bij zijn eerste bezoek echter was hij nog geen keizer, ja zelfs geen koning; hij voerde toen nog geen hooger titel dan: „Prince van Spaengnen“. 't Was op den 15^n Junij 1515, toen hij hier zijne blijde inkomst hield als Graaf van Holland.

Prins Karel was op den 24^n Februarij zijn zestiende levensjaar ingetreden, en, van grootvaders voogdijschap ontslagen, had hij op dien dag zelf de teugels der regeering over zijne Nederlandsche hertogdommen en graafschappen in handen genomen. Eerst was hij in Brabant, daarna in Vlaanderen, vervolgens in Zeeland, en op den 3^n Junij ook in Holland plegtstatig gehuldigd. Dit laatste had te Dordrecht plaats gevonden, waar de Edelen en Steden beschreven waren.

Doch „de Princelijcke Genade van Spaengnen“ liet het bij die algemeene huldiging niet blijven; neen, naar oud gebruik, overeenkomstig de instelling der poorterijen, ging hij de voornaamste steden van Holland ook ieder in 't bijzonder bezoeken, om er den eed af te leggen en te ontvangen. Om dat oud gebruik echter zou Karel 't alleen niet gedaan hebben, — er was een geldiger reden: bij 's graven blijde inkomst moesten de steden een blijk geven van hunne bereidwilligheid om hem te dienen naar hun vermogen, en dit blijk moest geleverd worden in den vorm van klinkende munt. Welligt zoudt ge dan meenen, dat de steden liever van dat bezoek waren verschoond gebleven. Het tegendeel is waar; de steden stelden er grooten prijs op om den wille van hare privilegiën. Zouden deze hare kracht en waarde behouden, dan moesten zij door den nieuwen graaf wel uitdrukkelijk worden

bevestigd en bezworen; dit geschiedde bij de blijde inkomst in elke stad afzonderlijk, en daarvoor gaf zij gaarne zooveel zij geven kon. Gij ziet hieruit, dat privilegiën dure dingen waren; zij kostten geld om ze te verkrijgen, en zij kostten telkens op nieuw weêr geld om ze te behouden.

Zoo trok prins Karel dan, na te Dordrecht door de Staten gehuldigd te zijn, van de eene stad naar de andere. Op den 4n Junij was hij te Rotterdam, van den 5n tot den 8n te Delft en daarna hield hij zich in den Hage op. Den 13n Junij werd hij te Leiden en den 14n te Haarlem gehuldigd. Den volgenden morgen bragten de Haarlemmers hem en zijn gevolg te scheep over 't Sparen naar Sparendam, en daar stapte hij uit, om den kronkelenden dijk langs te rijden, voorbij Sparenwoude en „'t Huys der Hart", langs den Spieringshorn en Slooterdijk, de Kartuizerssluis [1]) over, tot aan onze Haarlemmerpoort. Hij werd hier „eerlijcken ende waerdelijken" ingehaald; maar ik zal noch hiervan, noch van de voorbereidselen, die de Amsterdammers al drie dagen te voren van hunne gewone bezigheden afgetrokken hadden, een verhaal geven, omdat ik eenmaal reeds de blijde inkomst van zijnen vader — die achttien jaren vroeger plaats vond — in al hare bijzonderheden beschreven heb [2]), en die dingen nu al evenzoo gingen als toen. Wij bepalen ons thans tot eene beschouwing van onze plaat.

De poort, waardoor de stoet binnentrekt, is de Haarlemmer [3]). 't Is een sterke poort met vier torens, waarvan wij hier alleen de twee binnenste zien, en bovendien met een voorpoort gesterkt, die ook nog twee torens heeft, — welke laatsten wij hier evenmin zien kunnen, maar die men als twee spitse naalden tegen de lucht ziet afsteken, wanneer men te Slooterdijk voor de herberg zit. Het eind muurs op den achtergrond reikt van de poort tot aan den Heilige-kruistoren, die aan den kant van 't Y de Haringpakkerij bewaakt [4]). De artilleriemeester

---

[1]) „Die Chartuysers sluyse" lag ongeveer waar nu de brug over de Lindengracht op de Brouwersgracht ligt. Door deze sluis liep de Kartuizerswetering in 't Y.

[2]) Zie *Amstelodamiana*, II D. bl. 153 en volg.

[3]) Deze poort stond, waar nu de Nieuwe-Haarlemmersluis ligt. Als ge u plaatst met den rug naar de Kuip of Stroomarkt en 't gezigt naar de Haringpakkerij, met de genoemde sluis aan de linker- en den ingang van den Nieuwendijk aan de regterhand, dan hebt ge juist de plek voor u, die het tooneel onzer plaat is.

[4]) Na 1578 werd hij de Haringpakkerstoren genoemd, en met een hooge spits vercierd. Wij hebben hem in 1829 zien afbreken.

VI.

Tresling & C° Hof-Lith Amst.

is daar met zijne busschieters ijverig in de weer, om triomf te schieten, wat door de schepen op 't Y zoo lustig beantwoord wordt, dat het bombammen der klokken voor dat gedonder zwichten moet, en de juichende menigte schier wanhopige pogingen doet om zich ook te doen hooren.

De huizen op den Nieuwendijk zijn niet alleen met groen vercierd, waartusschen roode, gele en witte bloemen gestoken zijn, maar ook behangen met rood, geel en wit laken of doek, — de kleuren van den „Prince van Spaengnen", — terwijl op alle hoeken der straten de wapens opgehangen zijn van Kastilië, Oostenrijk en Bourgondië.

Die blonde knaap, met zijne heldere bruine oogen en zijn fijn en blank, ja bleek gelaat, is prins Karel. Onder de goede eigenschappen, welke hem worden toegekend, behoort ook, dat hij de eenvoudigheid bemint in kleeding en leefwijze. Over de laatste kunnen wij hier niet oordeelen, over de eerste wel. Hij is gedost in een wambuis van licht-blaauw satijn en wit-satijnen hozen, terwijl een eenvoudige bonnet met een witte veêr zijn hoofd bedekt, en een zwart-fluweelen mantel op zijn rug hangt. Sommigen zeggen, dat hij een toonbeeld van schranderheid is en zeer ervaren in talen en geschiedkunde; anderen, die 't beter meenen te weten, fluisteren, dat hij lang een dom kind is geweest, en zijne geestvermogens eerst laat tot ontwikkeling gekomen zijn. De waarheid is, dat hij al tamelijk volleerd is in de kunst van veinzen, en zich een uitwendigen schijn van minzaamheid en gematigdheid heeft eigen gemaakt, die hem in den omgang met de Nederlanders te stade moet komen. Zedelijke beginselen zijn hem niet ingeprent, en zedelijke kracht heeft hij niet leeren schatten; hij heeft slechts stoffelijke krachten leeren kennen en berekenen; — trouwens de man, aan wien zijne opvoeding was toevertrouwd, is de baron van Chièvres, een doorslepen hoveling, wiens karakter is zamengesteld uit hoogmoed en schraapzucht; en zijn leermeester was Adriaan Floriszoon van Utrecht [1]), een priester, even vroom als geleerd, maar ontbloot van menschen- en wereldkennis.

Doch wie is er, onder allen, die dezen jongen prins — zoo tenger en bevallig, ja zelfs wel wat meisjesachtig van voorkomen — thans aanschouwen, die denken kan, dat hij eens een geweldig heerscher

---

[1]) Later paus Adriaan VI.

en de beul zijner onderdanen worden zal? een geloofsvervolger en oprigter van schavotten en brandstapels!! — Neen, niemand kan nu nog vermoeden, dat voor 't zelfde stadhuis, waar hij straks zal optreden om den eed te zweren, een goed vorst te zullen zijn, eenmaal de kettervuren zullen vlammen ter uitvoering zijner bloedbevelen. Niemand kan nu nog gissen, waartoe die Heilige-kruistoren, waar thans de triomfschoten knallen, eens dienen zal! Een huivering bevangt ons, als we bedenken, dat welligt menigeen onder hen, die nu den jongen prins hartelijk toejuichen, dan, als ketter beticht, bij dag daar zal worden ingebragt, om er bij nacht te worden uitgeworpen in het Y!!

Neen, prins Karel denkt op dit oogenblik daar zelf nog niet aan: hij kan er nog niet aan denken, en wij willen gelooven, dat hij — kon er een profeet opstaan, die hem zijn beeld in de toekomst voorhield, — thans zelf daarvan gruwen zou.

Aan Karels zijde rijdt zijns vaders zuster, de landvoogdes Margareta — eene uitstekende vrouw, wier eenig zwak is, dat zij geen hooger levensdoel kent, dan de bevordering der magt van het huis van Oostenrijk. Zij heeft het bestuur over de Nederlanden gevoerd gedurende Karels minderjarigheid, en zal het, tot geluk dezer landen, blijven voeren, want zij is eene goede en bekwame regentes. Ofschoon reeds vóórlang tweemaal weduwe, is zij nog in de kracht van haar leven, en telt thans 36 jaren; meen echter niet, dat zij den gantschen langen weg van Sparendam tot hier te paard heeft afgelegd, — neen, zij heeft in een rosbaar gezeten, en is voor de poort uitgestapt en te paard gestegen.

Achter den prins en zijne tante zien wij drie heeren rijden, waarvan twee geestelijken en vreemdelingen zijn. De middelste is de baron van Chièvres, dien ik zooeven reeds noemde. De geestelijke heer aan zijne regterhand is de aartsbisschop van Drontheim, die met een grooten stoet van edelen en eenige „schoone, kostelijke schepen“, door den koning van Denemarken, Christiaan II, gezonden is, om zijne jeugdige gemalin, Karels zuster Isabella, af te halen. Ach, die gemyterde huwelijksbode is een ongeluksbode voor 't arme kind van veertien jaren, en voorspelt ook Amsterdam niet veel goeds; want dit huwelijk zal haar een kort leven vol verdriet, en onze stad veel moeijelijkheden en schade berokkenen.

Aan de andere zijde van Chièvres rijdt de bisschop van Parijs, — ook een huwelijksbode! Hij is gezonden om prins Karel zelven aan een Fransche prinses te verbinden; wat echter niet gelukken zal. Er zijn al van Karels geboorte af een aantal huwelijksplannen voor hem beraamd, en er zullen er nog wel meer beraamd worden, om in den wind te vervliegen, totdat hij eindelijk zelf eens zal beslissen, welk huwelijk 't best met zijne staatkunde strookt.

De schetterende drom van bont uitgedoste trompetters rijdt reeds den Nieuwendijk op, en gij ziet slechts de drie geharnaste ruiters, die de banieren van Oostenrijk-Bourgondië, van Kastilië en van Holland vóór den prins dragen. Een lange sleep van volgelingen is nog buiten; de stoet daarentegen, die voorgaat, vervult reeds den Nieuwendijk, en de gilden, die voorop trekken, zijn al digtbij den Dam.

II.

Toen prins Karel eindelijk zelf ook op den Dam verscheen, zag hij er den gantschen zooevengenoemden stoet, die hem voorgegaan was, in rijen geschaard van de Waag tot de Kalverstraat, en natuurlijk achter die rijen een golvende zee van koppen, en de vensters en daken der huizen met kijkers gevuld.

't Geheele stadhuis, ja de toren zelfs tot aan de spits, was behangen met rood, geel en wit laken, en op eene dubbele rij van de Vogelsteeg tot de Gasthuissteeg hingen de wapenschilden van al de rijken, landen en heerlijkheden, waarvan Karel den titel voerde. Tegenover 't stadhuis aan den Middeldam stond een eerepoort, waar den prins, in gulden letteren, de welkomstgroet tegenblonk, die bij geene blijde inkomst gemist mogt worden:

Benedictus, qui venit in nomine Domini.

dat wil zeggen:

Gezegend moet hij zijn, die komt in 's Heeren naam!

Ten stadhuize opgetreden, lei de prins den eed af, en wel op de zaal aan de puije of 't „zegelhuys", met open vensters, ten aanschouwe en ook, zoover mogelijk, ten aanhoore der menigte op het plein. „Dit zweren wij," zoo sprak hij, „een goed en regtvaardig vorst en heer te wezen onzer stede van Amstelredamme; haren onderzaten en ingezetenen in hunne regten, handvesten en privilegiën, hun verleend, gegeven

en geconfirmeerd door zaliger gedachten hertogen Filips en Karel en al hunne voorvaderen, graven en gravinnen van Holland, en door koning Filips, onzen zaligen vader, — (hier keken de burgemeesters elkander met een treurig oog aan) — te onderhouden en te doen onderhouden, zoo zij die deugdelijk gebruikt hebben, — (andermaal een droeve blik) — mitsgaders alle deugdelijke statuten en usantiën; gelijk een goed natuurlijk heer en vorst behoort te doen zijnen goeden en getrouwen onderzaten. Alzoo moet ons God helpen en al zijne heiligen."

Terstond daarop zwoeren de burgemeesters van der stede en der gemeente wege, dat zij prins Karel huldigden en ontvingen als hun geregten en erfachtig-geboren vorst en heer; dat zij zijne hoogheid en grafelijke regten zouden bewaren en onderhouden, hem gehoorzaamheid, trouw en dienst bewijzen, en alles doen, wat goede en getrouwe onderzaten hunnen geregten heer schuldig zijn te doen. En naauwelijks hadden zij het: „Alzoo moet ons God helpen en al zijne heiligen", uitgesproken, of het Marktveld weêrgalmde van de kreet: „dat zweren wij".

Trompetgeschal verkondigde, dat prins Karel was ingehuldigd, en het huldgeschenk werd hem aangeboden [1]), — geen geschenk in hedendaagsche beteekenis, maar volgens feodaal gebruik; 't was hetzelfde als 't verheergewaden van een erfelijk leen. De vasal schonk zijnen suzerein eenig voorwerp als erkenning der regten van den heer; de stad, die haren graaf huldigde, deed evenzoo, want de poorterij was volgens hare instelling ook een vasal van de graaflijkheid.

Inmiddels waren onze thesaurieren Floris Otter en Klaas Heyn met de stads-secretarissen druk in de weer, om de steêkannen wijns te doen bestellen aan de heeren, die daarmeê vereerd moesten worden, elk naar zijn rang: de een negen, de ander zeven, eenigen vijf, sommigen drie kannen; en om voor de overigen loodjes af te geven, waarop zij, in aangewezen wijnhuizen, die geregtigd waren „der stede wijn te tappen", dien konden laten halen. En natuurlijk werden ten slotte der plegtigheid de „princelijke Genade" en de „genadige Vrouwe Margriet", de twee bisschoppen en Chièvres en eenige andere van de

[1]) Waar dit geschenk in bestond, weet ik niet; de rekeningen van dien tijd zijn verloren. De stad Haarlem had hem twee hengsten met zijden dekkleeden geschonken, natuurlijk Hollandsche paarden, want zoodanig geschenk moest bij voorkeur een produkt van 't land zijn. Daarom werden ook niet zelden ossen met vergulde horens gegeven.

grootste heeren, wien de eer toekwam met den vorst aan te zitten, op een overheerlijken maaltijd onthaald, die in een andere zaal van 't stadhuis, de zoogenaamde „zaal op 't gasthuis" was aangerigt; — terwijl al de overige edelen, officieren en lieden van 's prinsen stoet, zijne ruiters en knechten niet uitgezonderd, te gast gingen bij de burgers, in wier huizen zij waren ingekwartierd.

's Avonds werden pektonnen gebrand op de Plaetse; er werd gedronken en gezongen in de bierkroegen, en gejoeld en gesprongen op de straten; er was geen vreugd noch volk gebrek in de stad. Maar wat deden intusschen prins Karel en vrouw Margriet? Zij besogneerden met burgemeesteren. Over zaken van staat en oorloge? Over die zaken zelve eigentlijk minder dan wel over de middelen. En wij weten reeds, dat onze burgemeesters er op gerekend hadden, wat te moeten offeren, maar hetgeen prins Karel vroeg, ging verre boven hunne verwachting.

Hij had, voor vier weken geleden, toen hij te Middelburg was, een koop gedaan, dien hij als zeer voordeelig voor de Hollanders, en in 't bijzonder voor de Amsterdammers, wilde beschouwd hebben. Hertog Joris van Saksen namelijk — die erfheer van Friesland heette, maar geen kans zag, zijne heerschappij te handhaven, en er wel gaarne af wilde, maar liefst niet geldeloos, — had zijne regten te koop geboden aan prins Karel, en deze had toegeslagen voor honderdduizend Rijnsche guldens.

Nu begreep Karel, dat Holland, als overbuur van Friesland, de naaste belanghebbende was bij de rust in dat gewest en dus den koop betalen moest, en dat Amsterdam, als „opten zeecant den palen van Vrieslant naest gelegen", daarin voorgaan en de grootste portie geven moest. Hij voegde er bij, dat hij 't geld spoedig verlangde, omdat hij eerstdaags den stadhouder van Holland naar Friesland wilde zenden, om voor hem de hulde der Friezen te ontvangen.

De burgemeesters trokken al benaauwde gezigten, maar zij hoorden nog meer. Honderdduizend was niet genoeg, er moest ten minste tweemaal zooveel zijn; de stadhouder kon er niet met leêge handen komen: alleen om „den Zwarten hoop", die alomgevreesde plunderschaar, te kunnen afbetalen en wegzenden, was meer dan zeventigduizend noodig.

Ten derde begeerde prins Karel, dat Amsterdam zou voorgaan in

't bewilligen van een haardsteêgeld, dat is: een belasting op de woningen, over geheel Holland te heffen.

Eindelijk verlangde hij nog, dat de stad hem voor zijne bijzondere uitgaven een sommetje zou voorschieten tegen een matige rente.

Nu is 't den burgemeesteren alsof zij de koude koorts in de leden voelen. Zij waren al eenigszins ontstemd, omdat de prins bij 't bevestigen der privilegiën die van zijne grootouders Maximiliaan en Maria uitsloot, en omtrent de overigen 't oordeel over het deugdelijk gebruik aan zich hield, 't geen hun klaar voorspelt, dat zij van dezen Karel niet veel beters te wachten hebben dan van den vroegeren, — en nu al terstond zooveel geld!! Al de blijdschap van de blijde inkomste ligt in 't water.

Klaas Deyman neemt, als voorzittend burgemeester, 't woord. Hij verzoekt Zijne Prinselijke Genade niet te willen gelooven, dat Amsterdam zoo heel rijk is, „alsoe" zegt hij, „Aemstelredamme eene coepstede is, daer de een hem geneert mit des anderen gelt onder geloeve". Ook moet de Prinselijke Genade wel in aanmerking nemen de „groote belastinge van der stede", waardoor de excijnsen verhoogd zijn; ja, om de burgerij tevreden te stellen, hebben burgemeesteren „toegeseyt ende beloeft, dat men die mitten eersten weder afstellen soude, daer sij seer alle daege omme gemoeyt worden," en niet aan kunnen voldoen.

„En tot overmaat van ramp", zoo gaat hij voort, „hebben wij al te veel lieden in onze stad, die geene excijnsen betalen, maar evenwel nering doen en anderen benadeelen. Ik bedoel de kloosterlieden, die nu veel koopmanschap doen en alles goedkooper geven, waardoor onze burgers neringloos zitten en klagen, dat de geestelijken het voorregt, dat zij genieten om Gode beter te dienen, misbruiken om wereldsch goed te winnen, en hun, die hen voeden, 't brood uit den mond nemen. En ofschoon wij reeds met kloosters overladen waren, hebben wij er onlangs, tegen onzen wil, nog een bijgekregen. Wij hebben nu drie mannenkloosters en zeventien zusterhuizen in de stad, die allen bakken en brouwen zonder excijns te geven, en nering doen, weven, te markt varen en koophandel drijven, zonder iets op te brengen; terwijl buiten de poorten nog twee kloosters staan, die al het land koopen, dat er te krijgen is, vóór iemand anders."

Prins Karel ziet den burgemeester bedaard aan, met een koel gelaat, en spreekt niet, maar er is een trek om zijne lippen, die naar een glimlach zweemt. Vrouw Margareet echter valt den burgemeester in

de rede met de opmerking: „Dat gij zooveel kloosters hebt, mag wel voor een bewijs van uwe welvaart en uwen rijkdom gelden, want waar deze ontbreken, tieren de kloosters niet.“

„Maar zonder dat bewijs van welvaart zouden wij beter varen“, hervat de burgemeester en vervolgens somt hij nog op, wat Amsterdam in de laatste jaren al heeft opgebragt aan „extra-ordinarisse beden ende ommeslaghen“, en hoeveel schade het geleden heeft bij de oorlogen, niet alleen met de Gelderschen, maar vooral ook met de Lubekkers.

„Wat den oorlog met Lubek betreft“, merkt de landvoogdes aan, „daarvan hebt gij schadevergoeding genoten, want ik heb op al de goederen van Lubekkers in Holland, Zeeland en Antwerpen beslag doen leggen.“

„Hetgeen wij daarvan genoten hebben“, herneemt Klaas Deyman, „is niet noemenswaard bij de onnoemelijke schade, die wij reeds geleden hadden en later nog leden. Onze burgers, die bij de zeevaart leven, hebben sedert den jare 1510 alleen aan schepen, die zij oostwaarts hebben uitgerust, en die geroofd zijn, meer dan honderdduizend Rijnsche guldens verloren, en zulks niettegenstaande wij groote kosten gedaan hebben in 't uitrusten van oorlogschepen ter bescherming onzer koopvaarders. En wat hebben wij al niet van de Gelderschen uit te staan gehad! Ten tijde toen zij Muiden en Weesp ingenomen hadden, trokken zij ook op onze stad aan, en wij konden op onze muren hun geroep hooren: „Waterhonden, waterhonden! nu zal 't u gelden!“ Maar wij hebben, tot onze zware kosten, onze stad getrouw bewaard in den dienst van onzen regten Heer, ja, schansen opgeworpen en de vijanden teruggedreven. In 't jaar 12, omstreeks Kersmisse, hebben de Gelderschen brand gesticht in de voorstad en in de Waal, en aan schepen en huizen een schade aangerigt van meer dan 50.000 Rijnsche guldens; maar de schade, die wij in de beide laatste jaren geleden hebben door 't beslag op schepen en goederen in Frankrijk en Engeland, is nog grooter en met geen 60.000 Rijnsche guldens te betalen. De schaden, door de overstrooming van 't vorige jaar, zoowel als door die van voor zes jaren veroorzaakt, zijn niet te begrooten. Wij zijn in de laatste jaren zeer ten achteren geraakt. Handel en nijverheid kwijnen; onze schepen zijn veel minder in getal dan weleer, en de nering der draperie is de helft slechter dan zij nog vóór acht jaren was. Wij hebben vele schulden te voldoen, en daarbij groote werken uit te

voeren, die noodzakelijk zijn, maar waar wij 't geld niet voor weten te vinden. Daar onze Ykant nog open ligt, en wij steeds midden in den oorlog zitten, zullen wij die ook moeten bemuren [1]), wat wel 48.000 gulden kosten zal. Bovendien dwingen de vloeden, die telkens hooger rijzen, ons, willen wij niet geheel onder water raken, onze dijken en straten te verhoogen en nieuwe sluizen te maken, wat ons ook veel duizenden kosten zal. En niet minder zal ons de versterking der Lastage kosten, wat noodig is zoowel tot bewaring van 't land voor Uwe Prinselijke Genade als voor de veiligheid onzer haven. Wij moeten daar een sterke schans opwerpen [2]) en een toren bouwen [3]), tot een bolwerk tegen de Gelderschen; ja, wij zullen ook de grachten rondom onze stad wijder moeten doen graven, en voor al die werken „groote sommen van penningen moeten debourseren ende betalen". Wij bidden dus Uwe Prinselijke Genade dit alles wel in aanmerking te willen nemen, en ons, daar wij arm en uitgeput zijn en reeds veel te dragen hebben, meer dan eenige andere steden van uwen lande van Holland, van nieuwe lasten te verschonen".

Prins Karel geeft, op een langzamen en zachten toon, te kennen, dat hij, niettegenstaande al die zwarigheden, vertrouwt dat de Amsterdammers hem gaarne zullen dienen, en dat hij wel weet, dat zij zoo arm niet zijn; — de landvoogdes verklaart, dat Amsterdam altijd zijn best gedaan heeft, en dit moet en zal blijven doen; — de burgemeesters betuigen nogmaals hun goeden wil, maar gering vermogen; waarop Karel herneemt, andermaal met een glimlach, dat men, als de wil goed is, veel kan doen; en de burgemeesters begrijpen, dat zij een Heer gekregen hebben, die hun veel geld kosten en weinig vrijheid laten zal.

III.

Ook den 16den bleef Karel nog te Amsterdam, omdat hij de afgevaardigden der steden van 't Noorderkwartier hier ontboden had om hem te huldigen; maar den 17den vertrok hij weêr naar Haarlem en was

---

[1]) Het bemuren van den Ykant is meermalen ter sprake, maar nooit tot uitvoering gekomen.

[2]) Waar nog de Oude-schans den naam van heeft.

[3]) Die toren werd Montelbaan genoemd, en staat nog op zijne oude plaats; — maar die plaats, nu bijna midden in, was toen ver buiten de stad, tegen de open zee.

twee dagen later in den Haag terug, waar hij Sint-Jansavond vierde en, om zich populair te maken, zelf het vuur aanstak [1]). Intusschen bleef de eerepoort aan den Middeldam hier na 's prinsen vertrek nog zes weken staan; dat behoorde zoo in dien tijd.

En hoe liep 't nu met de geldzaken af? — 't Haardsteêgeld werd ingewilligd, de koop van Friesland werd betaald, en Amsterdam schoot prins Karel eene som van tweeduizend gouden guldens voor, tegen een rente van 6¼ pct., wat toen zeer matig was. Maar wat wij voor Friesland hadden gegeven, bragt ons slechte rente op. Terstond kregen wij de Gelderschen en de Geldersche Friezen op den hals. De Groote Pier, de Friesche zeeheld, die ons al vroeger kwaad genoeg gedaan had, maakte 't nu nog erger, en de Zuiderzee werd zoo onveilig als immer, zoodat onze kooplieden op nieuw klagten aanhieven over hunne verliezen, ja zelfs over geheelen stilstand des handels wegens den Frieschen oorlog [2]), terwijl er andermaal groote onkosten gedaan moesten worden om de stad in staat van tegenweer te brengen en soldaten te werven en oorlogschepen uit te rusten.

Veel hebben onze voorouders moeten lijden en opofferen voor de vergrooting der Oostenrijksche magt, en waartoe? Om hunne regten te zien besnoeijen en zich een juk te voelen opleggen, dat allengs knellender werd. Prins Karel wachtte met het aannemen van een willekeurig gezag niet eens totdat hij keizer was, maar toonde al terstond, dat hij zich weinig om bezworen vrijheden bekreunde. De baron van Chièvres, nu Karels eerste staatsdienaar, was ook hierin zijn leermeester. Die trotschaard schroomde zelfs niet, de landvoogdes te belasteren en haar buiten den Raad te sluiten, waarom zij zich dan ook bij vader Maximiliaan beklaagde, en deze zijnen kleinzoon vermaande, die uitstekende vrouw beter in achting te houden.

't Schenden der privilegiën was reeds onder de Bourgondische vorsten begonnen, maar 't ging nu al zoo ver, dat Amsterdam 't als een gunstbewijs moest aannemen, dat Karel beloofde hare privilegiën niet te zullen schenden! [3]) Wat bewoog hem tot die gunst? — Geld natuurlijk; Amsterdam betaalde den bruidschat zijner zuster aan koning Christiaan, die hem erg lastig viel. En van dien Christiaan

---

[1]) Zie mijne *Volksvermaken*, bl. 234.

[2]) Brief van 7 Oct. 1517, in de IJzeren Kapel. Zie Dr. P. Scheltema, *Archief*, bl. 157.

[3]) id. 19 Januarij 1519. Aldaar bl. 158.

heeft Amsterdam later ook nog last genoeg gehad, doch van oorlogsgeschiedenissen wil ik nu niet spreken, — zij zijn vervelend. Toch zijn de jaarboeken van Karel V er vol van. Zijne historie druipt van bloed; zij is zamengeweven van oorlogen en bloedplakkaten; zij is voor den lezer 't onbehagelijkste tijdperk onzer vaderlandsche geschiedenis.

IV.

Vijf-en-twintig jaren na zijne eerste komst zag Amsterdam Karel V ten tweeden male. Hij was toen de beroemde en gevreesde keizer, die Europa en Afrika van zijn krijgsgeweld deed daveren; maar hoe hoog zijne magt gerezen was en hoeveel hooger zij nog rees, — hij zelf was al niet meer wat hij vroeger was. Zijne kracht was al half gebroken. Behalve aan andere kwalen, leed hij aan vlagen van zwaarmoedigheid, waaruit hij slechts door de prikkels van zingenot en wellust kon worden opgewekt [1]), om er later weêr te dieper onder te bukken. Zelfs 't vertrouwen op zich zelven en zijn geluk — de eenige zedelijke kracht, die in hem was! — begaf hem allengs.

Op den 13^{den} Augustus 1540 werd de Keizer te Amsterdam met groote staatsie ingehaald [2]). Hij was andermaal van Haarlem langs den kronkelenden dijk gekomen, echter niet te paard, maar in een rosbaar; zulk een lange rid was toen al te vermoeijend voor hem. Hij werd ook weêr door de landvoogdes vergezeld, maar Margareta was 't niet meer, — 't was nu zijne zuster Maria. Het doel zijner komst in Holland was natuurlijk geen ander dan „eene bede te doen.“ Den 22sten Julij waren de Staten in den Haag bijeen geweest, en de keizer had begeerd, dat zij zouden toestemmen in eene opbrengst voor zes jaren van honderdduizend gulden t'elken jare; en toen daarop de leden een keer huiswaarts moesten doen, om verslag te geven en last te ontvangen, had de keizer gezegd, dat hij hen dan „mit vruchtbaren antwoirde“ den 12^{den} Augustus terug verwachtte, en wel te Amsterdam. Deze dagvaart

[1]) Wilt ge een voorbeeld? Toen Karel eens, te Regensburg, weêr door een vlaag van zwaarmoedigheid overvallen was, bragten zijne hovelingen een schoone juffer bij hem, om hem met haar gezang te vervrolijken. Die juffer heette Barbera Blomberg. (LUÏSCIUS, *Woordenb.* II D. bl. 387.) Deze lieve zangster schonk den Keizer een zoon, die later als Don Jan van Oostenrijk vermaard is geworden.

[2]) In de Thesauriers-rekeningen vindt men de onkosten van het „inhaelen, defroyeeren ende uytleyden ende vertrecken“ van den keizer, de landvoogdes en hun gevolg in ééne som opgegeven: 564 gulden 11½ stuiver.

was echter niet te Amsterdam maar te Haarlem gehouden. Eerst toen die afgeloopen was, begaf de keizer zich naar Amsterdam; doch lang bleef hij daar niet: den volgenden morgen ten acht uren reeds vertrok hij alweêr in een rosbaar naar Utrecht.

Het merkwaardigste van dit bezoek is een praatje, dat voorafging, en gediend had, om den keizer te bewegen, de Staten-vergadering liever in Haarlem te houden dan hier, „omdat t' Amsterdam die vier elementen gecorrumpeert sijn, ende om te behoeden die gesontheyt van sijne Majesteyt ende dengenen die hem volgen ende water drincken willen, 't welck t'Amsterdam nyet en doecht, ende veel sieck, ja den doedt drincken souden mogen".

Deze aanteekening van den Advokaat van Holland, Mr. Aert van der Goes [1]), is dikwijls te berde gebragt, om te bewijzen, hoe stinkend de Amsterdamsche grachten toen al waren. Zeker waren die grachten zoo heel frisch niet meer, of men kon in Augustus er wel eenige geuren van ruiken; maar hieruit is niet te bewijzen, dat de stad erg ongezond [2]), — wel, dat zij al vrij sterk bevolkt was.

Even zeker is 't echter, dat 's keizers raadgevers de zaak erg overdreven, en dat zij iets anders ten doel hadden dan zijne gezondheid te behoeden. Ja, werkelijk waren de Staten van Holland bevreesd voor de Amsterdamsche atmosfeer; echter niet om „de vier elementen", maar om de mildheid, die er in de lucht zat. In geldzaken had Amsterdam den naam van ruim en mild te wezen, en daar 't nu om een bede te doen was, waren de Staten beducht onder dien invloed te komen. Zij wilden de bede beknibbelen, en niet meer dan tachtigduizend geven, en daartoe, meenden zij, zou de Haarlemsche lucht gunstiger werken dan de Amsterdamsche. Zij kregen wel hun zin, maar bereikten er hun oogmerk niet meê; want toen de keizer 't knibbelen vernam, verplaatste hij de vergadering weêr van Haarlem naar Utrecht, en daar werd de volle som eindelijk ingewilligd. Men ziet hieruit tevens, hoe de Staten van de eene plaats naar de andere gedreven werden, totdat zij den keizer zijn eisch gaven.

Intusschen begonnen de Amsterdamsche straten in dezen tijd ook

---

1) *Register van alle die Dachvaerden*, I D. 2e St. bl. 597.

2) Zie Dr. A. H. Israëls, *De pest in Amsterdam*, in het *Nederl Tijdschrift voor Geneeskunde* 1873.

al een ander aanzien te krijgen, — niet alleen omdat er vóór eenige jaren een stads-stratemaker was aangesteld, om voor gelijke bestrating te zorgen, maar ook omdat de houten huizen allengs door steenen huizen vervangen werden.

Reeds in 1521, toen de Geldersche oorlog weêr hevig woedde, vestigden de burgemeesters hunne aandacht op de gevaren, waaraan een houten stad was blootgesteld, en oordeelden, dat het tijd was, daar verandering in te brengen. 't Was wel waar, dat ook andere groote steden van Holland nog houten huizen met rieten daken hadden, maar hier was het gevaar te grooter, omdat Amsterdam op de grens lag en voor elken aanslag van vijanden blootstond, en er altijd veel vreemd volk rondliep, dat men niet vertrouwen kon. Bovendien woonden hier rijke lui genoeg, die wel steenen huizen konden laten bouwen, maar dit niet schenen te willen, of zij moesten er toe gedwongen worden. Burgemeesteren, Schepenen en Raad zonden dus een verzoekschrift aan den Keizer, waarin zij den toestand en de gevaren afschilderden, en magt vroegen, om gezegden dwang „realyck ende bij feyte" uit te oefenen. Ferm gepraktizeerd! Dit begreep de Keizer ook, en hij verleende de gevraagde magt, maar voegde er bij, dat ook de minvermogende poorters en ingezetenen aan die verpligting moesten onderworpen, en, zooveel noodig, uit stads-kas ondersteund worden, opdat Amsterdam geheel en al „van goeden vasten steenen" gebouwd wierde. Of nu onze burgemeesters van die magt een ijverig gebruik gemaakt hebben, en er alle jaren vele houten huizen gevallen en steenen verrezen zijn, weten wij niet, maar wel, dat er van tijd tot tijd iets aan gedaan werd. Op den 10^n Mei 1536 werden door hen vijf huizen in de Oudebrugsteeg en vier in de Nieuwebrugsteeg aangewezen om van hout in steen veranderd te worden [1]; en op den 17^{en} December 1547 tien huizen in de Warmoesstraat [2]). Het liep echter over 't midden der eeuw eer de voornaamste straten met steenen gevels wel vercierd waren, en 't werd toen ook mode, het jaartal er voor te beitelen [3]).

---

1) Groot Memoriaal N° 1, f° 309 v°.

2) id. N° 2, f° 11.

3) 't Oudste jaartal, dat men in 't midden der 17^e eeuw aan een woonhuis zag, was: 1549. Dit huis stond op 't Rokin en had „het Gulden Vlies" tot uithangteeken. In de Oudeteertuinen waren de oudste jaartallen: 1551 en 1555, in de Warmoesstraat: 1556 en 1557, in de Kalverstraat en Nes: 1557, op het Damrak, den Nieuwendijk, Zeedijk, Oudezijdsachterburgwal en Tesselschekaai: 1558.

V.

Als wij weten, dat de regeering van Karel V een aaneenschakeling van oorlogen was, dat het meeste geld, om legers en vloten te bekostigen, door de Nederlanden is opgebragt, en dat Amsterdam daartoe steeds ruimschoots heeft bijgedragen; — als wij bedenken, hoe die oorlogen den koophandel en de nijverheid belemmerden of vaak deden stilstaan, hoe er te land geplunderd en verwoest, en ter zee geroofd werd, hoe nu hier dan daar de vaart was afgebroken of verboden, hoe dikwijls de Sont was gesloten, en dat toch de handel op de Oostzee voor Holland een bron van welvaart was, en wel de voornaamste, althans voor Amsterdam, dat „de korenschuur van Nederland“ genoemd werd; — als wij nagaan, hoe van jaar tot jaar meer en hooger opbrengsten gevorderd werden, terwijl de steden tevens voor eigen bescherming en verdediging al 't noodige doen moesten, en Amsterdam 't meest, omdat het op „de frontiere“ lag te land en ter zee „tegens den Gelderschen, Stichtsen, Vriesen, Wendschen steden en andere oude ende suspecte vijanden“, en daarom vaak de dijken met schansen en de zee met schepen bezetten moest; — dan staan wij verbaasd over den bloei en de welvaart, die hier evenwel heerschten, en bewonderen den moed en ijver, de kracht en energie onzer voorouders.

Een heugelijke tijding vervrolijkte de Amsterdamsche kermis in 1543: tien dagen vóór St. Lambert was Gelder aan den Keizer onderworpen, en dus daar aan het oorlogen voor goed een eind. De blijdschap werd in de volgende Meimaand nog verhoogd door den vrede met Denemarken, waardoor de Sont weêr open kwam, en de handel herleefde; en tot overmaat van vreugde hoorde men, toen andermaal de kermisklok luidde, dat het ook vrede met Frankrijk was.

Van toen af nam Amsterdam toe in bloei, en met Amsterdam geheel Holland [1]). Amsterdam had reeds een overwegenden invloed in Holland en op 't gebied van den handel gold Amsterdam voor Holland: 's keizers procureur-generaal merkte dit eens op in een pleitrede voor den Grooten Raad te Mechelen in 1548 [2]). De eenige strijd, dien Am-

---

1) In een brief van 1548 leest men, dat de steden en dorpen in Holland sedert eenige jaren zeer waren toegenomen. *Handv. v. Amst.* bl. 93.

2) *Handv. v. Amst.* bl. 95.

sterdam nu nog te voeren had, was voor de vrijheid en veiligheid van den handel, wanneer deze soms belemmerd of gene door lasten gedrukt werd. 's Keizers beden wilde Amsterdam opbrengen, zelfs zijne oorlogslasten, als hij nog meer wilde laten vechten in Duitschland of Frankrijk, mits hij de negocie vrij liet. Amsterdam was altijd 't gereedst en 't mildst in 't geven; daar had het ten Hove den roem van, en als eene Hollandsche stad, om haren goeden wil te toonen, verklaarde, dat zij zooveel wilde opbrengen als eene der andere groote steden, dan voegde zij er bij: „behalve Amsterdam" [1]).

In 't midden der 16e eeuw was „Nederland in 't breedst van zijn bloeijen" [2]). Antwerpen was de grootste koopstad, Amsterdam de tweede. Wij willen hier eens ooggetuigen over hooren en geven in de eerste plaats het woord aan Guicciardini [3]).

„Amsterdam is een magtige stad in volk en rijkdom, en bovendien „sterk door hare ligging, ja onwinbaar. Men kan haar even spoedig „als gemakkelijk, wijd en breed, rondom in 't water zetten. Amster„dam is met geene stad beter te vergelijken dan met Venetië [4]).

„Groot is 't getal der schepen, die dagelijks uit den oceaan over „Zuiderzee en Y naar Amsterdam zeilen of van daar zeewaarts keeren. „Die schepen komen uit schier alle landen van Europa: uit Frank„rijk, Engeland, Spanje en Portugal, uit Duitschland, Polen, Pruissen „en Lijfland, uit Denemarken, Noorwegen en Zweden. Tweemaal 's jaars „ziet men te Amsterdam vloten aankomen uit de Oostzee van twee„of driehonderd schepen, wanneer er een verbazend gewoel in de „haven is. Schier ongelooflijk is 't, en toch waar, dat al die ladingen „terstond door Amsterdammers worden gekocht, hetgeen een bewijs „oplevert van hun rijkdom. En zoo ras zijn die schepen gelost en „ontladen, dat zij na vijf of zes dagen alweêr zee kiezen.

„Niet zelden kan men vijfhonderd groote schepen voor de stad tel„len, wat een prachtig en trotsch schouwspel oplevert; er zijn schepen

---

1) ADR. V. D. GOES, *Register*, III D. bl. 528.

2) HOOFT, *Ned. Hist.* bl. 4.

3) Zijne *Beschrijving der Nederlanden*, in de Italiaansche taal, werd te Antwerpen uitgegeven in 1567.

4) Die vergelijking was niet nieuw; men kende die al in de 15e eeuw. *Anonymus* achter PONTANUS, p. 4.

„onder van alle natiën, maar de meesten zijn Hollandsche hulken, „die aan Amsterdamsche kooplieden toebehooren.

„Amsterdam is na Antwerpen de grootste koopstad der Nederlanden, „en er wordt niet alleen een sterke handel gedreven, maar de scheeps- „bouw bloeit er ook, zoowel als de lakennering. Het aantal lakens, die „er jaarlijks geweven worden, beloopt meer dan twaalfduizend stukken“.

De Amsterdammer Haemrode beschreef zijne medeburgers als „lieden „van veel beschaving, die uitmunten door kennis en zeden, kloek zijn „van gestalte en werkzaam van aard. Altijd in huis te blijven zitten [1]) „noemen zij schandelijk, maar zij stellen er eene eer in, vele landen „bezocht te hebben, en veler volken zeden te kennen“ [2]).

Om ’t klaverblad vol te maken, voeg ik hier nog een poeët bij. Pieter van Afferden werd in 1556 „onder-rectoir in der hooft-schole deser stede“, en schreef twee jaren later een latijnsch lofdicht op Amsterdam, dat wel geen hooge poëtische, maar toch eenige historische waarde heeft. Ik zal er acht strofen, de beste, van vertalen:

Waar wijdberoemde steden brallen
op luister, handel of gebied,
Gij, Amsterdam! zijt onder allen
in glans en roem de minste niet.

In vijftal stroomen spreidt uw Amstel
zijn kracht ten toon, en heerlijk blinkt
Zijn naam in d’uwen, die roemruchtig
tot aan de verste kusten klinkt.

Wat tal van vloten in uw haven,
die schatten brengen, ver gehaald,
Van Ganges boord en ’t uiterst Oosten [3])
tot waar de zon in ’t Westen daalt.

Wat granen, visch en keur van wijnen! [4])
wat lekker bier, waar elk van houdt,
Dat Hamburg, Bremen of Brittanje,
dat Rostock of dat Danswijk brouwt.

---

[1]) Als hij geen latijn maar Amsterdamsch geschreven had, zou hij zeker hebben gezegd: „Jongens, die bij moeders pappot blijven, kunnen zij niet dulden“.

[2]) Achter Pontanus, p. 16.

[3]) De Oostindische waren haalden de Amsterdammers uit Portugal.

[4]) In Holland werd, naar evenredigheid der bevolking, meer wijn gedronken dan in eenig ander land. Guicciardini.

Deez' laden kaas en gulden boter; [1])
die voeren peper en saffraan,
Of specerij, kaneel en suiker, —
en andren wierookgeuren aan.

Deez' brengen noten, zoete vijgen
en vruchten, die het Zuiden geeft, —
Die schitterende pronkgewaden,
als 't verre volk der Seres weeft [2]).

Wat ziet uw Dam al vreemde volken
ten handel komen af en aan,
Die weêr uw waren elders veilen
en met de winsten strijken gaan [3]).

Bekoorlijk is het, om uw wallen
te wandlen, in het bloemrijk veld,
Of waar het oog bij honderdtallen
de masten en de zeilen telt.

VI.

Maar was 't land uitwendig bloeijend, inwendig smeulde een vuur. Keizer Karel zelf had, ondanks alle schoone woorden bij zijne abdicatie, de brandstoffen opgehoopt, en na eene regeering als de zijne, had er een ander man moeten komen als Filips, om 't ontvlammen van dat vuur te verhoeden.

Er ligt eene bittere ironie in, Karel V een groot vorst te noemen! Ja, hij had een gelukkigen aanleg, en ware hem beter opvoeding ten deel gevallen, hij zou een „vader zijner volken" hebben kunnen zijn; maar, zoo als hij nu was, gedreven door toomlooze heerschzucht, vervoerd tot wreede geloofsvervolging, heeft hij zich „tot veler geesel gemaakt". En dat die geesel de Nederlanders niet nog feller striemde, hadden zij te danken aan de beide landvoogdessen, Margareta en María, die tot gematigdheid neigden; — maar toch konden zij 's keizers bloedplakkaten niet afschaffen en zijne inquisiteurs niet weren.

Ook de Amsterdamsche Regeering was in het eerste tijdperk der

---

1) De uitvoer van Hollandsche boter en kaas bedroeg jaarlijks even zooveel als de invoer der specerijen uit Portugal hier te lande, en deze laatste beliep een millioen. GUICCIARDINI.

2) *Seres* is de naam, waarmeê in de oudheid de volken werden aangeduid in Noordoostelijk Azië, die al vroeg de zijdeteelt en zijdeweverij beoefenden.

3) De Oosterlingen kochten hier wijn, olie, zout, specerijen en andere waren, die wij uit Spanje en Portugal haalden. *Handv. v. Amst.* bl. 94.

vervolging gematigd, en ging de uitwerking der bloedplakkaten te keer, zooveel zij kon, ook door 't voorstaan der stads-privilegiën. Maar ongelukkig woei de razernij der Anabaptisten (die in de mijngangen en steengroeven van Duitschland was uitgebroeid) herwaarts over, en werd de aanleiding tot grooter strengheid. In October 1534 kwam de stadhouder van Holland zelf in Amsterdam om Mijnen Heeren van den Geregte artikelen voor te houden „noepende de slapheyt van der justicie", en te onderzoeken, of er onder hen zelven of in den raad ook waren, „die suspect ghehouden werden van de Luyterye, Anabaptisterie ende Sacramentarie." En nadat, in de volgende Meimaand, de Anabaptisten werkelijk een aanslag op Amsterdam gewaagd hadden, die wel mislukte maar toch grooten schrik baarde, begon, „onder 't pretext van de seditiën, zoo tot Munster als hyer ende elders aengerecht", eene bloedige vervolging, waar vele vrome en vreedzame doopsgezinden en hervormden de slagtoffers van werden, „nyettegenstaende men wel wist, dattet heel andere luyden waeren [1])". Bezoldigde verklikkers en verkliksters slopen rond „tot het belagen der onnozelen", en lieten zich zelfs omkoopen tot valsche beschuldigingen [2]). Telkens vlamden de kettervuren op den Dam, soms acht tegelijk!

Toen was er voor gematigde mannen geen plaats meer op 't stadhuis; de kussens waren bezet met zulken, die uitstaken in bitterheid, en met anderen, die, in domme dweepzucht, het woeden aanzagen. Uit deze twee bestanddeelen groeide een klerikaal patriciaat, dat natuurlijk uit eigenbelang tevens uiterst behoudzuchtig was, en zich door onderlinge huwelijken steeds naauwer aaneensloot. Bij de toenmalige wijze van verkiezing der burgemeesteren, schepenen en raden kon die partij steeds zich zelve op de kussens houden; zij „stuwde maag bij maag, bloed- bij bloedverwant" in de regeering, en vestigde dus eene oligarchie, die niet naliet stof te geven tot een smeulend misnoegen. Onder Karels regeering echter brak dit misnoegen nog tot geen klagten ten hove uit, omdat de welvaart bloeide, en er zich nog geen tegenpartij had gevormd; later vond dit wel plaats [3]).

[1]) C. Pz. HOOFT, *Memoriën en Adviezen*, bl. 21, noot.

[2]) De beruchte *Gele Fy* is er een voorbeeld van.

[3]) In 1565, toen zich eene liberale partij gevormd had, leverde deze een klaagschrift in bij de landvoogdes over de groote namaagschap onder de regenten. Margareta vaardigde

Deze oligarchie had ook haren hoofdman, die in de wandeling „het aasje van der troeve" genoemd werd. Het was de burgemeester Hendrik Dirkszoon, die, „door sterkheit van verstandt en een kervende kraftigheit", alvermogend in Amsterdam was of waande te zijn, waarom sommigen hem als „vorst uit eigen hoofde", anderen als „geweldig heerscher in Amsterdam" betitelden. Zoodra hij in 1539 burgemeester geworden was, „wies hij zijnen stoelbroederen over de kruin", en van dit jaar tot 1556 was hij niet minder dan twaalf malen regeerend burgemeester. Maar een heel beste was hij niet; trouwens in tijden, die eene omwenteling voorafgaan, staat doorgaans bij de heerschende partij de zedelijkheid op geen hoogen trap. Zijne zamenspanning met den verachtelijken Floris Egbertszoon, die pastoor der Oude Kerk en tevens onder-inquisiteur was, om, door het omkoopen van valsche getuigen, den schout Willem Bardes op den brandstapel te brengen, bewijst wat man hij was [1]). Toen hij van 't tooneel verdween, kwam Joost Buyck in zijne plaats, om de hoofdrol te spelen, en 't was onder de leiding van dezen Joost, dat uit de oligarchie een Spaanschgezinde factie geboren werd, die jaren lang de ellende en schande van Amsterdam is geweest.

---

daarop eene ordonnantie uit, om dit kwaad te beperken, welke, op aandrang van Joost Buyck en zijne vrienden, door Requesens op den 2den Dec. 1573 weêr te niet werd gedaan, doch bij de Satisfactie van den 8sten Febr. 1578 werd hersteld en gedurende geheel het tijdperk der Republiek in kracht gebleven is.

[1]) Die lange en leelijke historie wil ik hier niet verhalen. Men kan ze lezen bij HOOFT, *Ned. Hist.* bl. 57—62, bij C. COMMELIN, *Amst.* bl. 958—975, en bij WAGENAAR, *Amst.* bl. 260—262.

VII.

AAN DEN SCHREIJERSHOEK.

I.

De Schreijershoek is er nog, en de dikke toren staat er ook nog; maar 't ziet er nu heel anders uit dan vroeger, en over weinig jaren zal 't er alweêr heel anders uitzien dan nu, ja, 't zal dan zelfs geen hoek meer zijn. En geeft het steentje met de „dooteetster aen Schreyhoek" [1]), zijlings in den toren gemetseld, ons nog een klare voorstelling van den ouden tijd, toen 't hier een echte „Kaap Vaarwel" en een ware „schreijershoek" was, — een blik op 't Y brengt ons reeds de toekomst voor den geest, wanneer de oude kaap in een binnenwijk herschapen zal zijn, en ieder dat halfronde gevaarte met verbazing zal aankijken, en vragen, waarom het dáár staat.

Wij weten reeds, dat die Schreijershoek al vrij oud is. Wij hebben dien al in de 14e eeuw leeren kennen als den „Screyhorn", toen hij nog als een stuk voorland buiten de poort, en zelfs buiten den dijk lag [2]). Dit voorland, allengs meer aangewassen, is, bij 't bemuren der stad binnengetrokken, en in 't laatst der 15e eeuw werd op den hoek die dikke toren gebouwd als een wachter aan den zeekant. Met den voet stond hij in den stroom, de bruinvisschen schuurden langs zijne schenen en zijn gekanteelde ringkraag was vaak wit van 't spattend zeeschuim.

De toren was toen hooger dan hij nu schijnt, want de dijk, die er in 1682 buitenom gelegd is, en dien wij nu ook al voor geen dijk meer, maar eenvoudig voor de straat aanzien, verbergt zijn onderstuk

[1]) Dit woord is van P. Cz. Hooft. Zie de uitgaaf van Leendertz, I D. bl. 208. reg. 4.

[2]) Zie hiervoor bl. 48.

dat weleer door 't Y bespoeld werd. Denk dien zonderlingen kraag, die hem later omgedaan is, weg, en zet er een flinke gekanteelde borstwering voor in plaats, waar een gang achter loopt, ruim genoeg om er kanon te planten. De spits was naar drie zijden van dakvensters voorzien, waar dag en nacht een wachter op den uitkijk stond, terwijl op den top 't aloude koggeschip naar alle winden draaide. Denk ook de deur en de schuiframen, die er nu zijn, weg, en zet er een paar hooge smalle kruisvensters voor in plaats, — verlichters, maar zoo schaars mogelijk! van de wachtkamer der soldaten en 't vertrek van den artilleriemeester, — en voorts eenige kijk- en schietgaten, waar de vuurmonden dreigend uit te voorschijn komen.

Aan de regterzijde van den toren sloot de stadsmuur, die langs de Gelderschekaai stond, en waar ook door elk schietgat de tromp van een kanon uitstak.

De gantsche ruimte tusschen de Gelderschekaai en de Oudeschans was op het tijdstip, waar ik van spreken wil, dat is: A° 1573, een ledige vlakte, waar men niets zag dan heel of half verzengde puinhoopen van pakhuizen en loodsen, terwijl in de Waal wrakken van verbrande schepen lagen. Niets stond daar meer overeind dan de Montelbaanstoren (die er toen aleens als de Schreihoeker uitzag) en de schans met het rondeel, — welk laatste stond, waar nu de Keizersstraat aan de Oudeschans uitkomt. Toren, schans en rondeel waren vóór een halve eeuw gebouwd tot bescherming der Lastage, maar deze had thans geen bescherming meer noodig, want zij was, op last der Regeering zelve, afgebrand.

Tusschen den Schreijerstoren en 't Kamperhoofd liep toen, gelijk nog, de Oudezijds-kolk in 't Y uit. Over dien uitloop lag een smalle houten brug, eenige schreden meer binnenwaarts dan waar nu de brug ligt, en daartegenover stond de scheepskraan in 't Y op palen. 't Kamperhoofd zag er heel anders uit dan tegenwoordig: 't was een zeskant fort, met dikke muren hoog opgemetseld en met zwaar geschut beplant. De Oude-teertuinen daarentegen hadden een lagen wal, die geheel met hout en teer en scheepsbehoeften belegd was; terwijl aan 't einde dier kaai nog de Sint-Olofspoort stond, hoewel zij niet meer als poort dienst deed, maar als gevangenis. Weleer, tijdens den Gelderschen oorlog, werden er krijgsgevangenen, maar later ketters en geuzen opgesloten; de eerstgenoemden kregen er bier en

brood, maar de laatstgenoemden werden er gruwelijk gepijnigd [1]), waarvan de buren vaak 't ijselijk gekerm hoorden, zoodat „Sint-Olofspoort" toen een naam der verschrikking was!

II.

Als we ons den Schreijershoek nu zoo hebben voorgesteld, kunnen we ons verbeelden, er te wandelen op een zaturdag-ochtend, en wel den 12^n September 1573.

't Is er nu al vol menschen, en 't zal straks nog wel voller worden, maar voor vrouwen en meiden is in deze buurt thans geen gelegenheid om Sinte-Zaturdag te houden. Zij hebben 't dan ook gisteren-namiddag reeds en van morgen in de vroegte gedaan, en gij ziet er nog hier en daar een, die den laatsten veeg met een dweil aan stoepbank en drempel doet.

Maar wat doen al die menschen hier? — Kijken naar de schepen en de vlaggen, anders niet. Ziet ge daar die mooije vloot op stroom geschaard? Zij ligt gereed om uit te zeilen. Lange roode wimpels golven van de toppen, en de witte vlag met het rood „Borgongiens hackeld kruys" zwiert van de stengen. Daar ligt het admiraalschip. Van den grooten mast wappert een vlag — ik zeg het zacht; 't is gevaarlijk in Amsterdam tegenwoordig zijne gedachten te openbaren; één woord, door een verklikker opgevangen, kan iemand op Sint-Olofspoort brengen! — een vlag, die voor onze oogen het hatelijkste en afschuwelijkste ontplooit, wat men ons voorhouden kan: de Inquisitie. En daarnaast? De Heilige Geest; dat is de vice-admiraal. Lieve hemel! hoe komen ze bij malkaâr? Heilige Geest en Inquisitie!!! Zijn de lui hier gek of verblind? — 't Eerste niet, maar 't laatste. 't Is een „obstinate verblintheyt," waar Amsterdam meê geslagen is onder de heerschappij van Joost Buyck en zijne vrienden. Men zou anders, daar 't al zoo treurig in de stad gesteld is, door „verdrijf van neeringe, armoed ende benautheyt der inwoonderen," zooveel geld niet ten koste leggen aan zulk een vloot; want zie — er liggen behalve die twee admiraals nog tien groote schepen en zes jagten. Wat die kosten, weet Boudewijn van Rot, dien Dukdalf uit

---

[1]) Wien 't lust, kan er voorbeelden van vinden bij J. KONING, *Lijfstr. regtsoef. te Amst.* bl. 3, 11, 12, 13, 14.

Nijmegen heeft meêgebragt, om kommissaris tot de uitrusting te wezen, dat wil zeggen: om 't geld er voor uit de stads-kas en de beurzen der rijkste burgers te ligten. Die Boudewijn is „rekenmeester des konings in Gelderland", en ieder begrijpt, dat hij uit dit gewest geen penning heeft meêgebragt, maar ruim over 't Amsterdamsche geld beschikt. Vraag hem eens, wat deze vloot kost, en hij zal u antwoorden: ruim 112.000 kroonen voor de uitrusting, en voor elke maand soldij en mondkost omtrent 21.000 kroonen [1]). Behalve dertienhonderd matrozen, zijn er ook nog zooveel soldaten aan boord, onder bevel van den kolonel Verdugo, den gewezen stalknecht van Mansfeld.

Maar zien wij daar van verre, aan den overkant bij Schellingwoude, niet nog een vloot liggen? — Ja wel, daar waait de Prinsenvlag. Dat is de Noordhollandsche vloot, waar de Monnikendammer burgemeester Kornelis Dirkszoon admiraal over is. Zij ligt er rustig en bedaard, om de Spaansche vloot voor Amsterdam in 't oog te houden.

Bossu zal straks scheep gaan. Hij heeft zich, om behoorlijk als admiraal voor den dag te komen, een zeemansrok laten maken van „groen teerlincx laecken." Frans van Boshuizen en Jan Simonsz. Rol zullen hem als onder-admiraals volgen. Den eersten dag wil Bossu de Noordhollandsche vloot vernielen; den tweeden dag de Zuiderzee schoonvegen; den derden dag Westfriesland met één slag verpletteren, wat dan ook onmiddelijk den val van Alkmaar, en dus de onderwerping van geheel het Noorderkwartier, ten gevolge moet hebben. Een prachtig krijgsplan! Dukdalf heeft het goedgekeurd, en tevens bevolen de steden op de strengste wijze te straffen, en „niemand bij het leven te sparen, daar zijne genade en goedertierenheid jegens Haarlem toch geen vrucht gedragen" heeft!! — En voor zulke beulen moeten de Amsterdammers hun geld opbrengen! Arme stad, onder de heerschappij van Joost Buyck en zijne vrienden!

Bossu houdt zich van de overwinning verzekerd; daarom voert hij de Inquisitievlag in top. De Noordhollanders acht hij geen boon.

„Zij hebben krijgsvolk noch geschut", heeft hij gisteren in den krijgsraad gezegd. „'t Is maar een hoop domme burgers en boeren, en zij schieten met houten pompen."

---

[1]) De kroon werd gerekend tegen 39½ stuiver.

Wat Boshuizen toen dacht, zei hij niet; maar Rol, zelf een Hoornsman, kon 't niet verkroppen. „Zoo klein moet gij hen niet achten", zei hij. „Het zijn geen veenvossen en turftreders, als gij op 't Haarlemmermeer hebt ontmoet, maar zeelieden, die zich dapper weren zullen. Ik ken ze, want ik ben van jongs af onder hen opgevoed."

„En ik weet evenwel raad om hen manieren te leeren", hernam Bossu. En Rol zweeg. Al heeft hij zelf te Hoorn weleer, als burgemeester, de rol van Joost Buyck pogen te spelen, en er den naam van „Dukdalfsvrind" meê verworven, te Amsterdam heeft hij weinig in te brengen, en Bossuus „manieren leeren" boezemt hem ontzag in.

Bossu moet ook wel ontzien worden en gevreesd tevens. Hij is een heer van hoogen adel uit het Walsche Nederland, maar een edel hart mist hij, en hij is even valsch als Walsch [1]). De landvoogdes heeft hem, na Oranjes vertrek in 1567, tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht benoemd; maar Alvaas gunst heeft hij gewonnen — en tevens zijnen naam voor eeuwig geschandvlekt — door den Rotterdammer moord [2]). Zoo als Bossu dáár zijne „manieren" getoond heeft, zou hij 't gaarne zes weken later ook te Hoorn gedaan hebben; maar dit is hem toen mislukt, en dus wil hij 't nu doen. Hij is op dit oogenblik in de Oude Kerk. Dukdalf zelf is er ook, en al de hoofdofficieren der vloot zijn er, en de burgemeesters en de oud-burgemeesters, en al die in de regeering zitten, zijn er, en hooren een plegtige mis. Maar wij willen eens hooren, wat de luidjes hier te vertellen hebben.

„Een baas van 'n schip, die admiraal, buurman!" snatert daar een klein krom kereltje tegen een langen vent, die naast hem staat, en wiens sluwe tronie en gluipend oog ons doen gissen, dat hij wel een zevenstuiversman zijn kan [3]).

„Die vermaledijde geuzen mogen er zich tegen te berste stooten!" bromt de lange gluipert, en zijne ooren spitsen zich, en zijn eene oog gluurt regts en 't andere links, of er ook een goedgunner der geuzen te betrappen is. Maar niemand is onvoorzigtig genoeg, zich hier uit

---

[1]) De lof, dien HOOFT (*Ned. Hist.* bl. 617) hem gaf, is onverdiend. Ik heb dit aangetoond in *De Oude Tijd* 1873, bl. 332—334.

[2]) Op den 9[den] April 1572.

[3]) De spionnen werden zevenstuiverslieden genoemd, naar 't loon, dat zij ontvingen.

te laten, schoon er onder al die kijkers zeker wel zijn, die met een stille verzuchting om der geuzen zege bidden.

„Maar", vraagt Hendrik Egbertsz., de waard bij de Regulierspoort aan Jochem Arisz, den schuitevoerder, „zou de vloot wel uit kunnen loopen?"

„Auwat!" snaauwt Jochem. „Meen jij, dat zoo'n hoopje wortelschuiten, als daar bij Schellingwou ligt, 't zou beletten?"

„Neen, Jochem! dat meen ik niet. Maar de geuskens hebben immers de haven toegestopt. Hebben ze geen wrakken in 't Y laten zinken?" [1])

„Auwat! dat is al vier maanden geleden; daar heeft de schuring van eb en vloed allang een gat in gemaakt, en met een goed tij gaat de vloot er glad door." [2])

„Dat zeg jij wel, Jochem Arisz.!" zegt de kleine kromme, „en de geuzen zullen er danig van lusten, als ze 't van twee kanten tegelijk krijgen. Ik heb van een Frieschen schipper gehoord, dat mijn heere De Robles in Friesland en Groningen ook schepen toerust."

„Praat jij met je Friesche schippers wat je wil, Auwe!" valt een ander in, die achter hem staat; „maar ik zeg, dat dit admiraalschip alleen wel bekwaam is het werk te doen. Gants May! Twee-en-dertig metalen stukken voert het, en uit ieder stuk schiet het vier-en-twintig pond ijzer! Met één volle laag boort het die heele geuzenvloot in den grond, en komt het voor Hoorn, dan schiet het de stad zoo plat als een koek!"

„Ben jij 't, Jaap Zeldenthuis?" roept een ander, wiens handen bewijzen, dat zij gewoon zijn met den bijl te hakken. „Wat jij zeit, is waar! Ik heb het helpen maken: dubbel gekield en gebodemd, man! daar mogen geen kogels een lek in schieten."

„Kogels? wat praat jij? waar zouden die van daan komen? De geuzen hebben geen kanon; ze schieten met proppen uit houten pompen."

„Gantstuisentbotterblomme!" vloekt het bijltje, „dat heb ik al meer gehoord! Zou 't waar wezen?"

---

[1]) De Noordhollanders hadden dwars door 't Y, van den Paardenhoek tot den Waterlandschen dijk, een aantal oude schepen laten zinken, die met zand en steenen gevuld waren, om de haven te sluiten.

[2]) Dit gebeurde ook, wel niet den eersten, maar toch den tweeden dag.

„Waarachtig! Sonoy heeft hun laatste stukken naar Alkmaar gestuurd, en nu hebben ze op de vloot niet anders dan houten pompen, die ze zwart geverfd hebben“ [1]).

„Dan zullen ze van een slechte kermis komen“, merkt Hendrik koeltjes aan.

„Binnen drie dagen“, snoeft de lange gluipert, „heeft ’s konings stadhouder, mijn heere De Bossu, het heele Noorderkwartier onder den voet, en dan zal er de galg voor genade gelden, maar Sonoy met klein vuur geroosterd worden.“

Zij vergissen zich deerlijk, die babbelaars! — Bossu zal gewaar worden, wat soort van pompen de Noordhollanders aan boord hebben. Voor eenigen tijd geleden, ja, hadden zij gebrek aan geschut, maar zij hebben veel stukken gekocht, en nog meer laten gieten van hun klokken, ijzer en koper door Hendrik van Trier, den besten meester in dat werk. ’t Eerste hebben de Amsterdammers wel, maar ’t laatste niet vernomen. En wat de schepen van Robles aangaat, wij denken, dat Duco Martena, ’s Prinsen admiraal in ’t Flie, wel zorgen zal, dat ze niet op de Zuiderzee komen. Wij zullen echter zoo stout niet zijn, dit hier te zeggen; ’t zou ons slecht bekomen. ’t Kon ons gaan als gisteren Jan Vest op de Nieuwebrug. Die man was nog wel een Spaanschgezinde, een uitgeweken Enkhuizer; maar hij kon toch niet dulden, dat een Spanjaard op zijn landslui schold. „Gij zult daar ook mannen ontmoeten“, zei hij, naar den overkant wijzende, en de Spanjool gaf hem een steek met den degen, dat hij neêrzeeg [2]).

Doch ’t is nu tijd heen te gaan. Daar komt Bouwen Reijersz. alias Leepoog, de „capiteyn van de wacht deser stede“, met Gerrit Gerritsz. zijn „onder-capiteyn“ en honderd man aanrukken om den Schreijershoek af te zetten, en de babbelaars moeten de baan ruimen. Wij willen de Nieuwebrug over en ’t Damrak langs wandelen.

’t Ziet er tegenwoordig in Amsterdam wat anders uit dan weleer, toen alles vol leven en handelsbedrijf was! Hoe was ’t hier nog vóór acht jaren geleden, toen wij op den Dam een nieuwe Waag en bin-

---

[1]) „De generale verachtinge, die tot Amsterdam was over de Noordt-Hollanders, seggende, dat sij meest houte gheschilderde stucken voerden.“ Is. COMMELIN, *Wilh. en Maur. v. Nassau* bl. 66. De gemeene lui praatten na, wat de Heeren uitstrooiden.

[2]) G. BRANDT, *Hist. v. Enkhuizen*, bl. 150.

nen en buiten de stad veel groote pakhuizen zagen bouwen! En nu? De laatsten staan leêg en de eerste staat stil. In de haven zien wij nu, in plaats van rijkgeladen koopvaarders, een oorlogsvloot met de Inquisitievlag, en op de straten, in plaats van kooplieden en schippers, Spaansche soldaten. Hoe stil is het Damrak, waar vroeger 't woeligst leven tierde, en men den gantschen dag aan de steigers zag lossen en laden! En de Waag? Ja, daar staat zij: sterk gebouwd van blaauwen arduin en met wapens en leeuwen vercierd, maar de schalen hangen stil. Boven, op de wachtkamer, zien wij alweêr soldaten genoeg, maar beneden staan de „gesworen arbeyders" te droomen van betere tijden. En tot overmaat van ramp hebben wij Dukdalf zelven in de stad: die „geuse-duyvel" houdt zijne residentie in de Warmoesstraat over de Papenbrugsteeg, in „'t huis van Doornik" bij Jan Persijn [1]).

III.

In jammerlijker toestand is Amsterdam nooit geweest dan tegenwoordig, onder de Spaansche factie, die op 't stadhuis regeert, of liever tiranniseert. Joost Buyck is haar hoofd. Hij is thans „het aasje van der troeve", en in veel hooger mate dan vroeger Mr. Hendrik Dirkszoon verdient hij thans „geweldig heerscher in Amsterdam" genoemd te worden. Onder de heerschappij van Hendrik bloeide de stad nog; onder Joost wordt zij doodgedrukt. Onder Hendrik was zij nog 't middelpunt van den handel tusschen Westen en Oosten, tusschen Zuiden en Noorden; onder Joost is zij de wapenplaats van Dukdalf. Onze beste burgers zijn gebannen, en onze stad is nu het toevlugtsoord der Albanisten, die uit de andere steden van Holland gevlugt zijn.

Wie Joost Buyck is? [2]) Natuurlijk een „van den rijcksten, eersten ende notabelsten"; anders zou zijne familie niet in de regeering gekomen zijn. Maar de Buycken zijn toch geen oude familie; zij zijn

---

[1]) Uit de Thesauriers-rekening blijkt, dat Alva eerst gelogeerd heeft bij Sybrant Occo; (Dr. P. SCHELTEMA, *Aemstels Oudh.* VI D. bl. 253) — welligt een of twee dagen, terwijl bij Jan Persijn de noodige vertrekken voor hem werden ingerigt.

[2]) Op 't stadhuis wordt nog een portret van Joost Buyck bewaard. Op de schilderij leest men, dat hij 82 jaar oud was, toen hij geschilderd werd, en 88 toen hij stierf. Onder de schilderij staat het brommende latijnsche lofdicht, dat zekere J. Stem (natuurlijk ook een Albanist) gemaakt heeft, en dat later door Vondel (welligt op verzoek van een naneef van Joost Buyck, die geen latijn verstond) is vertaald.

eerst sedert vijftig jaren opgekomen. Onze geduchte Joost is nu een man van 67 jaren, maar nog vol kracht, en hij bezit alle eigenschappen, die in een „geweldig heerscher" vereischt worden: hij is stout en listig, valsch en wreed, en deinst voor geen middel terug, om zijn doel te bereiken. Wilt gij eenige bewijzen? Ik zal er u wel drie uit één jaar geven.

In Februarij 1567 hadden Joost Buyck en zijne vrienden in 't geheim soldaten geworven, om die tegen de burgers te gebruiken, en eenigen te grijpen en een hoofd kleiner te maken. Toen negen of tien burgers zich ten huize van Joost vervoegden, om te vragen, of 't gerucht waar was, dat zij vernomen hadden, was hij reeds gewapend met zijnen maliënkolder, maar hij schoot er zijn slaaprok over aan, om de lui gerust te stellen, en zwoer bij zijne zaligheid, dat er geen soldaten geworven waren. De maliënkolder kwam echter uit den slaaprok te voorschijn, om tegen zijnen eed en zijne zaligheid te getuigen. Toen moest Joost Buyck de waarheid bekennen, maar voegde er met booze woorden eenige dreigementen bij.

Op den 25n van diezelfde maand was de heele stad in de wapens. De burgerij vreesde door de partij van Joost Buyck en de geworven soldaten overrompeld te worden. Toen zond Joost zijnen ambtgenoot Simon Kops naar de Warmoesstraat om de burgers met fraaije beloften te belezen, en tegelijk de soldaten langs de andere zijde der stad, om de Regulierspoort, het Rondeel en het Bushuis in te nemen, en de burgers, die door Simon Kops aan de praat werden gehouden, in den rug te vallen en neêr te sabelen. Dit bloedbad werd echter voorkomen door de wakkerheid van Jan Broek, een der hoofden van de liberale partij.

Negen weken later was de toestand zoodanig veranderd, dat ieder, die vrijheid en leven liefhad, Amsterdam ontvlugten moest. Egbert Meinertsz., een rustig en geacht koopman, stond in beraad om ook de stad te verlaten, vermits hij eens, in 't vorig jaar, als burger-hopman, en op aandrang van een burgemeester, een verdrag „om vredes wille" mede onderteekend had. Maar Joost Buyck en Simon Kops raadden hem gerust hier te blijven, daar hij niets te vreezen had, en beloofden hem te zullen waarschuwen, zoo er al eenig gevaar opkwam. Die valschaards! In 't begin van 't volgend jaar lieten zij hem, op een valsche beschuldiging, grijpen door den schout, en voor den bloedraad slepen, die hem ter dood verwees.

De beste vrienden en handlangers van Joost Buyck zijn de burgemeesters Simon Kops, Albert Markussen en Pieter Pietersen. De laatste was vroeger schout, en heeft zoo gewoed, dat hij den bijnaam van Drakenbloed verwierf. Albert Markussen is zijn zwager, een „harde quast", en om zijne wreedheid Nero genoemd. En Simon Kops is een ruw en gemeen mensch, waarvan de taal getuigt, die hij soms uitslaat [1]).

Joost Buyck is wel vóór 1567 al tienmaal burgemeester geweest, maar met zijn optreden ten elfden male, op den 1n Februarij van dat jaar, begon eerst zijne geweldige heerschappij. Hij vormde op 't stadhuis een Spaanschgezinde kliek, die „de gemeyne welvaert nyet achtende, de heele macht der regieringe aen haer selven ende aen den haren brengende, die nyet van de beste nochte godtvruchtichste sijn". Al komt er nu en dan een jaar, waarin Joost Buyck geen regeerend burgemeester heet, hij regeert toch; alles staat onder zijn gezag. Als hij niet in burgemeesterskamer zit, dan zit er Simon Kops. Zoolang de historie van Amsterdam beoefend zal worden, zal de heerschappij van Joost Buyck en zijne vrienden worden verfoeid. Onder hunne tirannij heeft Amsterdam den afschuwelijken bijnaam van Moorddam gekregen. Akelig is het tooneel van moordschavotten en brandstapels, toen hier opgerigt; verschrikkelijk is de lektuur van de vonnissen, over de slagtoffers geveld. En stond soms het beulswerk een oogenblik stil, dan lieten de burgemeesters aan een gezworen roêdrager een paar guldens geven, om die met eenige verklikkers in een herberg te verteren, „omme hoerluyder memorie te ververschen, ende den burgemeesteren" nog dezen en genen „aen te geven" [2]).

Volbloed Albanisten zijn Joost Buyck en zijne vrienden; met Dukdalf gaan zij door dik en dun. Slechts op één punt hebben zij zich tegen hem durven kanten, en dit was, toen hij den Tienden Penning eischte. Wel een bewijs, hoe algemeen die nieuwe belasting gehaat werd! Maar hun tegenstand zou weinig gebaat hebben, zoo niet, juist in den uitersten nood, de Geuzen hen er uit gered hadden. Reeds had Dukdalf Amsterdam door 't Hof van Holland doen veroordeelen

---

[1]) Wat hij eens op 't stadhuis tegen Laurens Reael uitsloeg, is te vuil om 't hier af te schrijven. Men kan 't lezen bij Wagenaar, *Amst.* I D. bl. 301.

[2]) Dr. P. Scheltema, *Aemstels Oudh.* V D. bl. 243.

tot een boete van 25.000 gulden, en toen burgemeesteren en raden een beroep deden op den Grooten Raad te Mechelen, verbood Dukdalf dien Raad aan dat appel gevolg te geven [1]). Dat hun ongehoorzaamheid voor hen geen erger gevolgen na zich sleepte, hadden zij te danken aan de Watergeuzen, die op den 1n April 1572 Den Briel innamen en Nederland van den Tienden Penning verlosten.

In den zomer van dat jaar stond heel Holland aan de zijde van Oranje, behalve Amsterdam alleen; hier hielden de Albanisten stand en de stad onder 't juk. Wel zouden vele Amsterdammers, spoedig na de tijding van Den Briel, mede de Prinsenvlag hebben willen opsteken, en de Geuzen inhalen, maar Joost Buyck wist spoedig een bevelschrift van Bossu aan burgemeesteren uit te lokken, „om tweehonderd man te wapenen, ten einde het gemeene volk in bedwang te houden“ [2]), — wat eigentlijk zeggen wilde: tweehonderd man van 't gemeene volk wapenen, om de burgerij in bedwang te houden. En toen Lumey in Augustus eene poging deed om de stad te doen omslaan, mislukte die, omdat er eene sterke Spaansche bezetting in Amsterdam geworpen was. Het eenige gevolg dier onderneming was, dat alles buiten de muren platgebrand werd. De magistraat liet zelf de geheele Lastage, zoowel als de voorstad buiten de Haarlemmerpoort en zelfs de buurtjes buiten de andere poorten in brand steken, opdat er geen Geuzen in nestelen zouden, en op de Lastage woedde 't vuur zoo fel, dat het een aantal schepen in de Waal tevens vernielde. 't Is natuurlijk, dat Lumey bij zijn vertrek zulk een voorbeeld volgde, en den brand stak in alles wat nog overeind stond.

Nu staan alle handel en nering stil. Reeds in Mei 1572 klaagde de Spaansche factie, dat zij geen krediet meer had en de stad geen inkomsten meer „deur die notoire cessatie van der nieringe ende coopmanschappen.“ Toch vaardigde Bossu in dat jaar nog verbod na verbod van handel uit [3]), zoo hij meende, om de Geuzen te benadeelen; maar dezen deerde 't niet: zij hadden de zee open, en Amsterdam lag opgesloten. Alles is hier duur en schraal; het allernoodigste, brood en bier, is hier tweemaal zoo duur als in de Prinsgezinde steden; de

---

[1]) GACHARD, *Rapport à M. le Ministre de l'interieur sur différentes séries de documents concernant l'histoire de la Belgique, qui sont conservées à Lille*, p. 224.

[2]) Zie Dr. P. SCHELTEMA, *Inventaris*, II D. bl. 115, No 36.

[3]) Aldaar, bl. 116, No 38, 43, 44.

Geuzen beletten den toevoer naar Amsterdam evenzeer als 't uitloopen der schepen, daar zij meester van de zee zijn. 't Is overal: Oranje, blanje, bleu! en: Vive le geus! maar het arme Amsterdam zit jammerlijk bekneld onder de Albanische tirannij. Zelfs op 't Y woedt de oorlog. Geen schip kan van Amsterdam naar Haarlem varen, of de Waterlanders maken 't buit.

Toch — dwaze hardnekkigheid der Spaansche factie! — toch blijft Amsterdam voor Dukdalf en onder „het Spaensche juck, by absentie van den besten patriotten, tot haers zelfs ende velen van haren nabuyren verderf" [1]. Ja, gedurende 't beleg van Haarlem heeft die factie den Haarlemmers zooveel kwaad gedaan als zij kon, en zonder de hulp uit Amsterdam had Don Frederik zeker Haarlem nooit ingenomen. Nu willen Joost Buyck en zijne vrienden nog wel roemen, dat zij het zijn, die Don Frederik gebeden hebben, zich over de arme Haarlemmers „genadiglijk te ontfermen"; maar zij hebben dit slechts gedaan op aanschrijving van Noircarmes. En hoe? Den 14n Julij zond deze den brief [2], en tenzelfden dage reed onze burgemeester Albert Markussen, alias Nero, vergezeld van den schout en een beul, met drie wagens met stroppen naar Haarlem!! [3] Den volgenden morgen „begon men te vernemen, waarin de Spaansche genade bestond."

Veertien dagen later barstte er in 't Spaansche leger een muiterij los zoo erg, dat Dukdalf in de uiterste verlegenheid verkeerde. Natuurlijk was 't om soldij te doen, en hij had geen geld. Van waar moest het dan komen? Uit Amsterdam. Wel stak hij hier reeds diep in de schuld, — als blijkt uit een brief van den 24n Maart [4] — en hij wist dus, dat hij met schrijven niet veel krijgen zou, maar daarom besloot hij zelf hier te komen. Bovendien had hij nog andere plannen. Nu Haarlem gevallen was, wilde hij op eens 't geheele Noorderkwartier te land en te water overweldigen, — Don Frederik met een leger voor Alkmaar en Bossu met eene vloot op de Zuiderzee zenden. Al die uitrustingen wilde hij zelf besturen en door Amsterdam laten betalen; daarom verkoos hij hier zijne residentie te vestigen. O gelukkig Amsterdam!!!

---

[1]) Deze woorden zijn van burgemeester C. Pz. Hooft. Zie *Memoriën en Adviezen*. bl. 59.
[2]) Zie Dr. P. SCHELTEMA, *Inventaris*, II D. bl. 118, No 52.
[3]) C. COMMELIN, *Amst.* bl. 1051.
[4]) Dr. P. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 117, No 51.

De naam van Joost Buyck, als hoofd der Spaansche factie, verdient te Amsterdam niet minder, nog meer zelfs dan die van Dukdalf, der verfoeijing prijs gegeven te worden. Had die factie de stad niet Spaansch gehouden, zoo had Dukdalf haar weinig kunnen deren. Had Amsterdam, van 1572 af, met hare zustersteden ééne lijn getrokken, zoo zouden Holland vele rampen en gruweltooneelen bespaard zijn, want de Spanjaard zou er geen vasten voet hebben gehad.

Op den 9n Augustus kwam Dukdalf hier. Hij werd met processie ingehaald, en „om te vertoonen alle obedientie", werden hem zelfs de stads-sleutelen aangeboden [1]). Terstond moest ook de stadskas voor hem ontsloten worden; terstond ieder vermogend burger zijne beurs openen. Geld moest er wezen: geld om de Spaansche muiters te betalen! geld voor het leger tegen Alkmaar! geld voor de vloot van Bossu! geld om eigen boeijen vaster te laten klinken!!!

IV.

't Wordt tijd, dat wij weêr naar den Schreijershoek gaan. De mis in de Oude Kerk is afgeloopen. Eene processie trekt de Warmoesstraat door. De geestelijkheid geleidt, met vanen en kruisen, Dukdalf en Bossu en hun gevolg naar den Schreijershoek. De heele staf van 't admiraalschip is meê in den optogt. 't Zijn meest Spaanschgezinde Nederlanders: Maximiliaan van Kruiningen, uit Zeeland; Lieve van Weldam, uit den Haag; Blijenburg, uit Dordrecht; Gerbrand van Warwijk, uit Vlaanderen; Maarten van Amerongen, een burgemeesterszoon van Utrecht en Bossuus vaandrig; Numan, uit den Haag, Romery, uit Henegouwen, en nog meer anderen, die deel willen hebben in den roem, dien Bossu behalen zal! Joost Buyck en Simon Kops en Drakenbloed en Nero zijn ook bij de processie, en de stoet wordt besloten door een langen sleep van Graauwe-monniken.

Er moet nog eene gewigtige plegtigheid plaats vinden. Dukdalf laat geen vloot uitzeilen, zonder die vooraf te hebben doen zegenen. Te Antwerpen liet hij de vloten, die hij tegen de Zeeuwen afzond, zegenen door den bisschop Sonnius; — hier is geen bisschop, en dus moet Mr. Simon Alewijnsz., de pastoor van de Oude Kerk, de zegening doen.

---

[1]) *Res. der Vroedschap*, No. 2. fo. 256.

Maar hebben wij niet vernomen, dat die gezegende vloten op de Schelde toch niet zeeghaftig geweest zijn? — Juist. Dukdalf echter meent, dat dit niet aan de zegening, maar aan de onweêrstaanbare stoutheid der Zeeuwen te wijten was, en daar hij nu op de Zuiderzee geen Zeeuwen verwacht, hoopt hij beter uitkomst. Bovendien: 't is zaturdag; de bijgeloovige Maraan houdt dien voor zijn geluksdag [1]).

De plegtigheid heeft plaats. De vloot wordt gezegend. De Noordhollanders zullen de kracht daarvan gewaar worden!

Onder 't schetteren der trompetten en 't juichen van 't gemeen, waarbij de zevenstuiverslieden en Leepoog met zijne wakers voorgaan, begeeft Bossu zich scheep.

De moordenaar van Rotterdam gaat, onder de vlag der Inquisitie, op de Noordhollanders los.

V.

Eene maand later zijn wij weêr aan den Schreijershoek, en och ja! er staan andermaal kijkers, maar zij kijken nu allen even bedrukt. Wel moogt gij u verzekerd houden, dat er onder zijn, die juichen in hun hart, maar zij wagen het niet, er blijk van te geven; zij zouden bij den kop gevat en op Sint-Olofspoort gebragt worden.

Daar ligt de vloot weêr op stroom, maar zij telt eenige schepen minder. De I n q u i s i t i e zelfs is er niet meer. Maar de H e i l i g e G e e s t toch! Ja wel, die is 't gevaar ontvlugt. Boshuizen en Rol zijn gister-avond als lafaards en wegloopers weêr t'huis gekomen; maar zij werpen de schuld op Bossu, wel verzekerd, dat hij vooreerst niet hier zal komen om hen te logenstraffen.

Wat is er gebeurd? Waar is Bossu? Waar is de Inquisitie?

Wat er gebeurd is? De Noordhollanders hebben de overwinning behaald. De Inquisitie wordt met zangen en triomf te Hoorn binnengesleept. Bossu is gevangen; en al de heeren, die zoo begeerig waren te deelen in zijn roem, deelen in zijne schande en gevangenschap!

Heugelijk klinkt de tijding door Holland, en alle brave vaderlandsche harten danken den Hemel voor dien zege, — maar te Amsterdam moet ieder een bedrukt gelaat toonen, al stemmen ook hart en ziel met den danktoon van alle goede Hollanders in.

---

[1]) Vergl. Dr. EKAMA, *Beleg van Haarlem*. bl. 83.

VII.

Tresling & C° Hof-Lith Amst

Simon Kops duivelt op de geuzen; Nero en Drakenbloed gnorren en knorren, alsof zij Sint-Teunisvarken ingeslokt hebben.

Joost Buyck is grimmig, en zou Boshuizen, wien hij toch niet lijden mag, wel willen laten hangen.

Dukdalf is woedend; zijne oogen staan holler dan ooit, en ieder haar van zijne graauwe knevels schijnt te trillen.

't Is voor dien „ouden grijns" dan ook een verpletterende slag. Vóór drie dagen de tijding van Alkmaar, — nu de neêrlaag op de Zuiderzee! Hij begrijpt nu, dat zijn rol is afgespeeld.

De Spaansche factie gevoelt al 't gewigt dezer neêrlaag voor Amsterdam. Het is gefnuikt en van de zee afgesloten. Het is uit zijn element gejaagd en ligt als een visch op het drooge.

Dukdalf wil heengaan, maar hij kan niet weg. De jicht plaagt hem weêr zoo, dat hij zich in zijn leuningstoel niet opheffen kan; en — erger nog! — er is alweêr een muiterij onder zijne soldaten uitgebarsten om achterstallige soldij. Hij zit, als hij 't zelf uitdrukt, vastgenageld in Amsterdam.

VI.

Toen 't Alva met moeite gelukt was, de tucht onder zijne soldaten te herstellen, kreeg hij 't met de Amsterdammers te kwaad, — met de Spaanschgezinden zelven! Zij maanden hem om betaling van 't geen hij hun schuldig was; en, och arme! de dwaasten onder die dwazen hadden, uit ijver om hem te dienen, hem meer geleend dan zij zelf bezaten!

't Ontzag voor den tiran daalde nu met den dag, — te meer nog omdat de tijding verspreid werd, dat zijn rijk ten einde en zijn opvolger in aantogt was. Wie vroeger 't diepst voor hem bogen, verachtten hem nu 't diepst. „Zijn beeltenis, die bij de partijdighste Spaansgezinden in 't staatlijkste der zaal te pronk gehangen had, raakte nu verfoeit in d'afzightighste plaats van den huize". Alva kreeg er de lucht van; hij zou gaarne zijn gemoed eens aan die Amsterdammers gekoeld hebben; daarom drong hij bij de burgemeesters aan op 't innemen van Spaansche bezetting, maar dezen vonden 't nu voorzigtiger dat niet te doen, omdat er onder Alvaas schuldeischers, die zeker 't eerst om hals geholpen zouden worden, velen van hunne vrienden waren. Inderdaad begon Dukdalf voor een oploop te vreezen, en hij besloot dus te maken dat hij wegkwam. Hij liet den 29ⁿ Oc-

tober tweemaal met trompetgeschal omroepen, dat allen, die iets van hem te vorderen hadden, den volgenden morgen om acht uren moesten komen aan zijn logement ten huize van Jan Persijn, waar hun 't geld geteld zou worden. Al de schuldeischers kwamen op het bepaalde uur, maar — Alva „was veel vroegher opgestaan dan zijlieden". Hij was de poort al uit. Als een gemeene schobbejak was des Konings Landvoogd met de noorderzon vertrokken, en 't volk zong er een liedje van langs straat:

Hij is met processy inghehaelt,
Men ginck daar al slampampen; [1])
Nu vaert hij wech, heeft niemant betaelt,
Bij nacht soo ginck hij schampen [2]).

Dit was 't laatste merkwaardige feit van Dukdalf. Uit Utrecht schreef hij den volgenden dag nog een brief aan de burgemeesters, om hun te berigten, dat hij niet weêrom kwam, maar naar Brussel ging, en dat hij Noircarmes in plaats van Bossu tot stadhouder had aangesteld [3]). Doch hier waren de Amsterdamsche Heeren niet meê voldaan; zij verlangden betaling van 't geen hij de stad en velen poorteren schuldig was, en besloten afgevaardigden naar Brussel te zenden om hem te manen, waar echter niets van kwam. Het is vermakelijk te lezen in 't Resolutieboek der Vroedschap, op den 9^{n} en den 12^{n} November, hoe de benoemde afgevaardigden alle uitvlugten zochten om niet te gaan. Zij waren natuurlijk bang voor hun kop.

Weinige dagen later deed Requesens zijnen intogt te Brussel, en de Spaansche factie te Amsterdam aanbad de opgaande zon.

Alle pogingen om haar te bewegen, zich met de andere steden van Holland te vereenigen, bleven vruchteloos [4]), totdat eindelijk het jaar 1578, tot Amsterdams geluk, aan hare heerschappij een einde maakte.

---

[1]) *Slampampen* beteekent: slempmalen houden. Zeker is Dukdalf op 't stadhuis onthaald.

[2]) *Gaan schampen* beteekent: wegloopen.
Men kan dit lied in zijn geheel vinden bij Dr. J. VAN VLOTEN, *Ned. Geschiedzangen*, II D. bl. 93.

[3]) Dr. P. SCHELTEMA, *Inventaris*, II D. bl. 118, No 55.

[4]) Merkwaardig zijn o. a. een brief, door Hendrik Meyster, uit Leiden geschreven, acht dagen na 't ontzet, aan zijnen oom Joost Buyck (*Inventaris* a. v. bl. 121, No 71), en een andere brief, door Willem Bardes, den zoon van den vroeger genoemden schout, den 1n October 1576 uit Alkmaar geschreven aan de regeering van Amsterdam (*Inventaris* a. v. bl. 122, No 83). De laatste brief is in zijn geheel uitgegeven door Dr. P. SCHELTEMA in *De Oude Tijd* 1872, bl. 316.

VIII.

DE EERSTE

OOSTINJEVAARDERS.

I.

Het oude is voorbijgegaan, — zie, 't is alles nieuw geworden!

Zoovelen de dagen van Joost Buyck nog gekend hebben, staan even verbaasd als verheugd over de verandering, die hunne oogen aanschouwen; — 't zij dat ze op de Nieuwebrug hun blik over de haven laten weiden, of op den Dam 't gewoel zien om en bij de Waag, of langs burgwallen en straten de nieuwe en hooge gevels zien verrijzen, of den slingerenden buitencingel omwandelen en de wijde grachten en „geweldige wallen, met twaelf bolwercken, met dicke ende hooge borstweringen" gadeslaan, die de nieuwe stad omgorden. Ja, zeggen ze met Spieghel: „'t verwisselen doet winnen!" — en dit woord heeft hier eene dubbele beteekenis: eene politieke zoowel als eene mercantiele. En de „oude geuzen", die eens, nu dertig jaren geleden, zich als droeve ballingen „op Gods genade scheep begaven en op een beter wachtten" [1]), danken den Hemel, dat zij dit thans „ter goeder uur beleven".

Wat reeds in 't voorjaar van 1572 had moeten gebeuren, maar toen door de Spaansche factie met geweld belet werd, is zes jaren later toch gebeurd: Amsterdam is geus geworden. Duizende burgers weten 't nog te verhalen, hoe op dien gedenkwaardigen 26^{n} Mei 1578, nadat eerst de Maandagsmarkt op den Dam afgeloopen was, een omwenteling plaats greep, zoo snel en zoo welgeregeld, dat er naauwelijks een tweede voorbeeld van te vinden is. Joost Buyck en zijne

---

[1]) „Een beter wachten", of: „op een beter wachten", was een oude Amsterdamsche spreekwijze. Zie VONDEL, *Voorspel van Gijsbr. v. Aemstel*, vs. 49; HOOFT, *Ned. Hist.* bl. 241 en SAEGHMANS *Comptoir Almanach* zei: „Hierna een beter."

vrienden werden eerst op de Waag gebragt en op bier getrakteerd [1]), en daarna in schuiten geleid, het Damrak uitgevaren en op den Sint-Antonisdijk aan wal gezet, om een goed heenkomen te zoeken, — wat ze gaarne deden, weltevreden, dat hun niets ergers overkomen was, als ze zich reeds hadden toegelegd, omdat zij in hun geweten overtuigd waren 't verdiend te hebben.

Zoo ruimden de Amsterdammers de Spaansche factie weg, juist op 't oogenblik, toen deze weêr met Don Jan in 't geheim kwaad brouwde. „Wie Oranje lief heeft, volg me!" was de leus, en, met de prinsenvlag in top, ging 't weêr moedig voorwaarts. Ja, wij zijn vooruitgegaan! Wij leven in een nieuwe wereld. Er zijn nog geen twintig jaren vervlogen sedert Amsterdam geus werd, en — even verrassend als bewonderenswaardig! — 't nu, alsof de Spaansche tijd, met al zijn jammer en ellende, reeds een eeuw ver achter ons ligt.

Holland, weleer 't bloedig strijdperk tusschen vrijheid en dwingelandij, heeft de zegepraal der goede zaak gevierd, en 't beslissend oogenblik der zege was dat, waarin Amsterdam de prinsenvlag opstak. Holland is nu het land van vrijheid en verlichting, en aan de spits van Hollands vrije steden staat Amsterdam, vol nieuwen moed en verjongde kracht. Holland is het land, dat welvaart en beschaving kweekt, en 't middelpunt van Hollands bloei is Amsterdam, waar alle krachten, stoffelijke en zedelijke, zich om strijd ontwikkelen.

Mogt nu Meester Pieter de latijnsche lier nog eens tokkelen, hoeveel hooger toon zou hij aanslaan! en Guicciardini zou verbaasd staan, Antwerpen in Amsterdam terug te vinden.

Amsterdam is thans reeds de eerste koopstad der Nederlanden en Antwerpens bloei ligt verflensd. Hoe rijk en beroemd Brabant en Vlaanderen eens waren, thans zijn ze arm en berooid onder 't Spaansche juk gekromd. Hun moed is gedoofd, hun kracht verlamd. Hunne steden zijn ontvolkt, hunne fabrieken naar Holland overgebragt. Der Vlamingen vroegere nijverheid verhoogt thans Hollands welvaart, en Antwerpens rijke kooplieden zijn Amsterdammers geworden.

Tweemaal reeds is onze stad vergroot. Uitwendig is zij sterk omwald „volgens de nieuwe maniere van fortificatie oft sterkte-bouwingh",

---

[1]) „Vranck Cornelisz. geweldich provoost" bragt in rekening „tweeëndertich mingelen ysraels, gedroncken op deser stede waghe, als die vorige regierders ende monicken in zijnder bewaringhe waren". Zie Dr. P. Scheltema, *Aemstels Oudheid*, VI D. bl. 260.

naar de leer van prins Maurits, den grooten hervormer van krijgskunst en vestingbouw. Inwendig is zij „vol nauw-behuysde huysen ghepropt“ [1]), want, zegt Cornelius Plancius [2]) „de burgeren ende inwoneren sijn in menichte ontallijck, welcke alle marckten, straten ende huisen, ja, de schepen selve vullen ende bij den anderen als gepackt wonen“; zóó digt opeen, „dat den huisen qualyck hare behoorlijcke breedte, noch oock geen tuin-plaetsen gelaten worden“. Welk een verschil bij den tijd, waar de overlevering nog van spreekt, toen de burgers, die op de oostzijde van den Nieuwendijk woonden, tuinen en bleekvelden achter hunne huizen hadden, en die op de westzijde, als ze in hunne achterdeur stonden, de koeijen konden zien grazen! [3])

Nog ziet men dagelijks nieuwe huizen bouwen, die, wat ze in de breedte en de diepte te kort komen, in de hoogte winnen, en als torens in de lucht rijzen; ja, zegt de notaris Haemrode, „de burgers wedijveren, wie zijn huis het hoogst zal optrekken“. De toevloed van vreemden naar Amsterdam staat dan ook niet stil.

D'inwoonder, winst ghewoon, hier woelt om ghelt te garen
Door koophandels bedrijf.

Wat is er uitlokkender? Daarom stroomen zooveel lieden van wijd en zijd herwaarts, die ook „inwoners“ willen worden „om geld te gâren“, — fortuinzoekers zeker niet weinig, maar ook „vele machtige coopluiden“, aangelokt door „de welgelegentheit ten coophandel“; kooplieden uit Italië, Duitschland, Frankrijk, Spanje en Portugal, zoowel als uit de Nederlandsche gewesten. Die uit Frankrijk en de Spaansche Nederlanden zijn meest uitgeweken gereformeerden; die uit Portugal en Spanje meest rijke joden, die den inquisitiedwang ontvloden om hier gewetensvrijheid te genieten, en hunne kapitalen niet alleen, maar ook hunne handelsbetrekkingen medebragten. De Portugeesche en Spaansche joden zijn hier sedert zeven jaren zoo toegenomen, dat zij er al aan denken, een synagoge te stichten; zij hopen

---

[1]) Deze woorden zijn van Spieghel. „Behuysd“ is „bewoond“. Hij wil zeggen: „zoo vol huizen de stad, zoo vol bewoners is ieder huis gepropt.“

[2]) Een bloedverwant, welligt een broeder, van den beroemden Petrus Plancius. Zie over zijne beschrijving van Amsterdam in 1597: Dr. P. Scheltema, *Aemstels Oudheid*, II Deel.

[3]) Von Zesen, *Amst.* s. 49.

in het oosten van Amsterdam 't Huis Jakobs te bouwen [1]). Hebben zij ons eene vrijplaats te danken, wij danken hun daarentegen een nieuwen handelstak, namelijk dien op de Levant, Barbarije en Marokko.

't Y is weêr zoo „schiprijck" als 't immer, neen, meer dan 't immer was; honderde schepen ziet men soms tegelijk binnenvallen.

> Hier comen dickwil t'seffens sooveel blancke seylen,
> Als daghen sijn in 't jaer, 't weeck-grondich Y bepeylen.

Amsterdam streeft al verder dan Antwerpen immer deed; 't is al meer dan Venetië, en 't zal weldra Lissabon zelfs de handelskroon ontrukken, want — o wonder, nooit gedacht! door geen profeet voorspeld, door geen poëet gedroomd! — daar liggen in onze Waal reeds de eerste Oostinjevaarders, die met peper en specerijen van Bantam gekomen zijn.

> Het Y sal doen verflaeuwen
> Den Lissebonschen Taech, en neêrslaen sijn winckbraeuwen,
> Al hanghen sij van oudts begruyst vol gouden sands!

En ginds, buiten de palen, liggen de schepen al gereed, die den eersten togt naar Westindië ondernemen zullen; terwijl er nog twee schepen van Amsterdam uit zijn „om te onderzoeken de vaart bij Noorden 't land van Tartarije naar China".

„Wie is er", vraagt onze Plancius, „wien de magt, scheepvaart en koophandel van de Venetianen, Kastilianen en Portugeezen onbekend is? Maar wie is er ook, die onze magtige en wijdberoemde koopstad niet boven die allen stelt? — De Venetianen onthouden zich meest in de Mahomedaansche landen, de Kastilianen in 't Westen en de Portugeezen in 't Oosten, maar Amsterdam heeft geene palen. Zoo wijd de wereld strekt en de oceaan zijne golven zendt, zoo ver ook breidt zij haren koophandel uit. Zij zendt hare schepen naar Oost- en Westindië, en zoekt een weg door 't midden des Noordens [2]), door de afgrijselijke IJszee, om de Oostersche landen van Azië in korter tijd te bezeilen."

---

[1]) Dit gelukte hun ook. De oostelijke hoek der stad, toen de nieuwe uitlegging aan de Oude Zijde, kreeg eerlang den naam van „Jodenhoek", en 't Huis Jakobs breidde zich uit tot een „Jeruzalem der ballingschap."

[2]) „Door 't midden des Noordens" wil zeggen: „langs den Noordpool," volgens de aanwijzing van Petrus Plancius.

Kan Speck of Portugees der Sonnen brand besuuren?
Hollanders kunnen 't meê, en oock de koud' verduuren [1]).

Terwijl prins Maurits de Spanjaards van 't grondgebied der Zeven Provinciën verdrijft, en zich een roem verwerft als van den grootsten veldheer zijner eeuw, — tast Amsterdam den vijand aan in zijne schatkameren, en verwerft den roem, den eersten stap gedaan te hebben tot vestiging van den wereldhandel in Holland.

II.

Wie gaf den Amsterdammers den eersten spoorslag om zich den weg naar 't verre Oosten te banen? — De Spaansche koning zelf.

Een zonderlinge tiran was die Filips II! Zijn despotisme was een vloek voor de volken, die onder hem bukten, maar voor de Hollanders en Zeeuwen, die tegen hem opstonden, verkeerde zijn vloek in zegen. Zijne dwingelandij in de Nederlanden dreef hen tot het winnen der vrijheid; zijne dwingelandij in Portugal dreef hen tot het veroveren van den wereldhandel.

In 1580 was Filips meester van Portugal geworden, en terstond bewerkte hij het verval van dat bloeijende land. Hij verbood den Portugeezen hunne waren aan de Hollanders en Zeeuwen te verkoopen. Dit speet den Portugeezen zeer, want de Hollanders en Zeeuwen waren hunne beste klanten voor den handel in de Oostindische specerijen, en dezen hadden daarom te Lissabon steeds bijzondere voorregten genoten, maar de kortzigtige dwingeland maakte er een eind aan.

Natuurlijk rees toen bij onze kooplieden, vooral te Amsterdam en te Middelburg, het denkbeeld op, zelf den weg te zoeken naar 't land, waar de specerijen groeijen, maar dit denkbeeld was te stout om spoedig uitgevoerd te worden. Wie zou 't wagen „de verre ende grouwelicke reyse“ te ondernemen door onbekende zeeën naar onbekende landen, waarvan men niets meer wist, dan dat zij Oostindië heetten? Zelfs den veel korter weg naar Westindië waagde men nog niet in te slaan.

Wel bood zich reeds in 1581 een Engelschman bij de Staten van Holland aan als wegwijzer naar de West, zoo zij hem eenige schepen meê wilden geven, en wel begrepen de Staten, „dat, bij het afsnij-

[1]) Elias Herckmans, *Zeevaerts Lof*, bl. 182. — „Speck“ beteekent: Spanjaard.

den van de vaert op Spaignen ende Portugal, noodsaeckelijk andere vaerten geopent, bekent gemaeckt ende gebruyckt" moesten worden, maar zij wezen toch het aanbod af, en Amsterdam verklaarde, dat het zoeken van nieuwe vaarten „niet tot kosten van den Lande, maer door de koopluyden in 't particulier gedaen" moest worden [1]). Dezen deden 't echter vooreerst nog niet. Hunne kapitalen, hunne schepen en hunne schippers waren al te zamen voor de kleine vaart berekend, en zij durfden zich nog niet in 's vijands vaarwaters wagen, uit vrees voor de Spaansche galjoenen, terwijl bovendien de tijdsomstandigheden tusschen 1580 en 1590 niet gunstig waren voor groote handelsondernemingen. Onze kooplieden behielpen zich dus met de vaart op Spanje en Portugal onder een Oostzeevlag, die oogluikend toegelaten werd, als onze schippers Oostersche paspoorten vertoonden, al waren die door Amsterdamsche notarissen nagemaakt.

Maar in 't laatste decennium der 16e eeuw was alles veranderd. De Republiek was gevestigd en ging eene schoone toekomst te gemoet. De Spaansche galjoenen vreesden zij niet meer, die de „onoverwinnelijke" overwonnen hadden. Groote kapitalen waren er nu: de val van Antwerpen had ze herwaarts overgebragt. Onze scheepmakers wisten reeds schepen voor den oceaan te bouwen. Onze schippers hadden lust gekregen voor de groote vaart, en zochten zich de noodige kennis eigen te maken. Onze geleerden bestudeerden de wereldkaart en den sterrenhemel, en hierin betoonde de Amsterdamsche predikant Petrus Plancius zich zeer ijverig.

„Vaar niet in 't zog der Portugeezen", zeide hij. „In dat vaarwater zult gij veel vijanden ontmoeten, en de ergste is de hitte, waar onze matrozen niet tegen kunnen. Er is een korter, koeler en veiliger weg te vinden. Vaar ten noorden van Nova Zembla om, zoo digt mogelijk bij den noordpool; daar moet ge een open zee vinden, want de zon gaat er zes maanden lang niet onder. Spanjaard of Portugees zult ge er niet ontmoeten, en is 't in de IJszee soms wat koud, daar kan ons volk beter tegen dan tegen de warmte."

Terwijl hierover veel gesproken werd, kwam Jan Huigen van Linschoten in 't vaderland terug. Hij had Oostindië gezien, ja, er verscheidene jaren doorgebragt in Portugeesche dienst, en zeer veel op-

---

[1]) *Resol. v. Holl.* 1581, bl. 266, 280, 318, 376.

geteekend betreffende de landen en voortbrengselen, den handel en de zeilkoersen, dat hij te Amsterdam drukken liet. Toch voegde hij zich bij degenen, die door 't Noorden wilden, maar was 't met Plancius niet eens: hij wilde, ten zuiden van Nova Zembla, door de straat Waaigat, den weg naar China zoeken.

Wie van beiden gelijk had, moest blijken en de weg gezocht worden. In den Haag en Middelburg hield men 't met Linschoten, maar te Amsterdam met Plancius. De Staten van Holland en Zeeland stelden ieder een schip onder 't bevel van den eersten; de stad Amsterdam daarentegen rustte een schip uit onder bevel van Willem Barendszoon, en op aandrang van Plancius voegden de Amsterdamsche kooplieden er nog een bij. En toen deze schepen, in 't laatst van Mei 1594, onze havens verlieten, meenden sommigen daarin reeds onze eerste Oostinjevaarders te zien.

Neen, die dat meenden, dwaalden. En men kon hun zelfs op dat oogenblik reeds onze eerste Oostinjevaarders aanwijzen. Op Uilenburg werden zij getimmerd: drie schepen en een pinas. Zij waren reeds gedoopt ook; de naambordjes waren er op gespijkerd: het admiraalschip prijkte met den naam van prins Maurits, de beide anderen met die van Holland en Amsterdam. En alle Amsterdammers stonden verbaasd te hooren, dat er een man gekomen was, die „de verre ende grouwelicke reyse" durfde ondernemen, om, langs wegen, die „noit Amsterdammer kindt" [1]) bevaren had, door zeeën vol monsters, voorbij eilanden vol menscheneters, onder een gloeijende zon, het peperland op te zoeken.

Wie was die held? — Kornelis Houtman, een brouwerszoon van Gouda.

Hij kwam als de regte man op den regten tijd, en hij kwam tevens op de regte plaats, want zoo er een mededingster van Lissabon zou optreden, dan moest het de Amstelstad zijn. Kornelis Houtman is de held onzer handelsgeschiedenis. Hij heeft den grond gelegd voor onze zeventiende-eeuwsche grootheid. Hij heeft Amsterdam den weg gewezen tot den wereldhandel; en bij 't eerste woord, dat te Amsterdam gesproken werd over 't oprigten van eerezuilen of standbeelden, had zijn naam genoemd moeten worden!

---

[1]) Een woord van HOOFT, in zijne *Klacht over 't vertreck van Laurens Reael.*

Kornelis Houtman heeft voor Nederland een nieuwe wereld ontdekt; maar hij werd, als Columbus, met ondank beloond. Trouwens, de geschiedenis van de opkomst onzer Republiek levert, helaas! meer voorbeelden, dat zij, die zich als voorvechters aan de spitse stelden, door de volgers miskend zijn. Toch komt aan Houtman de eer toe. Al hebben de volgers grooter winsten aangebragt dan hij, — hij was de wegwijzer, — hij ging voor.

Daer gaet 'er veel ten strijd, en 't winnen wordt gemeen
En volgers winnen oock; maer vóór so wint maer één [1]).

Van waar kwam die held? — Van Lissabon. Hij had „naer groote aengewende oncosten te Lisbona de vaert naer Oostindiën ondervraecht ende daervan kennisse gecregen“ [2]). Hij had zich ook Portugeesche kaarten van de Oostindische zeeën en eilanden weten te verschaffen, waar hij echter, toen hij zich werkelijk in die wateren bevond, niet veel aan had, want in volle zee zeilde hij, volgens de kaart, midden door Java.

Toen hij, met zijne kennis en kaarten, zijne plannen en berekeningen, te Amsterdam kwam, vervoegde hij zich tot eenige voorname Amsterdamsche kooplieden, — welligt het eerst tot den schepen en raad Reinier Pauw, die een der grootste kooplieden was, en tot wien Houtman, als men meent, in familiebetrekking stond [3]). „Waartoe gewacht“, vroeg hij, „op den onzekeren uitslag van 't zoeken naar een nieuwen weg, als de oude voor ons open ligt, en ik bereid ben den togt te ondernemen?“ En hij spiegelde den kooplieden de groote winsten voor, die er met den Indischen handel te behalen waren, ja verzekerde hun, dat de Portugeezen van vijf of zes gulden honderd maakten. Dit werkte; hij vond belangstelling en deelneming. Reeds in 't voorjaar van 1594 werd eene maatschappij van kooplieden opgerigt voor „twee vaerten voorbij de Cabo de Bonne Esperance“, welke zich de „Compagnie van Verre“ noemde, en in 't begin van Mei werd de kiel gelegd voor de nieuwe schepen, waarom men de Compagnie te dien tijde dan ook genoemd vindt: „Bewindhebbers ende medehulpers

[1]) Huygens, *Stedestemmen*, *Briel.*

[2]) Dit zijn de woorden van zijnen broeder Frederik, in een verzoekschrift van 1626. Zie *Navorscher* XVIII D. bl. 354.

[3]) Mr. H. J. Koenen, *De beide Staatspartijen*, bl. 79.

van de nieuwe schepen.“ Die bewindhebbers waren negen in getal; drie uit den Raad van Amsterdam: Hendrik Hudde, Reinier Pauw en Pieter Hasselaar, en zes uit de kooplieden: Jan Karel, Jan Poppen, Hendrik Buyck, Dirk van Os, Sieuwert Sem en Arent ten Grootenhuis.

Maar ofschoon 't hier eene handelsonderneming gold, die door kooplieden werd uitgevoerd, zoo was er toch ook 't welvaren van 't gemeeneland bij betrokken; daar onze schepen op den verren togt vijanden konden ontmoeten, zoo moesten zij „op oorloochsche wijse“ worden toegerust; en terwijl men bovendien ten doel had, handelstraktaten met Indische vorsten te sluiten, zoo moest Houtman voorzien zijn van brieven en patenten van prins Maurits. Hierom wendden de bewindhebbers zich tot den Prins en de Staten van Holland; en ongetwijfeld onthield ook de stad Amsterdam aan zulk eene gewigtige onderneming hare krachtdadige hulp niet, — waartoe anders het derdedeel der bewindhebbers uit den Raad gekozen? [1]) De namen der drie schepen vertegenwoordigden dan ook de beschermers der onderneming: Maurits, Holland en Amsterdam.

Op den 17^{n} Mei 1594, toen de schepen op stapel stonden, ontving de Compagnie op haar verzoek van de Staten van Holland vooreerst een goeden voorraad van kruit en lood met musketten en spietsen, en daarbij verlof, om, onder waarborg der Staten ten bedrage van 12.000 gulden, van de Hollandsche steden geschut te leenen; terwijl zij bovendien vrijdom verkreeg van de tollen, convoyen en licenten voor haren uit- en invoer op de twee voorgenomen vaarten, mits zij aan de Admiraliteit van Amsterdam de verzekering gaf, nergens handel te zullen drijven dan alleen aan de andere zijde der Kaap de Goede Hoop.

Op den 9^{n} September, toen de schepen van stapel geloopen waren en toegerust werden, vroeg de Compagnie nog een extratje voor 't schip, „begiftigt met den name van Sijne Excellentie.“ Dit konden de Staten niet weigeren, en de bewindhebbers mogten een paar kanonnen in 't magazijn te Delft gaan uitzoeken.

---

[1]) „Archegi et Curatores universi negotii, cum ex mercatoribus, tum urbis Senatu“, — zegt PONTANUS (*Rerum et Urbis Amst. hist.* p. 145), die 't handschrift voor zich had van een van Houtmans voornaamste togtgenooten (welligt van Jan Karel den jongen, den zoon van een der bewindhebbers). Al voeren de drie bewindhebbers uit den Raad in de officieele stukken geen anderen titel als de overigen: „kooplieden“ (gelijk ze ook waren), toch staan zij altijd aan 't hoofd, en onderling steeds volgens hun rang in den Raad.

Maar de Compagnie kwam ten derden male nog eens aankloppen. Zij had niet alleen nog een honderd musketten en 8000 pond kruit, maar ook veel meer geschut noodig dan voor 12.000 gulden te leenen was, en verzocht dus, dat de Staten voor nog eens zooveel „souden willen respondeeren", en haar de musketten en 't kruit uit 's Lands magazijn laten ligten. 't Laatste wilden de Staten nog wel toestaan; maar voor nog 12.000 gulden respondeeren? Neen, dat was te veel. Zij oordeelden, de Compagnie „wel rijkelijk voldaan en liberalijck geassisteert" te hebben, en dat de bewindhebbers hun „credit voor het resteerende geschut" moesten „interponeeren, omme deselve reyse te vorderen naer behooren." De Staten wilden eigentlijk zeggen: Wij hebben nu genoeg gedaan, laat Amsterdam de rest doen.

Intusschen was, kort vóór Amsterdamsche kermis, Willem Barendszoon weêr binnengekomen. Plancius was teleurgesteld en in 't hooge noorden geen doortogt gevonden. Linschoten daarentegen meende door 't Waaigat werkelijk een weg naar China ontdekt te hebben, en bragt zulk een gunstig verslag uit, dat de Staten besloten, tegen 't volgende voorjaar een vloot uit te rusten met koopwaren en geld voorzien, om dadelijk door te varen en in China en Indië handel te gaan drijven; ja, de Heeren spraken reeds over 't verschansen van 't Waaigat, om dien nieuwen weg voor alle andere natiën te sluiten! — Gelukkig waren de Amsterdammers verstandig genoeg, om zich door die uitzigten op een nieuwen weg niet te laten verleiden tot het staken hunner onderneming langs den ouden weg. 't Was nog te bezien, zeiden zij, wie 't eerst in Oostindië zou zijn, Houtman of Linschoten; en zij gingen moedig voort, en waren in 't voorjaar van 1595 gereed.

De schepen waren wel veel kleiner dan de Portugeesche kraken, maar toch kloek genoeg voor een Oostindische reis. Zij waren zwaar gewapend en sterk bemand, wel geladen met koopwaar om handel te drijven, en wel voorzien van zakken realen om peper en specerijen te koopen. Tegen de schade, die zij door storm en onweêr beloopen konden, waren zij ook voorzien; zij hadden dubbele masten, ankers en kabels, en drievoudig zeil. Houtman had een commissiebrief van prins Maurits, waarbij hem voorgeschreven werd, niemand op de reis aan te vallen, maar zijne wapens alleen tot verdediging te gebruiken, zoo hij aangevallen werd, en te Bantam een verdrag van vrede en

koophandel te sluiten, waartoe hij ook patenten van den Prins, in het Arabisch en het Portugeesch geschreven, ontving.

De togt ging dus naar Java; maar dit wist niemand. De Engelschen deden wel alle moeite om te weten te komen, waar Houtman heen moest, natuurlijk niet met de beste bedoeling; maar zij kwamen er niet achter, — de bewindhebbers hielden alles geheim.

De 10e Maart was de immer gedenkwaardige dag, waarop de eerste Oostinjevaarders van Amsterdam afzeilden. „Onder 't geklank van trommels en scheepstrompetten donderde 't grof geschut op de uytvaert met drie schoten", en die groet werd door al de schepen op 't Y beantwoord. Ieder zeemanshart wenschte dien wakkeren mannen, die 't eerst den onbekenden oceaan gingen doorkruisen „goê fortuyn" en „behoude reys", terwijl Houtman en de zijnen

Het allerlaetst: Vaert wel! afriepen van 't kampanje.

Heel Amsterdam was uitgeloopen, en de gantsche Ykant, van den Schreijershoek langs de Waal en het toen nog ledige Rapenburg tot op 't Rijzenhoofd, stond volgepropt met kijkers, die de schepen poogden na te oogen tot Pampus. Schoon de uitslag nog in den schoot der toekomst verborgen lag, scheen Amsterdam toch een voorgevoel te koesteren, dat deze Argonauten een gulden vlies gingen veroveren, veel kostbaarder dan dat der Oudheid.

Een vierendeel jaars later ondernam Linschoten, vol verwachting, zijnen tweeden togt naar het Waaigat, maar kwam zoo teleurgesteld terug, dat hij en de Staten er genoeg van hadden. Toen herleefde de hoop van Plancius. „Digtbij den noordpool moet een doortogt gevonden worden", zeide hij, en wist onze burgemeesters te bewegen, nog eens twee schepen uit te rusten [1]), waarmeê Heemskerk, Willem Barendszoon en Rijp den 18n Mei 1596 't Flie uitzeilden, — maar helaas! met geen ander gevolg dan de tragedie der overwintering op Nova Zembla [2]).

[1]) In de Thesauriers-rekening vond ik aangeteekend, dat voor die uitrusting betaald is: 14.568 gl. 16 st 5 penn.

[2]) Geen episode uit de geschiedenis onzer zeetogten is meer bekend dan deze, en wel door het dichterlijk tafereel van Tollens, waarvan echter de titel niet juist is. De heer Scheltema heeft dien verbeterd: „De overwintering der *Amsterdammers* op Nova Zembla." Zie *Aemstels Oudheid* IV Deel.

Bij zooveel opgewektheid voor 't „openen van nieuwe vaarten" was 't niet te verwonderen, dat men thans ook ernstig aan een togt naar Westindië begon te denken; niet te vroeg: er waren reeds vijftien jaren verloopen, sedert die voor 't eerst ter sprake gekomen was. Er werd nu een Westindische Compagnie te Amsterdam opgerigt, en zij had almede een lid van den Raad aan haar hoofd, namelijk: Gerrit Bicker [1]). Hare schepen lagen juist tot den uittogt gereed, toen onze eerste Oostinjevaarders weêr binnenkwamen [2]).

III.

't Was op een mooijen dag in de tweede helft van Augustus 1597, toen in en voor de stad

> een blij geschater
> En vrolijk juichen rees, gelijk een wolk, op 't water;
> Men hoorde zeetrompet en trommel en gekrijs
> En 't gieren en gedruis op een vermengde wijs.

Amsterdam luidde van vreugd de klokken. Op 't Y zwierden vlaggen en wimpels, en de trompetten bliezen beurtelings „Wilhelmus van Nassouwe" en „het daget uit den Oosten" [3]). De poëten zeiden zelfs, dat de tritons en alle ander „zeegroen watervolk" op hunne toethoorns wakker meê bliezen, en de „Ymevrouwen en zeejoffers" er bij zongen, — wat velen gaarne geloofden, al hoorden ze 't niet; maar wat zij te beter hoorden, was, dat het bolwerk bij de Haarlemmerpoort antwoord gaf aan 't Rijzenhoofd [4]) met donderende vuurmonden.

De Amsterdammers „haelden hun hart op als keuningen"; zij zagen hun eerste Oostinjevaarders op stroom voor anker liggen [5]). Ieder,

---

[1]) *Resol. v. Holland*, 1597, bl. 388.

[2]) Op een even zeldzaam als fraai en merkwaardig exemplaar van den plattegrond van Petrus Bastius, 1597, in 't bezit van den heer Louis Splitgerber te Amsterdam zijn deze schepen opzettelijk aangewezen. Bij de Oostinjevaarders, die in de Waal liggen, ter plaatse, waar nu de Kalkmarkt is, leest men. *Schepen van Oostindien oft Java;* en bij de Westinjevaarders, die buiten de palen liggen, ongeveer op de plek, waar nu de Oosterdokssluis ligt: *Schepen op Westindien.* Dit exemplaar van den heer Splitgerber schijnt éénig te zijn.

[3]) Dit oud liedeken werd destijds nog dikwijls bij vreugdebedrijven gespeeld.

[4]) De ligging dier twee bolwerken, toen de beide uiterste hoeken der stad, heb ik beschreven in *Amstelodamiana*, I D. bl. 280, 281.

[5]) „In Augustii [sic] zijn drie schepen, als namentlic Mauritius, Hollandia ende het Duyfken, hier wederom gearriveert" enz. Zoo luidt de aanteekening in de regeeringslijst vóór de Handvesten, uitg. van 1613. In de oudste uitgave, die van 1597 is, komt dit, natuurlijk,

VIII.

Tresling & Cº Hof Lith Amst.

die in 't bezit van een speeljagt of boeijer was, had het netjes opgetuigd, en zeilde, met muziek aan boord, den zeehelden te gemoet. Tal van jollen en booten roeiden binnen en buiten de palen, met nieuwsgierigen bevracht, en de meesten ook niet zonder trompet of schalmei te laten klinken. Wie aan wal bleven, vulden den Buitenkant van de Nieuwebrug tot de Waal, en de open vensters der huizen waren met hoofden volgepropt; ieder wilde de schepen zien, die in de andere wereld geweest waren [1]), of, als de poëten zeiden: „die een anderen dagh en zonne in 't aengezicht gezien hadden".

Vier der bewindhebbers van de Compagnie van Verre lieten zich in twee groote sloepen naar de schepen roeijen om Houtman en de Commiezen op hun lang gewenschte wederkomst te begroeten; maar de oude Jan Karel was al eenige dagen vroeger vooruitgesneld naar Tessel, om zijn zoon te omhelzen, die als Commies op 't schip Amsterdam was uitgezeild en op de Hollandia terugkwam. Welk een vreugd was 't voor onzen ouden koopman, na zulk eene reis den wakkeren jonkman terug te mogen zien! en tranen van aandoening en dankbaarheid rolden langs zijne wangen, toen hij hoorde, hoevele gevaren de kloeke zeereizigers hadden doorgestaan, en hoevelen hunner onder weg den dood gevonden hadden. Ach, naauwelijks het derdedeel van hen, die de reis ondernomen hadden, mogt het vaderland terugzien, en 't schip Amsterdam was verloren; — zoowel omdat het zware schade beloopen had door 't stooten op een klip, als omdat er geen volk genoeg meer was om vier schepen te bemannen, was het in de Javaansche zee ontladen en verbrand.

't Schip Amsterdam verloren?! Was dit geen ongunstig teeken? —

Wie dat beweerde, had geen verstand van voorteekens uitleggen! 't Was een zeer gelukkig voorteeken. Dat het schip Amsterdam bij Java gebleven was, voorspelde, dat Amsterdam daar eene blij-

---

nog niet voor. „Het Duyfken" was de pinas. Den juisten datum van dat arriveeren te Amsterdam vind ik nergens genoemd. Bij sommige schrijvers leest men, dat zij den 11^{den} Augustus in Tessel zijn binnengekomen, maar Pontanus (die, als ik reeds vroeger opmerkte, 't handschrift van een der togtgenooten volgde) noemt den 13^{n} Augustus, en voegt er bij, dat het schip Hollandia eerst eenige dagen later de haven van Tessel bereikte, na met storm geworsteld, veel schade geleden en zelfs zijn grooten mast verloren te hebben. 't Zal dus wel na den 20^{n} geweest zijn, toen de schepen voor de stad ten anker kwamen.

[1]) „De andere wereld" was toen de gewone uitdrukking voor: de andere zijde der wereld. Vergl. F. A. Ridder VAN RAPPARD, *Ernst Brinck*, bl. 74.

vende steê zou hebben, en wij dus eenen duurzamen handel op Java vestigen zouden, ja, dat er eens een nieuw Amsterdam op dat eiland verrijzen moest!

Zoodra de bewindhebbers met Houtman en de Commiezen, — gevolgd van eenige adelborsten en zoovelen der schepelingen, als bij den optogt noodig waren, — zich weêr in de sloepen begeven hadden, ging 't, met grooten triomf en processie te water, stedewaarts, voorgegaan en omringd van zeilers en gevolgd door een langen sleep van roeijers, de Kraansboom door, naar den Kampersteiger, terwijl aan den Schreijershoek en langs de Oude-teertuinen met mutsen gezwaaid en met doeken gezwierd werd, en 't gejuich al hooger steeg naarmate de sloepen naderden. De Kampersteiger was door de stadssoldaten afgezet, wat wel noodig was, wilde men niet door 't volksgewoel en gedrang overstelpt worden. De bewindhebbers en de scheepsoversten en hun gevolg traden hier de sloepen uit en den trap op, en schaarden zich tot den optogt.

Voorop gingen drie scheepstrompetters, en daarna de konstabel van de Mauritius met de vlag, gevolgd door eenige matrozen, die zoowel monsters van de meêgebragte specerijen als eenige „vreemde kostelickheden" droegen. Andermaal volgden drie trompetters, en achter hen zag men Kornelis Houtman, gaande tusschen Reinier Pauw en Pieter Hasselaar. Houtman was gedost in een blaauwen zijden Javaanschen rok of kabaai, en droeg een Bantamschen sabel op zij', een kris in den gordel, en een breeden oranje-sluijer over den schouder. Ook de Commiezen waren op dergelijke wijze uitgedost. Jan Karel de jonge ging aan de zijde van zijnen vader, de anderen werden door Sieuwert Sem en Arent ten Grootenhuis begeleid.

Maar nog ruim zooveel bekijk als die fraaije heeren had de groep, die achter hen volgde. 't Waren vijf vreemdelingen, zooals men nog nooit te Amsterdam gezien had: de Chinees Abdol, die van Bantam meêgekomen was, benevens twee Maleijers van Sumatra, en twee zwarte jongens van Madagaskar. De Amsterdammers konden hunne verbazing niet genoeg uiten over die vreemde gezigten uit de andere wereld! Eindelijk werd de stoet besloten door eenige adelborsten, die almede, om te toonen dat ze Oostinjevaarders waren, een zijden kabaai over hun wambuis aangeschoten hadden.

Zoo ging de optogt de Nieuwebrug over en het Damrak langs, — en weêr de Oudebrug over, de Niezel door, en den Fluweelenburgwal langs, naar 't Prinsenhof, om daar voor de Raden ter Admiraliteit, zoowel als voor de burgemeesters en de bewindhebbers een verslag te geven van 't merkwaardigste, dat ze op hunne reis hadden gezien en ondervonden, en de meêgebragte specerijen en kostelijkheden ter tafel te brengen. Dit was de eerste tentoonstelling van Oostindische merkwaardigheden te Amsterdam. En nadat deze belangwekkende bijeenkomst afgeloopen was, en de schepelingen weêr naar boord gekeerd, doch Houtman en de Commiezen „in hunne herberge" gegaan waren, werd aan deze laatsten van stadswege den eerewijn gezonden.

Den volgenden dag werden de schepen in de Waal gelost, wat alweêr niet weinig belangstellende toeschouwers lokte, „want", zegt Bor, „het was noyt gesien, dat men binnen Amsterdam de peper, notenmuscaten, folye en alle andere specerijen en droguen met sulcke menigte opgedaen hadde" [1]). De poëten maakten er tijdverzen op; ziehier een voorbeeld:

de hoLLanders, dIe nageLen, foeLIe, MVsCaten,
peper, CaneeL, VVt spaIngIen haeLden t' haerder baten,
haLen dIe nV gedWongen (tot profIIt) Van Verde straten [2]).

Dit lossen vond plaats in de bogt van de Waal tegenover de nieuwe straat, die toen dwars door de Lastage getrokken was. Om deze straat met de oude stad te verbinden, werd voor de Stormsteeg, over de voormalige stadsgracht (nu de Gelderschekaai genoemd), tegen het voetstuk van den gesloopten Sinterklaastoren, een brug geslagen. Toen werden, ter eeuwiger gedachtenis, dat dáár de eerste schepen van Bantam gelost hadden, die straat en die brug de Bantammerstraat en de Bantammerbrug genoemd [3]).

Met Bantam begon een nieuw tijdperk in de geschiedenis van Amsterdam, en als Vondel den ouden tijd wilde aanduiden, zei hij:

Men wist van Bantam niet te spreecken [4]).

---

1) IV D. bl. 23.
2) De D is niet als cijfer geteld. M + 2 C + 7 L + 8 V + 7 I = 1597.
3) DOMSELAER, *Amst.* III B. bl. 218 en 239.
4) *Klaghte op het verbranden van 't Stadhuis*, vs. 45.

IV.

Toen de blijdschap zich geuit had, begon het pruttelen. De deelhebbers in de Compagnie vonden de winst zoo groot niet, als zij gehoopt hadden. De waarde der lading beliep slechts een goede 87.000 gulden meer dan de kosten der uitrusting bedragen hadden, terwijl er bovendien een schip verloren was, en de beide teruggekomenen geen volle lading hadden. Dit namen de kooplieden Houtman kwalijk. Zoovelen gemeend hadden nu reeds voor elke vijf of zes gulden honderd te tellen, zagen zich teleurgesteld, ofschoon hij hun zeker zulk een voordeel niet van een eersten togt beloofd had.

Maar er kwam nog iets bij. Houtman had niet alleen met vele tegenspoeden, als: ziekte en sterfte onder zijne togtgenooten, — gevolgen hunner onmatigheid in spijs en drank in de heete luchtstreek [1]), — vijandschap en verraad der Javanen, — gevolgen van 't opstoken der Portugeesche kooplieden te Bantam, — maar ook met weêrspannigheid onder de Commiezen en schippers te worstelen gehad, en de laatsten hadden hem zelfs belet naar de Molukken te zeilen, waar hij een volle lading hoopte te krijgen. Nu werd alles aan hem geweten, en zijne vijanden beschuldigden hem van zoovele misslagen, dat het vertrouwen der bewindhebbers op zijne bekwaamheid geschokt werd. En Houtman was juist degene niet, die zich veel liet welgevallen. Wel was hij de man, op wien 't Horatiaansche: *Illi robur et aes triplex* etc. [2]) van volle toepassing was, of, om 't in 't Hollandsch te zeggen, hij had

Een borst, hard als een eik, met driedik staal omgord;

maar pruttelen en verwijten kon hij niet verdragen, en hij verliet de stad, die hem onlangs met klokgelui had ingehaald. Welke geruchten er omtrent hem verspreid werden, kan men uit Van Reyds woorden opmaken: „Houtman ontliep, vreesende die Justici, om 't quade regiment bij hem gehouden“. Ook van hem werd, gelijk van Columbus, gezegd, dat hij wat gestreng was omtrent degenen, die onder zijn gebied stonden; maar men zal erkennen, dat er wel eenige strengheid noodig was om orde te houden onder zulke stoute gezellen als de zijne, waarbij niet weinig „brooddronken knapen“ waren, „die de ouders op

---

[1]) Ev. van Reyd, *Hist. der Ned. Oorl.* bl. 308.

[2]) *Carm.* Lib. I. Ode III.

dese verre reis gestuurd hadden om getemd te worden, of uit te blijven". Houtman ging naar Zeeland, waar de rijke en ondernemende koopman Balthasar de Moucheron twee schepen uitrustte en onder zijn bevel stelde. Maar deze tweede reis was tevens zijne laatste, want toen hij te Atsjin kwam om peper te koopen, werd hij het slagtoffer van des sultans verraad.

't Geluk heeft Kornelis Houtman niet gediend; maar toch behoort hem de onvergankelijke eer, de voorganger en wegwijzer te zijn geweest, en teregt zei Vondel, dat hij,

> blijvende op den wegh, laet 't lieve Vaderland
> 't Gheruchte sijnes naems als een dierweerdigh pand [1]).

Ofschoon „die coopluyden stroyden, als oft hun gewin kleyn ware", toch zeiden ze ook „wel te vreden te zijn, dat die gheleghentheydt van Java ontdekt was", en die tevredenheid bewees de Compagnie door al terstond weêr schepen tot een tweede reis uit te rusten. Maar de concurrentie liet zich ook niet wachten. Andere Amsterdamsche kooplieden rigtten een tweede compagnie op. Daar nu de oude compagnie die concurrentie vreesde, en de nieuwe gaarne met de oude zamen wilde doen, maakten zij een kontrakt van vereeniging, en zoo zag men te Amsterdam het eerste voorbeeld eener Vereenigde Oostindische Compagnie, die reeds den 1n Mei 1598 eene vloot van negen schepen in zee zond onder 't bevel van Jakob van Neck, die gelukkiger dan Houtman, een voorspoedige en voordeelige reis deed.

Maar in datzelfde jaar werd de ijver om naar Oostindië te varen algemeen in Holland en Zeeland. In verscheidene steden werden compagnieën opgerigt, en te Amsterdam verrezen naast de Vereenigde nog twee nieuwe. En ook in datzelfde jaar verbood Filips III ten strengste den Nederlanders allen handel in de Spaansche en Portugeesche havens. Die dwaas! 't Was, of hij meende, dat hun ondernemingsgeest nog wat aanwakkering en hun moed nog een spoorslag noodig had, om zich van de vaart op Oost- en Westindië, Brazilië en Guinea geheel meester te maken! [2])

---

[1]) *Hymnus ofte Lof-Ghesangh over de wijd-beroemde Scheeps-vaert.*

[2]) De Admirant van Arragon, die dit beter begreep dan de Spaansche koning en zijn raad, waarschuwde te vergeefs, dat de genoemde vaarten voor de Spanjaarden en Portugeezen geheel zouden verloren gaan. En toen vier jaren later „de groote generale Oostindische Compagnie" tot stand kwam, oordeelde hij, dat die Unie van kooplieden aan Spanje en Portugal geen minder nadeel toebrengen zou dan de Unie van Utrecht reeds gedaan had.

Vier jaren lang genoten de Hollanders en Zeeuwen al de goede en kwade vruchten eener vrije concurrentie van zoovele compagnieën. Een kwade vrucht was, dat zij elkander benadeelden en de prijzen opdreven ten voordeele der Indische vorsten; een goede, dat zij, zoekende naar lading en voordeel, de vaart uitbreidden door den geheelen Oostindischen archipel niet alleen, maar ook langs de zuid- en oostkust van Azië van Ceylon tot China. Toen luisterden zij naar den raad van Oldenbarneveld en andere knappe staatslieden, om niet slechts op tijdelijk voordeel maar ook op de toekomst te letten, en tot behoud en bescherming van zulken gewigtigen handel, eene uitzondering te maken op het oude vaderlandsche stelsel van „vrije navigatie en commercie". Zoo kwam in 't voorjaar van 1602 de groote geoctrooijeerde Oostindische Compagnie tot stand, die een rijke bron van welvaart voor de Republiek werd. Van de zes Kamers, waaruit zij bestond, had de Amsterdamsche alleen de helft in de gantsche maatschappij; de Kamer van Zeeland had een vierde, terwijl die van Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen het ander vierendeel zamen deelden.

Deze verhouding geeft den maatstaf aan voor 't gewigt van Amsterdam bij het intreden der zeventiende eeuw [1]).

Nog kennen wij hier een sprekende getuige uit dien tijd, — maar hij is door velen vergeten, of wordt te midden van 't hedendaagsch gewoel niet meer opgemerkt. Aan den Buitenkant, op den hoek der Foeliestraat, staat het oude Compagnies-magazijn met de poort er nevens, die eens de toegang tot de werf opende en nog het merk der Compagnie op 't voorhoofd draagt.

---

[1]) En men ziet hieruit tevens, hoe weinig Rotterdam toen nog beteekende tegenover Amsterdam, en dat zij zich vergissen, die reeds in 't begin der 17e eeuw deze beide steden op ééne lijn stellen (Arend, *Alg. Gesch. des Vad.* vervolgd door Mr. O. van Rees en Dr. W. G. Brill. III D. 2e St. bl. 660). Rotterdam kon toen op verre na nog niet tegen Amsterdam op. 't Was eerst een halve eeuw later, in den tijd van Jan de Wit, dat het daartoe pogingen begon te doen, — hoewel toen, en ook nog lang daarna, met weinig uitslag

IX.

PRINSENFEEST.

I.

't Was aan onze Jagthaven in den ochtend van woensdag den 23^n Mei 1618 heel druk en woelig, en vrolijk bovendien. Een prettige levendigheid heerschte er, en een helder zonnetje spreidde een aangenamen glans over 't bevallig tooneel. De „liefhebbers van de speeljachten" tuigden hunne scheepjes om 't cierlijkst op, want zij gingen den Prins inhalen, en 't stond vol kijkers op den steiger van de Stadsherberg [1]).

Kunnen Amsterdammers pleizieriger schouwspel genieten? Zij zien de blanke zeilen hijschen en de zijden vlaggen op de vergulde spiegels planten. Zij zien de gladgeschuurde kanonnetjes aan boord liggen en de trompetters op de plecht staan. Zij zien nog meer: de jagten worden verdeeld in drie eskaders. De admiraal, de vice-admiraal en de schout-bij-nacht voeren elk een bijzondere vlag boven de prinsenvlag: de eerste een oranje, de tweede een witte, de derde een blaauwe; en al de jagten, die onder 't zelfde eskader behooren, voeren een langen wimpel van gelijke kleur. Zoo scharen zij zich buiten de palen. Dat is een tooneel, waar 't hart bij opspringt, en 't wordt met luid hoezee begroet. De admiraal geeft het sein met een kanonschot; de

---

[1]) Deze Stadsherberg stond in 't Y op palen, en wel tegenover de Buiten-Wieringerstraat. In den tijd, waar wij van spreken, was zij nog nieuw, want zij was in 1613 gebouwd, en er was niet lang daarna ook eene jagthaven bij aangelegd. Eene halve eeuw later werd zij „de Oude" genoemd, omdat er toen een Nieuwe-stadsherberg bij gekomen was, en in 1755 is zij afgebroken. De plek, waar deze herberg en jagthaven hebben gestaan, behoorde onlangs nog tot het Westerdok, maar is nu al geen water meer, en weldra zullen er de spoorwagens rijden.

trompetten schetteren, en 't vlootje gaat onder zeil naar Muiden, om den Prins, die van Kampen komen moet, daar af te wachten.

Van de Stadsherberg loopen de nieuwsgierigen naar den Dam en de Varkenssluis, om te kijken of de eerepoorten en de steiger al gereed zijn. Er is namelijk aan den Dam, in den hoek van 't Damrak bij de Damsluis [1]), een breede houten steiger met een trap getimmerd, waar de Prins zal optreden, en men ziet er het stads-werkvolk nog bezig, om het getimmerte met blaauw laken te bekleeden. Bij de Waag en op de Varkenssluis zijn eerepoorten gezet. Er is den gantschen nacht getimmerd, dat het klonk, en van morgen was er de verfkwast druk in de weer, en nu schijnt het van buiten klaar, maar van binnen hoort men nog hamers kloppen. Wat de Kamers vertoonen zullen, weet natuurlijk nog niemand als wie 't aangaat; en wat de Akademie doen zal, is ook nog een raadsel: waarschijnlijk zal zij te water komen, want wij hebben steigerschuiten in de Keizersgracht gezien.

Hoor! 't steêklokje klept. Alle menschen loopen naar 't stadhuis, om te hooren wat er afgelezen zal worden, en de een roept den ander toe:

De kussens raken uyt [2]); daer is mijnheer de schout
Mit d' secretaris; siet, dat jij de mont wat hout.

De secretaris leest: „Alsoo de doorluchtige hoochgebooren vorst ende heere Maurits, prince van Orange, enz. van dage alhier ter stede met eenige heeren van sijne suyte werd verwacht ende opdat tselve incommen met goede ordre mach toegaen, ordonneeren Mijne Heeren van den Gerechte:

„Dat alle de schepen ende schuyten, leggende in den Ammerack tusschen den Dam ende Nieuwebrugge, ende van de Nieuwebrugge tot de binnenste boom, datelijck van daer sullen moeten schieten, ende leggen tot sulcke plaetse als hen bij den havenmeester aengeseyt sal worden. Ende oft yemant in gebreecke waere van sulcx te doen, sal de havenmeester tselfde tot coste van de onwilligen terstont int werck stellen, ende sal de onwillige daerenboven verbeuren drie gulden.

---

[1]) Deze plek is, sedert de Beurs daar gebouwd is, niet meer te herkennen. Zij ligt eenige schreden schuins-regts voor de trappen van de Beurs.

[2]) Wanneer de vensters der puije geopend werden, om eene keur af te kondigen, werden de kussens, met het stadswapen bestikt, daarin gelegd.

„Dat oock nyemant int incommen van sijne voorsz. Pr. Exc. sich sal vervorderen te comen op de Nieuwe, Oude ofte Papenbrugge, dan alleen diegeene, die aldaer sullen sijn bescheyden.

„Sal oock nyemant geduyrende 't voorschreven incommen hem mogen begeven op de straten buyten de stoepen, ter plaetse daer Sijne voorsz. Pr. Exc. met sijne bijhebbende heeren ende suyte, mitsgaders de schutterie sal comen te passeeren" [1]).

Nu weet elk, waaraan hij zich te houden heeft. Wie kijken wil, kan een plaats op een stoep zoeken of op een luifel klimmen, maar de straat moet vrij blijven voor den optogt. Op de drie Damraksbruggen mag niemand een voet zetten, die er niet geroepen is, en men begrijpt wel waarom. De Prins zal er onderdoor varen, en dan is 't niet raadzaam toe te laten, dat Janrap en zijn maat over de leuning liggen. Maar niemand, die 't nu drukker heeft dan schipper en schuitevoerder. Waar is 't immer voller van schepen en schuiten dan in het Damrak van de Vischmarkt tot de Nieuwebrug? En alles moet nu naar buiten. 't Is er een gekrioel te water, of er oproer onder de Tritons is en Neptuin er met den drietand achterheen schermaait!

Maar ginds hooren we de trom ook al roeren. De drie kompagniën stads-soldaten rukken den Dam op, en scharen zich voor 't stadhuis. In het torentje (of burgemeesterskamer) bevinden zich de beide kolonels der schutterij, Jonas Witsen en Geurt Dirkszoon van Beuningen, om met de burgemeesters de noodige maatregelen te beramen.

Een halfuur later marcheeren de soldaten weêr op, den Middeldam over en de Halsteeg door; zij moeten den Voorburgwal bezetten van de Varkenssluis tot de Niezel. En nu zien we onze schutterij opdagen: twintig vendels in 't volle geweer. Ieder schutter heeft een oranjepluim op den hoed, en de officieren dragen niet alleen pluimen, maar ook oranjesluijers. De kolonel Witsen monstert van elk vendel vier muskettiers uit [2]), voegt er een kapitein, een luitenant en een vaandrig bij, en marcheert er meê den Middeldam op. Over al de overigen neemt Van Beuningen 't bevel. De trommen roffelen; de troep zet zich in beweging, den Dam in 't rond, en, 't vendel van

---

[1]) *Keurboek* I, f° 197.

[2]) In dien tijd bestond een vendel schutters voor tweederde uit muskettiers, en een derdedeel piekeniers.

wijk één aan 't hoofd, het Damrak op; en als die beweging is uitgevoerd, zijn Dam en Damrak en de drie bruggen behoorlijk afgezet.

En waar is de kolonel Witsen met zijn tachtig schutters gebleven? — Of hij naar den Schreijershoek of naar Rapenburg gemarcheerd is, weet ik niet, doch de schutters, die op de Nieuwebrug staan, hebben hem reeds in 't oog. Vier groote sloepen van de Admiraliteit roeijen den boom uit. In de voorste sloep zit de kolonel en in elke volgende een der drie officieren, ieder met twintig schutters bij zich, terwijl de roeijers eenparig gekleed zijn „met een besonder maecksel van rocxkens, den Edelen Heeren der Admiraliteyt toecomende"; — zoodat in deze vier sloepen de land- en de zeemagt beiden vertegenwoordigd zijn, om den Kapitein- en Admiraal-generaal in te halen. Buiten den boom, op stroom, vat de kolonel post, en tevens liggen daar eenige Guinees- en Westvaarders in slagorde geschaard, niet alleen met vlaggen getooid, maar ook wel voorzien van 't noodige om lustig triomf te schieten. Eindelijk liggen er op de Nieuwebrug zes stukken grof geschut, om den Prins, bij zijne inkomst, het welkom toe te donderen.

Alles is dus gereed en ieder Amsterdammer in 't zondagspak, — „ter eeren al van den Prins!" — „Elckeen is op zijn schoonste ghekleedt, elckeen willigh om den Prince van Oranyen op het magnifyckst in te halen". Natuurlijk is ieder ook met oranje vercierd. Men ziet deftige kooplieden, die, even als de officieren der schutterij, een breeden oranjesluijer over den schouder en pluimen van oranje-blanje-bleu op den hoed dragen. Wie zoo zwierig niet uitgedost zijn, dragen toch een „herte van Oranyen" op de borst: een open hart met een oranjeappel er in en een prinsenkroontje er boven [1]). De Amsterdammers zijn prinsenliefhebbers in hun hart, — trouwens, dat zijn de burgers in de andere Hollandsche steden ook wel, maar, wat in die andere steden 't geval niet is, de regenten zijn 't hier zoowel als de burgers.

II.

Het jaartal, dat ik genoemd heb — 1618 — heeft zeker wel herinneringen bij u opgewekt, welke niet geheel in overeenstemming zijn

---

[1]) Zulk een hart staat afgedrukt op den titel eener brochure van 1618: „Triumphe tot Amsterdam", uitgegeven te Leiden bij Uldrick Kornelisz. Honthorst.

met den vrolijken geest, die hier bij 't Prinsenfeest heerschte. 't Is zoo: dat jaar kan men niet noemen, zonder te denken aan de rampzalige partijschap, die toen den Staat verdeelde en in groot gevaar bragt. Daarover heb ik thans echter niet uit te weiden, — men kan er elders genoeg van lezen; maar wel moet ik een paar woorden zeggen over de houding van Amsterdam in die dagen [1].

De Amsterdamsche Regeering stond niet aan de zijde der Barneveldisten, maar krachtig tegenover hen. Dit heeft voor de waardeering van 't streven dezer partij eenige beteekenis, als geschiedschrijvers, die zich zelf Barneveldsgezind toonden, ook wel gevoeld hebben [2]. „Van waar die tegenstand?“ vroegen zij. „Er zaten te Amsterdam toch zoovele mannen in de regeering, die wisten wat regeeren was, en bijgevolg in staat zullen geweest zijn, de beweegredenen van de meerderheid der Staten te waardeeren.“ Die opmerking is zeer juist, maar minder is 't hunne verklaring der oorzaken. Immers zij veronderstelden bij de Amsterdamsche Heeren, omdat zij „meerendeels zelven niet te 's Hage aan het roer waren“, zekere afgunst, — „een eenigszins minder welwillend gadeslaan van de staatslieden te 's Gravenhage“, — en bovendien een naijver op Rotterdam, die verhinderde met deze stad „éene lijn te trekken“, zoodat Amsterdam contraremonstrantsch moest zijn, omdat Rotterdam „sterk op de hand der remonstranten was.“ Kleingeestiger kan men de mannen, „die wisten wat regeeren was“, niet voorstellen. Neen, aan afgunst en naijver valt hier niet te denken. Wie in den Haag „aan het roer waren“, waren de Staten van Holland, en daar was Amsterdam niet van uitgesloten, maar had er ten minste zooveel te zeggen als eenige andere stad, en die veronderstelde naijver op Rotterdam is een anachronisme [3].

Anderen hebben Amsterdams verzet tegen de Barneveldsche partij verklaard uit ontevredenheid over des Advokaats verzet tegen de oprigting der Westindische compagnie [4]. Gissing zonder grond. Uit

---

[1]) Van den stads-historieschrijver Jan Wagenaar mogt men verwachten, dat hij de staatkunde der Amsterdamsche Regeering in dit moeitevol tijdsgewricht in 't volle licht zou hebben gesteld, — doch hij heeft het niet gedaan. Dit onderwerp zou weleens eene uitvoerige behandeling verdienen.

[2]) Ik bedoel de vervolgers van AREND, III D. 2e St. bl. 659 en 660.

[3]) Zie hiervoor bl. 160, noot.

[4]) KOENEN, *Staatspartijen*, bl. 84—87. — MOTLEY, *John of Barneveld*, II. p. 124.

niets blijkt, dat de Amsterdamsche regenten in hunnen tegenstand door handelsbelangen gedreven werden; ja, 't blijkt zelfs niet, dat de Amsterdamsche kooplieden algemeen de Westindische compagnie verlangden, — veeleer het tegendeel. Toen de oprigting eener „generale Westindische compagnie" bij de Staten van Holland tot een punt van beschrijving was gemaakt, waren er zwarigheden opgeworpen zoowel door de Oostindische compagnie, die te Amsterdam haren voornaamsten zetel had, als door eene compagnie, die op Guinea handelde en ook te Amsterdam gevestigd was, — zoodat werkelijk de tegenstand meerendeels uit Amsterdam kwam, „ende daeromme ende eenighe andere consideratiën is de voorsz. saecke in naerder bedencken ghehouden ende uytghestelt" [1]). Die „andere consideratiën" mogen nu wel van de zijde des Advokaats gekomen zijn, en zijne vijanden mogen daarin later een punt van beschuldiging gezocht hebben, maar daarin is geen reden te vinden van Amsterdams verzet tegen de Barneveldsche partij.

Neen, men moet dien niet aan afgunst en eigenbaat, niet aan naijver of koopbelang toeschrijven; er waren hoogere drijfveeren. Welke partij men toegedaan zij, men mag niet twijfelen aan de eerlijkheid en vaderlandsliefde van Oldenbarneveld; maar evenmin mag men twijfelen aan de eerlijkheid en vaderlandsliefde der mannen, die toen te Amsterdam regeerden [2]). Zij stelden staatkunde tegenover staatkunde, en zagen in die, welke de Advokaat toen dreef, groot gevaar. Al ging de meerderheid van Hollands Staten met hem meê, de Amsterdamsche Heeren wierpen het eerst een slagboom op tegen de verkeerde rigting, die op den ondergang der Republiek kon uitloopen.

Was de Advokaat vergrijsd in het staatsbestuur, de Amsterdamsche Heeren wisten immers ook „wat regeeren was," en waren „in staat beweegredenen te waardeeren". Zij zagen in de „scherpe resolutie" iets, dat geleek naar eene oorlogsverklaring van partij tegen partij, en in het werven van waardgelders eene wapening tot den burgerkrijg. Zij zagen, ten zelfden tijde dat Europa zich wapende tot een algemeenen oorlog, de Republiek zich verdeelen en verzwakken, waarvan 't na-

---

[1]) *Res. v. Holland*, 1614, bl. 98 en 99.

[2]) Beoordeel geen hunner naar VONDELS *Hekeldichten.* Die zijn *gedicht* om te *hekelen.* Evenmin als Oldenbarneveld uit de schotschriften is Reinier Pauw te kennen uit een liedje, „gemaeckt om op de brug te singen".

tuurlijk gevolg zou moeten zijn, dat zij een gemakkelijke buit voor hare vijanden werd.

De Amsterdammers oordeelden, dat zulk een gevaarvolle toestand niet langer duren mogt, en dat de eendragt, hoe eer hoe beter, hersteld moest worden. Zij oordeelden, dat de Staat, bij den naderenden oorlog van buiten, niets noodiger had dan vastheid van binnen; — wat de onrustbarende kerkgeschillen betrof, oordeelden zij, dat daar geen einde aan gemaakt kon worden door resolutiën der Staten van Holland, maar alleen door eene Nationale Synode, omdat de vrede der Gereformeerde kerk eene aangelegenheid van 't geheele land was. En nu behoeft men juist geen orthodox Calvinist te wezen, om te erkennen, dat er grond voor hun oordeel was, — men behoeft slechts in staat te zijn, om, onbevooroordeeld en met kennis van zaken, maar met achterlating van eigene hedendaagsche begrippen, zich in den toestand en de begrippen van dien tijd over te plaatsen.

„Inderdaad," zoo spreken de vroeger genoemde geschiedschrijvers zelven, „wanneer men aannemen moet, dat het twistvuur niet gedempt zou geworden zijn, dan mag men wel dankbaar erkennen, dat Maurits, door zich aan het hoofd der contra-remonstranten te plaatsen, het land voor grooter schande en misschien voor den ondergang behoed heeft. Had hij Nederland, van alle kanten besprongen, van den buitenlandschen vijand gered, thans, nu het op den weg was, zich zelf rampzalig te maken, redde hij het van het gevaar, waarin het zich zelf bragt" [1]).

Even dankbaar moet men erkennen, dat Amsterdam zich jegens 't vaderland verdienstelijk heeft gemaakt, door het eerst — eer prins Maurits zich nog verklaard had, — zich in de bres te stellen tegen de partijdrift der meerderheid van Hollands Staten, die 't land beroerde en blind voor de gevolgen scheen. En welke gevolgen?

De staatkunde van Oldenbarneveld en zijne vrienden was vredelievend. Zij wilden den vrede, omdat zij dien in 't ware belang des vaderlands en vooral in 't belang van Holland hielden. Maar zij vergisten zich. De staatkunde der Amsterdammers en hunne vrienden zag verder. Had de Barneveldsche partij gezegevierd, dan zou — zeker nog geen vrede gesloten zijn, want dit strookte, in den toenmaligen

---

[1]) T. a. p. bl. 729.

toestand van Europa, niet met Spanjes staatkunde, — maar hoogstwaarschijnlijk zou de bestaande wapenstilstand verlengd en ons krijgswezen nog dieper vervallen zijn, dan 't nu, na negen jaren stilstand, reeds was. Spanje zou de handen vrij gehad hebben om Oostenrijk te helpen ter onderwerping van Duitschland. Nadat dit gelukt was, konden Spanje en Oostenrijk vereenigd ons aanvallen, en wat zou dan, naar menschelijke berekening, ons lot geweest zijn? Onderwerping; en de strijd en heldenmoed der vaderen waren vruchteloos geweest! Voor zulk een lot heeft de val des Advokaats het vaderland behoed [1]).

Nu moeten wij ook nog even van onze rederijkers spreken. Alweêr over hun kibbelen en harrewarren? — Volstrekt niet; daar is ook elders genoeg van te lezen. Al wat er belangrijks of onbelangrijks aan is, werd ons sedert eenigen tijd, in tooneel-historische en literarische studiën overvloedig te genieten gegeven. Gij weet er dus alles van, en 't eenigst, wat ik hier zeggen wil, is — dat er bij ons Prinsenfeest niets van te bespeuren was. 't Zij dan, dat ze toen juist goede maatjes waren, of dat ze „ter eeren al van den Prins" hun gekibbel voor een oogenblik staakten, — om 't even: de drie Kamers, de Oude, de Brabantsche en de Akademie, werkten eendragtig zamen. En wat ook opmerkelijk is, — men houdt doorgaans de Akademisten, in tegenstelling der prinsgezindheid in de Oude Kamer, voor „staatsgezinde libertijnen". 't Zij nu, dat zij dit toen nog niet waren, of 't niet wilden laten blijken, — de Akademisten toonden zich even goede prinslui als de Egelentieren.

De drie Kamers hadden 't werk behoorlijk verdeeld, en om geen naijver te wekken en twist te schuwen, gaven zij hare vertooningen naar den rang van ancienneteit. De Oude Kamer had de inhuldiging

---

[1]) Al heeft de val van Oldenbarneveld, vóór 't einde van 't bestand, het vaderland gered, toch blijft het te betreuren, dat de loopbaan van den grooten staatsman zulk een einde nemen moest, en nog dieper te betreuren is 't, dat zijn val zijn dood ten gevolge had; maar ten onregte heeft de partijhaat de schuld daarvan op Maurits geworpen. Evenmin als de val van Jan de Wit aan Willem III, was die van Oldenbarneveld aan Maurits te wijten. Beide staatslieden zijn, ofschoon onder verschillende omstandigheden, gevallen en omgekomen door dezelfde oorzaak: den wil der natie, opgezet door dier staatslieden eigen hardnekkigheid in het volhouden van hun stelsel. Te bejammeren is 't, — te veranderen was 't niet. Oldenbarnevelds lot is niet in de hand van Maurits geweest. De natie wilde zijn val, — wat echter niets bewijst voor of tegen de *regtvaardigheid* van het *doodvonnis*.

van den Prins van Oranje tot hare taak. Maurits was, voor drie maanden geleden, door den dood zijns oudsten broeders, in 't bezit van 't prinsdom Oranje getreden, en daar hij geen tijd had, zelf een reisje naar 't zuiden van Frankrijk te doen, om zich te laten huldigen, maar er een gevolmagtigde heengezonden had, zoo wilde onze Regeering hier op den Dam die inhuldiging laten vertoonen, ja zelfs den Prins een huldgeschenk vereeren. De Brabantsche Kamer zou eene vertooning geven, die op de kerkgeschillen zinspeelde, de Akademie daarentegen zich bepalen tot den Staat; en daar de beide eerste Kamers triomfbogen met tooneelen oprigtten, zou de laatste te water verschijnen. Een watervertooning toch mogt hier niet ontbreken; men zag die gaarne, want „noit stondt dit werk stil; maer voer al zwierende voort, en kreegh door de beweeghlijkheit en 't verplaetsen eene ongemeene aengenaemheit." — Alles was dus welgeregeld [1]).

III.

't Was reeds halfvijf na den middag eer de kolonel Witsen van verre de vloot zag opdagen, die den Prins met zijn gevolg stadwaarts geleidde. Dit gevolg bestond uit zijnen zwager Don Emanuel en een kleinen stoet van edelen, — immers kleiner dan Maurits anders gewoon was om zich te zien [2]). Zijn hofgezin met de bagage was over land naar Amsterdam gezonden, en kwam, terwijl hij aan den waterkant zijne intrede deed, met vijftig wagens voor 't Prinsenhof aan.

Het jagt, dat den Prins aan boord had, voerde een witten stan-

---

[1]) Er is een spreukje verteld en naverteld van de partijdigheid der burgemeesters voor de Oude Kamer en tegen de Akademie (Wag. *Amst.* II D. bl. 397), dat mij wat apokrief voorkomt. Voor zulk eene partijdigheid der burgemeesters is geene reden bekend. De luister van 't feest, dien zij op alle mogelijke wijzen zochten te verhoogen, zou er door benadeeld zijn, en de orde der vertooningen zelve bewijst, dat er overleg tusschen de drie Kamers heeft plaats gehad. De Akademie zei in hare „Verklaringhe van de Vertooninghen" (uitg. bij Nic. Biestkens, 1618) wel, dat zij er „geen twee uren" tijds toe gehad heeft; maar hoe dat kwam, zei ze er niet bij. En hoe 't mogelijk was, in zulk een korten tijd zulke vertooningen toe te stellen, als waarmeê zij tegen den avond (zeker niet vroeger dan om zeven uren) te water verscheen, is een raadsel. Men kan echter narekenen, dat zij meer tijd heeft gehad dan twee uren.

Overigens schijnen alle toebereidselen tot dit feest met spoed gemaakt te zijn, omdat men niet lang te voren van 's Prinsen komst is verwittigd geweest.

[2]) Maurits was, in 't veld en in den Haag, steeds omringd door de bloem van den buitenlandschen adel, die er eene eer in stelde, onder zijne vanen te dienen.

daard in top, waarop zijn wapen geschilderd was met het devies: *Je maintiendray piété et justice*, — en zoodra de kolonel dien standaard in 't oog kreeg, liet hij drie musketschoten knallen. Terstond werd op het torentje van het Paalhuis [1]) de oranjevlag geheschen, — het teeken voor allen, wie 't aanging, om zich gereed te houden, — het teeken ook voor allen, die op de been waren, om naar de voorste plaats te dringen.

Elck wil de voorste zijn, elck loopt hem te ghemoet,
Een nieusgier soel gheblaes de vlagghen swieren doet,
De zee al sachtlijck speelt, en schept een groot behaghen
Van zoo een dapper Held op haren vloed te draghen [2]).

Eenige minuten nog, en 't prinsenjagt ligt voor anker. De vier sloepen roeijen 't aan boord, — de kolonel verwellekomt Zijne Excellentie „met grooter eerbiedinghe", en noodigt hem met zijn gezelschap uit, in de sloepen over te stappen.

Dit alles geschiedt op stroom, naar Amsterdamsch gebruik. De zeilende eerewacht geleidt den Prins tot „op stroom". De burgerkolonel begroet den Prins „op stroom". De Prins stapt „op stroom" in de sloep, die hem „van stroom aen de Damsluys" geleiden zal, om daar aan wal te stappen. Aan de Damsluis is de waardigste plek om een vorst te ontvangen; dáár ligt de hoeksteen van Amsterdam [3]).

Maar terwijl wij hierover redeneeren, daveren Y en waterkant. De Guinees- en Westvaarders hebben de volle laag gelost en de jagten al hun stukjes afgestoken, en terwijl de nagalm van dien donder over 't water rolt, heffen de scheepstrompetten aan en 't is al Wilhelmus wat men hoort. Dat doet prins Maurits goed! Bij kanongebral en klaroengeschal is zijn leven, en 't Wilhelmus is dertig jaren lang zijn dagelijksch veldmuziek geweest,

'tWelk op de keteltrom en uyt trompetten dreunde!

Met dit lied heeft hij in zoo menig veroverde vesting zijnen intogt gedaan; met dit lied heeft hij bij Turnhout en bij Nieuwpoort geze-

---

[1]) Het Paalhuis stond aan de buitenzijde der Nieuwebrug. 't Was 't betaalkantoor der Paal- en bakengelden en 't postkantoor der zeebrieven.

[2]) VONDEL, *Hymnus over de Scheeps-vaert.*

[3]) Zie hiervoor bl. 24.

gepraald; met hetzelfde lied doet hij thans zijne blijde inkomst te Amsterdam. Maar op nieuw

> Gaet daer een roock-wolck op, ghevolght van eenen donder,
> En blixem des gheschuts;

want op 't oogenblik, als „prins Mouringh" onder de Nieuwebrug doorvaart, branden de zes kanonnen op de brug los en knallen de musketten van de schutters, die er regts en links op de vleugels staan; en hun voorbeeld wordt gevolgd door al hunne spitsbroeders van hier tot op den Dam, zoowel als door de soldaten op den burgwal, — „dewelck een groot ghedonder ende ghedreun maeckt door de gantsche stadt". Natuurlijk! de gantsche stad moet weten, dat „de Veldheer van het Land" is ingekomen. Nog tweemaal wordt dat gedonder en gedreun herhaald, namelijk bij 't doorvaren van de Oude- en de Papenbrug, en in de tusschenpoozen kan men 't gebombam der klokken hooren. Al de gevels zijn van beneden tot boven met kijkers en kijksters en juichsters en juichers gestoffeerd: hier de stoepen en de luifels bezet, en aan de overzijde zoowel als hier, de vensters volgepropt en de dakgoten en nokken bemand, zoodat de Prins op zijne vaart door het Damrak zich ter wederzijden door duizenden hoort begroeten, die beurtelings vivat! roepen en „Maurice van Nassouwe" zingen op de wijs van Wilhelmus:

> Maurice van Nassouwe
> Ben ick van Duytscher aert [1],
> Voor 't vaderlandt ghetrouwe
> Gae ick in 't velt te paert.
> Het prinsdom van Orangien
> Heeft Godt mij toegeschickt;
> Voor den Koninck van Spangien
> En ben ick niet verschrickt [2].

Aan den Dam bij den steiger heeft zich het gantsche raadhuis geschaard: de regeerende en oud-burgemeesteren, de schout, schepenen en raden, met de pensionarissen en secretarissen, terwijl de krijgs-

---

[1]) Herinner u dat „Duitsch" *Nederlandsch* beteekent. En wie 't zich niet herinnert, kan er de aanteekening op nazien in *Amstelodamiana* I D. bl. 350.

[2]) Dit is het eerste koeplet van een lied, in 1618 gedrukt, maar zonder naam van rijmer of uitgever. Het bestaat uit 18 koepletten, „daervan de eerste letteren van elck vaerse Sijn Excell. name uitdrucken."

raad vertegenwoordigd is door den kolonel Van Beuningen en de kapiteins van de vendels, die op den Dam staan. Zoodra de Prins den steiger opgetreden is [1]), wordt hij, namens de Regeering, door den pensionaris Adriaan Pauw, den zoon van burgemeester Reinier Pauw, aangesproken en „feestelijck willecom gheheeten.“ En leed nu de statigheid van zulk een officiëele aanspraak, die te besluiten met de verzen eens poëets, de spreker had het niet beter kunnen doen, dan met dit drietal van Vondel:

O onverwonnen Prince, o bloeme van Orangien!
O groote Capiteyn, o teghenghift van Spangien!
't Gheruchte dijnes lofs zij nimmer uytgewischt!

Maar de Prins zal thans andere verzen hooren, en wel van een ridder, die nu in de Oude Kamer den toon geeft en Theodoor Rodenburg heet, — een verwaand sinjeur, die vrij wat ophef maakt! — Daar staat, regt voor de Waag, tegenover den steiger, een hooge „arcus triumphalis“. Het onderdeel heeft de gedaante eener antieke stadspoort; het bovendeel is een tooneel, met gordijnen gesloten. Op de kroonlijst blinkt in gulden letteren de bekende welkomstgroet: *Benedictus, qui venit in nomine Domini* [2]), en op den top prijkt het van ouds vermaarde koggeschip.

De gordijnen worden opgeschoven, en 's Prinsen oogen aanschouwen den Griekschen Olympus. De godenraad is vergaderd. Jupiter zit in volle majesteit op den rug van zijnen arend, maar Juno op een stoel, waar een geschilderde paauw achter uitkijkt, terwijl de overige vijf goden en even zooveel godinnen ter wederzijden staan of zitten. Elk hunner voert op zijne beurt het woord in Amsterdamsch rederijkersrijm, tot lof van den grooten held Mauritius, die in de Nederlanden daden gedaan heeft, waar de goden van Griekenland verbaasd van staan, zoodat Jupiter vraagt, waarmeê hij zulk een prins waardig zal vereeren:

O Prince! Princens Prins! wat tytel sal ick geven
Aen u, all'waerde Vorst? opdat uw naem mach leven!

---

[1]) Dit oogenblik is voorgesteld op eene schilderij, die in een der kamers van 't stadhuis hangt. 't Is echter geen stuk uit dien tijd, maar in 1842 geschilderd door Oltmans en Craeyvanger.

[2]) Vergelijk hiervoor bl. 107.

Venus stelt voor, hem een schoon prinsdom te schenken, en wel dat, hetwelk den naam draagt naar de gouden vrucht in der Hesperiden tuin, — en al de goden juichen dit voorstel toe; waarna Jupijn driemaal den bliksem zwaait, en met een donderende stem verkondigt, dat hij aan den beroemden held Mauritius het prinsdom Oranje schenkt.

De Olympus verdwijnt, want de gordijnen worden toegeschoven, maar de deuren der poort, die beneden is, springen open, en de Amsterdamsche Maagd treedt daaruit te voorschijn. Na eene eerbiedige neiging zegt zij op hare beurt eenige hoogdravende en „zinrijck-kunstighe“ alexandrijnen op, om Zijne Excellentie te betuigen, dat Amsterdam hem veel geluk toewenscht in de regeering van zijn prinsdom, en hem bidt dit huldgeschenk goedgunstig uit hare hand te willen ontvangen. Zij biedt den Prins een gouden oranjeappel aan. De glans van zoo edel een vrucht doet de oogen van al de heeren van 's Prinsen gevolg glinsteren; de burgemeesters en raden maken eene buiging, om te kennen te geven, dat de aanbieding op hun gezag en van stadswege geschiedt, en Maurits beantwoordt dit met de verzekering, dat hem dit geschenk zeer aangenaam is.

Hiermede had de Oude Kamer hare taak volbragt, en de optogt ving aan. De gantsche magistraat geleidde den Prins. De kolonel Witsen trok met de tachtig schutters, die de eerewacht in de sloepen hadden gevormd, aan 't hoofd; de schutters, die den Dam hadden afgezet, volgden onder aanvoering van den kolonel Van Beuningen. Zoo ging 't het Water op, de Oudebrug over, de Niezel door en den Voorburgwal langs tot aan de Varkenssluis, niet enkel onder een aanhoudend gejuich en gezang, maar ook onder een aanhoudend busgeknal, want de schutters, die langs den weg geschaard stonden, losten, zoodra de Prins hen voorbijgegaan was, hunne musketten en volgden den stoet. Aan de Varkenssluis had een tweede vertooning plaats. Hier had de Brabantsche Kamer haren triomfboog opgerigt met een opschrift, dat tot verklaring strekte van de vertooning:

> Menenius Agripp' 't oproerich Roma stilde,
> Beloofd' hij d'oude wet getrou' invoeren wilde;
> Alsoo nu Nassau-Heldt beijvert 's Heeren werck,
> Strijdt (soo hij troulick plach voor 't Landt) nu voor de Kerck.

Gij ziet, 't was de bekende historie van 't plebs, dat uitgeweken was

naar den heiligen berg in 't jaar 261 van Rome. Ver genoeg gezocht! Hoe de Prins 't vond, zeggen de kronijken niet; maar wel, dat hij „seer goet ghenoeghen" had, toen hij, eenige minuten later, in 't Prinsenhof voor 't open venster zat, en de twintig vendelen schutters zag voorbijtrekken, — „'twelck seer magnifiquelyck geschiedde met groote couragie, dat een lust om te sien was." En pas was dit militaire schouwspel afgeloopen, of er volgde alweêr een ander. Daar „quam sich seer heerlyck te water vertoonen de Nederduytsche Akademie," met tien schuiten, natuurlijk niet zonder muzijk: in de voorste „waren trompetters en trommelslagers, die ten believe van de bestierders deser vertooninge bliezen en trommelden." Deze „voer los voor heen," maar de acht volgende waren allen te zamen gekoppeld, en hierin lag de eigentlijke beteekenis der vertooning, die zoo duidelijk was, dat niemand er een uitlegging van noodig had. Een groote verdienste bij een openbare vertooning! Die schuiten met al wat er op was, waren omslingerd, omwonden en omstrikt door één zijden oranjesnoer van wel 180 el lang. Zij vertegenwoordigden een groot staatkundig beginsel: Oranje de band der eendragt in de Zeven Provinciën.

Op de eerste dier gekoppelde schuiten stond de Prins, als „de Heldt des Oorloghs" van 't hoofd tot de voeten gewapend. Aan zijne regterhand stond eene vrouw in witte zijde gekleed, die de Godsvrucht voorstelde, en aan de linker eene andere in 't rood, de Geregtigheid verbeeldende. „Op dese steunde de Prins, en dese wierden wederom van den Prince geschoort en beschermt." 't Was dus de zinnebeeldige voorstelling van het devies: *Je maintiendray piété et justice.* Beide vrouwen hieven 's Prinsen wapen op aan denzelfden oranjeband, die al de schuiten omslingerde, en op elke der zeven volgende zag men 't wapen van eene der provinciën, op gelijke wijze vastgehouden door een man en eene vrouw, die „zeer rijckelijck gekleedt" waren „in de koleuren van haer schildt" en „nae 's lants costume."

De achterste schuit voer weêr los. Zij vertegenwoordigde de Akademie zelve met hare „Byekorf" en „Yver" en veel personagiën, die den Prins een welkomstlied van vier koepletten toezongen, beginnende:

Reyt nu, Amstelsche Maechden fier! enz. [1])

---

[1]) 't Lied is niet fraai genoeg om 't hier geheel te geven. 't Moest gezongen worden op een bekende wijs, en om maat en rijmen pas te maken, zijn zin en onzin aaneengelijmd.

IX.

Tresling & Cº Hof-Lith Amst

Toen 't lied uit was, begon de avond reeds te dalen, en men mogt Zijne Excellentie, na zooveel gezien en gehoord te hebben, eindelijk wel wat rust gunnen. Ook de burgerij, en 't gemeen zelfs, ging rustig naar huis. Op een anderen tijd zouden zij zeker den avond anders besteed, en lustig op de gezondheid van den Prins gedronken en teer- en pektonnen gebrand hebben, maar op den avond vóór een biddag voegde dat niet. Er was namelijk, bij den jammerlijken toestand van verdeeldheid in Staat en Kerk, een bedestond bepaald, waar morgen de eerste helft van den dag aan zou zijn toegewijd.

IV.

Wilt ge thans een blik op de plaat werpen, dan ziet ge, hoe onze Prins, in den namiddag van donderdag, op de Keizersgracht vóór de Akademie [1]) wordt ontvangen en verwelkomd door Dr. Samuel Coster en de „Opper-broeders der Duytscher Akademie.“

Voor den middag is Zijne Excellentie, gelijk ook geheel Amsterdam, ter kerke geweest, en 't was zoo stil in de stad als op een zondag; maar toen 't over tweeën liep, begon 't vrolijke leven op nieuw. Om drie uren ging Maurits met de sloepen een togtje door de grachten doen; hij moest de nieuwe vergrooting eens in oogenschouw nemen. Vóór zeven jaren geleden had hij er zelf den hoeksteen toe gelegd [2]); nu moest hij zien, hoe 't werk was uitgevoerd. De burgemeesters wilden hem dien grootschen aanleg toonen, waar zij met reden trotsch op waren, — een aanleg zonder weêrga! die Heeren- en Keizersgrachten, die nu reeds grootendeels met koopmanshuizen praalden, als in geen andere stad van Holland te vinden waren.

Dit roeitogtje nu werd op de Keizersgracht bij de Runstraat afgebroken, om eene intrede in de Akademie te doen, — niet bij toeval, neen, 't was „ten verzoeke van de heeren burghemeesteren“, dat de Akademisten hun schouwburg tot de ontvangst van den Prins hadden ingerigt [3]), en er waren een aantal gasten bij genoodigd.

---

[1]) De Akademie heeft gestaan, waar later de Schouwburg stond en nu het R. K. Oudearmenkantoor staat.

[2]) Namelijk: 't Blaauwhoofd, dat het uitgangspunt der nieuwe wallen werd. Vergl. *Amstelodamiana*, I D. bl. 117. En zie, hoever die vergrooting zich uitstrekte, aldaar bl. 286.

[3]) Een bewijs, dat burgemeesteren niet onwelwillend jegens de Akademie gezind waren. Vergl. hiervoor bl. 171, noot 1.

Wilt gij nu, in verbeelding, meê binnentreden? — Gij ziet de schouwplaats „gestoffeert met alderleije frayicheyt“, de wanden behangen met tapijten en den vloer bekleed met rood laken. Gij ziet de plaatsen bezet met de besten van de stad, — de geheele regeering en veel rijke kooplieden met hunne prachtig uitgedoste vrouwen.

In twaalf tafereelen worden de hoofdgebeurtenissen der vaderlandsche geschiedenis, van 't begin der Spaansche beroerten tot het bestand, voorgesteld, en bij elk tafereel toepasselijke verzen uitgesproken. In verscheidene dier tafereelen ziet de Prins zich zelven, eens zelfs in 't karakter van Alexander den grooten, omringd van al de Nassausche helden! Daarna wordt in een 13e vertooning nog eens, maar in anderen vorm en in één groep, dezelfde allegorie der eendragt voorgesteld, die wij op de acht schuiten gezien hebben; en eindelijk treedt in de laatste de Akademie zelve weêr op, doch thans vergezeld van Apollo en de Muzen, om een lofdicht op den Prins te deklameeren, waarin wij, onder anderen, hooren, dat Maurits zelfs Mars in krijgskunst overtreft, wat met luide toejuiching bevestigd wordt.

Maar deze vertooningen maken slechts het voorspel uit. Als de gordijnen weêr opengaan, wordt de tragedie van „Geeraerdt van Velsen“ vertoond. Waarom juist deze? — De Amsterdammers loopen er hoog meê, omdat Gijsbrecht van Aemstel er een rol in speelt [1]; en bovendien zijn de laatste tooneelen bij uitstek toepasselijk, omdat de Rei klaagt over de tweedragt en verwarring, die in 't land heerschen, en omdat de Stroomgod zoowel den roem van Maurits als de grootheid van Amsterdam voorspelt. Zoo jammert de Rei:

> O heyligh' Eendracht! ghij verlaet ons, en wanneer,
> Wanneer, Welvarens stut! wanneer sien wij u weêr?

En de Stroomgod troost haar met het vooruitzigt, dat het lieve vaderland uit „deez' quellaedjen“ gered zal worden. Wel neemt zijne profecy geen hooge, dichterlijke vlugt; — 't is inderdaad niet meer dan wat Hooft het zelf bescheiden noemt: „een verhael der toecomende voorspoedicheden;“ 't is eigentlijk een berijmde kronijk, beginnende met Gijsbrechts traditioneele houten vesten tot op de derde vergrooting van Amsterdam, in 't midden afgebroken door een lofrede op Maurits en de Nassausche helden, en naar den eisch gestoffeerd met Grieksche

[1]) VONDELS *Gijsbrecht* had men toen nog niet.

antiquiteiten en lessen van staatswijsheid; — maar wij hooren het toch graag, en prins Maurits vindt het eene aangenaam en neemt het andere voor lief; prijst zelfs „de lieffelijcke musyck, die daer van ses speelluyden uytgekloncken wierdt," en betuigt voor alles zijn dank, en wordt even plegtig uitgeleid als hij ingeleid is.

Nu ving de sloepenvaart weêr aan, — de heele Keizersgracht door, en linksom de Brouwersgracht in en regtsom de Eenhoornssluis uit en 't Y in. Daar zag de Prins dezelfde Nieuwe Waal voor zich, waar hij, zeven jaren te voren „een leegher arbeydsliên" aan 't graven had gezien, maar nu zag hij er de voorspelling reeds vervuld, dat het van schepen

Sal krielen op het Y en swart sijn in de Wael.

En al die schepen begroetten den admiraal-generaal op zeemans manier met kartouwen en trompetten. Terwijl de sloepen, tusschen den Buitenkant en de palen door, naar den Schreijershoek roeiden, was 't een ware triomftogt: regts gejuich en gezang, links gedonder en geschal. Aan 't Kamperhoofd ging 't de Oudezijds-kolk in en den Voorburgwal door, zoodat Zijne Excellentie 's avonds om acht uren weêr op 't Prinsenhof terugkwam.

En weet men ook, hoe 't overige van dien avond is besteed? — De kronijken melden 't niet; maar wij mogen vermoeden, dat het aan politieke besognes gewijd was. Wagenaar schreef wel, dat hem „nergens gebleken" was, of de Prins „gedurende zijn verblijf hier ter stede eenige zaken van gewigt met de Wethouderschap verhandeld of geregeld hebbe" [1]), maar dit bewijst niet veel. In zulke bijeenkomsten worden immers geen notulen of resolutiën te boek gesteld. Zou de Prins, bij zoo verward een toestand, als waarin het land toen geraakt was, hier enkel gekomen zijn, om toejuichingen te hooren en vertooningen te zien? Neen, waarschijnlijk heeft hij op dien donderdag-avond met de vier regeerende burgemeesters, den oud-burgemeester Reinier Pauw, den oud-schepen Dr. Jan ten Grootenhuys, en mogelijk nog een of twee invloedrijke regenten, eene bijeenkomst gehouden, om de mid-

---

1) *Amst.* I D. bl. 468.

delen te beramen tot herstel der eendragt. Welligt is toen reeds besproken, wat twee maanden later gebeurde. Zeker is 't, dat Maurits, toen hij in 't laatst van Julij, te Utrecht, dat het bolwerk der tegenpartij was, met een beleid, den grooten veldheer waardig, zonder geweld of gevecht, een beslissende overwinning behaalde, door Amsterdam krachtig werd ondersteund [1]).

V.

's Vrijdag-morgens was er al vroeg een levendig gewoel in en voor 't Prinsenhof. Om zeven uren reden de vijftig wagens met de bagage en 't hofgezin weêr af, en zoodra die trein vertrokken was, klonken er trompetten en trommen. Over de Varkenssluis kwamen de beide kolonels met een eerewacht van driehonderd schutters aanrukken, en van de andere zijde daagde een eerewacht te paard op. De laatste was een nieuw schouwspel in Amsterdam: veertig ruiters „uit de treffelijxste en aanzienlijckste jeughd!“ Op de „Piqueur-plaets“ aan de stadswallen bij „de Blaeuwbrugh over den Amstel,“ oefende die jeugd zich dagelijks in de ridderlijke rijkunst, en vormde thans een prachtige kornet, schitterend gedost in fluweel en satijn en gewapend met degens en pistolen.

De burgemeesters namen in 't Hof afscheid en ontvingen 's Prinsen dank voor al de eer, die hem bewezen was. Maurits verklaarde, dat hij zeer getroffen was door de liefde en genegenheid, welke de Amsterdammers hem betoond hadden. Hij zou er op zijnen uittogt nieuwe blijken van zien en hooren. De gantsche weg van 't Prinsenhof tot de Heiligewegspoort blonk van oranje en klonk van gejubel. De schutters geleidden den Prins tot op het wagenplein buiten de poort, en namen er afscheid met drie salvoos, maar de kornet bleef hem voorrijden, den Heiligeweg [2]) langs, tot aan den Overtoom, een halve mijl buiten de stad. Zij was 't echter niet alleen, die hem zóó ver uitgeleide deed, — ook de Oude Kamer en de Akademie gingen meê: de eerste te land, de tweede weêr te water.

Nu was de Overtoom een zeer levendige buurt, met veel wijn- en bierhuizen, die thans voller dan ooit waren, zoodat het hier ook aan

---

[1]) *Res. Vroedschap* N° 12, f° 62, 63. Vergl. WAG. *Vad. Hist.* X D. bl. 232.

[2]) De Heiligeweg is later de Overtoomscheweg genoemd; ook wel kortaf: de Overtoom, doch verkeerd. De Overtoom is een buurt aan 't einde van den Overtoomscheweg.

geen bekijk en gejoel ontbrak. Voor 't Hof van Holland hield de Prins stand, om nogmaals de vertooningen te aanschouwen.

De Oude Kamer trok voorbij met drie wagens, die ieder met zes paarden bespannen waren, en gelijk men 't bij rederijkers-optogten altijd zag — elk paard werd door een man bereden. Op de twee voorste paarden zaten trompetters, die Wilhelmus bliezen, waarbij zij, die op de overige paarden zaten en in een theaterpak gestoken waren, om „personagiën van de Camer“ voor te stellen, „Maurice van Nassouwe“ zongen. Op den eersten wagen zag de Prins den Olympus van eergisteren terug, en dezelfde Jupiter op zijnen arend, die hem toen het prinsdom Oranje geschonken had, maakte nu zijn kompliment voor hem. De tweede wagen verbeeldde de Republiek; men zag er zeven Maagden met wapenschilden, en die van Holland en Utrecht keken de anderen niet eens zuur aan, maar ze zaten allen vriendelijk bijeen tot een zinnebeeld van de eendragt, die men weldra door den Prins hoopte hersteld te zien. Op den derden wagen zetelde Amsterdam. De Maagd droeg „een gevlamde keurs,“ een mantel „bezaeit met kruys bij kruys,“ en een keizerskroon op 't hoofd, terwijl aan hare voeten de twee stroomgoden, Y en Amstel, en achter haar de vier werelddeelen zaten, die haar hunne schatten in den schoot wierpen.

't Was mooi, maar de Akademie deed het nog mooijer. Zij had haar getal schuiten thans verdubbeld, en het twintigtal in vier groepen verdeeld. De eerste groep bestond uit vier schuiten, waarvan twee de muziek voerden, en de twee andere den haat tegen Spanje en de liefde voor Oranje vertegenwoordigden. Op de eerste schuit speelden „musyckers op allerleye instrumenten seer lieffelijcken,“ en op de tweede zag men den Vader des Vaderlands, „vermoort door Spaenschen haet,“ liggende in den schoot der Prinses-weduwe en omringd van al zijne kinderen. De derde was vol trompetters en trommelslagers „die de speelluyden verpoosden,“ en de vierde vertoonde den Oranjeboom, „die geschoort wierdt van de drie Gratiën;“ — deze laatsten echter niet in mythologisch kostuum, maar gekleed in witte zijde.

De tweede groep vormden de acht door den oranjeband aaneengesnoerde schuiten, die wij reeds kennen.

De derde groep vertegenwoordigde Neêrlands roem en welvaren op vijf schuiten. Een schuit „vol gewapende mannen“ vertoonde 't leger van den Staat; op de volgende zag men de oude trouwe Hollanders

uit den geuzentijd, op de derde onze bondgenooten, op de vierde onzen handel en op de vijfde „de overwinningen van Zijne Excellentie.“

Eindelijk stelde de laatste groep, op drie schuiten, de Akademie voor. De eerste van de drie was een schuit vol „gecken en narren,“ als zinnebeeld van 't volksvermaak, dat de Akademie zich ten doel stelde. Op de tweede werd de Akademie voorgesteld door eene vrouw met het blazoen, omringd van een aantal „personagiën,“ en op de laatste zaten Samuel Coster en zijne vrienden, in eigen persoon, die, toen hunne schuit den Prins voorbijtrok, opstonden en diepe buigingen maakten.

Prins Maurits zwaaide met den hoed dien braven rederijkers zijn dank en vaarwel toe, terwijl al de trompetten schetterden, de narren schaterden, de trommels roffelden, de personagiën vivat! riepen, de ruiters hunne pistolen afschoten, en al de wijn- en bierhuizen juichten. Dat mogt wel „een loffelyck afscheyt“ heeten! Nooit had de Overtoom, hoewel geen stilte gewoon, zulk een klank gehoord; en reeds was de Prins een goed eind den Amstelveenschen weg op [1]), eer de laatste galm in de lucht wegstierf, en ruiters en rederijkers stadwaarts keerden.

Een uur later genoten de Amsterdammers de napret. De Oude Kamer en de Akademie deden, met wagens en schuiten, nog een omgang door de stad „tot groot vermaeck van den inwoonders ende vreemdelinck.“

't Gerucht van de „Triumphe tot Amsterdam“ en de groote eer en liefde, den Prins hier bewezen, klonk door heel Holland, en deed den harten der burgers goed. Er werden verscheidene boekjes en blaadjes van gedrukt, hier niet alleen, maar ook in andere steden, die gretig gelezen werden. En in de gewaardgelderde steden werden de Amsterdammers gelukkig geacht, die, met hunne regeerders aan 't hoofd, zulk een schoon Prinsenfeest mogten vieren, want — in spijt van de partij, die thans wel in Hollands Staten, maar niet in Hollands steden, de meerderheid had — de Hollanders hadden den Zoon van Vader Willem lief.

---

[1]) In 't zomerseizoen verkoos men den weg door de venen boven de mulle zandwegen langs den duinkant.

X.

DE EERSTE VERTOONING

VAN

GIJSBRECHT VAN AEMSTEL.

I.

Met gouden letteren staat „de eeuw van Frederik Hendrik“ op de geschiedrol aangeschreven. 't Was het blinkend tijdperk van jeugd en kracht der vrijgevochten, maar nog immer strijdende Republiek; — tijdperk van wapenroem en handelsgrootheid! bloeitijd van kunst en poëzij!

In den heldentijd, die was voorafgegaan, had de Hollander, „donderend met geschut op alle vier de winden,“ zich den weg gebaand tot den wereldhandel, en de vruchten waren: welvaart en onafhankelijkheid, gevoel van eigenwaarde en vrije ontwikkeling, die wonderen deden op 't gebied van den geest.

Er was veerkracht in de jonge Republiek. Dezelfde geest, die helden kweekte op de zee en in 't veld, kweekte ook helden in het strijdperk der letteren en kunst. Dezelfde spoorslag, die den koopman dreef tot groote ondernemingen, langs onbekende wegen, naar vroeger nooit bereikte kusten, dreef genieën, om zich te verheffen tot een vroeger nooit bereikte hoogte.

Koesteren letteren en kunsten zich gaarne in de aangename en milde stralen van de zon des voorspoeds, — die zon bestraalde „de eeuw van Frederik Hendrik“ met vollen glans. En 't middelpunt van al die kracht en grootheid, van die ontwikkeling en welvaart, van dien roem en luister, was Amsterdam.

Zoo 't waar is, dat eens die prins, in een oogenblik van toorn, omdat de Amsterdammers niet altijd in alles zijnen zin volgden, zijne gewone gematigdheid verloochende, en uitriep: „ik heb geen grooter

vijanden dan deze!" — dan heeft hij hun grootelijks onregt gedaan.

Aan Amsterdam had „de eeuw van Frederik Hendrik" haren hoogsten luister, en hij aan dien luister een deel van zijn roem te danken.

De Amsterdammers hebben den weg geopend, waardoor de rijkdommen in 't land stroomden, die de kunsten kweekten. De nieuwe letterkundige beweging was van Amsterdam uitgegaan. Den Amsterdammers behoort de eer, het meeste gedaan te hebben, om Holland tot het middelpunt der beschaafde wereld en de hoofdmarkt des handels, tot den zetel van welvaart en de school der wetenschappen en kunsten te maken. En wat in 't bijzonder de vaderlandsche poëzij en tooneelkunst betreft, — 't waren de Amsterdammers, wien de lof toekwam, dat zij in hun kring herboren zijn; waarom Scriverius uitriep:

> o Constich Amsterdam!
> Op uw tooneelen heeft de Const, die was verloren,
> Haar adem weêr gheschept; bij u is zij herboren.

't Was ook in „de eeuw van Frederik Hendrik", dat Gijsbrechts „naemhafte stadt haer Schouburgh open," en Vondel hem zelven „op 't hoogh tooneel" herleven deed.

II.

In 1635 hield de rederijkerij te Amsterdam op te bestaan. Haar tijdperk was toen voor goed gesloten. Een halve eeuw lang had zij krachtig gewerkt om onze letterkunde eene nieuwe baan te bereiden. Deze lof komt haar toe, ondanks al 't gekibbel der Kamerbroeders! Trouwens, dit deed zooveel kwaad niet. 't Vernuft wil gescherpt zijn, en de strijd wekt den ijver. Thans echter was in die oude school genoeg gedaan; een nieuwe moest worden geopend. De burgemeesters van Amsterdam oordeelden, dat het oogenblik gekomen was, om „het groote Rome na te bootsen," en een „trotse schouburgh" te stichten.

De stichters moesten de twee godshuizen zijn, die er 't voordeel van genieten zouden, gelijk zij 't vroeger van de Akademie en de Oude Kamer genoten hadden, — het Weeshuis en 't Oudmanhuis, — en het bouwmeesterschap werd opgedragen aan Nikolaas van Kampen, die raadsheer en weesvader tevens, en bovendien „niet onbedreven in boukunst" was [1]).

---

[1]) Deze Nikolaas was een bloedverwant van den beroemden bouwmeester van 't stadhuis. Hunne grootvaders waren broeders geweest.

Maar bij een nieuwen schouwburg behoort ook een nieuw stuk om dien waardig in te wijden. Van wien anders kon dat stuk gevraagd worden dan van Vondel, die nu reeds sedert tien jaren beroemd was als de grootste poëet? Immers 't moest een prachtig stuk zijn, als er nog nimmer een vertoond was, — te meer, omdat Burgemeesteren en Raden, als opperste voorstanders en beschermers „van alle fraeye geesten en wetenschappen", de inwijding zouden bijwonen. 't Moest ook een toepasselijk stuk zijn, waar heel Amsterdam van opgetogen zou staan, of, als Vondel 't zelf noemde, een „werck, dat dese stad en burgerij moght behaegen."

Wat zou dit zijn? Een nieuwe dichterlijke schepping? — Een nieuw dichtstuk zeker, een meesterstuk zelfs, maar geen nieuwe schepping.

Hetgeen men „scheppende fantazie" noemt, heeft in onze vaderlandsche dichters nooit uitgeblonken, en Vondel maakt daar geen uitzondering op. En er was hier dan eigentlijk ook geen behoefte aan een nieuwe schepping, slechts aan eene herschepping. 't Stuk, waarmeê de schouwburg zou ingewijd worden, moest de toeschouwers in geen rijk der idealen voeren, maar hen met den eenen voet op 't gebied van hun verleden, met den anderen op dat van hun heden plaatsen. De dichter moest dus uit de Amsterdamsche traditie putten, en die met de werkelijkheid, welke men toen beleefde, op 't geestigst en treffendst verbinden. Maar hij moest aan nog een eisch voldoen, wilde hij den lof verwerven van de geesten en vernuften, die meenden, dat in de Grieksche en Romeinsche oudheden alle wijsheid, kracht en schoonheid te vinden was, — hij moest eene tragedie leveren, die Amsterdamsch en klassiek tevens was. Deze twee eigenschappen op 't innigst te vereenigen, was hier de groote kunst; en Vondel deed het op een manier, die toonde, dat hij een meester in de kunst was!

Om Amsterdamsch en klassiek te zijn, besloot hij Troje in Amsterdam en Eneas in Gijsbrecht te herscheppen, en het tweede boek der *Aeneis* over te gieten in een Amsterdamsch treurspel. Hij vond dit een overheerlijk denkbeeld, ja, hem „prickelde de genegenheyd om eens den schoonen brand van Troje t'Amsterdam, in het gesicht sijner ingesetenen, te stichten, na het voorbeeld des goddelijcken Mantuaens." Vondel dweepte met Virgilius.

De *Aeneis* had hij in 't hoofd, de Amsterdamsche traditie voor zich, de oude kronijken om zich, — en zoo bouwde hij zijn treurspel

„op de gedachtenis, ons bij de schrijvers en de faem daervan nagelaten," en „stoffeerde" het naar de „vrijheyd der poësye."

Als men 't „Voorspel" inziet, zou men ligt meenen, dat de *Aeneis* voor Vondel 't voornaamste is geweest, en toch is dit zoo niet: de Amsterdamsche traditie was hem hoofdzaak. Aan de eerste ontleende hij slechts 't geraamte, de tweede gaf vleesch en bloed, geest en leven.

„De traditie is de dochter der vereering, der bewondering en der dankbaarheid van het nageslacht", las ik onlangs [1]. 't Is waar, ook van de onze. Aan de Gijsbrechten had Amsterdam oorsprong en opkomst te danken, en Vondel drukte zich zoowel echt Amsterdamsch als goed historisch uit, toen hij hen noemde: „De reghte stam van Amsterdam." Het beeld van Gijsbrecht, zoo als 't in Vondels treurspel en ook in Hoofts „Geeraerdt" voorkomt, is niet door die dichters verzonnen, maar eenvoudig naar de Amsterdamsche traditie geteekend [2]. De nagedachtenis der oude Aemstelheeren was te Amsterdam in eere gehouden, en de naam Gijsbrecht vertegenwoordigde een heldengestalte uit den voortijd. Daarom hoorden de regeerders der stad zich gaarne als „Aemstelheeren" of „Gijsbrechts Burgerheeren" betitelen, en even gaarne hoorde men Amsterdam „Gijsbrechts stad" noemen. Geen liefelijker waan voor „de besten van de grooten" dan af te stammen van Gijsbrecht van Aemstel of ten minste van zijne maagschap! Al droegen zij andere namen, geen hinder! dit bewees te klaarder, dat hunne voorouders, „om die droeve ondaed, verdreven waren van goede ende name," en 't hun verboden was, „die stamme te voeren." Vondel verzuimde dan ook niet, daarop te zinspelen, door Gijsbrecht te laten zeggen:

Ons maeghschap sit verdruckt, durf schild nocht wapen voeren.

Nevens de traditie raadpleegde Vondel ook historische bronnen. Hij zag Beka en andere kronijken in, doorbladerde de Handvesten en las Pontanus en Scriverius; hij snuffelde, daar hij 't Kartuizersklooster noodig had, in 't archief van 't Weeshuis, en ging, voor de genealogie, te rade met Wouter van Gouthoeven, die toen voor zeer goed gehouden werd, maar hem in eenige vergissingen hielp.

---

[1]) *Ned. Spect.* 1874, bl. 420.

[2]) Welligt zou men 't niet onbelangrijk achten, die Amsterdamsche traditie eens in haar geheel na te gaan, en met de historie te vergelijken; doch dan zou ik geen tafereel schetsen, maar een verhandeling schrijven, en dus moet ik hier mij daarvan onthouden.

Om „Oud Amsterdam" ten tooneele te voeren, lei Vondel de groote houtsneêkaart van 1544 voor zich, en beter kon hij niet. Wel was dit ver van 1300, maar met eene historische naauwkeurigheid, die buiten 't bereik der toeschouwers lag, had hij niet te maken. „Oud Amsterdam" moest hier de stad met hare oude muren en poorten zijn, die velen, vóór 40 jaren, nog gekend hadden. Zoodra zij, in 't eerste tooneel, de oude Haarlemmerpoort te zien kregen, ontmoetten zij (namelijk de bejaarde lui) een oude kennis, die hen terstond weêr in Oud Amsterdam t' huis bragt. En ook, naar 's Dichters plan, was deze voorstelling de juiste en gepaste, want dat Oud Amsterdam mogt hij, zonder al te groote overdrijving, noemen:

De groote aeloude stad, vermaert in ooreloogen,
Soo scheeprijck, en voor wie sich see en stroomen bogen,
Den vreemde en nagebuur en Rijcken tot ontsagh!

„Maar," vraagt men welligt, „kregen de Amsterdammers in 1638 die oude Haarlemmerpoort wel *te zien?* Wij hebben immers gelezen, dat het toenmalig tooneel een vaststaand dekoratief had, waar men een gevangenis, een kasteel, galerijen en een troon zag, die voor alle lokaliteiten dienden, terwijl men mogt wegdenken, wat er te veel was, en alle optische illusie ontbrak."

Zoudt gij dan gelooven, dat er toen zóóveel van de verbeelding der toeschouwers werd gevergd, dat zij een gevangenis voor een legertent, een troon voor een schip, en een galerij voor een klooster moesten aanzien? Acht de mannen van 1638 zóó eenvoudig niet, dat zij nog in 't geheel niet van tooneelschermen wisten. Die hadden hunne grootvaders al gekend. Gij moogt u vrij voorstellen, dat in het eerste bedrijf op den achtergrond een schutscherm hing, waar de Haarlemmerpoort met een eind muurs en de Heilige-kruistoren, en in 't verschiet het schip met rijs op geschilderd waren, en dat de gevangenis en 't kasteel, aan weêrszijden op den voorgrond, bedekt waren door schermen, die legertenten verbeeldden, terwijl er wapentuig op den voorgrond verspreid lag. Anders toch zou Gijsbrecht voor een leugenaar gestaan hebben, wanneer hij zei:

Alhier, daer 't leger lagh, is 't veld alsins besaeyt
Met wapens en geweer.

Zou Willebrord niet belachlijk geweest zijn, als hij sprak van „tenten,

tuygh en hutten," die de vijand had *laten staan*, zoo ze er *niet stonden?* Vosmeer kon niet zeggen:

> *Ghij siet*, hoe daer een schip, het Zeepaerd, leyd,

als er geen schip *te zien* was. En waar die verrader vertelde, dat hij liever *voor de poort* van Gijsbrechts stad dan bij zijn eigen volk wilde sterven, moest *de poort* op den achtergrond verrijzen, zoodat hij er met de hand op wijzen kon. Evenzoo moest in het tweede bedrijf het Kartuizersklooster vertoond worden, en, om niet meer te noemen, in het vierde bedrijf het tooneel in een kloosterkerk herschapen zijn.

Ja, er werd al eenigen tijd vóór de opening van den schouwburg veel gesproken over de mooije decoratiën, waarmeê de Gijsbrecht zou opgeluisterd worden, zoodat, vooral door 't geen van die kloosterkerk werd verteld, de Eerwaarde Kerkeraad kippevel kreeg, en in zijne vergadering van den 17n December 1637 besloot, zich tot den Magistraat te wenden met verzoek, om de „verthooninge van de superstitiën" enz. te verbieden.

Dit alles nu is het Amsterdamsche vleesch en bloed van Vondels Gijsbrecht; maar inwendig zit een Trojaansch geraamte, dat kunstig verborgen en toch overal te herkennen is, want Vondel heeft, met eene verwonderlijke naauwkeurigheid 't geheele tweede boek der *Aeneis* in zijnen Gijsbrecht overgegoten, en zelfs geen kleinigheden laten verloren gaan. Evenwel zullen sommigen van oordeel zijn, dat die naauwkeurige navolging van Virgilius wel aardig, maar ons niet veel waard is, en anderen welligt meenen, dat het nog beter ware geweest, als Vondel zijn Virgilius maar weggeborgen en Eneas rondom had laten loopen, en de Amsterdamsche stof op zijn eigen hand bewerkt had, met alle dichterlijke vrijheid!

Mogelijk hebben die sommigen en die anderen geen ongelijk, maar zeker is 't, dat de geesten in Vondels tijd er heel anders over dachten. Toen gaf de klassieke afkomst aan dit treurspel eene hooge waarde, ja, adelde het. Toen werd het als de hoogste kunst beschouwd, Virgilius op den voet te volgen, en toch zoo geheel Amsterdamsch te zijn. Toen bewonderden de grootste geleerden 't, en alle „dichtkundige liefhebbers" erkenden, dat Vondel „'t in de kunst ver hadt gebraght." Zoo zegt Brandt, en de uitdrukking is juist, want in zulk een over-

gieting gaat de kunst zelfs de poëzij te boven! Maar ten slotte is het toch niet te ontkennen, dat de Gijsbrecht, hoe groot een meesterstuk het zij, juist aan 't Latijnsche model zijne zwakste zijden te danken heeft, daar te vaak 't verhaal de handeling vervangt. Het epos heeft het drama op de schouders genomen.

Omstreeks Amsterdamsche kermis van 1637 was Vondel met zijn werk gereed, en 't werd bij Willem Blaeu ter perse gelegd. Deze boekdrukker was uitstekend knap in wis- en sterrekunde, en daar hij ook een goed vriend van Vondel was, zoo geloof ik, dat wij het zonderlinge astronomische slot van het „Voorspel" aan zijne ingeving te danken hebben. Reeds vóór den 16ⁿ October was de Gijsbrecht afgedrukt [1]), want op dien dag zond Vondel een exemplaar aan Hugo de Groot te Parijs.

Intusschen naderde de schouwburg ook zijne voltooijing, en Vondel wenschte er Van Kampen geluk meê bij gelegenheid der tijding van 't innemen van Breda door prins Frederik Hendrik. Gelijk hij Oranjes roem verhief boven Spinola, zoo stelde hij Van Kampens eer boven de grootste Romeinsche schouwburgstichters! De achtbare weesvader kon met dien lof tevreden zijn.

De inwijding van den schouwburg moet reeds lang te voren zijn vastgesteld op den Tweeden Kersdag in 1637, want Vondel heeft er zijn stuk geheel op aangelegd. En toch is 't niet op dien dag, maar eerst acht dagen later gebeurd. Waarom? — Brandt schreef, en 't is steeds naverteld, dat dit te wijten was aan het „tegenmorren van eenigen, die 't zochten te weeren en etlijke daaghen ophielden" [2]). Met die „eenigen" bedoelde Brandt natuurlijk de predikanten. Ja, werkelijk heeft de Kerkeraad, eene week vóór Kersmis, bij burgemeesteren bezwaren tegen de vertooning ingebragt, maar zonder vrucht; in zijne vergadering van den 24ⁿ December oordeelde de Kerkeraad, na 't rapport der gecommitteerden gehoord te hebben, er niet meer aan te kunnen doen. Ieder zag dus de inwijding van den schouwburg met de vertooning van den Gijsbrecht op den 26ⁿ te gemoet.

Toch is 't op dien dag niet gebeurd, maar dit uitstel was niet aan

[1]) Een ex. van dezen druk (4°) berust in de bibliotheek van den heer J. Hilman.

[2]) Uitg. van Dr. Eelco Verwijs, bl. 53.

de predikanten te wijten. Er is een andere reden voor geweest, en wel geen kerkelijke, maar een natuurlijke, — ja, een zeer natuurlijke en een zeer noodzakelijke reden tevens, — een reden, die noch Vondel noch Van Kampen, noch Magistraat noch Kerkeraad heeft kunnen voorzien, — een reden, die Brandt zich niet herinnerd heeft, en waar zij, die na hem schreven, niet aan gedacht hebben.

Amsterdam verkeerde op Kersmis in 1637 in zoodanigen toestand, dat er aan geen gaan naar de komedie te denken viel, — zelfs de kerken stonden leêg.

De stad stond gedeeltelijk onder water. Er was in den Kersnacht een storm uit het noordwesten opgestoken, die de golven met geweld ter stede ingedreven had, zoodat men op den Eersten Kersmorgen de straten in stroomen herschapen zag, waar met schuiten in gevaren werd [1]). Kon men bij zulk een toestand nog aan een feestelijken optogt denken? En wie wist, wat welligt den volgenden nacht weêr gebeuren kon, als het noordwesten andermaal een kwade bui kreeg? Natuurlijk werd het komediefeest onmiddelijk afgezegd en tot nader order uitgesteld.

Zonderling! Vondel had gepoëtiseerd, dat Gijsbrecht was „genoodsaeckt door de baeren, op Gods gena, te vaeren;" — het scheen, of de natuur dit waar wilde maken.

Wonderlijk! In denzelfden nacht, waarin, volgens de poëtische voorstelling, Amsterdam in een vuurgloed zou ondergaan, kwam de zee opzetten om met magt van water dat vuur te blusschen!

Miraculeus! Vondel wilde Arent van Aemstel wanhopig doen uitroepen: „De Kersnacht lagh in stucken!" De werkelijkheid kwam hem voor. Inderdaad lag de Kersnacht in stukken; ja, de stukken dreven op den vloed rond, en men zag menigeen in de weer met schuit en haak om er zijn deel van op te visschen.

Niemand, die daar meer verbaasd over stond dan de dichter zelf. Wat al figuren en gelijkenissen had hij aan stormen en vloeden ontleend! — „Komt nu mijn Kersnacht te laat," zei hij, „en mis ik de toepassing op den dag, aan toespelingen op den watersnood is geen gebrek. Daar:

Soo stuyft de zee voor wind met haer gedreven golven!

---

[1]) Domselaar, *Amst.* VI B. bl. 422.

En hier:

De winden buldren soo, al eer het weêr bedaert,
Des winters tegens een, en weten van geen strijcken,
En setten in gevaer de dammen en de dijcken
Door 't parssen van den vloed.

Sprekend! en nog twintig andere plaatsen! Elk zal meenen, dat ik dit op den noordwester van den Kersnacht gepast heb, en toch was 't nog in 't hartje van den zomer, toen ik 't schreef; ik heb zelfs van geen Kersvloed gedroomd."

Evenwel maakte hij nog ééne toespeling opzettelijk. In den eersten druk (van October 1637 bij Blaeu) had hij Gijsbrecht laten zeggen:

Ick heb — — in brand, in hongers nood,
Gelijck een vader mij voor 't algemeen gedraegen.

Maar nu ging er, na Kersmis, weêr een nieuwe druk ter perse bij Joost Hartgertsen [1]) (denkelijk om op den 2n Januarij 1638 uitgegeven te worden), en hierin veranderde Vondel den „hongers nood", waar geen Amsterdammer toch herinnering van had, in een „waters nood", die versch in 't geheugen lag.

Intusschen hoopten de leden van den Kerkeraad, dat de burgemeesters in dien stormvloed van den Kersnacht een teeken zien en den Gijsbrecht nog verbieden zouden; ja, zij vertelden elkander in hunne vergadering op oudejaarsdag, dat dit werkelijk 't geval was, en om de Heeren in dat goede voornemen te versterken, zonden zij zelfs andermaal een predikant en een ouderling naar 't stadhuis, die echter de ervaring opdeden, dat zij zich vergist hadden. Want toen de Heeren bespeurden, dat het bij dien éénen „naren nacht" bleef, en 't bleek, dat het noordwesten uitgebulderd had, bepaalden zij de inwijding van den schouwburg op zondag, den 3n Januarij 1638 [2]), waarna dan de eerste vertooning van den Gijsbrecht voor het algemeen op maandag den 4n Januarij kon plaats hebben [3]).

---

[1]) Deze uitgave bij Joost Hartgertsen hield VAN LENNEP (III D. Nal. bl. 14) ten onregte voor „de oudste en oorspronkelijke". Hij kende den druk van 1637 niet. — Later heeft Vondel de eerste lezing weêr hersteld, die dan ook de natuurlijkste was, want in een belegerde stad kwam hongersnood meer voor dan watersnood.

[2]) Het spelen op zon- en feestdagen was oud rederijkers-gebruik, want op die dagen had het volk den tijd om te kijken. 't Werd echter bij den Schouwburg weldra afgeschaft.

[3]) En na dezen Maandag werd de *Gijsbrecht* nog elfmaal achtereen vertoond.

III.

Spoeden wij ons thans naar den schouwburg, — in verbeelding namelijk, waardoor wij in staat zijn, ongezien door de soldaten heen en de poort binnen te slippen, al behooren wij niet tot de genoodigden. 't Is drie uren in den namiddag. Op de Keizersgracht voor de poort, die met een wacht is afgezet, bespeurden we een groot gejoel en gejuich van volk, maar daar bekommeren wij ons niet meer om; wij zijn reeds in de „schouwplaetse." 't Gantsche „ruym" of „de bak" is met stoelen bezet, die belegd zijn met fluweelen kussens, want deze plaatsen zal „het heyligh Raedhuys" bekleeden. Natuurlijk zijn ook de kussens, waarop de Heeren zullen zitten, met het wapen bestikt, zoodat wij den bak „van kruyssen overlaeden" zien. En al is 't buiten nog dag, hier vlamt het kaarslicht al op de geel-koperen kroon, die te pronk hangt aan 't gewelf, en op de koperen blakers, die met een gekrulden stang aan de pilasters tusschen de „kamertjes" of „logiën" gehecht zijn.

Deze logiën — die, in twee rijen boven elkander, rondom de schouwplaats loopen — zijn allen reeds digt bezet met deftige heeren en prachtig opgeschikte mevrouwen en juffrouwen, of, als Vondel ze noemt: „heeregraftgodinnen." In die, welke weêrzijds het naast aan het tooneel grenzen, zitten de regenten en regentessen van 't Weeshuis en 't Oudmanhuis en de pensionarissen en secretarissen der stad, terwijl de regenten van den schouwburg er straks ook hunne plaats zullen nemen. Dáár zien wij de wetenschap en de letteren vertegenwoordigd. De drossaart Hooft en zijne Leonoor zijn verzelschapt van Barlaeus en Vossius en Joost Baeck met zijne vrouw Magdalena van Erp. Hoe gaarne zou Daniël Mostert hier ook bij de vrienden zitten! maar zijne plaats is thans bij zijne ambtgenooten, de secretarissen. Droever is 't gemis van een ander in dezen kring, — een der geachtste en dierbaarste onder Hoofts en Vondels vrienden. Laurens Reael is niet meer. Hij, die zoo vurig verlangd had, Amstels schouwburg te zien openen, mogt dit niet beleven, en juist toen de eerste druk van den Gijsbrecht de pers verliet, trok de lijkstaatsie van Reael ter Westerkerke in. En waarom zien wij den Haagschen dichter hier niet? Wat weêrhoudt den geestigen Huygens onzen schouwburg te helpen inwijden? — De rouw van zijn huis. 't Is nog maar weinige maanden geleden, dat Vondel hem toezong:

Is Zuylichem een stercke suyl,
Hij wanckel' niet, noch wroet den kuyl
Van 't graf, waarin sijn Ega leyd,
Niet open.

Maar zie eens naar Barlaeus, dien zonderling! — beurtelings deftig professor en snaaksch grappenmaker, — dan schier stervend van hypochondrie, nu tot over de ooren verliefd, ofschoon hij al 53 telt! Zie hem buigen en kushandjes naar de overzijde werpen. Dit geldt „de schoone Alkmaarsche weduwe", die echter ook al niet jong meer is, en wijselijk zich houdt, alsof zij 't niet merkt. In Tesselschaas gezelschap zien we Vondels zoon en dochter, en zijne vrienden Victorijn en Plemp, maar hem zelven zien wij niet, en Coster evenmin: denkelijk zijn ze achter de gordijnen, om 't laatste oog over de tooneelschikking te laten gaan, en den spelers hier en daar nog een nuttigen wenk te geven.

De Heeren van de Regeering treden binnen, — een achtbare stoet: schout, burgemeesteren, schepenen, oud-burgemeesteren, oud-schepenen, raden en commissarissen; velen met hunne vrouwen, sommigen ook met een dochter bij zich. Natuurlijk geschiedt die intrede volgens rang en met de grootste statigheid, maar evenwel hebben de zes regenten van den schouwburg genoeg te doen, om, al buigende en strijkende, al die Heeren hunne plaatsen aan te wijzen; en 't zou, ondanks rang en statigheid, een oorverdoovend gestoffel en gestommel van voeten en stoelen zijn, waren de muzikanten er niet, om zich nog luider te doen hooren.

Laten wij intusschen den blik langs de overige logiën zweven, dan zien wij er de bloem van 't Amsterdamsche patriciaat, — de Burgen en Schaepen, de Bickers en Backers, de Graeven en Huydecopers, de Geelvincks en Hasselaers, de Witsens en Waverens, — broeders en zusters, neven en nichten van burgemeesters en schepenen, — en voorts genoodigden uit de Haagsche staatscollegiën en van de raadhuizen der voornaamste Hollandsche steden. Amsterdam viert heden triomf als de eerste stad der Republiek, die „'t groote Rome nabootst," en Holland moet er getuige van zijn.

Maar nog schitterender vertooning maakt de middelste logie, regttegenover het tooneel. Tegen de kroonlijst is het wapen van Aemstel opgehangen, gedekt met den helm en 't cimier van Mijnden: twee

armen, gekleed in geel en zwart, die een krans van acht rozen opheffen, beurtelings wit en rood, — van welk cimier tot heden toe nog geen heraldisch vernuft de legende gevonden heeft. Zou Vondel er wat op weten? — Dat zullen wij straks hooren. Maar wie zien wij in deze logie? Hier is „Aemstels oude naem“ vertegenwoordigd. Jakob van Aemstel van Mijnden, heer van Loenersloot, zit in 't midden, zijne vrouw Maria van Sparenwoude aan zijne regter- en zijn broeder Sweder, heer van Doornenburg, aan zijne linkerhand; terwijl jonkheer Joost en zijne beide zusters achter hunne ouders geplaatst zijn.

En wie zijn dat eindelijk, die daar omhoog, op de bovenste gaanderij, de banken komen bezetten? — Wat een volk in bonte livreijen! 't Zijn de knechts van de Heeren, die in den bak en in de logiën zitten. Want geen man van aanzien kan uitgaan zonder knecht achter zich, ja, rang en deftigheid vorderen soms nog wel talrijker gevolg; maar hier heeft men die staatsie wat beperkt, en, om geen al te grooten omloop te hebben, bepaald, dat niemand meer dan één knecht meê zou brengen. Toch is 't al een vrij talrijk heir van „gedienstige geesten“, dat daar boven in den „engelenbak“ legert.

Verzen? Ja, aan lijsten en balken staan ze in gouden letteren, en ik zou ze u wel willen voorlezen, maar 't is op eens doodstil geworden. 't Gestommel en geschoffel houden op en de muzikanten tevens. „De schouburgh schuift de gordijnen open,“ en „de Bode“ treedt op, en „gebiet me te zwijgen en aendachtigh toe te luisteren.“ De man verschijnt echter thans nog niet met „helm en pluymen van Borsselen op 't hooft,“ maar als een Amsterdammer in zijn zondagspak. Eerst buigt hij regts, daarna links, en nog eens voor 't midden, en begint te deklameeren:

De trotse Schouburgh heft sijn spitse kap
Nu op! en gaet de starren naderen!
En wellekoomt, met dartel handgeklap!
Al 't Raedhuys en ons wijse Vaderen!

Hier houdt hij op, want er moet nu dartel gehandklapt worden, en hij zelf gaat voor.

„'t Is hier al aan 't begin,“ zegt Hooft tegen zijn zwager, „precies als bij mijn Warenar aan 't slot: zoo klapt mij allegaêr na!“ —

Maar 't is geen dartel, 't is een daverend geklap en getrap, want velen menschen is 't onmogelijk handen en geen voeten te roeren, en

X.

Tresling & Cº Hof Lith Amst.

de knechts daarboven battementen 't hardst; zij zijn er voor, om te trampen en te stampen ter eeren hunner heeren. Vondel wist dat, en heeft er op gerekend; daarom wordt het Raadhuis in 't volgende vers herhaald:

Het heyligh Raedhuys wijd den Schouburgh in,
En wacht, met sijn aendachtige ooren,
Soo vyerigh als Karthagoos koningin
Belust, het droef verslagh te hooren,
Hoe Ilium van Argos werd verplet,
En door de torts in d'assche raeckte:
Dat soeter dan al 't Afrikaensch bancket
De tong, haer leckre sinnen smaeckte.

„En de mijne!" fluistert Barlaeus Vossius toe. „Daar ben ik om gekomen. Vondel heeft mij gebeden, te helpen oordeelen, wat wel, wat kwalijk gesteld zij." En terwijl de twee professors een gesprek voeren over „'t Afrikaansch banket," zet de Bode zijne deklamatie voort. Als hij gekomen is aan dat „beter," dat de held van 't stuk slechts wachtte, maar

Dat wij ter goeder uur beleven,
Nu Amsterdam en 't Aemstelers geslacht
Sijn kroon ten hemel heeft geheven!

davert de schouwburg op nieuw. Die keizerskroon op den top van den Westertoren is de trots van Amsterdam: en dit begrijpt ieder eigentlijk ook veel beter, dan hoe 't Amsterdamsche wapen aan den sterrenhemel zal komen, terwijl de IJszee een al te koud slot aan 't Voorspel maakt. Maar de muzikanten vallen in met een vrolijk Wilhelmus, dat de harten weêr verwarmt en opwekt.

Andermaal stilte en gespannen verwachting. Daar verschijnt Gijsbrecht zelf. 't Is of ieder bliksemsnel door een schok getroffen wordt. Is 't verbazing? aandoening? verrukking? Neen, 't is een opspringen van 't Amsterdamsch hart, bij 't aanschouwen van hem, wiens naam hier in eere gehouden wordt, als oudtijds die van Romulus te Rome en van Kekrops te Athene; want Aemstel is

d'Oprechte en eerste stam,
Daer ons begin uit quam.

Geen goed Amsterdammer, die Gijsbrecht niet liefheeft en vereert! „Ja," hoor ik Barlaeus zeggen, „waren wij heidenen, die een stamgod aanbidden, hij zou hier de Jupiter Indiges zijn."

Een luid gejuich begroet den heros onzer oudheid, terwijl de hee-

ren van Loenersloot en Doornenburg opstaan om een diepe buiging te maken voor hunnen voorvader [1]).

Gijsbrechts alleenspraak valt niemand te lang; ieder — immers onze stadgenooten; van de vreemde genoodigden spreek ik niet — ieder hoort dien met klimmend genoegen, en vindt er de Amsterdamsche traditie in terug, die hij van der jeugd af kent, maar nooit zoo breed uiteengezet en rijk „gestoffeerd," noch in zulke schoone verzen gekleed heeft gezien. Nieuw echter is de vinding van 't „schichtigh opbreken" van 't leger, — natuurlijk! want dit heeft de Dichter uit Troje gehaald. De vertelling van den goeden vader Willebrord wordt aardig en echt kloosterheerachtig gevonden, maar het optreden van den valschen Vosmeer, en de rol, die hij begint te spelen, spannen de aandacht op 't geen daaruit volgen moet; ja menigeen vermoedt en voorspelt het reeds, en beklaagt in stilte de Amsterdamsche Maagden, die met haar „soete keelen" zulk een schoon triomflied aanheffen, maar 't jammerlijk zullen bezuren.

Een ligte kreet van verrassing ruischt door de schouwplaats bij 't openen der gordijnen voor het tweede bedrijf, en op veler gelaat blinkt een vrolijke glimlach. 't Is 't gezigt van 't Kartuizersklooster, dat die opwekt.

„Ziedaar de oude Haven der Zaligheid," zegt de grijze Arent Hudde tegen zijn kleinzoon Jonas, „maar waar het tegenwoordig geslacht andere herinneringen van heeft, dan mijn grootvader had."

„Wel mogelijk, bestevaêr!" antwoordt Jonas, „maar als wij met de speelnoots naar de Kartuizers gingen, waren we er ook ter zaliger havene, en of wij 't waren of kloosterbroêrs, die er smulden, zal toch in waarheid weinig verschil maken."

„Ja, 't zag er ten naasten bij zóó uit," hervat de oude, zonder op 's jonkmans rede te letten. „'t Stond toen wel twee roerschoten buiten de muren, en 't was juist op mijn twaalfden verjaardag, dat Diederik Sonoy er introk."

„Dan begrijp ik, waarom 't nu ook een Diederik moet zijn, die er intrekt; maar of die andere zich zooveel praatjes voor de poort heeft laten welgevallen als deze, zou ik durven betwijfelen," mag Jonas nog opmerken, maar de oude man hoort het niet meer; hij is geheel verdiept in de prachtige beschrijving, die Willebrord geeft van

[1]) Zij werden destijds voor de naaste afstammelingen onzer oude Heeren gehouden.

't aanzien van zijn klooster, en in de teksten uit het Oude Testament, die er bij aangehaald worden.

Een nieuwe verrassing wekt Vosmeers verhaal van 't binnenhalen van 't schip met rijs. Precies het turfschip van Breda, tot in de minste bijzonderheden! En te gepaster, omdat er onlangs weêr pektonnen gebrand zijn over de victorie van Breda.

Maar hebt gij onder deze bedrijven Barlaeus ook in 't oog gehouden? Telkens heeft hij halfluid Latijnsche verzen opgezegd, en aan zijne vrienden eene doorloopende vergelijking van Vondel en Virgilius ten beste gegeven, die wij hun geenszins benijden. Hij mag er meê voortgaan tot aan 't eind van 't laatste bedrijf.

Het derde is nu begonnen. De belangstelling klimt. 't Verhaal van Badelochs droom, in zulke schoone en even gevoelvolle als schilderachtige verzen gehuld, maakt een diepen indruk. Dat de ondergang der stad er reeds als beslist in voorgesteld wordt, wekt een ontroering, die niemand weren kan, ofschoon men weet, dat het slechts spel is. De schrikkelijke kreet van broêr Peter:

Het is met Amsterdam en met sijn hooge wallen
Gedaen. Sij is de wraeck in 't end te buyt gevallen!

jaagt elk een rilling over de leden. Wij gevoelen schier denzelfden schrik als Gijsbrecht en gelijken angst als Badeloch, want het is ons eigen Amsterdam, dat overrompeld en in brand gezet is. Niets natuurlijker, dan dat Gijsbrechts eerste woord is:

Ick sal terstond omhoogh gaen sien van Schreijerstoren!

want ieder weet, dat die toren van ouds de wachter en uitkijk van Amsterdam aan den zeekant was. Hij ziet alom huizen en schepen in brand, en vlammen „schitteren in 't Y en in de Diemermeer en alle burgwallen.“ Ja, ook die „Diemerzee“, die soms zoo vervaarlijk bruisen kon, herinnert ieder zich nog levendig, want het is pas negen jaren geleden, dat zij drooggemaakt is. Gijsbrecht bereidt zich tot den uitersten weêrstand, en vraagt waar zijne bondgenooten zijn. „Zij staan al gereed,“ zegt broêr Peter:

„Voor 't huys vergaeren vast de besten van de grooten.“

Zie, de Drossaart schudt het hoofd. „Dat is te zeer op zijn burgermans,“ zegt hij tegen Vossius. „Wij zullen Vondel raden het te veranderen.“

„En hoe dan?“ vraagt de professor. Hooft bedenkt zich even, doch heeft het spoedig gevonden. „Zoo moet het zijn,“ zegt hij:

„Voor 't huys vergaderen de treflijcksten, de grooten.“

„Dat klinkt wel treffelijk, broeder!“ laat Joost Baeck er op volgen, „maar dat van Vondel is beter Amsterdamsch.“

„En 't vers wordt er ook niet beter meê,“ voegt Barlaeus er bij [1]). Maar juist begint de „Rey van Klarissen,“ zoodat Hooft het niet hoort, en Vossius meesmuilt. De diepste stilte heerscht onder 't zingen van dat onvergelijkelijk schoon en zielroerend lied; maar naauwelijks is de laatste toon uitgegaan en zijn de gordijnen toegeschoven, of, in schreeuwend kontrast met de plegtige stilte van zoo-even, begint het daarboven te rommelen en te stommelen, en in een oogwenk zijn al de knechts verdwenen, terwijl uit den bak en de logiën een geruisch van stemmen opgaat, dat ieder oogenblik luider wordt. 't Is namelijk zoo bepaald, dat tusschen het derde en vierde bedrijf der ingespannen aandacht eenige verpoozing gegund en er dan tevens „iets gebruikt“ worden zal; en zoo zien wij dan ook al de gedienstige geesten, die boven verdwenen, na weinige oogenblikken beneden weêr te voorschijn komen, de meesten met een groot blad in beide handen, waarop zij, in glazen en op porceleinen schoteltjes, hunnen meesters en meesteressen de verlangde verfrisschingen en versnaperingen aanbieden.

Luister; is dat de stem van Tesselscha niet? Wel zeker. „Hoe meesterlijk een penceel is 't, dat ons de heilige stilte en godvruchtige aandoeningen van den Kersnacht schildert tegenover den woesten krijg, die heilig noch onheilig aanziet! Dit werpt een liefelijken glans op het tooneel, dat anders door te harde kleuren en te schorren toon zou afstooten. Nu geeft de tegenstelling van licht en donker, van liefde en wreedheid, een onbeschrijfelijken indruk, die schokt en roert. Mij stortte dat lied der Klarissen een balsem in 't hart, want hoog boven de booze wereld, vol gruwel en geweld, opent zich de hemel der zaligheid, en ruischt een zang als die der engelen.“

„Zoo was 't mij ook te moede,“ laat Victorijn er op volgen. „Is de wereld een speeltooneel, ook dit speeltooneel is als de wereld: de

---

[1]) Vondel heeft toch het vers zoo veranderd.

boosheid woedt er, maar te midden daarvan blinkt een beter, dat het hart verkwikt en de ziel hooger voert. Vondel geeft hier eene meesterlijke schilderij vol licht tegen een donkeren achtergrond."

„Dus heéft Vader er eer van?" vraagt Anna met een vriendelijken lach op de lippen, die bewijst welk antwoord ze wacht.

„Eer?" antwoordt Tesselscha; „een eer, die geen eeuw vergeten zal! Dit zeg ik de Rei na, en durf voorspellen, dat dit treurspel onsterfelijk zal zijn."

„Maar toch," hervat Anna, „toch gaat het mij zonderling aan 't harte — die schrikkelijke verwoesting in den heiligen Kersnacht! en dat moorden van zooveel vrome zielen te midden van den goddelijken dienst! — Is dat werkelijk zoo gebeurd? Vader zegt, dat het zoo zijn moest, en geen andere schikking toeliet."

„Daartoe vond uw vader aanleiding," herneemt Victorijn, „in de omstandigheid, dat de inwijding op den Tweeden Kersdag bepaald was. Het spel moest passen op den tijd der vertooning."

„Zoo is 't," voegt de geleerde Plemp er bij. „Bij een gelegenheidsstuk mag de actualiteit niet gemist worden. Maar bovendien kan er geen bedenking vallen op de voegzaamheid, wat de overrompeling in den Kersnacht aangaat. Al weten wij niet, of dit A° 1300 hier zóó gebeurd is [1]), zoo is toch de voorstelling, in 't algemeen genomen, overeenkomstig de historische waarheid. Van alle oude tijden af koos men tot aanslagen op steden feestnachten uit, omdat men dan zeker was weinig of geen tegenstand te zullen ontmoeten. Dat hebben de christenen zoowel als de heidenen gedaan. Toen bisschop Frederik".... [2])

„De Gooijer is uitstekend, maar 't deert mij van Gijsbrecht!" klinkt het in de logie hiernaast, te midden van een kruisvuur van stemmen. Dáár moeten wij heen, en laten er Plemps verhandeling over de feestnachten om in den steek. Mr. Daniël Mostert en zijn kollega Mr. Joris Backer staan, elk met een glas in de eene en een stuk suikerbanket in de andere hand, tegenover elkander in levendigen

---

[1]) Wij weten, dat het *niet* zóó gebeurd is. Dit bewijst een charter van 22 Mei 1304, dat Vondel en zijne tijdgenooten niet gekend hebben.

[2]) Hij wilde zeggen, dat bisschop Frederik van Blankenheim eens in den Sint-Maartensnacht te Wageningen hetzelfde gedaan heeft, wat Vondel hier in den Kersnacht laat geschieden, — en had dåarna nog een aantal andere voorbeelden op te tellen.

redetwist, omringd door de vrienden, die, etend en drinkend, luisteren en lachen.

„Vosmeer is een echte Sinon," zegt Backer, „maar Gijsbrecht loopt er al te argeloos in. Noch hij, noch iemand der zijnen, denkt een oogenblik aan de mogelijkheid van verraad, als de Trojanen toch wel deden. Wij missen iets."

„Laokoön en de slangen?" vraagt Mostert.

„Die niet, maar iets daarvoor in plaats. Bij Virgilius gaat het goed; daar is een reden gevonden voor de verblinding der Trojanen, maar de Amsterdammers ijlen zonder reden hun noodlot te gemoet."

„Maar dat heidensch noodlot komt immers in een christelijke tragedie niet te pas," zegt Mostert.

„En toch is 't er in," herneemt Backer. „Maar hoe verklaart ge dan die ligtgeloovigheid van Gijsbrecht en de zijnen, waardoor ze aan geen gevaar of verraad denken?"

„Die verklaring heeft Gijsbrecht zelf u gegeven, toen hij zei:

Ick hoor, de Goyer doet de waerheyd niet te kort,
Want sijn vertelling stemt met vader Willebrord,"

antwoordt Mostert, en als Backer beweert, dat dit argument te zwak is, gaat hij voort: „Om er de kracht van te schatten, moet ge u plaatsen op het standpunt, dat de dichter aangeeft. Ge moogt niet voorbijzien, dat Gijsbrecht hier als de stichter en begunstiger van 't klooster voorkomt, en dat de Kartuizers zijne vrienden en voorbidders zijn, in wie hij vertrouwen stelt. Gijsbrecht en 't klooster hebben denzelfden beschermheilig, St. Andries; — hij draagt er 't bewijs van op zijn wapenschild. Hij *kan* Willebrord niet wantrouwen, en *moet* den Gooijer gelooven, omdat deze met Willebrord zamenstemt."

„Alles zeer fraai en dichterlijk!" herneemt Backer. „De dichterlijke vrijheid is ruim en mag veel van mijne verbeelding vergen, maar — geene tegenstrijdigheid."

„En wat is hier de tegenstrijdigheid?"

„Vosmeer bedriegt Gijsbrecht, maar den opmerkzamen toeschouwer bedriegt hij niet," antwoordt Backer. „Als ik Vosmeers betuigingen terstond wantrouw, dan ligt er eene tegenstrijdigheid in, dat de held, wiens „deughden staen in top voor elck ten toon," minder doorzigt heeft. De toeschouwer begrijpt terstond, dat de vrome kloosterheer

fijntjes gefopt is, maar begrijpt niet, waarom Gijsbrecht daar geen erg in heeft, en dat Zeepaard niet eens laat onderzoeken." —

„Maar dan was de laag ontdekt, en Amsterdam niet, als Troje, verbrand, en Gijsbrecht niet, als Eneas, scheep gegaan!" roept een ander uit den kring, — 't is de secretaris Jakob Bruyning.

„Och, Mostert! daar heb je 't noodlot. 't Heeft zoo moeten wezen!"

„Wel zeker; we hebben den Gooijer zelf hooren zeggen, dat het noodlot sterker is dan de mensch!"

„Ik zal 't veranderen," zegt Vondel, die juist binnenkomt, om zijn vriend Mostert een groet te brengen, maar alleen 't laatste gehoord heeft [1]).

„Hoor, Poëet! je hebt er eer van," zegt Bruyning. „Daar zullen de Amsterdammers over twee- en driehonderd jaar nog van gewagen. Maar terwijl de vrienden hier wel durfden kritiseeren, wil ik slechts een vraag doen. Virgilius liet de poorten van Troje openzetten, toen de Grieken opgebroken waren, en al 't volk liep nieuwsgierig naar buiten, om te kijken. Volkomen natuurlijk; zoo zouden de Amsterdammers ook nog doen. Maar waren de oude Amsterdammers minder nieuwsgierig? Althans ik heb alleen Gijsbrecht zien uitkomen."

Vondel fronst de hooge wenkbraauwen een weinig, als hij gewoonlijk doet, wanneer hem een opmerking min of meer stekelig voorkomt, en antwoordt snel en puntig: „Sinjeur Bruyning! 't Is mijne gewoonte niet bij 't openschuiven der gordijnen terstond veel volks op de planken te brengen. Dit strijdt tegen de tooneelwet; ook lijdt het de deftigheid van een treurspel niet. En wat nieuwsgierige Amsterdammers betreft, — die moet gij in de schouwplaats, maar niet op het tooneel zoeken. Adieu, sinjeurs!" —

Een halfuur is verloopen. De muzikanten heffen aan; dit is de waarschuwing. Bladen, glazen en schoteltjes worden weggedragen. In vijf minuten loopt de „engelenbak" weêr vol, en nog vijf minuten later zwijgen de muzikanten en gaan de gordijnen weêr open.

In de beide laatste bedrijven volgen de verhalen elkaâr op. Eerst hooren we dat van den bisschop, die ons vertelt, dat hij, niettegen-

---

[1]) Vondel heeft „het noodlot" veranderd in „Godts schikkinge"; maar de eerste lezing was beter dan de verbeterde.

staande hij al vóór vele jaren geleden te Utrecht is afgezet [1]), toch, tegenover vier opvolgers, zijne waardigheid te Amsterdam heeft opgehouden, en nu ook als bisschop sterven wil. Wat zeer heroïek zou zijn, als 't waar was, maar daar was Gozewijn de man niet toe. Hij genoot liever te Keulen, waar hij een goed domdekenschap bezat, een rustigen ouden dag.

Dan treedt Arent op, en verhaalt ons hoe schrikkelijk er in de stad gevochten is; daarna hooren wij Gijsbrecht verhalen, hoe dapper hij 't stadhuis heeft verdedigd, maar ten laatste de wijk moest nemen; en eindelijk komt de Bode met levendige, ja al te harde kleuren soms, misselijke gruwelen schilderen, welke hier nimmer gepleegd zijn. Al die verhalen worden met zooveel stilte en stemmige aandacht aangehoord, als men van zulk eene deftige vergadering verwachten mag. Tweemaal echter merken wij eenige beweging op: de eerste maal waar Arent uitbarst: „De Kersnacht lagh in stucken!" en dan een oogenblik daarna: „Hoe staet mij 't schouspel voor!" — „Mij ook!" zegt menigeen. 't Was immers nog maar negen dagen geleden.

Maar veel levendiger is de beweging, die te midden van 't verhaal van den Bode de stilte afbreekt. Hij schildert een afschuwelijken nonnenmoord, en op eens klinkt er een juichtoon met handgeklap. Hoe is 't mogelijk? bij zulk een tooneel! Toch is 't zeer eenvoudig. Als de tooneelspeler de verzen uitspreekt:

Sij vielen overhoop, en lagen bij malkander
In 't rond, gelijck een krans van roosen wit en rood,

wendt hij, bij de laatste woorden, zich naar de logie, waar de heeren van Aemstel van Mijnden gezeten zijn, en strekt de hand uit, om de aandacht op de witte en roode rozen van het helmteeken [2]) te vestigen. Die verrassende aardigheid verdient eene toejuiching, en deze wordt door de edele heeren beantwoord met eene buiging. Zij mogen 't er nu voor houden, dat de legende van hun cimier door onzen Dichter gevonden is. Trouwens — van tallooze legenden behoort het vaderschap aan het dichterlijk vernuft!

De Bode eindigt met de waarschuwing, dat de vijand, na alles vernield te hebben, thans gereed staat het slot te bestormen, waarop

---

[1]) Zie hiervoor bl. 21.

[2]) Zie hiervoor bl. 196.

Gijsbrecht een uitval doet. Er wordt daarbuiten schrikkelijk gevochten, en van Badeloch, die 't door een venster aanschouwt, vernemen wij, dat Gijsbrecht teruggedreven wordt, en dat hij zijnen broeder onder de gesneuvelden zoekt. Ach ja! wij zien Arent gewond en stervend op het tooneel brengen, en herinneren ons, bij Badelochs uitroep: „Ghij mist uw reghte hand!" dat hetzelfde gezegd werd tegen den Vader des Vaderlands, toen zijn broeder Lodewijk op de Mookerheide gesneuveld was. Maar we hebben naauwelijks tijd, den dapperen Arent, dien wij lief gekregen hebben, omdat hij Gijsbrechts trouwe helper was, te beklagen, want de trompet wordt geblazen. Wie daar? — De heer van Voorne treedt op met het gewone begin van ieder, die niet veel goeds te zeggen heeft:

Mijn Heer, uw ongeluck is ons van harte leed.

Hij eischt, dat Gijsbrecht zich overgeve op genade of ongenade, maar deze wijst dien eisch af, en verzekert, dat hij zoo niet van zijn huis wil scheiden, en dat zij er eerst nog eens „om vechten sullen". En thans opent zich het laatste tooneel, niet alleen het treffendste en roerendste van 't geheele treurspel, maar ook het meest tragische, en tevens vol dramatische handeling, — volkomen het tegenbeeld der lange verhalen zonder handeling, die zijn voorafgegaan. Vondel vertoont zich hier in zijne volle kracht als dichter, en ook als volbloed Amsterdammer; want — wat geenszins als een anachronisme, maar als eene verdienste te beschouwen is — terwijl hij zijne tijdgenooten in 't jaar 1300 verplaatst, slaat hij toch den waren toon van den zeventiende-eeuwschen Amsterdammer aan. Dien verstaan en begrijpen onze burgers van allen rang en stand; neen meer, zij gevoelen dien, zij leven er in.

Gijsbrecht heeft besloten zich tot het uiterste te verdedigen, en, zoo hij vallen moet, zijn graf te vinden onder het puin van zijn stamhuis. Vooraf wil hij zich „van onnut gesin, en die geen weer en biên, ontslaen," en vooral zijne vrouw en kinderen in veiligheid doen brengen. Badeloch moet zich scheep begeven met haar zoon en dochter en den kapelaan, en over 't Y ontvlugten. Maar hebben wij haar vroeger reeds leeren kennen als een teedere en liefderijke vrouw, thans verheft zij zich tot heldin. Geen smeeken noch dreigen is in staat haar te bewegen, om in den uitersten nood haren man te ver-

laten. Met ieder oogenblik klimmen hartstogt en aandoening, en als Badeloch in tranen uitbarst, welt ook in de schouwplaats menigeen een traan in 't oog. Eindelijk moet zij toegeven, en, op 't punt van scheiden, verlangt ze dat de kapelaan een gebed voor haar doe. Deze bidt dat Gods „heylige engel het roer stiere," en — die engel verschijnt werkelijk; maar hij gebiedt Gijsbrecht zelf meê scheep te gaan, en allen tegenstand op te geven. Tot Gijsbrechts en aller troost voorspelt Rafaël de toekomstige grootheid van Amsterdam. O, hoe schoon! Die taal doet allen Amsterdamschen harten goed.

„Prachtig!" zegt Hooft; „hier gaat Vondel zijn klassiek model [1] verre te boven."

„En uwen Stroomgod tevens," denkt Vossius zonder het te zeggen.

En nu mag zich ergeren, wie wil, dat een engel zich ook met den schouwburg inlaat, toch doet hij het:

En Aemstels oude naem en sal geen roem ontbeeren,
Als uw naemhafte stad haer Schouburg open doet,
En voert op 't hoogh tooneel uw daeden te gemoet
Den BURGEMEESTEREN en driemael twalef RAEDEN,
Geseten op uw schild van kruyssen overlaeden.

Op eens heffen trompetten en klaroenen eene schetterende fanfare aan, maar 't kost den blazers inspanning het vol te houden tegen 't algemeen gejuich, geklap en getrap, waarbij alweêr de bovenste verdieping den hoofdtoon geeft. En als 't een oogenblik daalt, is 't slechts om zich andermaal en met nieuwe kracht te verheffen; en eindelijk, na nog een tusschenpoos van daling, stijgt het tot den allerhoogsten graad van daverend feestgedruisch. Driemaal — de dichter heeft het voorzien, en daarom ook dit woord in zijn vers gebragt; immers ware 't hier niet om, hij had even goed „zes en dertig" als „driemael twalef" kunnen schrijven; — driemaal schijnen de wanden en de kap van den schouwburg te trillen van den „galm, die uytbarst over straet en over al de stad!"

De engel Rafaël heeft wijselijk zijne rede afgebroken, en ook hierop heeft Vondel gerekend; want waar de engel 't woord weêr opvat, maakt hij een nieuw begin. Hij vermaant Gijsbrecht, zich nu maar haastig scheep te begeven, omdat het hoog tijd is, en wijst

---

[1]) Hij bedoelde de verschijning van Kreüses geest, aan 't slot het II B. der *Aeneis*.

hem (even als Kreüse 't Eneas deed) een vet land aan, waar een schoone rivier langs welige akkers vloeit, en hij het heel goed hebben zal. Nu toeft Gijsbrecht geen oogenblik langer meer dan noodig is, om de bevelen tot den aftogt te geven, wat hij echter, als een held, met de meeste kalmte doet, en, als een goed Amsterdammer, vergeet hij ook niet aan den Schreijershoek „vaarwel“ te zeggen:

Vaer wel, mijn Aemsterland! verwacht een andren heer [1]).

Een diepe stilte blijft heerschen onder het toeschuiven der gordijnen: zoo magtig is de indruk op de toeschouwers. De een schijnt in verrukking van zinnen; die is geroerd en getroffen; een ander staart Gijsbrecht weemoedig na, vergetende dat het spel is. Maar op eens maakt het gestommel daarboven een einde aan alle illusie; ieder knecht rept zich, om 't eerst beneden te zijn en op den dienst zijns heeren te passen. En nu begint zich ook eenig handgeklap beneden en in de logiën te doen hooren, maar 't is of velen een schouwspel als 't genotene boven dezen gewonen vorm van toejuiching verheven achten.

Dit is de eerste echt Amsterdamsche tragedie, die wij bezitten; welligt zal zij de eenigste blijven. Ze is Amsterdamsch in merg en bloed, en geen Amsterdammer, die er zich niet door opgetogen gevoelt. Gijsbrecht, die vroeger slechts in onze traditie leefde, is thans op ons tooneel verschenen, en zal er blijven. Zoo er nog iets aan Vondels dichterroem ontbrak, thans heeft hij zich als onzen grootsten poëet gevestigd. Zijn Gijsbrecht is zijn eerzuil te Amsterdam.

„Het heylich Raedhuys“ heeft aan de grootsche roeping: beschermer te zijn „van alle fraeije geesten en wetenschappen“, gehoor gegeven en den schouwburg ingewijd. Statig rijzen de Heeren nu op, — schout en burgemeesteren eerst, daarna de regeerende schepenen, en zoo voorts, — en terwijl de muzikanten den prinsenmarsch spelen, treden zij, naar rang en orde, met bedaarde deftigheid, de schouwplaats uit. Lang duurt het, eer de laatsten der kommissarissen door de deur tusschen de tweede en derde beneden-logie verdwenen zijn, en nu eerst begint er beweging in al de logiën te komen, maar hier gaat het vlugger en binnen weinige minuten zijn ze ontruimd.

---

[1]) Dien anderen heer hebt gij gezien op plaat II.

Doch wat voor een gestommel hooren wij nu weêr op het tooneel achter de gordijnen? — Daar worden tafels en stoelen aangedragen en bijeengeschoven, want de regenten der beide godshuizen zullen er met die van den schouwburg en met den dichter en den bouwmeester en hunne vrienden een maaltijd houden. Waar heeft in Holland ooit een inwijding plaats gevonden zonder maaltijd? Wanneer eenige plegtigheid zonder offers aan keel en maag? [1]) Dat hier menig beker gestort zal worden, spreekt van zelf, want noch de schouwburg, noch Gijsbrecht kan met een drooge inwijding volstaan; zonder, naar oud vaderlandsch gebruik, „begoten" te worden, zouden ze niet kunnen floreeren. En ook aan den dichter en den bouwheer moet de eer bewezen worden, die hun toekomt.

Zoo min als „Aemstels naem" mag Vondel „roem ontbeeren",
En Klaas van Kampens lof moet „rijsen in den boogh".

Hooft zal thans zeker zoo deftig zijn als immer, want, al wil hij 't niet weten, zijne eigenliefde voelt hij niet gestreeld door de bewustheid, dat de Gijsbrecht zijn Geeraerdt geheel in de schaduw heeft gesteld. Maar Barlaeus zal wel weêr toonen, dat hij „zonder lach en scherts niet leven kan", en 't mogelijk morgen alweêr noodig achten, aan dezen of genen, die hem wel eens op den katheder, maar nog nooit op een vrolijke partij gezien had, een briefje te schrijven, om hem te verzekeren, dat Cato ook niet altijd ernstig keek, en dat professor Barlaeus altijd t'huis blijft, als Kasper van Baerle naar een vriendenmaal gaat.

IV.

Wekte de Gijsbrecht bij zijne eerste verschijning de geestdrift der Amsterdammers in hooge mate, — hij doet het na meer dan twee eeuwen nog. Maar de eerste indrukken zijn steeds de levendigste; en mag men oordeelen naar overgebleven bewijzen, dan schijnt Vondels tragedie, bij de inwijding van den schouwburg, op niemand levendiger indruk gemaakt te hebben, dan op Sweder van Aemstel van Mijnden, den heer van Doornenburg. Hij liet in een der kamers van zijn slot [2]) een prachtig schoorsteenstuk schilderen, dat de vlugt van Gijsbrecht uit de brandende stad voorstelt. Maar had Vondel, bij de

---

[1]) Vergl. mijne *Volksvermaken*, bl. 666.

[2]) Men vindt eene korte beschrijving van dit slot in den *Gelderschen Volksalmanak* 1838.

voorstelling van Amsterdam, reeds in ruime mate van de dichterlijke vrijheid gebruik gemaakt, de schilder ging nog verder en schilderde het zeventiende-eeuwsche Amsterdam [1]).

In een ander vertrek hangt een oud wapenbord met 32 kwartieren, dat weleens voor dat van Gijsbrecht is aangezien; maar ten onregte: 't is dat van Sweders overgrootvader Jakob van Mijnden, die in keizer Karels tijd leefde en een dapper krijgsman was.

De lieden in den omtrek van dit slot verhalen, dat Gijsbrecht van Aemstel uit Amsterdam derwaarts gevlugt is, en wie hun bewijzen vraagt, noemen zij schilderij en wapenbord. Heeft die traditie haar oorsprong aan het schoorsteenstuk te danken? Of is zij ouder? — Het laatste is even mogelijk als 't eerste, want Gijsbrecht heeft in 1296 met zijn zoon Jan de wijk genomen naar de Betuwe.

Voor dichter en bouwmeester beiden was de inwijding van den schouwburg een triomf; maar beiden hadden geen gelijk genot van den behaalden roem.

Vondel mogt zich nog meer dan veertig jaren verheugen in den bestendigen bijval, aan zijnen Gijsbrecht geschonken, wat hem te aangenamer moest zijn, omdat hij zulk een vreugde aan zijne overige treurspelen niet beleefde [2]). Van Kampen daarentegen genoot slechts kort de voldoening van zijnen arbeid. Drie maanden na de inwijding van den schouwburg was hij reeds overleden [3]). Vondel maakte ter zijner „eeuwiger gedachtenisse" een bijschrift onder een plaat van den schouwburg, waarin hij hem andermaal boven een beroemd Romein verhief. Pompejus stichtte een schouwburg tot bederf der jeugd en ter bevordering der afgoderij; het doel van Van Kampen was een oefenschool van deugd te stichten, die tevens weezen tot een troost en ouden tot een steun was [4]).

---

1) Zie Mr. A. W. ENGELEN, *Wandelingen door Gelderland*, bl. 129 en 130, en ook den genoemden *Geld. Volksalm.* bl. 139 en 140.

2) BRANDT (t. a. p. bl. 90) zegt ronduit, „dat men Vondels treurspeelen achter de bank wierp." Vergl. JONCKBLOET, *Gesch. der Ned. Lett.* II D. bl. 162.

3) Zijn naam werd beurtelings Nikolaas of Claes en Campen of Kampen gespeld. Dat hij op den 2n April 1638 overleden is, staat aangeteekend in het *Register van de Namen der ghener*, *die zedert den jare* XVC LXXVIIJ *die principaelste Ampten hebben bedient* (in het stads-archief berustende). Hij was toen „Excysmeester".

4) Dit bijschrift is te vinden bij VAN LENNEP, *Vondels Werken*, III D. bl. 323.

Vondels Gijsbrecht is voor ons immer de vertegenwoordiger van 't gouden tijdperk onzes roems. Al had Vondel niets anders dan deze tragedie geschreven, zij ware voldoende, om zijnen naam onsterfelijk te maken. Laat het stuk zijne zwakke zijden hebben, — wij weten het; maar dit belet ons niet, er een meesterstuk in te erkennen. Welk meesterwerk was ooit volmaakt in al zijn leden?

De kritiek heeft den Gijsbrecht beurtelings gehekeld, geprezen en gelaakt [1]). Natuurlijk! Geen meesterstuk bleef ooit onaangevochten, maar boven lofbazuin en hekeltoon klinkt de stem der historie.

De kritiek is een godin, die wij vereeren met vreezen en beven, maar even als zekere andere godin, die ook door velen met vrees en beving wordt aangebeden, staat zij op een rad van avontuur of op een dobberenden bol. Feiten echter staan pal.

Een feit is 't, dat de Gijsbrecht sedert zijne eerste opvoering aan het tooneel gebleven is, en dat het stuk van jaar tot jaar eenige malen vertoond wordt voor een altijd belangstellend publiek; waarvan de jaarboeken van eenig volkstooneel moeijelijk een, of mogelijk in 't geheel geen tweede voorbeeld aan te wijzen hebben.

Een feit is 't, dat zelfs in onzen tijd — nu, volgens deskundigen, de smaak van 't publiek geheel bedorven is door spektakelstukken, balletten en variétés! — nu, volgens andere deskundigen, de meeste lui geen zeventiende-eeuwsche verzen meer verstaan! — toch de Amsterdammers nog altijd deze zeventiende-eeuwsche tragedie willen zien en hooren, en de schouwburg vol is als Gijsbrecht van Aemstel verschijnt.

Een feit is 't, dat de Gijsbrecht niet enkel te Amsterdam, maar ook in onze zusterstad aan de Maas en zelfs in de weelderige hofstad liefhebbers en bewonderaars vindt. En dit bewijst, dat het niet „het Aemsterlandsche bloed“ alleen is, dat hier werkt, maar dat deze tragedie, ondanks 't klassieke harnas, verdiensten bezit, die haar tot een meesterstuk stempelen.

---

[1]) Ziehier een klaverblad: Witsen Geysbeek, Van Lennep, Jonckbloet.

XI.

IN 'T

NIEUW STADHUIS.

I.

De Heeren zijn aan den maaltijd. Zij volgen het aloud en lofwaardig vaderlandsch gebruik. 't Eerst wat elk, die een nieuw huis betrekt, er doet, is een maaltijd aanrigten, om de goede vriendschap aan zijnen haard te vestigen en met een heildronk den zegen in zijne woning te roepen. Zoo doet de koopman in zijn grachtpaleis en de boer onder 't rietedak. Zoo doet de edelman op zijn slot, de dominee in zijne pastorie en 't heemraadschap in 't gemeene-landshuis. Zoo doen ook de Heeren van Amsterdam in het nieuw stadhuis, waar zij heden — donderdag, den 29sten Julij 1655 — hunne intrede gedaan hebben. Een maaltijd is de ziel van elke plegtigheid. Een maaltijd is, sedert onheugelijke tijden als de geschiktste vorm erkend, om allerlei soort van vreugde uit te drukken. Een maaltijd is ook 't beste middel om onder regenten „eenigheyt ende liefelijcke harmonie" te bevorderen.

De schout, de burgemeesters, de schepenen, de oud-burgemeesters, de tresorieren, de weesmeesters en de leden van den raad zijn in 't burgemeestersvertrek rondom den disch geschaard, en, in spijt van den ouden Romein voor den schoorsteen [1]), hebben de Heeren zich nu eens niet „genoeght met een gerecht van raepen."

„Hoe! verloochenen onze Heeren, reeds op den eersten dag den besten, het voorbeeld, dat zij zelf zich gesteld hebben?" —

De Heeren zijn volkomen in hun regt. Curius zat, toen hij rapen at, aan geen feestmaal, maar in zijn eigen huis, en de Heeren kunnen, zoo zij willen, hem dan ook in hun eigen huis navolgen. Toen de

---

[1]) *Curius Dentatus*, door Govert Flinck geschilderd.

burgemeesters, verleden vrijdag, de leden van den raad noodigden, beloofden zij „hen op een maeltijt te tracteeren", en zij hebben laten aanregten, zoo „als men gewoon is op aensienlijcke maeltijden aen te dissen"; ja, omdat dit niet enkel een aanzienlijke, maar zelfs een zeer feestelijke maaltijd is, nog wel iets beter. En zou ook na zulk een noodiging zelfs een Cato, hoe hoog hij Curius vereerde [1], niet wat meer verwacht hebben dan een schoteltje rapen? Zeker, en onze Heeren niet minder. 't Sprekendst bewijs daarvan levert de vrome doctor Nikolaas Tulp, die als oud-burgemeester hier meê aanzit. Hij is de voornaamste aandrijver geweest van de *leges sumptuariae* (die juist een halfjaar geleden afgekondigd zijn [2]), maar begeert die thans niet toegepast te zien. Hij heeft destijds veel georeerd over „de oude Amsterdamsche wijse, waerdoor de rijckdommen tot een hoogen top sijn geklommen", maar toont nu „seer liberalijck" een smakelijk welgevallen in de nieuwe Amsterdamsche wijze. Zouden de Heeren van de heerlijkste stad der Republiek, als zij hun intrede in zulk een heerlijk kapitool doen, geen heerlijken maaltijd moeten hebben? Wie zoo dorperlijk, van hun een gebraden raap voor te houden?! — Zijn ook niet de Heeren, die zich thans in den Haag ter dagvaart bevonden, opzettelijk overgekomen, en meent gij, dat ze dat zouden doen om een Curiaansch knollenmaal? —

Twee geregten zijn reeds genoten, en er is een oogenblik gepoosd. De Heeren waren eens opgestaan, om wat beweging te nemen, maar hebben zich nu, op de uitnoodiging van den president, den burgemeester De Graef van Zuidpolsbroeck, weêr op de kussens gezet, want de Heeren, die uit den Haag gekomen zijn, hebben een verzegelden brief meêgebragt van den Heere van Zuylichem, die aan tafel geopend moest worden. 't Is een gelukwensch van Constantyn Huygens „aen de EE. Heeren Regeerders van Amstelredam, in haer Niewe Raedhuys." Een vers! dit moet terstond worden voorgelezen; maar wie zal 't doen? 't Jongste raadslid, Jan Bicker. Hij begint al:

Doorluchte Stichteren van 's Werelds Achtste Wonder,
Van soo veel steens omhoogh op soo veel houts van onder,
Van soo veel kostelicks soo konstelick verwrocht,
Van soo veel heerlickheits tot soo veel nuts gebrocht;

---

[1]) *De Senectute*, c. 16. § 55.

[2]) Dr. P. Scheltema, *Aemstels Oudheid*, V D. bl. 204.

XI.

Tresling & Cº Hof-Lith Amst.

God, die u Macht en Pracht met Reden gaf te voegen,
God geve u in 't Gebouw, met Reden en Genoegen,
Te toonen wie Ghij zijt; en, daer ick 't all in sluyt:
Heil zij daer eewigh in, en onheil eewigh uyt!

Mooi! Huygens weet hoe 't behoort. „Heil!" naar oud Germaansche zede, die nog in de 17de eeuw gevolgd wordt. „Heil!" dat met vollen beker beklonken moet worden! Dit weet Mijn Heer de Schout ook wel, die, als een wakker ridder [1], zich reeds met den omganger gewapend heeft.

Bezie dien grooten groenen roemer maar eens, die, met de zon om, de tafel rond zal gaan. Hij wordt met Rijnschen wijn gevuld, en de feestdronk is, gelijk 't behoort, met cierlijke letters in 't glas gesneden; een dronk aan 't gebouw met een kompliment aan de Heeren:

Gesegent Raethuys, pronck van 't gantse Nederlant,
Soo heerelijck versien met mannen van verstant,
Daer vreê, gerechticheyt en eendracht vult de saelen,
En Godt sijn gunstig oogh soo rijcklijck in laet daelen [2].

Uit dit rijm blijkt vrij klaar, dat de roemer een geschenk is, den Heeren bij dezen maaltijd aangeboden; maar wie is de schenker? Dat weet ik niet. Mag ik er naar gissen, dan houd ik er Thomas Haring, den stads-concherge, voor. Die man heeft, als kastelein van 't stadhuis, den maaltijd voor de Heeren bezorgd, en hij zal er dit glas, als een verrassing en vereering, bij op tafel gezet hebben.

Als de omgang volbragt is, leest Jan Bicker het tweede koeplet voor:

Is 't oock soo voorgeschickt, dat dese Marmer-muren
Des Aerdrijcks uyterste niet hebben te verduren,
En werdt het noodigh dat het Negende verschijn',
Om 't Achtste Wonderwercks nakomelingh te zijn;
God, uwer Vadren God, God, uwer kindren Vader,
God, soo nabij u, zij die kindren soo veel nader,
Dat hare welvaerd noch een Huys bouw' en besitt',
Daer bij dit Niewe sta, als 't Oude stond bij dit [3].

---

[1]) De schout was: Kornelis de Vlaming van Oudshoorn, ridder, heer van Oudshoorn en Gnephoek. Hij werd in 't volgend jaar burgemeester, welke waardigheid hij tot 1680 tienmaal bekleed heeft.

[2]) Dit glas wordt nog in de Rariteitskamer bewaard. 't Is geen kleintje; er gaat een flesch in. Onder 't rijm staat de dagteekening: 1655 *Julius* 29, en de naam van hem, wiens kunstvaardige hand het in 't glas gesneden heeft: *Van Buil fecit.* Was hij een zoon van Claes van Buyl en Truytgen Roemers? Dan had hij zeker de kunst van moeder en tantes geleerd. Dat hij de schrijver van 't rijm was, bewijst echter niet, dat hij ook de schenker van 't glas was; de gissing, hierboven geopperd, komt mij de waarschijnlijkste voor.

[3]) Huygens had een goede verwachting van de nakomelingschap. Wel zeker! Onze architekten staan juist zoo hoog boven Jakob van Campen, als hij stond boven de bouwmeesters van 't oude stadhuis! Kijk er hunne werken maar eens op aan.

„Dit is ook wel goed gezeid," zeggen sommigen, „maar gaat ons eigentlijk niet aan; dit geldt de nakomelingschap over twee of drie eeuwen." — „Toch moeten wij ook dezen wensch bevestigen", is 't antwoord; en de omganger gaat op nieuw den kring rond.

Sinjeur Vondel heeft ook een gedicht gezonden: „Inwijdinge van 't Stadthuis t' Amsterdam, toegeëigent den EE. Heeren Burgermeesteren en Regeerderen derzelver stede." 't Is een meesterstuk in zijne soort: prachtige verzen en echt Amsterdamsch; maar 't is veel te lang om hier voor te lezen. 't Zal — even als de gelukwensch van Huygens [1]) — gedrukt en den Heeren t' huis gezonden worden. Evenwel merkt de president op, dat het dichtstuk ook met een wensch besluit, die niet onbevestigd gelaten mag worden, en hij verzoekt dus Jan Bicker, slechts de acht laatste verzen te willen voorlezen:

> De Zeven Volcken, alle uit eenen Duitschen stam,
> Bekennen, dat hun heil, van Godt en Amsterdam,
> Gelijck een morgendau en regen neêr komt vallen.
> Zij eeren nu, om strijt, de Wijsheit, daer dees wallen
> Op wassen in hun ronde, en stercken 's Lants gezagh.
> Zij wenschen, dat ze noit van 't Raethuis scheiden magh,
> Maer kroonen dezen bou met titelen en naemen
> Van Heeren, die hun stoel en kussen niet beschaemen.

„Neen, waarachtig!" roept Hans Bontemantel. „Stoel en kussen beschamen? Dat zij verre!"

„Verre? neen, 't zij nooit ofte nimmer!" — „Dat in alle eeuwen niet!" laten zijn regter- en linkerbuurman tegelijk er op volgen. 't Is welgemeend van die brave mannen; — hoe gelukkig, dat hun blik niet in de toekomst dringen kan! — En zij bezegelen Vondels vromen wensch met den groenen omganger.

Terwijl nu de Heeren ter eere van de stad eten en drinken, maken de schutters ter eere van de Heeren parade op den Dam; natuurlijk onder niet weinig toeloop van

---

[1]) Deze gelukwensch werd „zeer net met de handt op papier geschreven, in een zwarte ebbenhouten lijst" in burgemeesterskamer opgehangen. Maar vijfdehalf jaar later kwam een man uit Boheme, Elias Noski genaamd, zich te Amsterdam vestigen, die een uitstekend meester was in de „edele steen-schrijfkonst." Hij sneed de verzen van Huygens met gouden letters in zwarten toetssteen, en bood dien den burgemeesteren aan als een proeve van zijne "ervarentheyt in de konst." Dit kunststuk is toen in 't burgemeestersvertrek opgehangen, maar later naar burgemeesterskamer overgebragt ter vervanging van 't eerstgenoemde, en thans berust het in de rariteitskamer.

al de burgherjeught van d' Oude en Nieuwe Zij,
Op 't heldere geklanck der zilveren trompetten,
Het dondren van kartouwe en maetklanck van musketten.

Welk regiment is 't? — 't Gele. — Waarom heeft dit de voorkeur?— Er is geen voorkeur; alle vijf onze regimenten zijn even goed en dus is er in den krijgsraad om geloot. 't Lot is op 't gele gevallen. Zie, daar trekt het regiment op met allen zwier, alsof 't kermis was, — waar trouwens 't feest van heden al de inleiding van is. De vaandrigs zwaaijen met de vaandels en de schutters vuren met los kruit. Eindelijk schaart het regiment zich in slagorde voor 't stadhuis, en terstond komt er uit een der poortjes een stadsbode te voorschijn, die van vendel tot vendel gaat met de boodschap: „De edel-manhafte heeren kapitein en luitenant worden verzocht boven te komen." Dat doet allen schutters pleizier. De kapiteins en luitenants komen boven, — worden door burgemeester De Graef van Polsbroeck toegesproken en bedankt, en „met eenige glazen beschonken." Als de kapiteins en luitenants bij hunne vendels teruggekeerd zijn, schieten de schutters driemaal „salve" en marcheeren te zeven uren af. De Heeren daarboven gaan echter nog niet heen; zij willen nog een paar uren genoegelijk bijeenblijven.

„De maeltijt, in alle vrolijcheyt toegegaen sijnde, is omtrent negen uuren danckbaerlyck gescheyden." [1]).

II.

't Feest van den 29sten Julij 1655 was eigentlijk de inwijding van 't nieuwe stadhuis niet, al gaf Vondel dien titel aan zijn dichtstuk. De Heeren noemden het „de intrede", of „de in-bezit-neming" [2]).

Wanneer heeft de inwijding dan plaats gehad? — Al meer dan een jaar vroeger. Was de grondslag geheid onder 't vreugdegejuich over den Munsterschen Vrede, met de afkondiging van den Londenschen Vrede, op den 27sten Mei 1654, werd het stadhuis ingewijd. Al stond het toen nog omheind met palen en steigers, toch werd van de Puije „de zeevaertnutte vrede" afgelezen, en al had het gebouw nog geen dak of toren, toch woei de witte vredevlag van de vier hoeken. Het was opgetooid gelijk een bruid, — de gevel en de palen en de steigers met groen vercierd, elk venster met tapijt behangen.

---

1) Hans Bontemantel, *Civ. en Mil. Reg.* (handschrift in 't archief) III D. bl. 293.

2) „Possessie genomen" heet het in 't Resolutieboek der Vroedschap L^r. A f°. 1, en Mr. J. van Lennep schreef teregt, *Vond. Werk.* VI D. bl. 705: „de statelijke in-bezit-neming."

Men zagh de steigeringe en masten gansch in 't groen,
En 't onvolbout steêhuis met loofwerck en festoen
Behangen in triomf met hangende prieëlen.

De Magistraat was toen voor 't eerst in 't nieuw stadhuis bijeen, om de afkondiging te doen, waarna de stads-muzikanten uit de vensters Wilhelmus bliezen, terwijl op de wallen de kanonschoten knalden. En na den middag kwamen de Heeren er andermaal, om uit de vensters „te beoogen de schouwtooneelen, getimmert uyt de dappere herssenen van Jan Vos" [1]).

Ei! verwondert het u, dat hier in 1654 — in 't stadhouderloos tijdperk, bij eene tegen-stadhouderlijke staatkunde, onder 't ministerie van Jan de Wit, wiens leus was: „Oranje onder!" — opentlijk van 't stadhuis „Wilhelmus van Nassouwen" geblazen werd? En vraagt gij, of dit werkelijk op last der burgemeesters of wel toevallig gebeurd is? — Dat Wilhelmus blazen behoeft u niet zoo zeer te verwonderen, evenmin als gij behoeft te meenen, dat de leus van Jan de Wit ook die van Amsterdam moest zijn. Op wiens last dat blazen is geschied, weten wij niet, maar wel, dat het den Amsterdammers groot genoegen deed, want zij waren thans even weinig Witsgezind als hunne vaderen weleer Barneveldsgezind, maar echte Prinsenliefhebbers. En of 't al dan niet op last der burgemeesters was, dat er op 't vredefeest een Wilhelmusje werd gespeeld, komt, daar zij 't evenwel gedoogden, op 't zelfde neêr.

Ja, hier *moest* Wilhelmus geblazen worden, — spijt acte van seclusie en tegen-stadhouderlijke staatkunde! Het kon op een vaderlandschen feestdag niet achterblijven. Wilhelmus was het volkslied in den volsten zin des woords en door acte noch staatkunde te smoren. Het klonk bij ieder vreugdefeest, hetzij men victorie danste of jubelde om 't einde van den oorlog; het klonk bij admiraalzeilen en potverteren, op kermissen en bruiloften, ja bij spinnewiel en wiegetouw, want een Wilhelmusje was bij ons volk de natuurlijke ontboezeming van een vrolijk hart. Onze burgemeesters wisten wel, waarom zij uit het nieuwe stadhuis Wilhelmus lieten blazen, en gunden zelfs de gemeente volle vrijheid om 's avonds, bij het dansen om de brandende pek- en teertonnen naar hartelust te zingen:

---

[1]) Zoo staat er, in den *Holl. Merc.* 1654, bl. 71.

Al is ons Prinsie nog soo kleyn, [1])
A level sal 'ie Stadhouder sijn;
Vivat Oranje, hoezee!

Maar behoorde de Amsterdamsche Regeering dan niet tot de staatsgezinde partij? Had zij niet in de acte van seclusie toegestemd? Was Jan de Wit niet te Amsterdam getrouwd? —

Dit alles is waar. De raadpensionaris verbond zich meteen geslacht, dat hier was opgetreden aan 't hoofd der aristocratie, en de politieke beteekenis van dit huwelijk scheen zoo klaar, dat Vondel er zelfs in 't bruiloftsdicht op zinspeelde; welke zinspeling op de bruiloft zeker wel toegejuicht is, maar — daar bleef het bij. Zoo Jan de Wit er op gerekend heeft, dat zijn huwelijk hem te Amsterdam grooten invloed zou verschaffen, dan heeft hij misgerekend; nadat hij eene Bicker had getrouwd, is geen Bicker meer burgemeester geweest.

In de acte van seclusie had Amsterdam toegestemd, omdat zij de prijs van den vrede was, en de welvaart der stad aan dien vrede hing. Maar was voor Jan de Wit die acte de Rubicon, voor Amsterdam niet. Onze Regeering kon die acte helpen maken, en evenwel blijken van genegenheid voor Oranje toonen, want metterdaad trof die uitsluiting thans het kleine Prinsje niet; 't kind was van zelf door zijne jonkheid uitgesloten, en eer 't een man geworden was kon er nog zooveel gebeuren! Wien de uitsluiting dadelijk trof, was de Friesche stadhouder, graaf Willem, die de aangewezen man was voor 't bekleeden der hooge ambten gedurende prins Willems minderjarigheid; maar dezen, den held van 1650, wilde Amsterdam om nog zooveel niet [2]).

Hierom was 't dan ook, dat uit Friesland de felste storm tegen de acte opstak; hierom, dat er een gerucht liep, alsof graaf Willem gereed stond met een leger uit Groningen op te trekken, om Amsterdam tot het vernietigen der acte te dwingen; — een gerucht, waaraan onze Regeering gewigt genoeg hechtte om maatregelen tot tegenweer te nemen, hoewel 't gelukkig in rook verdween.

Zeker behoorden de meeste Amsterdamsche regenten tot de staatsgezinde partij; ja, zij hadden, in den strijd der stedelijke aristocratie tegen 't overheerschend gezag eens stadhouders, sints lang aan de spits gestaan:

---

[1]) Dat kleine Prinsje was toen drie en een half jaar oud.

[2]) Bovendien zou de aanstelling van dit kind tot Stadhouder „met adjunctie van een Luytenant", een stilzwijgende erfelijk-verklaring van het stadhouderschap geweest zijn, die niet in der Staten bedoeling lag. Zie AITZEMA, *Saken van Staet en Oorlogh*, III D. bl. 467.

de katastrofe van 1650 is er een sprekend bewijs van. Maar daarom was hunne leus nog niet als die van Jan de Wit: Oranje onder! [1]) en zij zouden dan ook degenen niet zijn, die hem tot het uiterste volgden. Zij wisten te wel „wat regeeren was“, om niet te begrijpen van hoeveel belang het was, op den geest der burgerij te letten, — en deze droeg Oranje in 't hart; ja de meesten onzer Amsterdamsche aristokraten zelve deden dit evenzeer. Zij wisten, als 't noodig was, stadhouderlijk geweld te weêrstaan en mogten daarin ook op de hulp der burgerij rekenen; — andermaal getuige 1650! — maar zij koesterden tevens de overtuiging, dat het vaderland oneindig veel aan 't Huis van Oranje verschuldigd was, en zagen de mogelijkheid in, dat er te eeniger tijd weêr omstandigheden konden geboren worden, waarin het bij Oranje heul en hulp zou moeten zoeken. De Amsterdamsche Heeren waren dus volstrekt niet geneigd, 't oranje aan 's volks oog te onttrekken en alle prinsgezinde herinneringen te versmoren. Gedurende geheel het stadhouderlooze tijdperk wapperden te Amsterdam de oranjevanen, zoo dikwijls het eerste regiment der schutterij optrok; dagelijks liepen op den Dam de waagdragers van het Prinsenveem met banden van oranje-blanje-bleu om den hoed; dagelijks bliezen op torens en op schepen de trompetters Wilhelmus.

Nog meer. Onze Regeering gaf, immers gedurende de tien eerste jaren van 't stadhouderlooze tijdperk, voortdurend opentlijke blijken van genegenheid tot het Huis van Oranje en liet zelfs nu en dan te Amsterdam een oranjefeest vieren [2]), waarvan 't laatste 't schitterendst was, toen de burgemeesters het tienjarig prinsje met zijne moeder genoodigd hadden [3]). Alles blonk hier toen van oranje; de menschen

---

[1]) „Het was zijne overtuiging, dat de verheffing van Oranje eene ramp voor den Staat zoude zijn“, zegt KNOTTENBELT, *Gesch. der Staatk. v. J. d. W.* bl. 169. De uitkomst leerde, dat die overtuiging een gevaarlijke dwaling was.

[2]) „'t Was polityckelyck ghedaen“, zei AITZEMA, t. a. p. bl. 746.

[3]) Ziehier hoe de uitnoodiging vermeld staat in het Resolutieboek der Vroedschap, L^r. C, f°. 26 v°. 4 Junij 1660.

„Door de Heeren Burgerm^n. den Raedt zijnde bekent gemaeckt, dat H. Achtb. verstaen hadden, dat Hare Coninglijcke Hoogheyt de Princesse van Orangie voorgenomen hadde een reyse na Vranckrijcke te doen; is eenparigh goedtgevonden ende verstaen, dat de Heeren Burgerm^n. Hare Hoogstgedachte Coninglijcke Hoogheyt midsgaders Zijn Hoogheyt den Heere Prince van Orangie zullen doen versoecken, om bij dese gelegentheyt hare passage door dese Stadt te willen nemen en deselve voor eenige dagen met hare presentie te vereeren, *met verzekeringe dat hare aencomste aldaer ten hoogsten aengenaem sal wesen.*“

en de paarden, de huizen en de schepen, en natuurlijk de verzen der poëten ook. Vondel leverde een juweeltje. Hij juichte:

> Lang leef Oranje, en hanthaef 't recht der Staeten,
> De Vrijheit en de rust van 't vaderlant,
> Ten schimp van al die Hollants welvaert haeten!

en liet op die kreet de Amsterdamsche „Ridderschap haer pistoolen lossen" [1]). De dichter en de ruiters wisten toen nog niet, hoe dat woord eens vervuld zou worden [2]). De Amsterdamsche Heeren zelve droegen oranjesluijers; op de jagten wapperden oranjevlaggen, en 't prinselijk gestoelte in de Nieuwe Kerk was behangen met oranjeappelen.

Dit was in 1660; maar niet lang daarna veranderden de omstandigheden. 's Prinsen moeder overleed in 't begin van 1661 en toen trad de koning van Engeland in de voogdijschap, wiens bemoeijingen den jongen prins meer na- dan voordeel deden. En hiermeê zeggen wij de politiek vaarwel, om tot ons stadhuis terug te keeren.

III.

Wie in de beroemde „eeuw van Frederik Hendrik" het Amsterdamsche stadhuis beschouwde, had alle reden om verbaasd te staan. Was dat het Capitolium der stad, die „'t groote Rome nabootsen" wilde? — dat het hoofd der hoofdgebouwen van Amsterdam „in maght en rijckdom ongemeten?" — dat de zetelplaats dier „Aemstelheeren", zoo fier op hun rang en vermogen? — dat het lichaam, waar „de ziel van Hollands Staet in leeft?" — Ja, dat alles heette 't, en toch was 't een zonderling toonbeeld van oudheidmin gepaard met „averechtze zuinigheit".

't Was een wonderlijk zamenstel van oude gebouwen, in zulk een staat van verval, dat men ze schier bouwvallen noemen mogt. 't Eigentlijke oude stadhuis op den hoek der Vogelsteeg had zijn middeleeuwschen tooi geheel verloren, en zag er met zijne luifels en pothuizen en verstelden gevel uit als een rabat uit de achterbuurt. De toren, weleer een cieraad der stad, was ingekrompen tot een stomp; de vierschaar waggelde op hare kolommen; 't oude gasthuis werd met moeite overeind gehouden. Alles zag er zoo oud uit, dat Vondel niet anders dacht, of het dagteekende nog van „Heer Gijsbrechts

---

[1]) VIII D. bl. 116. [2]) Namelijk in 1672.

tijd“ [1]), — wat toen de gewone term was, om Amsterdamsche oudheid in den hoogsten graad uit te drukken.

In 't begin van 1639 verrasten de burgemeesters den raad met de mededeeling, dat het stadhuis op vele plaatsen bouwvallig was, en dat het tijd werd aan een nieuw te denken. Natuurlijk werd er een commissie benoemd, en deze bragt, na alles naauwkeurig onderzocht te hebben, een jaar later haar rapport uit, waarop tot den bouw van een nieuw stadhuis besloten werd. Dat het nu wat groots en schoons moest worden, — een gebouw, Amsterdam waardig! — begreep ieder; maar daar was ruimte toe noodig, en er moesten dus huizen en erven gekocht worden om grond te krijgen, waar nog een halfdozijn jaren meê heenging. Toen men den grond had, traden de burgemeesters „in conferentie met verscheyde bouwmeesters“, en „onder veel anderen werd uytgekozen de onvergelijckelijcke bouwheer Jacob van Campen.“ Eindelijk, na veel conferentiën en besogneeren, kon in 't begin van 1648 met het heiwerk begonnen worden, en op den 29en October van datzelfde jaar [2]) werd de eerste steen gelegd, en tevens Daniël Stalpaert tot stads-architekt aangesteld, om den bouw van 't stadhuis te besturen.

Waar echter werd ooit een groot werk ondernomen, dat met geen tegenkanting en tegenspoed te worstelen had? Ook ons nieuw stadhuis bleef daar niet van verschoond.

't Had vooreerst te worstelen met de concurrentie van een buurman, waarbij zelfs de oude Mozes en Aäron weêr in 't spel kwamen. Er werd een toren aan de Nieuwe Kerk gebouwd, die, als men meende, de hoogste van 't land zou worden, nog hooger zelfs dan de Dom van Utrecht. Toen de grondsteen van 't stadhuis werd gelegd, rezen de

---

[1]) VI D. bl. 115. — Vondel vergiste zich hierin echter, want zóó oud, was dat oude stadhuis niet. En toen hij later poëtiseerde, dat er nog twee stadhuizen vóór dit, op twee verschillende plaatsen, gestaan hadden, en dus het „Raadhuis driewerf verzet“ was (ald. bl. 664 en 665), vergiste hij zich andermaal. Maar zeer juist is zijne opmerking, dat de plek waar 't stadhuis stond, aan 't Marktveld of den Dam, zoo goed gekozen was, „alsof Natuur den gront had met haer hant gewezen“; en daarom mag men ook gerust gelooven, dat het oudste schepenhuis van Amsterdam daar reeds gestaan heeft. Vergl. hiervoor bl. 40 en 59; en zie ook *Amstelodamiana*, II D. bl. 68.

[2]) Dat de eerste steen niet op den 28n October, maar een dag later gelegd is, is vroeger reeds door Mr. J. van Lennep en mij aangetoond in *het Boek der Opschriften*, bl. 105 en 106; maar (wat wij toen niet opgemerkt hebben) ik vind dit nu, bij 't overlezen van Vondels *Inwijdinge*, ook door dezen zelven bevestigd. Zie vs. 595—612.

muren van den toren reeds eenige voeten boven den grond, maar weldra begon de concurrentie. Twee zulke groote werken tegelijk voort te zetten, leverde bezwaren op; 't eene moest wachten. Nu zeiden de Aäronsgezinden: „Gods huis moet voorgaan; bouw eerst den toren.“ Maar de Mozesgezinden zeiden: „De stad heeft meer behoefte aan een stadhuis dan aan een hoogen toren.“ Natuurlijk bemoeiden de predikanten er zich meê, en zij verkondigden van den preêkstoel, dat Gods toorn gewisselijk zou komen over de stad, wanneer zij schatten spilde aan een wereldsch praalgebouw, en het Huis des Heeren zonder toren liet.“ Burgemeesteren en Raden waren ook in twee partijen verdeeld; die voor den toren ijverde had burgemeester Backer, de andere burgemeester De Graef van Zuidpolsbroeck aan 't hoofd, en 't gevolg was, dat het eene werk zoowel als 't andere weinig vorderde. Na 't overlijden van den eerstgenoemden burgemeester, in 't najaar van 1652, werd de torenbouw geheel gestaakt, en men zou toen alle krachten aan 't stadhuis hebben kunnen wijden, waren die niet door ramp na ramp, maar 't meest door den Engelschen oorlog verlamd geworden.

Drie rampen volgden elkander, om Amsterdam zware schaden te berokkenen: 't beleg in 1650, een overstrooming in 1651, de Engelsche oorlog in 1652. En 't zonderlingst was, dat de vrome lui in die rampen de vervulling zagen der dreigementen van den preêkstoel. Ja, een muizenplaag zelfs, die Holland in 't volgend jaar teisterde, moest alweêr een straffende roede des Hemels zijn om de bouwpracht van 't stadhuis! — alsof de goede God de landlieden zou plagen om 't geen de Amsterdammers deden!!

Doch er had, kort na 't uitbreken van den Engelschen oorlog, een ongeval plaats gegrepen, dat velen voor den allergrootsten ramp hielden, die onze stad treffen kon. 't Oude stadhuis vloog in brand. Volgens gezegde vrome lui was het toen met Amsterdam gedaan, want de oude leer was:

't Geluck der steden is aen 't out steêhuis gebonden.

Maar ook de libertijnen, die van deze leer niet waren, schrikten er erg van, want wat kon er schrikkelijker zijn in de stad, dan het stadhuis en de wisselbank — bewaarplaatsen van zooveel kostbaars en dierbaars en schatbaars, in papieren en in metaal! — in lichterlaaije

vlammen te zien staan? — En dit schriktooneel vond plaats op een zondagochtend bij 't aanbreken van den dageraad, wat de onheilspellende beteekenis voor vele lui van de oude leer nog vergrootte! Maar gelukkig waren er anderen, die, door schrik noch leer versufd, moed en deugd toonden, en zich loffelijk kweten in 't redden van al wat waarde had, ja, zich daartoe in 't midden der vlammen waagden.

Toen alles afgeloopen en de schrik geweken was, begonnen de spotters te lachen en de oudheidminnaars te jammeren. „Och!" zei de een, „dat heele oude stadhuis was toch maar een ijselijk rottenest!" — „Wel ja", riep de ander, „de schâ is klein en 't afbreekgeld er meê verspaard!" — „Zijn de rotten ook verbrand?" vroeg een derde. — „Neen", antwoordde zijn buurman, „men heeft ze drie dagen voor den brand met heele regimenten verbaasd de vlugt zien nemen" [1]).

De oudheidminnaars jammerden, omdat de schilderijen van de Anabaptisten nu ook in de vlammen omgekomen waren, en die oude vensters der Puije, waar men nog de gaten in kon zien van de kogels, die dat verwoede volk geschoten had. — „Praat daar met Geertrui de minnemoêr over", zeiden anderen[2]); „deze brand heeft een veel hooger beteekenis." — „Welke dan?" vroegen de oudheidminnaars. — „Deze", was 't antwoord: „dat zulk een vermaarde stad in plaats van zoo'n oud rabat een Capitolium van marmer verdient" [3]).

Doch zoolang dat kapitool er nog niet stond, was toch het plotseling verdwijnen van dat oud steêhuis een groot gemis. Waar moesten de Heeren nu heen? Hun eersten intrek namen Mijne Heeren van den Geregte in de herberg „de Prins", waar zij de steêklok aan den hijschbalk lieten hangen, en daarna vestigden zij zich in 't Prinsenhof; terwijl sommige collegiën, voor wie daar geen ruimte was, in 't voormalig Westindisch-huis op de Heerenmarkt [4]) geplaatst werden, en de wisselbank met al haar schatten in den Jan-Roodenpoortstoren geborgen werd.

Niets was intusschen noodiger dan vlijtig voort te werken aan 't nieuwe stadhuis; en daar dit zeer bemoeijelijkt werd door den Engelschen oorlog, die de stad verarmde, was niets wenschelijker dan vrede

---

[1]) VONDEL, VI D. bl. 115, 669, 695. — *Holl. Merc.* 1652, bl. 72.

[2]) Vergl. BREÊRO, *Moortje*, 5e Bedr. 3e Toon.

[3]) *Holl. Merc.* t. a. p.

[4]) Dit gebouw stond, waar thans een Luthersch wees- en oudmanhuis staat.

te maken, al moest het ook een acte van seclusie kosten! Toen die vrede gesloten was, heerschte in Amsterdam de grootste vreugd. „Gelijck Hollant in 't betoonen van vreughde uytstack buyten de andere provintiën", zei een ooggetuige, „alsoo dede Amsterdam ten opzichte harer nabuyrighe steden" [1]. Wat was gepaster, dan met die blijde boodschap het „onvolbout steêhuis" in te wijden, opdat alle goede lui, die aan voorteekens geloofden, mogten bekennen en belijden, dat voortaan 't geluk der stad aan 't nieuw stadhuis gebonden was? En dat zouden zij nog niet volkomen bekend en beleden hebben, zoo ze er geen Wilhelmus van Nassouwen bij gehoord hadden.

IV.

„D' intreede in 't nieuwe stadthuys", veertien maanden na den vrede, geschiedde met eenvoudige maar statige plegtigheid.

't Biduur ging vooraf. 't Werd zoowel in de Oude als in de Nieuwe Kerk 's morgens om half acht gehouden. Immers Amsterdam bestond van oudsher uit twee deelen of Zijden, die zelfs in menig opzigt haar eigen huishouden hadden; aan beide Zijden moest gelijkelijk het gebed worden aangeheven, „om Gode te dancken voor de grondeloose en onverdiende genade aan dese stad bewesen, als sijnde overvloedich gesegent, en voorts te bidden om continuatie." Alle regeeringsleden, allen die eerambten bekleedden, allen die stads-bedieningen hadden, en tal van burgers namen in de eene of de andere kerk, naarmate zij aan de Oude of Nieuwe Zijde woonden, aan die godsdienstoefening deel.

Na 't biduur kwam de Regeering voor de laatste maal op 't Prinsenhof bijeen, en om elf uren ving de optogt tot de intrede in 't nieuwe stadhuis aan.

Voorop ging de ruiterwacht, met hellebaarden gewapend, — wat ook iets nieuws was, want te voren voerden die stadhuiswachters halve pieken; — en achter hen volgden de roêdragende boden. Al deze lieden gingen blootshoofds den Heeren voor.

't Eerst verscheen daarop Mijn Heer de Schout, begeleid door zijne twaalf dienaars, die op eerbiedigen afstand ter wederzijden achter elkander gingen, terwijl de oudste, die ter regterhand den voorgang had, de roede van justitie voor „den Heer" droeg. In de tweede

[1] *Holl. Merc.* 1654, bl. 71.

plaats traden de vier opperheeren der stad, de regeerende burgemeesters: Huydecoper van Maerseveen, De Graef van Zuidpolsbroeck, Van de Poll en Spiegel; en voorts de schepenen, de oud-burgemeesters, de tresoriers, de weesmeesters en eindelijk de leden van den raad, voor zooverre zij in geen der voorgaande collegiën eene plaats innamen. De trein werd gesloten door de stads-secretarissen met de klerken.

Deze optogt geschiedde, volgens 't Resolutieboek der Vroedschap „in ordentlijcker processie met acclamatie ende toeloop der goede burgerije" [1]; of, volgens ooggetuigen: „met algemeen gejuych der borghers ende geklanck van trompetten, omdattet een Intrede was, die heerelyck in yders oogh ende eerelijck geschieden mocht, en met trompetten verzelt, omdat de Kermis toen d' eerste mael den 1^n Augusto was verschenen" [2]. Ja, de kermis werd onmiddelijk aan de intrede in 't nieuw stadhuis verbonden om de vreugd aan de plegtigheid te huwen. Vondel begon er zijn groot gedicht van de „Inwijdinge" meê, en noodigde alle buitenlui op de jaarmarkt, om dan meteen „'t wijfeest in te zingen."

De Amsterdamsche kermisdag, die sedert omtrent vierdehalve eeuw op den zondag na St. Lambert was gevierd, werd thans verzet op den eersten zondag in Augustus, die dit jaar juist op den eersten dier maand viel, zoodat de kermis werd ingeluid onmiddelijk na de plegtige intrede. Maar welke beteekenis had die kermisverplaatsing? Zeker is 't, dat de kermishouders in de 17^e eeuw aan de oude beteekenis van de Kerkmis of 't Kerkwijdingsfeest niet meer dachten, en waarschijnlijk, dat Mijne Heeren van den Geregte aan dat jaarlijksch volksfeest een nieuwe beteekenis hebben willen geven, maar welke? Dit hebben zij in de Keur niet uitgedrukt [3], en men was het daaromtrent ook niet eens. Sommigen meenden, dat de kermis voortaan als het gedenkfeest van 't nieuwe stadhuis moest beschouwd worden [4]; anderen, dat de verzetting was geschied ter gedachtenis der verlossing van 't beleg in 1650 [5]. Te onderzoeken, wie gelijk had, is de moeite niet waard, want vijf jaren later kwam de kermis alweêr op haar ouden tijd, en hiervan is de reden niet twijfelachtig. De slagers moesten met

---

[1]) Lr. A, fo. 1.

[2]) *Holl. Merc.* 1655, bl. 92.

[3]) *Keurboek* M f° 229. De keur is afgekondigd 17 April 1655.

[4]) ISAAC COMMELIN, bij DOMS. *Amst.* IV B. bl. 6, en DAPPER, *Amst.* bl. 335.

[5]) HANS BONTEMANTEL, t. a. p.

kermis goed voorzien zijn van best ossenvleesch en lekker kalfsvleesch tot kermisharsten, maar de Augustus-hitte bragt er een haastig bederf in, dat „ongemack ende schade aen den slachters ende consequentelick oock aen de Landtspacht van 't Bestiael“ toebragt; — voldoende reden dus om maar weêr tot den ouden St. Lambert terug te keeren [1].

Verbeeld u, dat de Heeren, terwijl wij over de kermis spraken, hunnen optogt hebben volbragt. Door de poortjes in 't middeluitstek van den voorgevel binnengetreden, gingen zij den grooten trap achter de vierschaar op naar de burgerzaal, en linksom de galerij door, naar 't burgemeestersvertrek, — een zaal, ruim genoeg voor zulk een vergadering, want zij was zoo groot als de raadzaal zelve. Zoodra de Heeren volgens hunnen rang gezeten waren, hief de voorzittende burgemeester De Graef van Zuidpolsbroeck eene deftige oratie aan, en noodigde ten slotte ieder collegie uit, zich naar zijne eigene kamer te begeven om er zijne eerste zitting te houden.

De eerste werkzaamheid van burgemeesteren in hunne kamer was het ontvangen van eenige predikanten en ouderlingen, zoowel Walsche en Engelsche als Hoog- en Nederduitsche, die, als gecommitteerden van de kerkeraden, den Heeren geluk in hun nieuw stadhuis wenschten; welke beleefdheid den burgemeesteren zoo aangenaam was, dat zij die vergolden met een vaatje Rijnschen wijn aan iederen dominee t' huis te zenden, om den gelukwensch te besproeijen en vruchtbaar te maken.

Terwijl dus al de collegiën in hunne kamers vertoefden, was 't burgemeestersvertrek het tooneel der werkzaamheid van den stads-concherge met zijne koks en knechts. Hij bereidde er den disch, waaraan de Heeren, „zittende in rang als voren, heerlijk getracteerd“ zouden worden.

Aan dien maaltijd hebben wij hen gezien.

Maar moesten de schutters, die manhaftig parade gemaakt en zoo lustig „salve“ geschoten hadden, zoowel als hunne spitsbroeders, die de wacht betrokken hadden, ook niet iets hebben?

Wel zeker, — zoo al geen maaltijd, ten minste 't symbool daarvan: zij ontvingen ieder een zilveren lepel [2].

---

[1]) *Res Vroedschap*, L^r^. C, f°. 45 v°.

[2]) Een zilveren lepel was in de 17^e^ eeuw een echt schutterlijk geschenk. Zie b. v. mijne *Gilden*, bl. 60.

En dat eindelijk de Heeren ook een gouden gedenkpenning moesten hebben, ter herinnering van dezen gedenkwaardigen dag, sprak van zelf. De taak, dien te maken, werd aan Simon Valckenaer opgedragen. Maar eenigen tijd later werd vernomen, dat er liefhebberij bestond, om dien penning na te maken, denkelijk tot een nieuwjaarspenning; althans op den 17den December 1655 besloten Mijne Heeren van den Geregte den knecht van 't goud- en zilversmidsgild bij alle gildebroeders te laten rondgaan, om hun „wel scherpelyck te verbieden om te schroeven, slaen ofte gieten in 't goudt ofte silver, van wat grootte off formaet het soude mogen wesen, den penning van d' intreede in 't nieuwe stadthuys geschroeft ende gedaen maecken bij Simon Valckenaer.“

V.

Anderhalve eeuw lang heeft Amsterdam roem gedragen op het schoonste, het prachtigste, het kunstrijkste stadhuis.

Nu, helaas! draagt Amsterdam dien roem niet meer.

Maar toch gevoelt elk, die, den Dam betredend, zich een oogenblik kan terugtrekken uit het hedendaagsch gewoel en 't oog sluiten voor het rammelend tooneel van onzen tijd, nog eerbied en bewondering voor dezen getuige van een schoon en roemvol verleden.

Eerbied voor die eeuw van kracht en grootheid!

Bewondering voor dien bouwmeester, die beeldhouwers, die schilders!

Eerbied zoowel als bewondering voor de „doorluchte stichters“ van dit kapitool, dat de staatkunde der Republiek beheerschte, haar rang en roem handhaafde en 't bolwerk harer vrijheid was!

Bewondering zoowel als eerbied voor de „Heeren aan 't Y“, die dáár het bewind voerden over de zetelstad des wereldhandels, en de weegschaal hielden der Europeesche belangen!

Eerbied en bewondering beiden voor de zeventiende-eeuwsche patriciërs, die, in de raadzaal van dit stadhuis gevormd, aan de hoven der koningen optraden als de uitstekendste diplomaten!

XII.

EEN

REUZENBURG

IN 'T MIDDEN VAN DE WATEREN.

I.

Waar thans het Oosteinde naar den Amstel uitziet, lag weleer het bolwerk Westerblokhuis, — een naam, die nu al verouderd en vergeten is, maar nog splinternieuw was op het tijdstip, dat onze plaat voorstelt; dat is: op den 13n Augustus 1672. Gij ziet er het bolwerk — niet zoo als men heden ten dage zich een bolwerk voorstelt, verfranscht tot *boulevard* en beplant met boomen en bloemen tot een vermakelijke wandeling met de vrienden, — neen, als een echt zeventiende-eeuwsch bolwerk, beplant met kanonnen en schanskorven tot een dappere verdediging tegen de vijanden. Gij ziet er prins Willem III met eenige edellieden van zijn gevolg; gij ziet er onze burgemeesters Hendrik Hooft en Kornelis de Vlaming van Oudshoorn naast den prins rijden; gij ziet er een kornet vrijwillige ruiters, onder bevel van den oud-schepen Dirk Tulp, als eerewacht.

De Prins inspecteert de stadswallen en fortificatiën. Hij is heden morgen om acht uren reeds begonnen aan 't Blaauwhoofd, en heeft den togt voortgezet van bolwerk tot bolwerk, en is ook nu en dan de poort uitgereden om de forten daarbuiten in oogenschouw te nemen. Alom wordt hij met toeloop en blijdschap begroet, want de heele stad is vrolijk, nu „Willem Willemszoon, onze regte huisvader“, gekomen is.

Anders is er tegenwoordig juist niet veel reden tot vrolijkheid, en al is St. Lambert in 't verschiet, aan een pleizierige kermis hoeven de Amsterdammers dit jaar ook niet te denken. 't Land is van alle kanten door vijanden aangevallen, en de helft der Republiek reeds in hunne magt. De Franschen staan in 't gezigt van Amsterdam; maar — zij staan, en Amsterdam staat hun! Lowys de veertiende had

in zijn trotschen waan zich reeds voorgesteld, hier een triomfanten intogt te houden, en zijn leliestandaard te planten op het Amsterdamsch kapitool, maar die waan heeft hem bedrogen. Ginds moge verraad, elders lafhartigheid hem doortogten gebaand en poorten geopend hebben, Amsterdam sprak: „tot daartoe, maar niet verder!" — De Staten van Holland zelfs zijn, in radeloozen angst, reeds op het punt geweest, zich schandelijk te onderwerpen, maar Amsterdam zei, als Gijsbrecht: „wij sullen er om vechten." En 't volk riep Oranje! en thans zijn

ORANJE en AMSTERDAM tot Neêrlands heil verbonden [1]).

Nimmer heeft Amsterdam in een toestand verkeerd als nu. 't Beleg van 1650 was maar een spiegelgevecht, vertoond in de opwinding van een oogenblik; nu is 't ernst. Toen was het een huiselijk krakeel, dat spoedig werd bijgelegd; nu zijn het de twee magtigste koningen van Europa met hunne bondgenooten, die ons overweldigen willen, maar met al hun magt stuiten op Amsterdam, dat het bolwerk des vaderlands is.

Wie nu uit de kroon van den Westertoren 't oog laat rondweiden, ziet de stad als een versterkt eiland in een onafzienbaren plas. Zij is „een onwinbare reuzenburg in 't midden van de wateren."

De dijken zijn doorgestoken en de polders verdronken, ja, de Diemer- en Bijlmermeren zelfs. Al waren die beide landkommen paradijzen van weelde, vol „heerlijke en plaisante hofsteden en plantagiën", zij mogten niet gespaard worden: beter de vloed dan de vijand er in! Alle wegen rondom de stad zijn verhakt of verschanst, en alle bruggen afgebroken; alle boomen zijn weggekapt, en alle vlot- en vaartuig is binnengehaald. Wij hebben onze wallen en bolwerken in staat van defensie gebragt, borstweringen en banketten versterkt, en den muur met tweehonderd zware metalen stukken beplant. Wij hebben onze Hoogesluis tot een geduchte waterbatterij gemaakt: strekte zij ons vroeger tot een aangename wandelplaats, waar wij 't heerlijkst uitzigt genoten over den blaauwen Amstel met blanke zeilen, en zijne groene

---

[1]) Dit vers is ontleend uit BOUSQUETS „Vaderlandsch treurspel": *Amsterdam in* 1672. — COLLOT D'ESCURY (*Hollands Roem*, II D. Aant. bl. 289) noemde het een uitmuntend treurspel, en voegde er bij: „werd het ten tooneele vertoond, dan zou het voorwaar zeer geschikt zijn, om den nationalen geest hoog te stemmen!" — Ik betwist dien lof aan Bousquets drama niet, maar twijfel of het wel regt heeft op den naam van *tragedie*, en geloof, dat het tot die stukken behoort, welke meer geschikt zijn om *gelezen* dan om *vertoond* te worden.

boorden met karossen, kalessen en paardrijders overdekt, — thans bestrijkt zij den Amstel en zijne boorden met goede achtenveertigponders. Trouwens aan wandelen valt toch niet meer te denken: de poorten zijn gesloten en de valbruggen opgehaald; ja, de kleine poorten zijn zelfs toegemetseld.

Op de Zuiderzee en 't Y is een eskader oorlogschepen geposteerd, en aan de landzijde hebben wij de stad met een keten van forten omringd, halvemanen, vijfhoeken en sterreschansen, wel gesterkt met gepunte stormpalen en palissaden, en omgraven met diepe grachten, — een keten, die zich uitstrekt in een omvang van vier uren gaans. De Amstel is bij den Omval aan weêrszijden beschanst en daartusschen is de rivier zelve met palen beslagen, waar drijvende batterijen op vlotschuiten achter liggen; terwijl 't Haarlemmermeer met gewapende uitleggers is bezet. En nu mogen we wel zeggen, dat al kwamen Joost en de Groote Mogol den allerchristelijksten koning te hulp, zij met hun drieën Amsterdam nog niet zouden overmeesteren.

't Heeft wat arbeid gekost, Amsterdam in zulk een staat van verdediging te brengen! Wij hebben wat gewerkt en gezwoegd in de heete zomerdagen. Alle man, wie handen roeren kon, was in de weer aan de wallen of daarbuiten; ja, wij hebben burgemeesteren en raden zelf de hand aan schepspade en kruiwagen zien slaan, om de burgers voor te gaan en aan te moedigen. Maar hoe zuur 't menigeen viel, die 't kruijen en graven niet gewoon was, niemand weigerde of morde. Onder een vrolijk Wilhelmus en „vivat Oranje hoezee!" ging het dag aan dag lustig voort. 't Was juist, wat wij verlangden: als mannen ons te weren, en goed en bloed op te zetten, om ons tot het uiterste te verdedigen. Waar is Pieter de Groot nu, die ons aan Frankrijk wilde overleveren? Waar is hij, die in de Statenvergadering dreigen durfde, dat Lowys te Amsterdam geen steen op den anderen zou laten? [1])

De man is 't hazepad al op, en zit in Luik de kat uit den boom te kijken.

Maar arbeid alleen niet, 't heeft verbazend veel geld gekost ook, ons in zulk een postuur te stellen. Bedenk daarbij, dat Amsterdam niet enkel voor eigen defensie te zorgen, maar ook in de algemeene

[1]) Wagenaar, *Vad. Hist.* XIV D. bl. 53.

oorlogskosten het grootste aandeel op te brengen heeft, en dat boven dit alles hier niet weinig arme vlugtelingen onderhouden worden, die van buiten ingekomen zijn, — „gevlugte geruïneerde familiën", ongelukkige lieden, „wier huizen en goederen ten platten lande door den vijand vernield zijn" [1]), — en gij zult verbaasd staan zoowel over den moed, dien de Amsterdammers betoonen, als over de opofferingen, die zij zich getroosten. Ja, 't is zelfs jammer, dat Pieter de Groot er niet meer is, om eens te zien, hoe wij de millioenen besteden, die hij aan den Franschen koning had willen toetellen.

Doch — arbeid en geld zijn nog niet genoeg, om een onwinbare vesting aan te leggen, daar is ook een knappe militaire kop voor noodig; was die in den burgerkrijgsraad of in de raadzaal te vinden? —

Neen, wij hebben een braaf ingenieur gehad, den luitenant-kolonel Dumont, maar hij is nu alweêr vertrokken, omdat de Prins hem in 't leger noodig heeft. Een stads-kommandant hadden we ook slechts voor een korten tijd. Hoe onze burgemeesters er op aandrongen, dat kommandant en ingenieur hier terug mogten keeren, 't baatte niet; — en even vergeefs waren hunne pogingen om een garnizoen van landssoldaten te verkrijgen tot verligting van den dienst der burgerij: de militie is in 't veld noodig en officieren zijn er niet te missen [2]). Ieder weet, hoe jammerlijk het leger, de vestingen en de magazijnen verwaarloosd zijn onder de regeering van Jan de Wit. Die groote staatsman wilde den Staat met traktaten beschermen, maar vergat, dat de perkamenten magteloos zijn, als er geen leger achter staat. Hij meende het land op zee te kunnen verdedigen, en poogde onze vloot tot de eerste der wereld te maken, maar vergat, dat, als 't land verloren is, geen vloot op zee meer onderhouden kan worden.

Amsterdam helpt zich zelf en anderen. In plaats van garnizoen te krijgen, laat het zijne schutters nog uittrekken om elders garnizoen te houden. Wij hebben thans een gewapende magt binnen de stad, schier even sterk als 't leger van den Prins: zestig vendels schutterij, die tienduizend man uitmaken; veertien vendels stadssoldaten, die 2200 koppen sterk zijn; zestien vendels matrozen, met snaphaan en sabel gewapend, om op den waterkant dienst te doen, onder bevel van den

---

[1]) *Res. Vroedschap* I, f°. 153, 155.

[2]) *Res. Vroedschap* H, f°. 125, 128, 150, 151, 185.

admiraal Sweers, als kolonel; twee kornetten ruiters en nog drie vrijwillige kornetten opgerigt „uit de jonkheid der stad"; — wat alles te zamen ruim veertienduizend man beloopt. En dit is alles nog niet. Zoodra de nood het vordert, kan die magt tot veertigduizend man uitgebreid worden, — namelijk, door alle weerbare mannen te wapenen, die nu nog niet onder de vendels zijn ingedeeld.

Van gebrek zullen we ons ook niet behoeven over te geven; de stad is wel voorzien van krijgs- en mondbehoeften. Onze wapenmagazijnen en kruitkelders zijn gevuld; niets ontbreekt er aan: er is zelfs voor vuurpannen gezorgd, om bij donkeren nacht in de grachten te lichten, zoodat geen Franschman of verrader hier de rol van Vosmeer kan spelen. Ja, wij helpen uit onze magazijnen anderen nog: niet alleen Muiden of Abkou, — die moeten wij voorzien, want zij zijn onze voorposten, — neen, Groningen zelfs [1]). Koren hebben we ook genoeg en „overvloed van vivres" [2]). — Maar drinkwater? daaraan toch kan Amsterdam bij drooge zomers of strenge winters wel gebrek hebben.

't Is waar, voor vijf of zes weken geleden was dit al erg genoeg, want de dorst kan een stad evenzeer als de honger tot overgaaf dwingen. Door de langdurige droogte waren alle regenbakken leêg. Hadden de Franschen toen Muiden en Weesp overrompeld, dan hadden wij ook geen water meer uit de Vecht kunnen halen. Er werd dus terstond raad geschaft, en twee leden van de Vroedschap, Hans Bontemantel en Nikolaas Witsen, moesten er met schutters en ruiters, met schepen en en schuiten en magt van trekpaarden op uit, om een togt naar de Vecht te doen. 't Was niet zonder gevaar, want pas waren ze er, of ze kregen een troep Franschen op 't lijf, — wat ze aan de Utrechtsche spionnen te danken hadden, die dagelijks heen en weêr loopen in allerlei vermomming. Maar onze schutters en ruiters weerden zich dapper, en wij verloren slechts twee schuiten en een halfdozijn paarden, waar de Franschen meê in Utrecht triomfeeren mogten, terwijl wij met veel grooter triomf onze watervloot inhaalden.

Doch van die zorg zijn we nu ook al ontslagen. 't Was of er wonderen gebeurden, zoodra de Prins tot stadhouder uitgeroepen was en de oranjevlaggen op de torens waaiden; niet alleen hier beneden,

---

[1]) *Res. Vroedschap* H, f°. 210, 216, 220.

[2]) *Keurboek* P, f°. 39 v°.

maar zelfs daar boven veranderde op eens alles. De hemel, die zoo lang de regens opgesloten had, — tot 's vijands voordeel! — opende zijne sluizen toen 't Oranje boven! klonk, en ieder erkende daarin „eene bijzondere Goddelijke beschikking en gunst" [1]); — zelfs Lowys de veertiende zag toen, dat zijn beste kans verkeken was, zoodat hij zijn leger vaarwel zei en naar huis ging.

De Amsterdammers zijn, te midden van den oorlog, vrolijk en vol moed. Met den Prins staan of vallen! is hun leus. Maar de Prins verzekert hun, dat van 't laatste geen sprake behoeft te zijn.

„Ik vind uwe stad van buiten en van binnen zoo wel voorzien", zegt hij, „dat ik 't heele land in zulk een staat wenschte." En hij voegt er, met een vriendelijk gelaat, nog een paar beleefde woorden bij [2]), die onzen burgemeesters zeer aangenaam blijken te zijn, want zij nemen met eene eerbiedige neiging den hoed af.

„Niettemin", antwoordt burgemeester Oudshoorn, „gelieve Uwe Hoogheid te weten, dat wij geen krijgshelden zijn, maar dat voor importante zaken, die onze capaciteit, bij manquement van ervarenis, verre overtreffen, ons verstand stille staat, waarom 't ons ten hoogste aangenaam en dienstig zou zijn, indien Uwe Hoogheid ons een bekwaam kommandant geliefde toe te schikken."

„Ook zouden wij," voegt Hooft er bij, „met verlof van Uwe Hoogheid, de wederkomst van den ingenieur Dumont gaarne te gemoet zien."

„Gelooft mij, mijne heeren!" hervat de Prins met een glimlach, „die officieren heb ik daar ginds meer noodig dan gij hier. Uwe fortificatiën zie ik voltooid, uwe wapening uitmuntend, uwe burgerij met den besten geest bezield. Ik laat deze stad, aan wier behoud dat des vaderlands hangt, met een volkomen vertrouwen onder uwe bewaring en directie."

„Zie je wel?" zegt Job Olfertsen de stoeldraaijer tegen Lukas Janssen den snijder.

„Dat de Prins zoo vriendelijk lacht, meen je?" —

---

[1]) VALCKENIER, *Verw. Europa*, I D. bl. 715. — Eenige weken later bewezen de Franschen onwillens ons een grooten dienst. Zij staken den Lekdijk door, met het doel om ons te laten verdrinken, maar met het gevolg, dat wij overvloed van versch water kregen.

[2]) Gewoonlijk wordt Willem III als stug en stuursch beschreven. Dit was hij althans in 1672 hier niet. Men prees zijne beleefdheid.

XII.

Tresling & Cº Hof-Lith Amst.

„Neen, Lukas! de burgemeesters meen ik.“

„En wat moet ik dan zien?“ vraagt de snijder weêr.

„Wel, dat ze den hoed in de hand nemen, als ze met den Prins spreken. Zoo keert het rad. Toen deze prins z'n vader de leste maal in Amsterdam was, nam hij den hoed af, maar de burgemeesters raakten de randen naauwelijks aan“ [1]).

„Op zij! op zij!“ roept Lukas en trekt Job bij den arm voort. De paarden beginnen te trappelen en te steigeren; de ruiters geven ze de sporen; de Prins wendt den teugel en galoppeert de Hoogesluis op, gevolgd door de burgemeesters en den gantschen drom.

II.

Hoe ons vaderland in dien jammerlijken toestand geraakt was, is bekend genoeg. Wie kent de historie van 1672 niet? — Ik wil hier noch den loop der gebeurtenissen, noch het staatkundig stelsel van Jan de Wit, noch de „maximen“ der zoogenaamde „vrije regeering“ schetsen, — dit alles valt buiten de lijst van mijn tafereel. Maar de uitkomst van dat stelsel en die maximen ligt voor ons: het vaderland aan den rand des ondergangs gebragt!

Een enkele trek slechts, om de houding van Amsterdam tegenover de partij van Jan de Wit in 't laatste tijdperk van zijn bestuur te doen kennen.

„Met Oranje groot!“ was eene diepgevoelde overtuiging der natie, die door geen akten noch edikten was uit te roeijen, en de Amsterdamsche aristocratie was verstandig genoeg om dat te begrijpen en in tijds zich er naar te rigten. 't Was 't ongeluk der De Witten, dat zij 't niet deden. De genegenheid tot Oranje, — waar de Amsterdamsche Regeering, gedurende de eerste helft van 't stadhouderlooze tijdperk openbare blijken van getoond had [2]), maar die zij had moeten onderdrukken na den dood van 's prinsen moeder, toen de koning van Engeland, die onze vriend niet was, als voogd en beschermer van den minderjarige optrad, — herleefde nadat Willem III „geheel buiten

[1]) Volgens aanteekeningen van 1672, in handschr. bewaard, en uitg. in de *Kronijk van het Hist. Gen.* XXIV D. bl. 442. Hieruit blijkt, dat er aangaande 1650 eene traditie bestond, die met de geschreven historie niet precies overeenstemt.

[2]) Zie hiervoor bl. 220.

voogdijschap gesteld en zijn eigen meester verklaard" was. Dit bleek klaar in 't voorjaar van 1670, toen de zes gewesten hadden toegestemd in de scheiding van het kapitein-generaalschap van 't stadhouderschap en tot dezen prijs Holland den Prins zitting wilde verleenen in den Raad van State. De eerste trap tot Oranjes bevordering! Hierom echter wilden Jan de Wit en zijne vrienden 's prinsen invloed in dien Raad zoo gering mogelijk maken en hem slechts een adviseerende stem geven; maar dit verstond Amsterdam anders: onze Vroedschap besloot, dat den Prins, „onaengesien de redenen daerjegens bijgebragt, van deses stadts wege een concludeerende stemme sal worden toegestaen" [1]). Hooge woorden vielen er over in der Staten vergaderzaal, maar 't Amsterdamsche gevoelen kreeg de overhand en de Prins een concludeerende stem. Hoe grimmig waren toen de Witsgezinden tegen Amsterdam, en hoe poogden zij „dese stad te denigreeren en bij de verdere leden verdagt en odieus te maken!" Niet enkel ergerde 't hen, dat Amsterdam tot Oranje neigde, maar ook dat deze stad zich durfde verzetten tegen 't overwigt, dat Dordrecht, Leiden en Rotterdam, wier regeerders geheel aan de hand van Jan de Wit gingen, verkregen hadden. En welke stad toch had meer regt om zich tegen zulk eene overwigt te verzetten dan Amsterdam, dat alleen de helft der lasten van geheel Holland droeg? — Natuurlijk schreeuwden de Rotterdammers het hardst, maar zelfs de deftige Delvenaars en ook de Hoornsche Langewagen deden meê, en onder „vele enorme en onverdragelijke injurieuse woorden," die zij den Amsterdammers toedreven, was wel het fraaiste, dat zij dreigden, „andermael een leger voor dese stad te senden! [2])"

Zoo waren de paladijnen der „vrije regeering" onder de autocratie van Jan de Wit! Ze schaamden zich niet eens te dreigen met hetzelfde geweld, dat zij weleer in een stadhouder zoo streng hadden afgekeurd, en waarom zij nu zelfs aan geen stadhouder meer 't bevel over een leger wilden opdragen!!

En hoe gedroegen diezelfde helden zich twee jaren later, toen zij Lodewijk XIV als Hannibal voor de poort zagen? — Toen stemden ze bevend in met den raad van Pieter de Groot: „mildelijk met den koning te handelen", hem alles te geven wat hij begeerde, grens-

[1]) [2]) *Res. Vroedschap* G, f°. 40 v°.

vestingen zoowel als geld, „mits hij de goedheid hadde" hen op de kussens te laten.

Ach, de lieden dier staatspartij waren meer gehecht aan 't kussen dan aan 't vaderland, en 't was niet geheel ten onregte als sommigen verweten werd, dat ze „liever Fransch dan Prinsch" waren!

Ieder kent de woordspeling, eens door een vernuftigen geest uitgevonden, om den toestand van 1672 te beschrijven, en in bijna alle „vaderlandsche geschiedenissen" herhaald, zelfs in die van Van Lennep: „de Regeering radeloos, het Volk redeloos, het Land reddeloos!" 't Moge aardig klinken, waar is 't niet. Beter drukte Wagenaar 't uit, toen hij schreef: „De Staten en de raadpensionaris De Wit waren bijna radeloos." Juist: bijna; want onder de negentien leden van Holland was er één, dat niet radeloos stond, namelijk: Amsterdam. En 't volk was evenmin redeloos als 't land reddeloos. De burgers hadden gezond verstand genoeg, om te beseffen, dat het land gered kon worden, zoo allen zich eendragtig om den Prins schaarden, en zij hadden ook moed en vaderlandsliefde genoeg, om niet te willen dulden, dat lafhartige regenten het land aan Frankrijk verkochten. Hierom zei Fagel tegen Pieter de Groot, toen deze naar den Franschen koning terugkeerde: „Gij kunt wel vertrekken en uw vaderland verkoopen, maar zult moeite hebben, het den kooper te leveren." En de uitkomst bewees de waarheid.

Doch waar was Oranje in dezen hachelijken tijd? — In 't veld. Hij was, op 't uiterst oogenblik, toen Jan de Wit het niet langer tegenhouden kon, tot kapitein-generaal benoemd. De tweede trap tot zijne bevordering! Maar welk eene benoeming? Slechts voor één veldtogt, en op eene instructie, die de handen bond, welke men wapende. De „vrije regeering" wilde zorgen, dat 's Lands veldheer „de wapenen van den Staat niet misbruikte!" En welke wapenen? Bij vervallen vestingen en ledige magazijnen een legertje van veertienduizend man voetvolk, zevenduizend ruiters en eenige gewapende boeren. Een legertje, waarvan de afgevaardigden te velde getuigden, dat de meeste officieren zeer onbedreven en de soldaten ongedisciplineerd waren; dat officieren en soldaten beiden zeer schroom- en schrikachtig waren, en dat van de gewapende boeren weinig dienst te wachten was [1]). Met zulke troe-

---

[1]) Van Wijn op Wag. XIV D. bl. 34.

pen moest de Prins het hoofd bieden aan de legers van Lodewijk XIV. Met zulke wapens moest hij, de onervaren jongeling, die zijn eersten veldtogt deed, generaals bestrijden als Condé, Turenne en Luxemburg! Inderdaad, wij kunnen den moed en de vaderlandsliefde van prins Willem III niet genoeg bewonderen, die, in de ure des gevaars, zulk eene aanstelling tot legerhoofd niet afwees. Maar evenzeer verwonderen we ons, dat die jonge prins, tot zulk een groote taak geroepen, zooveel beleid en krijgskunde openbaarde; zoodat wij, met de burgemeesters van Amsterdam, moeten erkennen, dat hij „van God Almachtig met de vereiste qualiteyten begaeft was, om de vervallene sake te cunnen herstellen“ [1]).

Lodewijk XIV en zijne veldheeren, die wel wisten, hoe 't met onze zaken gesteld was, beschouwden de verovering van ons land als een speeltogt, en stonden, eer dan iemand verwacht had (daar zij Maastricht voorbijgingen zonder het te belegeren) reeds voor de open deuren der Zeven Provinciën. Men verhaalt, dat in die eerste oogenblikken Amsterdam aan een groot gevaar ontsnapt is. Condé namelijk zou 't stoute plan gevormd hebben, om, na 't overtrekken van Ysel of Rijn, in allerijl met twintigduizend ruiters, ieder met een voetknecht achterop, over de Veluwe naar Amsterdam te rennen. Dan zou met één slag de overwinning behaald zijn, en Lodewijk XIV hier zijn zegepraal gevierd hebben. Of 't plan, zoo Condé 't ondernomen had, gelukt zou zijn, hangt nog in twijfel; maar zeker is 't, dat hij 't niet gedaan heeft, want hij werd bij den overtogt van den Rijn zoodanig gekwetst, dat hij eenige weken te bed moest liggen.

Twaalf dagen later was de halve Republiek overheerd. De Franschen stonden te Utrecht, te Naarden, te Woerden en te Oudewater, terwijl de Prins het Staatsche legertje langs de Hollandsche grens verdeelde, en Lodewijk XIV zijn koninklijk hoofdkwartier te Zeist opsloeg.

Bedroevend en ergerlijk was toen de houding van Hollands Staten. Dordrecht zag geen uitkomst; Leiden wilde den vrede koopen tot elken prijs; Rotterdam achtte 't onmogelijk zich te verdedigen. En dit waren de steden, die onder het gezag van Jan de Wit, het overwigt

---

[1]) Brief van 8 Julij 1672, in 't *Stads-missivenboek*, IV B. f°. 135.

in de vergadering hadden verkregen; wat kon men van de anderen verwachten? — Maar hartverheffend was de houding van Amsterdam. Onze stad stond alleen, maar pal. „Houd moed!" riepen de Amsterdammers hunnen medeleden toe. „Wij zullen u bijstaan, en zijn de posten te zwak bezet, wij zullen die beschermen." — „Gij kunt u verdedigen", zeiden de Leidenaars, „want gij hebt volk en krijgsbehoeften; maar wij hebben noch manschap noch kruit noch lood;" — wat trouwens hun eigen schuld was. En Pieter de Groot had de laagheid, Amsterdam te dreigen. „De Fransche koning," zei hij, „is van zins hier den aanstaanden winter te blijven en dan Amsterdam aan te tasten; hij zal den eenen steen niet op den anderen laten, zoo die stad hem ophoudt." Schande over den Hollander, die zoo sprak in de ure des gevaars! Geen wonder, dat hij weldra zijne veiligheid in de vlugt moest zoeken.

In de Amsterdamsche Raadzaal werd andere taal gesproken dan in de Haagsche Statenkamer.

„Amsterdam moet zich aan de spitse stellen," sprak de oud-burgemeester Gillis Valckenier, een man met een Romeinschen kop en een Amsterdamsch hart. — „Wij moeten het vaderland redden uit de dwingelandij van een koning, die op de puinhoopen der gestoorde vrijheid aller natiën zijne glorie stichten wil. En al mogt ons 't lot beschoren zijn, na langen strijd te moeten zwichten, dan zullen wij ons nog kunnen troosten met Ulysses, aan wien Polyfemus beloofde, dat hij de laatste zou zijn, die opgegeten werd."

Hasselaer, Backer, Corver, Graefland, Hudde, Bronkhorst, Witsen spraken allen in denzelfden geest. „Al mogten alle andere steden lafhartig het juk zich op den hals laden, en al moest Amsterdam alléén de magt der vijanden weêrstaan, dan zal 't nog eerlijker zijn in 't harnas te sterven dan te bukken in slavernij!" — Dit was de taal van allen; zelfs de grijze Nikolaas Tulp, die reeds de tachtig naderde, week geen jonger in kordaatheid. Geen enkele onder onze zes-en-dertig raden, die een woord repte van verdrag met den vijand [1]). „Liever goet en bloet opsetten en 't uyterste wagen," was 't besluit van de Vroedschap [2]); en toen, ondanks Amsterdam, de meerderheid van Holland

[1]) Er was geen Schapeering in Amstels Raad; wel waren er Espenbladen in Hollands Staten. Zie Bousquet, *Amsterdam in* 1672, en Van Lennep, *Eene vergadering der Staten van Holland.*

[2]) *Res. Vroedschap* H, f°. 108.—

Pieter de Groot met een onbeperkte volmagt naar den Franschen koning gezonden had, verklaarde onze Vroedschap die volmagt „van notoire nulliteit“ [1]).

Op denzelfden dag toen Pieter de Groot, de zendeling der lafhartigen, in een deemoedige houding voor den Franschman stond, om vernederende eischen aan te hooren, werd te Amsterdam een afgekondiging gedaan, die van een geheel anderen geest getuigde, en door de burgerij met blijdschap werd begroet: 't was het besluit, om de stad tot het uiterste te verdedigen en in geen verdrag met den vijand te treden.

Maar ook in andere Hollandsche steden ontwaakte toen de moed der burgers, al waren de regenten moedeloos. De natie stond op, en vorderde de vernietiging van het „eeuwig edikt“ en de verheffing van Oranje. 't Geschiedde en 't werkte als een wonder. De veerkracht herleefde, de radelooze Staten vonden weêr raad, en de verslagen harten klopten onder den oranjesluijer weêr moediger. Lodewijk XIV scheen op eens minder verschrikkelijk; al zijne eischen werden verworpen, en tegenweer werd hem geboden in plaats van steden en millioenen. Zoo toonde zich de kracht en daad der Hollandsche natie. Maar aan Amsterdam behoort de onvergankelijke roem, het eerst en alléén, in 't prangen van den nood, toen de Prins nog geen gezag of invloed had, pal gestaan te hebben, om een laffe onderwerping af te wijzen. Gelijk oudtijds de Romeinsche Senaat den veldheer dankte, zoo hadden de Staten Amsterdam te danken, dat het niet aan 't behoud der Republiek gewanhoopt had!

Zoodra prins Willem tot stadhouder uitgeroepen was, verlangden de Amsterdammers hem in hun midden te zien. De burgemeesters noodigden hem reeds vier dagen later, met de verzekering, dat hij „hier soude vinden genegen herten.“ Ja, daar twijfelde de Prins niet aan, maar 't ontbrak hem aan tijd. Zijne tegenwoordigheid was in 't leger noodig. Wat daar aan sterkte te kort kwam, moest vergoed worden door ijver en waakzaamheid, maar deze moesten nog opgewekt worden. De Prins moest overal zelf wezen; hij moest allen voorgaan; zijn geest moest allen bezielen.

Eindelijk toch liet hij dag en uur weten, waarop hij te Amsterdam

[1]) *Res. Vroedschap* H, f°. 116, 117.

zou komen, namelijk op vrijdag, den 12^n Augustus, — niet echter om eene blijde inkomst te houden en een feestelijk onthaal te genieten; daar was 't geen tijd toe, — maar om de verdedigingswerken in oogenschouw te nemen en een uitstap te doen naar de voorposten aan de Vecht. Toch wilden de burgemeesters den Prins alle eer bewijzen en hem plegtig inhalen, en zij gaven bevel, dat de schutterij op 't bepaalde uur onder de wapens zou staan. Maar hier had de Prins ook wel aan gedacht, en daarom reed hij, een paar uren vroeger dan hij geschreven had, onverwachts de Leidschepoort binnen en regtuit naar 't Oudezijds-heerenlogement [1]), van waar hij aan de Heeren op 't stadhuis kennis liet geven van zijne aankomst.

Geen kleine verrassing voor de Heeren! Wat nu te doen? — Natuurlijk terstond naar 't Heerenlogement gaan, om Zijne Hoogheid te begroeten. Maar de schutterij? Niet afcommandeeren, wel neen; had zij den Prins niet mogen inhalen, dan kon zij toch voor hem „de monstering passeeren.“ En dit gebeurde ook. De Prins en de burgemeesters zaten voor de open vensters, en de schutters maakten „met hun volle geweer en monture“ parade op den burgwal, „wat tot tien uren in den avond duurde, onder het exclameeren van duizend zegenwenschen des volks tot Zijne Hoogheid en betooning van alderhande vreugdeteekenen.“

Den volgenden morgen inspecteerde de Prins de wallen en forten; wij waren er reeds getuige van.

III.

Verplaats u thans weder op zaturdag, den 13^n Augustus, en verbeeld u de ruime en hooggewelfde raadzaal.

Voor den schoorsteen, aan 't boveneinde der zaal, prijkt het beroemde meesterstuk van Govert Flinck: Salomo, om wijsheid biddende, die hem van boven wordt toegezegd niet alleen maar rijkdom en eer bovendien. De wand tegenover de vensters is met tapijten behangen [2]), maar 't gewelf is door Erasmus Quellijn beschilderd. Men ziet er de Amsterdamsche Maagd, op eenen adelaar gezeten, in de wolken. Hoog genoeg gedacht! Ja, maar ook hoog geplaatst, want dit gewelf ver-

---

[1]) Weleer een deftig gebouw aan den Grimburgwal. Wij hebben 't slechts in zijn verval gekend, en onlangs zien afbreken.

[2]) De schilderij van Mozes en de zeventig Oudsten bestond nog niet.

heft zich wel 36 voet boven den vloer, en de menigvuldige zinnebeelden en cieraden, waar de schilder die maagd meê omringd heeft, onttrekken zich schier aan 't oog. Zes koperen kroonen hangen van dit gewelf neêr, om bij de avondzittingen des Raads de zaal te verlichten. Een prachtig vergulde armstoel, met 's Prinsen wapens in den rug en op 't kussen geborduurd, staat voor den bovengenoemden schoorsteen, en aan elke zijde zijn twee gewone stoelen geplaatst voor de vier burgemeesters, terwijl die voor de 32 overige raadsheeren aan weêrskanten van de zaal in 't gelid staan. Voor den anderen schoorsteen staat eene tafel, waarop het Resolutieboek der Vroedschap en eenige papieren liggen, en waaraan de twee secretarissen van burgemeesteren en raden hunne plaatsen innemen. Eenige raadsheeren zijn reeds binnengetreden en van tijd tot tijd vermeerdert hun getal; zij vormen hier en daar een groepje.

Die vergulde armstoel doet ons vermoeden, dat de Prins in de raadsvergadering verschijnen zal.

„Ja wel," zegt Hans Bontemantel tegen den ouden Bernard Schellinger, die hem een vraag deed. „Zijne Hoogheid heeft aan burgemeesteren te kennen gegeven, dat hij iets van importantie heeft te proponeeren."

„En weet men ook, wat het betreft?" vraagt Schellinger weêr.

„Mijnentwege moge 't een propositie zijn, om vrede met de Engelschen te sluiten, zonder hun een enkele plaats af te staan of een pond te betalen," valt Jan Hulft in.

„En wat de eer der vlag betreft," laat Dr. Jan Blaeu er op volgen, „die beleefdheid kunnen wij hun kosteloos bewijzen."

„Een gouden kop met een deksel, zoo groot en schoon er ooit een vereerd is, aan hem, die ons thans zulk een vrede bezorgt!" roept Mr. Kornelis Roch uit.

„En zou daar eenig uitzigt op bestaan?" vraagt Schellinger.

„Uitzigt? weet ik niet; maar kans wel!" hervat Hulft. „Moet de verheffing van Zijne Hoogheid geen verandering brengen in de gezindheid van zijne Britannische Majesteit jegens onzen Staat?"

„Ongetwijfeld," antwoordt Roch. „Wij hebben immers gezien, welken indruk die verheffing al terstond op de Franschen zelfs maakte."

„'k Herinner mij niet terstond, waar onze geëerde kollega op doelt," zegt Blaeu.

„'t Is heden juist vijf weken geleden," hervat Roch, „dat Zijne Hoogheid in den Hage als stadhouder eed heeft gedaan, en is het niet notabel, dat den anderen dag reeds de Fransche koning uit Zeist naar Brabant terugtrok, en zijne troepen Woerden en Oudewater ontruimen liet? 'k Heb daar een politiek man de woorden van Livius op hooren toepassen: *Tantus Dictatoris terror fuit, ut hostes, eo creato, statim a moenibus discesserint* [1]); dat is, vrij vertaald:

Zoodra Oranje aan 't hoofd van Holland stond,
Verliet, met schrik, de vijand Hollands grond!"

„Met uw verlof," merkt Blaeu hierop aan, „dat ontruimen van Woerden en Oudewater is niet uit schrik, maar ten gevolge van een vertoog der Engelsche gezanten geschied, die koning Lodewijk kwamen herinneren, dat, volgens accoord, zijne troepen niet eer in Holland mogten dringen, voordat de Engelschen in 't bezit van Zeeland waren."

En waarom hebben dan," herneemt Roch, „die Engelsche gezanten ook de ontruiming van Naarden niet gevorderd? Of behoort dit welligt, volgens hunne kaarten, niet tot de provincie Holland?"

„Het zij daarmeê zoo 't wil," zegt Hans Bontemantel, „maar herinner u, dat de Engelsche gezanten in Holland een mom van vredelievendheid droegen, die zij te Heeswijk weêr aflegden. Ik vertrouw de Engelschen nog minder dan de Franschen. Wat we aan dezen hebben, weten we; maar ten aanzien der Engelschen hinken we op twee gedachten. Men waant, hen reeds half te vriend te hebben, maar zij zijn ons dubbel vijandig, daar zij ons met woorden pogen te bedriegen, terwijl ze ons met wapens bevechten."

„Te wenschelijker is 't, met die dubbelvijandige natie spoedig vrede te maken," laat Nikolaas Witsen er op volgen, die juist met Gillis Valckenier is binnengetreden [2]). „Ik geloof, dat eene goede staatkunde vordert, de handelingen met het Engelsche hof geheel aan Zijne Hoogheid op te dragen."

„Dit is mijn gevoelen mede," voegt Valckenier er bij. „'t Moet dan blijken, of 't Engelsche hof werkelijk geneigd is vrede met ons te

---

[1]) VALCKENIER, *Verward Europa*, bl. 716.

[2]) Witsen stond toen nog aan den ingang zijner staatkundige loopbaan, en had aan Valckenier zijn zetel in den Raad te danken; daarom noemde Witsen hem „zijn patroon". Zie Witsens autobiografie uitg. door Dr. P. SCHELTEMA, *Aemstels Oudh.* VI D. bl. 43.

sluiten. Zoo ja, dan zullen wij zeker door den handel van Zijne Hoogheid den spoedigsten en voordeeligsten vrede verkrijgen, die in de tegenwoordige omstandigheden te hopen is. Maar of die geneigdheid bij 't Engelsche hof wel bestaat, daar meen ik ernstig aan te mogen twijfelen, en 'k heb er dus geringe verwachting van."

„Sommigen zijn toch van meening," merkt Hulft hierop aan, „dat de verheffing van Zijne Hoogheid zulk een gunstigen indruk op Zijne Britannische Majesteit heeft gemaakt, dat de kans op een goeden vrede er zeer door verhoogd is." —

„Sommigen", hervat Valckenier, „hebben zich in de laatste drie of vier jaren in hunne meeningen omtrent gezegde Majesteit nog al bedrogen gezien. Daardoor zijn wij in dezen toestand gekomen. Maar nu ten minste is het tijd, zich niet meer door Engelsche simulatiën te laten blinddoeken. Wij krijgen geen vrede met Engeland, zoolang de Fransche subsidiën vloeijen. In geen onderhandelingen maar in de wapens ligt ons heil. Sla den vijand, zoo zal hij handelbaar worden."

Een bode verschijnt aan de deur en spreekt een woord tot de secretarissen, waarop dezen aan de Heeren meêdeelen, dat Zijne Hoogheid in aantogt is. Terstond scharen de Raden zich volgens rang, en staat elk voor zijn stoel, en een oogenblik later wordt de Prins door de burgemeesters binnen en naar den vergulden zetel geleid. Zoodra de Prins gezeten is, zetten allen zich, behalve burgemeester Hooft, die als voorzitter eene oratie houdt, waarin hij niet vergeet te zinspelen op Flincks schilderstuk boven 's Prinsen hoofd. 't Is dan ook nog al toepasselijk: immers Salomo met wijsheid begaafd is een schoon toonbeeld voor een prins, die in zulke moeijelijke omstandigheden aan 't hoofd van den Staat is geplaatst, en ook de rijkdom en eer mogen hem wel toegewenscht worden! En de burgemeester eindigt met den Prins uit te noodigen, thans aan den Raad te willen voordragen, wat hij ten dienste van deze stad of van 't gemeene vaderland nuttig oordeelt.

Gespannen aandacht. Ja wel; 't is werkelijk de vredehandel met het Engelsche hof, waar de Prins over spreekt. Hij geeft een overzigt van den loop der onderhandelingen van 't oogenblik af, dat hij zelf, terstond na de oorlogsverklaring, twee heeren naar den Koning, zijnen oom, heeft gezonden, en herinnert, dat, reeds voor vier weken geleden, in de vergadering van Holland, door de stad Dordrecht

een voorstel gedaan is, om hem eene onbepaalde volmagt te geven tot het sluiten met Engeland. Op dat voorstel is nog geen besluit gevolgd, vooral omdat Amsterdam er nog niet in bewilligd heeft. De Prins acht het echter in 't welbegrepen belang van den Staat, dat aan Dordrechts voorstel gevolg gegeven worde, en verzoekt dus den Raad van Amsterdam dat punt niet langer te willen uitstellen, maar den afgevaardigden der stad zoodanigen last te geven, als deze Raad in zijne wijsheid, ten meesten dienste van 't vaderland, zal meenen te behooren.

De voorzittende burgemeester bedankt den Prins, en benoemt, volgens gebruik, eene kommissie, om den Raad op dit punt te dienen van advies, en noodigt haar uit, morgen reeds rapport uit te brengen, wanneer de Raad eene vergadering zal houden, om op 't voorstel van Zijne Hoogheid te besluiten.

De Prins neemt daarop andermaal 't woord, om in den vollen Raad zijne tevredenheid te betuigen over den toestand, waarin hij Amsterdam gevonden heeft, en verzekert, dat hij de stad, gelijk zij thans versterkt is, voor onwinbaar houdt. Dit brengt echter op nieuw de benoeming van een kommandant en het terugzenden van den ingenieur ter sprake, en sommige leden van den Raad veroorloven zich daarop aan te dringen.

„Mijne heeren!“ zoo antwoordt de Prins, „ik moet herhalen, wat ik dezen morgen reeds gezegd heb aan de beide heeren burgemeesteren, die mij de eer hebben aangedaan, mij bij de inspectie te vergezellen. Ik kan noch Van Beveren noch Van Welderen noch Dumont noch eenig ander overste in 't leger missen. Ik zie daarentegen uwe stad zoo goed voorzien en door trouwe burgers wel bewaard, dat hier alles onder 't voorzigtig en wakker beleid van burgemeesteren en raden zeer wel gedirigeerd kan blijven. Mogt het echter eens gebeuren, — wat God verhoede! — dat de vijand Muiden en Weesp kwam te overweldigen, dan zal ik zelf hier komen, om met u deze stad, aan wier behoud dat van het vaderland hangt, tot het uiterste te verdedigen.“

Eene belofte, welke burgemeester Hooft namens den Raad dankbaar aanneemt, maar niet zonder er de hoop bij uit te drukken, dat zij nimmer tot vervulling behoeve te komen.

IV.

Toen de raadsvergadering afgeloopen was, vond de Prins in 't burgemeestersvertrek den disch aangerigt, en nadat hij daar „op 't heerlijckst was getracteerd," aanvaardde hij de reis naar de voorposten. Met drie jagten vertrok hij langs den Amstel naar Muiden, en terwijl hij den zondag besteedde met dáár en vervolgens te Weesp, aan de Uitermeersche sluis, aan den Hinderdam en te Abkou, de vestingwerken en bezettingen te inspecteeren, kwam hier de Raad weêr bijeen, om een besluit te nemen overeenkomstig 's Prinsen wensch.

't Was 's nachts om elf uren, toen de drie jagten voor den Amstelboom terugkeerden. Aan de schutters, die er wacht hielden, was order gegeven „den Prins bij ontijd in te laten." Zij echter oordeelden, alle voorzigtigheid in acht te moeten nemen en de jagten niet in te laten, alvorens zich verzekerd te hebben, dat het werkelijk die van den Prins waren. Er konden immers weleens drie jagten van Utrecht komen, die verraderlijk onder 's prinsen vlag zochten binnen te slippen, om in de stad brand te stichten, en te midden van 't alarm haar te overrompelen! De schutters traden dus, met de lantaren in de hand, in een sloep, om zich eerst te overtuigen; en ja, 't was de Prins wel: zij vonden hem „vermoeid liggen rusten." Maar over 't klein oponthoud, dat dit veroorzaakte, toonden sommige heeren van 's Prinsen gevolg zich gebelgd, en zij namen 't den schutters kwalijk, dat zij zoo wantrouwend waren!

's Maandag-morgens vertrok de Prins weêr naar 't leger. Hij nam op 't stadhuis afscheid van de Regeering. Burgemeester Hooft deelde hem toen mede, dat de Raad had besloten, aan de afgevaardigden ter dagvaart last te geven, om te stemmen voor 't verleenen van de onbepaalde volmagt aan Zijne Hoogheid, en bedankte hem voor de eer, deze stad door zijne presentie, nu voor de eerste maal als stadhouder, bewezen. „Amsterdam zal niet in gebreke blijven," sprak Hooft, „die weldaad met een genegen hart te erkennen, terwijl zij geresolveerd is, alles, ja goed en bloed, ten dienste van Uwe Hoogheid en tot behoudenis van den Staat op te zetten." En aan dit laatste knoopte hij eene verontschuldiging vast over 't gebeurde aan den Amstelboom.

„Wel, mijnheer Hooft!" zei de Prins daarop, „gij behoeft waarlijk

voor die brave lieden geen excuus te vragen. Zij waren op hun post en hebben hun pligt gedaan. Ik wenschte wel, dat al mijne officieren en soldaten zoo vigilant waren als deze burgers."

Van den Dam tot de Leidschepoort was de straat aan weêrszijden bezet met vier-en-twintig vendels, die „van achteren bebolwerckt stonden met een ontelbare menigte van juichende toekijkers", waar de Prins tusschendoor reed, uitgeleid door twee kornetten van onze vrijwillige ruiters. Voor de poort gekomen, hield hij een oogenblik stand, en wendde zich om, en wuifde met de hand den Amsterdammers vaarwel en afscheid toe. Van deze gelegenheid maakten eenige burgers gebruik om den Prins de hand toe te steken, en Willem Willemszoon weigerde die niet, maar gaf de hand aan zoovelen als hij bereiken kon. Doch toen de aandrang te sterk werd, riep hij uit: „Vrome Amsterdammers! ik kan u allen de hand niet geven, maar ik geef u allen mijn hart!" En meteen gaf hij zijn paard de sporen en galoppeerde de poort uit, waarop hem van de wallen, met kanonnen en musketten, geluk en Gods geleide werd toegewenscht [1]).

V.

Bijna anderhalf jaar lang bleef Amsterdam in dien oorlogstoestand: zwaar gewapend, rondom in 't water en den vijand in 't gezigt; ja, 't maakte zich voortdurend sterker, en zette de voorposten verder uit. In 't voorjaar van 1673 stonden zij tegenover Breukelen. De Vecht was met onze gewapende tjalken, elke wetering met kleiner vaartuigen, die als kanonneerbooten gewapend waren, bezet, en heel Amstelland tegen 's vijands strooptogten beveiligd. Condé had den gantschen winter te Utrecht aan 't podagra gelegen, maar kwam nu ook weêr op de been. Hij stond den 25n Mei op den toren te Naarden, en zag „van verre de groote stad van Amsteldam, als eene schoone, wel opgecierde bruyd, zeer behaaglijk blinken." 't Speet hem nog, dat zijn plan met de twintigduizend ruiters niet doorgegaan was, en hij praktizeerde een nieuwe poging. Hij liet de Franschen uit Naarden voorwaarts rukken en te Muiderberg een schans aanleggen; hij wilde er een sluis in den Zeedijk maken, waardoor hij meende het water te kunnen aftappen. Kreeg hij 't land droog, dan zou 't Amsterdam gelden! Maar de Amsterdammers kwamen hem al te gemoet — met

[1]) VALCKENIER, t. a. p. bl. 712, en aanteekeningen van dien tijd t. a. p.

schepen op de Zuiderzee — met drijvende batterijen op 't Naardermeer — met zwaar geschut op de Muider-bolwerken, dat op schuiten van Amsterdam was aangevoerd, — en zoo vervaarlijk donderden zij, „dat men het hier op de straten konde hooren" [1]). De Franschen maakten, dat zij weêr binnen de Gooische vesting kwamen.

Lang bleven zij daar echter niet meer. In September nam de Prins Naarden in, en weldra noodzaakten zijne krijgsbewegingen aan 't hoofd der vereenigde Staatsche en Spaansche troepen, ondersteund door een Keizerlijk leger, de Franschen de meeste veroverde steden te ontruimen. Den 23n November verlieten zij Utrecht.

Toen kreeg Amsterdam ruimte en kon de poorten weêr openzetten en de wateren loozen. En hoewel er van geen „afgestreden muur" sprake behoefde te zijn, konden toch de Amsterdammers hun Gijsbrecht nazeggen: Wij zijn

van 't lang belegh ontslaegen.
Hoe sal het gantsche land van ons verlossing waegen!

En tegelijkertijd ook werd het gezegde van Gillis Valckenier aangaande Engeland bewaarheid. De onderhandelingen, waartoe den Prins onbepaalde volmagt gegeven was, hadden geen vrucht gedragen, want zijn oom had van geen afzonderlijken vrede willen hooren; maar De Ruyter had de Engelschen duchtig geslagen, en de Fransche subsidiën vloeiden niet mild meer, en daardoor werd Karel II eindelijk handelbaar. In 't begin van 1674 kwam de vrede tot stand. Toen was 't:

Holland is de bruid, waar de Koningen om dansen.
Vrede met Engeland! wij lachen met de Franschen!

De vrede met Keulen en Munster volgde, en al duurde de oorlog met Frankrijk nog vier jaren langer, — hij werd buiten onze grenzen gevoerd. En toen eindelijk de vrede te Nijmegen gesloten werd, trad de Republiek ongeschonden en zonder eenig verlies uit een krijg, die in den aanvang haar den ondergang bedreigd had.

---

[1]) C. COMMELIN, *Amst.* bl. 1213.

XIII.

DE WIEG

VAN

RUSLANDS GROOTHEID.

I.

Aan den noordoostelijken uithoek van Amsterdam ligt het eiland Oostenburg, — thans slechts een onaanzienlijke achterbuurt, maar in den ouden tijd, die hier met volle regt „de goede oude tijd“ mag heeten, een zetel der welvaart en de stapelplaats der schatten van Oostindië. Waar wij thans, aan 't einde der Middelstraat een uitgestrekt veld zien, dat gedeeltelijk betimmerd is, gedeeltelijk tot geschutwerf dient, lagen weleer drie eilanden achter elkander. Op 't binnenste stond een reusachtig pakhuis, vier verdiepingen hoog, met een koepeltoren gekroond, en met den voorgevel zeewaarts gekeerd. Dit was het Oostindische zeemagazijn, — de schatkamer der Compagnie, die Amsterdam groot en Holland rijk heeft gemaakt, — de wapenplaats der Compagnie, die een Staat in den Staat, en zelve eene zeemogendheid van den eersten rang was [1]). Het middelste eiland droeg een dorp van werkplaatsen; het uiterste, tevens het grootste, was de Oostindische werf, waar de Oostinjevaarders op stapel stonden en getimmerd werden, en daarvoor lag het Oostindische dok, waar de schepen in afliepen en getuigd en getakeld werden, en waar ook de t'huis-gekomenen onttakeld aan de palen lagen.

Op deze werf stond eens — 't was in het laatst der zeventiende eeuw — de wieg van Ruslands grootheid.

Het Tsaar-Petershuisje te Zaandam is beroemd, — hoewel eigentlijk eerst sedert het laatst der vorige eeuw; vroeger was 't bijna in

---

[1]) Bejaarde Amsterdammers hebben dat Oostindische zeemagazijn nog gekend. 't Heeft den val der Compagnie eenige jaren overleefd. In 't voorjaar van 1822 is 't ingestort.

vergetelheid geraakt. 't Was 't bezoek van den grootvorst Paul, in 1782, waardoor 't op eens wijdvermaard werd, omdat de nieuwspapieren er grooten ophef van maakten; en die vermaardheid steeg nog hooger na 't bezoek van keizer Alexander in 1814. Maar wie, toen en later, geschreven hebben, dat de groote Peter „in die bouwvallige hut de plannen ontwierp, die den grondslag gelegd hebben tot Ruslands magt en grootheid", hebben zich vergist. Die plannen waren reeds ontworpen, eer Peter op reis ging, en zijn verblijf te Zaandam is van weinig beteekenis, Amsterdam daarentegen het tooneel zijner werkzaamheid geweest. Te Zaandam heeft Peter slechts ééne week gewoond; te Amsterdam heeft hij maanden lang gewoond en gewerkt.

't Lot is wisselvallig, en beroemdheid is een lot.

In de stilte van „een achterafgelegen hoek" van Zaandam heeft het toeval het oude huisje bewaard, om het een vermaardheid te schenken, grooter dan waarop 't aanspraak heeft.

Te midden van 't woelig leven der hoofdstad en het rusteloos gedruisch der Oostindische werf heeft hetzelfde toeval Peters werkplaats en woonstede doen verdwijnen, zonder het minste spoor of teeken achter te laten, dat den nakomeling herinneren kan, waar eens de wieg van Ruslands grootheid stond.

II.

Dikwijls hebben vorsten te Amsterdam hunnen intogt gedaan: velen met pracht en groot gejuich, sommigen incognito met den wandelstok in de hand; maar nooit een op zonderlinger manier dan de grootmagtige Tsaar van Moskovië op den 25n Augustus 1697. Hij deed zijnen intogt vechtende en met groot geschreeuw.

't Was op zondag, omstreeeks vier uren na den middag, en dus op een tijd, wanneer 't bij mooi weêr aan geen wandelaars ontbrak; — 't was aan de Oude-stadsherberg, en dus op een der drukste plekken van den Buitenkant, — dat Tsaar Peter met zijnen boeijer aankwam. De wandelaars hadden het vaartuig al eenigen tijd van verre in 't oog gehad, — niet alleen omdat sommigen 't reeds kenden, maar ook omdat de Tsaar nog al met den wind te worstelen had. Haarlemmerdijkers dus genoeg op den uitkijk: de steiger stond vol. Eindelijk kwam de boeijer aan. Peter sprong zelf met een touw in de hand op den steiger en sloeg het om een paal. Natuurlijk oordeelde de

Tsaar, dat de menigte, uit eerbied voor zijnen persoon, ruimte moest maken; maar de Haarlemmerdijkers wilden van de gelegenheid profiteeren om den grooten Moskoviet nu eens goed te zien. De stoutsten drongen vooruit. Peter werd driftig. De omstanders lachten. Peter kon niet dulden, dat men hem zoo vrijpostig in de oogen keek. Hoe kras hij vele Russische vooroordeelen bestreed, toch was hij zelf nog niet geheel los van de oude leer, dat „het aanschouwen van de klare oogen van den Tsaar“ een genade en niet voor iedereen was. Hij wilde dus hier zijne ongenade doen gevoelen, en begroette de aankijkers met muilperen en oorvijgen. Dat was olie in 't vuur: onder een vervaarlijk geschreeuw ontving hij gelijke groetenis terug. Erg genoeg! Een vechtpartij tusschen den Tsaar van Moskovië en de Haarlemmerdijkers op den steiger van de Oude-stadsherberg! Een vechtpartij, die bloedig dreigde te worden, en waarbij spoedig eenigen te water konden raken! Maar gelukkig duurde zij slechts korte oogenblikken. Daar de boeijer al zoolang in 't gezigt was geweest, zoo was 't gerucht, dat Tsaar Peter in aantogt was, ook Mijnheer den Schout ter ooren gekomen, en deze kwam juist ter goeder ure opdagen, vergezeld van een onderschout met eenige dienders. De laatsten maakten ruimte, en de eerste geleidde den verbolgen Tsaar met goede woorden naar het Oudezijds-heerenlogement.

III.

Waartoe was Tsaar Peter hier gekomen? — Om zich te bekwamen tot zijne groote taak: de herschepper der Russen te zijn. De beroemde Engelsche bisschop Burnet oordeelde, dat hij door de natuur eer tot een scheepstimmerman dan tot een groot vorst geschikt was; maar de geleerde Engelschman begreep den ruwen Rus niet, — wat dezen echter weinig schelen kon. Peter wist wel, dat de Hollanders hem 't best begrepen, en hij verstond ook de Hollanders 't best: daarom kwam hij hier.

Van zijne vroegste jeugd af had hem een heerschende zucht bezield voor al wat Hollandsch was. Daar zijn vader Alexis reeds pogingen tot Ruslands ontwikkeling aangewend en Hollanders in zijn land geroepen had, zoo had al in Peters kindsche begrippen de naam van Holland alles vertegenwoordigd wat goed en nuttig was. Als knaap hoorde hij gaarne van Holland spreken, en koesterde hij geen vuriger

verlangen dan eens dat land te zien. Hij leerde de Hollandsche taal spreken, en een Hollandsch schipperspak was zijn liefste pronkgewaad.

Tien jaren was Peter oud, toen zijn oudste broeder, 's vaders opvolger, stierf, en zijne zuster Sofia zich met geweld van de regeering meester maakte. Hij woonde toen met zijne moeder op een landgoed buiten Moskou, en bereidde er zich voor, tot de groote taak zijns levens. Een Hollander, Frans Timmerman geheeten, was er zijn eerste leermeester, en vervolgens leerde hij den kapitein Le Fort kennen, die zijn boezemvriend werd. Wel was deze geen Hollander, — hij was een Zwitser, die zijn fortuin in de wereld zocht, — maar hij had Holland gezien en wist er veel van te vertellen, ja, deed meer dan vertellen.

Een kompagnie van vijftig knapen, op Hollandsche wijze gewapend en gekleed, waar Le Fort kapitein van was en waarbij Peter als tamboer diende, werd de kiem van een leger, dat de Strelitzen vernietigen, de Oostzeeprovinciën veroveren en Rusland geducht maken zou.

Een oude boot, bij toeval in een schuur gevonden, en door een Hollander hersteld en zeilklaar gemaakt, werd de stamvader der Russische vloot. Zes-en-dertig jaren later, toen Tsaar Peter „het feest van de schepping der vloot“ vierde, werd deze boot als „de kleine grootvader van vele groote nakomelingen“ in triomf omgevoerd.

Zeventien jaren was Peter oud, toen hij zijne zuster van den troon bonsde en in een klooster stak, en zijne eerste zorgen waren een leger te vormen en schepen te bouwen. Tot het eerste bediende hij zich van Fransche vlugtelingen, die in groot aantal tot hem kwamen, toen Lodewijk XIV als geloofsvervolger optrad en „la dragonnade“ aanrigtte. Tot het laatste begaf hij zich naar Archangel, toen Ruslands eenige zeehaven. Daar ging hij met de Hollanders om als hun gelijke, en liet zich, om zelf een Hollander te zijn, Pieter Timmerman van Zaandam noemen. Hij dweepte met Zaandam. Waarom? Van daar waren de meeste en knapste scheepstimmerlieden in Rusland gekomen, want de scheepsbouw bloeide zeer aan de Zaan. Van de werf te Archangel liep in 't begin van 1695 het eerste Russische zeeschip van stapel, en het vertoonde in den zomer van dat jaar voor 't eerst de Russische koopvaardijvlag in Hollandsche en Fransche havens. Die vlag is de Hollandsche driekleur met verschikte banen:

wit boven, want wit was van ouds de kleur der Tsaren. Twee jaren later, toen hij den Turk Azof, den sleutel der Zwarte zee, had ontrukt, besloot hij aan zijn lang gekoesterd verlangen te voldoen en Holland te gaan zien. Hij wilde er echter vermomd komen. Daarom zond hij een groot gezantschap aan de Staten en verborg zich onder 't gevolg. Peter was toen 25 jaren oud.

Te Emmerik scheidde hij zich van den stoet, kleedde zich in een rood baaitje en een witte linnen broek, huurde „een Keuls schuitje", dat hem naar Zaandam moest brengen, en kwam daar op zondag, den 18n Augustus, 's ochtends om acht uren aan.

Peter had gehoopt, stil en onbekend te Zaandam te wonen en op een werf te arbeiden, en verder alles te zien waar hij belang in stelde, maar vond zich zeer bedrogen. Wel huurde hij een logies in een achterbuurt bij den smidsknecht Gerrit Kist; wel kocht hij timmergereedschap, en liet zich bij baas Rogge als knecht aannemen; zelfs kocht hij een boeijer om te zeilen, en ging ook wel als een werkman in de kroeg bier en brandewijn drinken; maar verder bragt hij het te Zaandam niet. De toeloop van nieuwsgierigen was er zoo groot, dat de Tsaar 't niet langer kon uitstaan. Daarom verliet hij reeds op den achtsten dag het woelige dorp, om te beproeven, of hij in de nog woeliger stad meer rust zou vinden. Hij stak met zijnen boeijer naar Amsterdam over, zonder iemand vaarwel te zeggen, ja zelfs zonder den armen smidsknecht zijne weekhuur te betalen.

IV.

Terwijl de Tsaarsche Majesteit op zulk een buitengewone manier en zoo geheel onverwachts zijne intrede in Amsterdam deed, hadden onze burgemeesters het zeer druk met de laatste beschikkingen voor de veel prachtiger intrede, die het Tsaarsche gezantschap den volgenden dag doen zou; maar de oud-burgemeester Nikolaas Witsen ging onverwijld den Tsaar in het Heerenlogement bezoeken.

Geen bezoek kon Peter aangenamer zijn, want Witsen was een oude kennis van hem, al hadden zij nog nooit elkanders „klare oogen" aanschouwd. Witsen had vóór eenige jaren, eerst zijne nieuwe landkaart en daarna zijn boek van Noord- en Oost-Tartarije, aan de Tsaarsche Majesteit opgedragen, en daarvoor prachtige brieven van dankbetuiging uit Moskou ontvangen. Dit was Peter niet vergeten. Nie-

mand was er in Holland, ja in heel Europa, die zooveel belangstelling getoond had in en zooveel studie gemaakt van de uitgestrekte landen, die onder Peters gebied behoorden, dan Witsen, en niemand bezat tevens zulk een diepe kennis van den scheepsbouw [1]). Peter wist, dat Witsen de man was, van wien hij veel leeren kon, en was regt blij, hem te zien. Hij verhaalde aan Witsen, met welk oogmerk hij te Zaandam was gekomen, en hoe 't hem mislukt was, en vroeg of er in Amsterdam geene werven waren.

„Zeer vele en zeer groote zelfs", antwoordde Witsen. „Indien Uwe Majesteit"....

„Brave heer Witsen!" viel Peter in, „ik wil geen Majesteit genoemd worden. Ik ben hier geen Tsaar en geen Mijnheer zelfs, — ik ben een timmerman en mijn naam is Pieter. Zoo gij nu mijn vriend zijt, help mij dan aan 't werk. 'k Wil in dit Heerenlogement niet langer blijven; breng mij op een werf om te timmeren".

„Welnu dan, Pieterbaas!"....

„Dat is goed! dat is goed!" viel de Tsaar lachend in.

„Welnu dan, Pieterbaas! ik zal trachten aan uw verlangen te voldoen. Ik hoop u de gelegenheid te verschaffen om op onze Oostindische werf, waar groote schepen getimmerd worden, te wonen, dan kunt gij alles zien, en zelf timmeren zooveel 't u lust."

„Groote schepen timmeren? dat wil ik zien! En een logies op de werf? dat is goed! Maar zeg me, burgemeester! zijt gij de baas van die werf of een ander?"

„Ik heb de eer lid te zijn van 't Collegie van Bewindhebberen ter Kamer van Amsterdam."

„Dat is goed!" riep Peter weêr, ofschoon hij eigentlijk van de inrigting en 't bestuur der Oostindische Compagnie nog geen begrip had. „Nu zie ik, dat gij mijn vriend zijt. Maar doe het spoedig, spoedig! En ik wil nog wat vragen."

„En wat dan, Pieterbaas?".

„Of gij een nieuw fregat wilt laten opzetten, waar ik, van 't begin af, aan meê timmeren kan."

---

[1]) Zijne werken bewezen het: *Aeloude en hedendaegsche Scheepsbouw en Bestier*, 1671. — *Lantkaerte van het Noorder- en Ooster-deel van Azia en Europa*, 1687. — *Noord- en Oost-Tartarijen*, 1692.

„Ook dit zal ik trachten te bewerken. Ik zal den president verzoeken, zoo spoedig mogelijk eene extra-ordinaire vergadering te beleggen. De luitenant Van der Hulst moet dan het verzoek doen [1]; ik zal het ondersteunen, en durf mij vleijen, dat de heeren bewindhebberen alles zullen toestaan, wat u pleizier kan doen."

„Maar spoedig, mijnheer Witsen! spoedig! Kan ik morgen naar de werf gaan?"

„Neen, Pieterbaas! dat kan niet. Gij moet drie of vier dagen geduld hebben. Morgen zal de plegtige inhaling van het groote Moskovische gezantschap plaats vinden, en wel met buitengewonen luister, en daarna zullen groote feesten volgen" ....

„Ja, maar om die feesten geef ik niet; ik wil naar de werf!" viel Peter in.

„Om die feesten geven wij wel," hernam Witsen op ernstigen toon. „Wij willen voldoen aan den wensch, door den grooten en magtigen Tsaar in zijnen brief aan Hunne Hoogmogenden uitgedrukt, en aan zijne gevolmagtigde gezanten de eer bewijzen, die wij aan hun karakter verschuldigd zijn. Wij willen in niets te kort schieten, om onzen eerbied te betoonen jegens de Tsaarsche Majesteit in de personen zijner groote gezanten. En wat u betreft, Pieter Timmerman van Zaandam! gij zult toch ook niet geheel onverschillig zijn voor de eer, die wij den Tsaar bewijzen; en zoo gij een goed Hollander wilt zijn, moet gij ook een goed Hollandsch geduld hebben."

Dit antwoord behaagde Peter. „Dat is goed! dat is goed!" riep hij. „Ik zal geduld hebben als een Hollander. Maar in dit Heerenlogement wil ik toch niet blijven; hier komt te veel volk. Zeg eens, burgemeester! wilt gij wel een timmerman in uw huis hebben?"

Die vraag behaagde Witsen maar half: hij wist al, dat de Tsaar een lastige gast was. Toch durfde en mogt hij 't niet weigeren. Tsaar Peter logeerde dus bij burgemeester Witsen totdat hij zijn logies op de werf betrok [2].

---

[1] Nikolaas van der Hulst was de zoon van een Hollandsch koopman te Archangel, en stond zeer in gunst bij den Tsaar.

[2] Uit J. SCHELTEMA, *Peter de Groote*, I D. bl. 122 en volg. zou men opmaken, dat de Tsaar in het Oudezijds-Heerenlogement verblijf heeft gehouden, totdat hem eene woning op de werf werd verschaft; maar uit de *Autobiografie* van Witsen, door Dr. P. SCHELTEMA uitgegeven in *Aemstels Oudheid*, VI D. bl. 48, blijkt dat dit het geval niet geweest is.

V.

's Maandags, den 26^n Augustus, vond de plegtige intogt van het Moskovische gezantschap plaats, waarbij natuurlijk heel Amsterdam op de been was „om te kijken". 't Schouwspel was nieuw. Prachtige koetsen en schitterende ruiters had men meer gezien, en daar keek nu niemand naar, maar die Tartaren, met pijl en boog gewapend, die Heidukken in hun Slavonisch kostuum, — posturen, als men zelfs op de Amsterdamsche kermis niet zag! — en die Russische edellui, met hun lange pelsrokken en hun hooge mutsen van zwart vossenvel zonderling toegetakeld, en met barbaarsche kwistigheid bepareld en bejuweeld, trokken aller oogen. Men hoopte ook den Tsaar te zien. Alle oogen zochten hem; die moest toch de prachtigste zijn! Maar niemand zag hem, en toch was hij er bij: hij zat in een der achterste koetsen, in een eenvoudig gewaad, onder de lieden van het gevolg.

Drie dagen duurden de feesten, en zij werden 's donderdags besloten met een grooten maaltijd onder pauken en bazuinen in den Kloveniers-doelen, gevolgd door een vuurwerk onder trompetten en keteltrommen op een vlot in den Binnen-Amstel.

't Kostte bij dit alles den Tsaar niet weinig zelfbeheersching om een Hollandsch geduld te toonen. Witsen echter zorgde, dat het op geen te lange proef gesteld werd, — trouwens ook om zijns zelfs wille! Hij wilde gaarne spoedig van zijnen logeergast ontslagen zijn. 's Donderdag-ochtends om negen uren werd de extra-ordinaire vergadering van Bewindhebberen gehouden; de heeren vonden goed, alles „volkomen te accorderen", opdat aan de „hooge personagie, zich alhier incognito ophoudende, plaisir zoude geschieden", en de baas van de lijnbaan kreeg last, onverwijld zijne woning te ontruimen, opdat „de hooggedachte personagie" er in kon trekken.

Onder den maaltijd vertelde Witsen aan den Tsaar, dat de zaak in orde was, en dat hij den volgenden dag naar de werf kon gaan.

„Dat is goed! dat is goed!" riep hij zoo vrolijk als een kind. „Dank je wel, burgemeester! Ik ga voort naar Zaandam om mijn gereedschap te halen."

Maar Witsen beduidde hem, dat hij zijn geduld nog een weinig

De Tsaar heeft bij Witsen gelogeerd. Witsen heeft echter niet aangeteekend, hoe de Tsaar zich ten zijnen huize gedragen heeft, en of hij er ook verkoos op den vloer of op een beerenhuid te slapen, als hij elders deed. Vergl. J. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 179 en II D. bl 11.

behoorde te rekken, en 't gezelschap niet verlaten mogt, maar het vuurwerk nog moest zien, dat te zijner eere afgestoken zou worden, vooral de groote „Porte Triumphael" [1]) of de victorie van Azof!

„Ja, daar ben ik bij geweest, en ik kan het nog wel uitteekenen" [2]); zei Peter. „Maar laat mij nu heengaan om mijn gereedschap te halen."

Neen, dat mogt hij nu niet; de burgemeesters vonden er vermaak in, zijn despotieken wil een weinig buigen te leeren: 't vuurwerk moest hij zien; dit kon hij niet weigeren.

Hij zag het; maar toen dat afgestoken was, was hij niet te houden.

„'t Is morgen-ochtend tijds genoeg", zei Witsen.

„Ik wil het nu doen," zei de Tsaar.

„Maar het is zeer gevaarlijk in de duisternis het Y over te steken," waarschuwde burgemeester Hudde.

„Hebt gij wel ooit gehoord, dat er een Tsaar van Moskovië op 't Y verdronken is?" vroeg Peter, met opzet zijn eigen gebod, ten aanzien van 't noemen van zijn rang, overtredende, om zijn magtigen wil te doen gelden.

„Maar 't kan niet," zei Frans de Vicq. „'t Is omtrent elf uren in den nacht en de boom reeds gesloten."

„'t Kan wel," hernam de Tsaar. „Laat de boom openen."

„De sleutels zijn hier niet," zei Jan Corver; „zij liggen op 't stadhuis in een gesloten kist."

„Laat ze halen!" hervatte Peter; en dit zei hij op een toon, die geen verdere tegenspraak toeliet.

De sleutels van den Oude-stadsherbergsboom werden van 't stadhuis gehaald; de brug werd neêrgelaten en de boom geopend. De Tsaar ging bij sterrenlicht met zijn boeijer onder zeil, en kwam gelukkig over.

Toen 's anderen ochtends de bijltjes op de Oostindische werf aangingen, was Pieterbaas er ook.

---

[1]) Die „Porte Triumphael" was gemaakt naar een teekening van Steven Vennekool en kostte *f* 1776. — Het vuurwerk kostte *f* 2500. —

[2]) De Tsaar sprak gaarne over het beleg van Azof, en teekende 't wel eens met potlood op een blad papier. Zie J. SCHELTEMA, t. a. p. I D. bl. 164.

VI.

Tsaar Peter leefde in zijn logies zoowel als op de werf volkomen naar zijn zin en geheel als een werkman; hij kookte er zelfs zijn eigen pot. Wie hem daar zag, stond verbaasd. Als er iemand kwam, om hem te spreken (wat echter niet te dikwijls gebeuren mogt), dan ging hij gewoonlijk op een kromhout zitten met den bijl of dissel tusschen de beenen; maar lang mogt het gesprek nooit duren, — zoodra 't hem verveelde stond hij op en ging aan 't werk.

Eens kwam de graaf van Portland, Willem Bentinck, de boezemvriend van koning Willem III, den timmermansbaas van de werf verzoeken, hem de gelegenheid te verschaffen, om den Tsaar onbemerkt aan den arbeid te zien.

„Ik zal hem opzoeken," zei de baas, „en hem bij zijn naam noemen."

Peter stond, in zijne eenzaamheid, met den rug tegen een loods leunende en met een blad papier in de hand, in gepeins verzonken. Zoo er iemand bij hem gestaan had, die Russisch verstond, zou deze hem hebben hooren brommen: „Ellendige priester! gij wilt de Russen lui en dom houden. Zoo zijn de priesters! Maar ik, hun Tsaar, ik wil hun werken leeren en hen verstandig maken. Ik wil het, en uw priesterschap zal haast een einde nemen." Juist kreeg de baas hem in 't oog. Toen liet hij eenige mannen, die een zwaren balk droegen, digt langs Peter voorbijgaan, en riep: „Wel, Pieter Timmerman van Zaandam! waarom helpt gij die mannen niet?"

De Tsaar zag op, als iemand die schrikte, stak het papier haastig in zijn broekzak, en zette zijnen schouder mede onder den balk.

Bentinck verbaasde zich.

Maar wat was dat voor een papier, waar de Tsaar over gepeinsd had? — Hij had een brief uit Moskou ontvangen van den patriarch Adriaan. Die Heilige Vader toonde zich zeer bezorgd voor 't welzijn van den Tsaar, en verlangde dat hij maar weêr t'huis kwam, eer hij onder de ketters geheel bedierf. Toen de Tsaar 's avonds in zijn logies zat, las hij den brief nog eens over en nam zijn besluit. „'k Wil hem laten blijven; hij is oud en zwak. Als hij sterft, ben ik patriarch. Maar wat zal ik hem antwoorden? — Dit: dat ik mij in de groote stad Amsterdam zeer wel bevind, en er het woord Gods betracht tot onzen vader Adam gesproken, namelijk, dat ik in 't zweet mijns aan-

schijns mijn brood eet, en daardoor bij mijne terugkomst in staat zal zijn, om de Turken te overwinnen en de Christenen te verlossen."

Dit was Peters lievelings-denkbeeld. Had Vondel nog geleefd, hij zou in den Tsaar een geestverwant begroet, en hem eenige strofen, gloeijend van Turkenhaat, toegezongen hebben. De Dichter heeft dertig jaren lang den kruistogt tegen „Agars halve maen" gepredikt; de Tsaar heeft in één oogenblik den triomf van 't Kruis over de Halve Maan voltooid gedacht en dien „met de naald op koper geëtst". Want het was geen timmeren alleen, waar hij zich hier meê bezig hield; hij deed ook aan de kunst, — hij deed ook aan de wetenschap. Hij wisselde den arbeid af met de studie, en deze weêr met het vermaak. Hij liet zich onderwijzen in de theorie van den scheepsbouw en in het scheepsteekenen, zoowel als in de stuurmanskunst en de sterrekunde, waartoe burgemeesteren hem de beste leermeesters verschaften, ja zelfs den geleerden Hartsoeker uit Rotterdam ontboden, niet alleen, maar ook een observatorium lieten maken op een der bolwerken van de stad. In het teekenen en etsen liet de Tsaar zich onderwijzen door Adriaan Schoonebeek „in sijn logie en slaapkamer op de Werf." Maar hij sloot zich daar niet op. Hij woonde ook de ontleedkundige lessen van professor Ruysch bij, en vergezelde dezen soms aan de ziekbedden in 't gasthuis; hij bezocht den brandspuitmaker Jan van der Heyden in zijne werkplaats, en Johanna Koerten Blok op Amstelhoek, waar zij zijn portret knipte. Hij woonde spiegelgevechten bij op 't Y, en vermaakte zich bij de goochelaars op de Botermarkt of ging kermishouden te Zaandam. Hij zag de exercitie op een oorlogschip zoowel als de werking der scheepskameelen op Pampus, want bij al wat hij hoorde, was zijn woord: „Dat wil ik zien."

Driemaal had hij een zamenkomst met koning Willem III, maar of hij met dezen over staatszaken gesproken heeft, weten wij niet; daar was Peter eigentlijk niet om hier gekomen. Hij deed een uitstap naar Tessel, om de Groenlandsvaarders te zien binnenvallen, en naar den Haag, om, ongezien, de audientie zijner gezanten te zien. Hij ging naar Delft om de groote wapenmagazijnen en Leeuwenhoeks mikroskopen, en naar Leiden om de snijkamer te zien. En bovendien maakte hij kennis met een groot aantal knappe en bekwame lui, die hij allen wel graag meê naar Rusland had willen nemen. Velen bedankten voor de eer en de voordeelen, die de Tsaar hun aanbood;

anderen namen die aan, en onder de laatsten was ook de equipagemeester van de Landswerf, Kornelis Kruys, die in Rusland admiraal werd en wiens naam in de Russische oorlogsvlag vereeuwigd is.

Intusschen werd aan 't fregat op de Oostindische werf met magt van volk gewerkt, en Peter zag het tot zijn groot genoegen, elken dag groeijen. Bij afwisseling sloeg hij den arbeid gade of er zelf de hand meê aan. Hij vroeg van alles reden en verklaring, en rustte niet voordat hij 't begreep. Hij had het schip van het leggen der kiel af zien worden, en hij zag 't eindelijk ook afloopen.

Het afloopen van een schip is sedert onheugelijke tijden te Amsterdam een feest geweest, waar velen bij genoodigd werden, ook „hooge personagiën", wanneer die zich juist hier bevonden; maar bij dit fregat was 't iets buitengewoons, omdat er zelfs een „hoog personagie" aan meê getimmerd had, en daarom werd er ook niemand anders bij genoodigd; alleen de Heeren van de Compagnie en die van de stad waren tegenwoordig. Op 't oogenblik, dat onze plaat voorstelt, is 't schip reeds van de helling gegleden en, met een vervaarlijken plomp en een ijselijk gebruisch, onder drie oorverdoovende hoezees, in het Oostindische dok teregt gekomen [1]), waar het een gat in 't water reed en hooge golven over de palen joeg. Thans doet Witsen eene oratie, in zijne dubbele betrekking van bewindhebber en oud-burgemeester. Tegenover de Heeren is een troep bijltjes geschaard, waarbij Tsaar Peter, met zijn rood baaitje en witte linnen broek aan, in 't voorste gelid staat, of liever, zooeven nog gestaan heeft.. Zijn hoofd stak boven allen uit; hij was een half voet langer dan de langste. Witsen heeft al eenige fraaije dingen gezegd over 't nut der zeevaart en tot lof van den scheepsbouw, waar Peter met gespannen aandacht naar luisterde, alsof hij die woorden in zijn geheugen wilde prenten, om ze als spreuken der wijsheid meê naar zijn land te nemen. Maar lang mag de oratie toch niet wezen, want dan ware er kans dat Peter weêr zei, als in den Haag bij de audientie: „Het duurt te lang," en wegliep. Witsen maakt dus een kort besluit: „En nu moet ik nog een woord van eer en dank brengen aan een braaf timmerman, wiens uitstekende

---

[1]) Het schip, dat van stapel geloopen is, komt natuurlijk op de plaat niet te zien. Dat, waarvan men ter linkerhand op den tweeden grond een gedeelte ziet, is een Oostinjevaarder, die nog op stapel staat en eenige weken later afloopen zal.

XIII.

Tresling & C°. Hof Lith Amst.

ijver voor den loffelijken scheepsbouw bij dit werk bijzonder heeft uitgeblonken. Pieter Timmerman van Zaandam! de stad Amsterdam draagt roem op uwe tegenwoordigheid binnen hare wallen en als een bewijs daarvan biedt zij dit fregat u ten geschenke aan".

„Dat is goed! dank je wel!" roept Peter vol blijde verrukking, en snelt naar Witsen om hem hartelijk te omhelzen.

Welk een eer voor onzen burgemeester! — Maar een benaauwd oogenblik tevens! Hij was blij, toen hij zich weêr uit de omknelling der forsche armen van dien reus ontslagen voelde! — Peter, die al wist, hoe 't bij den waterdoop van een schip behoorde, gaf terstond een naam aan 't fregat. „'t Zal Amsterdam heeten", zeide hij „en 't zal in Rusland ten eeuwigen dage in eere gehouden worden". En 't zou er zeker nog wel zijn, ware 't niet in 't midden der 18e eeuw ongelukkig in de vlammen omgekomen.

VII.

De doorluchtige en grootmagtige Tsaar, grootvorst van Groot-, Klein- en Wit-Rusland, van Moskou, Kiew, Wolodimir en Nowgorod, Tsaar te Kasan, te Astrakan en in Siberië, — scheepstimmerman op de Compagnies-werf te Amsterdam — is een zonderling schouwspel! 't Is een eenig schouwspel tevens, want noch de oude, noch de nieuwe geschiedenis levert er een tegenhanger van op.

Schilder Diocletianus in zijnen kooltuin, Karel V in de kloostercel, Napoleon op St. Helena, — 't zijn slechts gevallen grootheden. Maar Tsaar Peter op de werf is een opkomende grootheid, magtig door zijn genie, sterk door zijnen wil, onwrikbaar door zijn karakter. Hij was een grootheid, die zich vernederde om grooter te worden.

Geen ander voorbeeld is er van een magtig monarch, die, in den bloei zijns levens en in 't vol bezit zijner magt, afdaalde van den troon, om onder vreemden zich te bekwamen tot de groote taak, waartoe hij zich geroepen voelde: Aziatische horden tot eene Europeesche natie te maken. Dit heeft Tsaar Peter alleen gedaan. Is hij zonderling in ons oog, — hij wist wat hij wilde, en vatte zijne taak op zoo als hij die begreep. 't Was meer dan een werk van Herkules, dat hij op zich nam, en hij zelf wist beter dan anderen, hoe hij 't uitvoeren moest.

Peter wist, dat hij den Russen alles leeren moest, en begon met eerst zelf alles te leeren, — maar niet uit boeken. Hij begreep, dat de beste leerschool het werkelijke leven is, daarom kwam hij hier niet als student maar als werkman. Hij wist, dat hij zelf alles aan den gang moest helpen; daarom begon hij met zelf overal de hand aan te slaan. Hij wist, dat de Russen den arbeid verachtten als 't werk der slaven; daarom wilde hij dien adelen door zelf te arbeiden. „Zie," zei hij eens tot een jongen knees, „ik ben uw Tsaar, en ik heb eelt in de handen. Ik arbeid, om u een voorbeeld te geven."

„Maar", zegt gij, „die groote Tsaar, die anderen beschaven en hervormen wilde, was zelf een barbaar, en bleef het levenslang, ondanks alle kundigheden, die hij hier opzamelde."

Zeker; een barbaar was hij, en zelfs een verschrikkelijke! Daar levert zijne geschiedenis voorbeelden van, die ons een rilling aanjagen. En toch toonde die barbaar zich vaak zeer goedaardig en gevoelig, ja zacht als een kind, en zoo verstandig en vrijzinnig als menig beschaafd vorst in zijn tijd niet was. Peter was een natuurmensch, die nimmer genoten had, wat wij opvoeding noemen. Was hij woest en wreed, — zijne Russen waren 't ook, en om hen te beheerschen, moest hij hen overtreffen. Afschuw verwekt hij ons, als hij woedt in zijnen toorn; maar bewondering dwingt hij ons af, als hij werkt om de ruwheid te beschaven. Een man naar onzen smaak was hij niet; maar ware hij anders geweest dan hij was, hij zou niet hebben kunnen doen wat hij gedaan heeft.

Het optreden van Rusland als nieuwe magt onder de staten van Europa was het doel van zijn streven. Langs den gewonen weg van ontwikkeling en beschaving hadden er een paar eeuwen kunnen verloopen, eer dat doel bereikt was. Hij sloeg een buitengewonen weg in, en bereikte het in het vierendeel eener eeuw. Maar om dit te kunnen, moest hij zelf ook een buitengewoon man zijn.

't Is onbegrijpelijk hoeveel kennis Tsaar Peter verzameld heeft gedurende zijn verblijf in ons vaderland. Zijne zeldzame zucht tot nasporing en zijne vlugge bevatting verwonderden allen, die met hem in aanraking kwamen. Toch heeft dit verblijf naauwelijks een halfjaar geduurd, want van de negen maanden, die 't gezantschap hier vertoefde, heeft hij er ruim drie besteed tot eene reis naar Engeland.

Den 7n Mei 1698 keerde hij van daar terug, en terstond ging

hij weêr naar zijn logies op de Oostindische werf. Maar de dagen, die hij er nog blijven zou, waren geteld. Hij had het druk met het bezorgen en inladen van alles, wat meê naar Rusland moest, zoo in 't fregat Amsterdam als in twee transportjagten, die hij had laten bouwen.

Den 21^{n} Mei ging hij nog eens naar Zaandam, om met zijn vriend Calf op de Zaan te zeilen, en den 25^{n} zei hij Amsterdam vaarwel. Hij nam de terugreis aan, gelijk hij gekomen was, in 't gevolg van zijn gezantschap.

Eerlang zag Europa de gevolgen van Peters werkzaamheid en de vruchten der lessen, die hij hier ontvangen had.

Niet slechts 't oude Moskovië hervormen, neen, een nieuw Rusland wilde hij scheppen, dat door de Oostzee bespoeld moest worden.

Ruslands optreden als nieuwe magt onder de staten van Europa was de gewigtigste verandering in den toestand der beschaafde wereld, die er na de ontdekking van Amerika had plaats gevonden.

Karel V had, na 't overweldigen van Mexico en Peru, een kolossus willen stichten in 't zuiden en 't westen, maar hij viel in onmagt en zijn staatsgebouw uiteen. Anderhalve eeuw later verrees een kolossus in 't oosten en 't noorden, en — de wieg van dien reus heeft te Amsterdam gestaan.

VIII.

Achttien jaren na zijne eerste reis kon Peter den lust niet weêrstaan om Holland nog eens weêr te zien. De Tsaritsa Kathinka moest hem vergezellen. Hij wilde haar „de wieg zijner grootheid“ toonen. Nog meer: hij hoopte ook, dat de wieg van zijnen opvolger in Amsterdam zou staan.

Hem ontbrak een erfgenaam, die zijn werk in zijnen geest kon voortzetten, en geen vrees kwelde hem meer dan deze: dat na zijnen dood alles weêr vernield of verwaarloosd zou worden. Nu was de Tsaritsa zwanger; mogt hem te Amsterdam een zoon geboren worden, dan was hij gelukkig. Een Amsterdamsche Tsarowits moest een knaap naar zijn hart zijn.

Dat geluk viel hem niet ten deel. De Tsaritsa beviel te Wezel, en 't Tsarowitsje leefde slechts twee dagen.

Ieder, die Tsaar Peter hier terugzag, verwonderde zich, dat hij, na alles wat men van zijnen roem en zijne daden gehoord had, nog zoo weinig veranderd was. Tegen de heeren, die deftige aanspraken hielden, zeide hij: „Laat ons op zijn timmermans spreken." Als zijn gastheer een prachtig ledikant voor hem beschikte, wierp hij de dekens op den vloer, en lei zich daarop te slapen. En waar hij een werf betrad, was: „Welkom, Pieterbaas!" hem de aangenaamste begroeting.

Bij onze kooplieden echter was de Tsaar thans zoo welkom niet meer als de eerste reis. Zij hadden ondervonden, dat de lessen, die Peter hier genoten had, tot ons eigen nadeel strekten. Natuurlijk! sommigen hadden dit reeds vroeger voorspeld. De ontwikkeling van scheepvaart en fabrieken in Rusland maakte, dat het de onzen niet meer behoefde. Niettemin trachtten onze burgemeesters hem alle mogelijke eer en beleefdheid te bewijzen, die hij zich ook gaarne liet welgevallen, vooral wanneer zij zeilpartijen en spiegelgevechten op 't Y aanrigtten.

„Welke aandoeningen moeten zijne borst vervuld hebben bij 't wederzien der stad, waar hij achttien jaren vroeger, den scheepsbouw werkdadig geleerd had?" vroeg zijn Duitsche levensbeschrijver [1]). Zeer blijde. 't Was hem aan te zien, dat het hem verheugde, zich weêr ter stede te bevinden, waar hij als leerling gewerkt had en zich nu als meester vertoonen kon; en hij vergat er ook zijne oude vrienden niet. Witsen vond hij op 't sterfbed, Ruysch nog gezond maar stokoud. Zijn huisje te Zaandam wilde hij de Tsaritsa ook eens laten zien. Men verhaalt, dat de smidsknecht Gerrit Kist weigerde bij hem te komen en zei: „ik geef den brui van den Tsaar; hij is mij nog huur schuldig!" maar dat de Tsaar bij hem kwam, de schuld betaalde, en, om de goede vriendschap te herstellen, aan Gerrit een zilveren beker present gaf, zeggende: „drink daaruit op mijne gezondheid!"

Daar kon de smid meê voldaan zijn, doch de Amsterdammers voldeed Peter niet. Hun verlangen naar een voordeelig handelstraktaat liet hij onbevredigd. Zij mogten zich tevreden stellen met de eer van zijne leermeesters te zijn geweest.

---

[1]) G. A. von Halem, aangehaald door J. Scheltema, II D. bl. 11

XIV.

OP 'T REVOLUTIEPLEIN.

I.

Springt en zingt maar, vrolijke Amsterdammers! Danst rondom uw vrijheidsboom „met de streelendste blijken van egaliteit“!

Springt en zingt, verbasterd kroost der helden! Uwe aanvoerders hebben 't immers gezegd: gij zijt vrij, gij zijt gelijk! — Ja, gij zijt vrij, om u aan te stellen als een dronken kermistroep! Gij zijt vrij, om u te verbroederen met carmagnolen en sans-culottes! Gij zijt vrij, om u zelven aan den Franschman te verkoopen, en hem uit uw eigen schat er den koopprijs bij toe te geven! Gij zijt gelijk in dwaasheid, — gelijk in uitzinnigheid, — gelijk, gij allen, groot en klein, om te zamen dezelfde slagen der tuchtroede te gevoelen!

Springt en zingt dan, viert feest op 't Revolutieplein. Leve de Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap! De Franschman lacht er om. Hij weet wel, wat die woorden beteekenen. Gij zult hem honderd millioen geven voor eene vrijheid, die gij nooit genieten zult. Gij zult met hem deelen zooveel gij overhoudt, volgens de leer der gelijkheid. Gij zult hem grondgebied en vestingen afstaan uit zuivere broederschap!

Danst en tiert maar, vrije Bataven! Schreeuwt naar hartelust: leve de egaliteit, al zou de wereld om zeep gaan! Springt op, springt om in den Bataafschen kring, — vrij en gelijk! Springt om, springt op, springt hoog, springt zooals gij wilt! De Franschman zal ook met u omspringen zooals hij wil.

o Amsterdam, eenmaal zoo trotsch en magtig! gij, die de wereld verbaasdet en tot eerbied en bewondering dwongt! gij, die eeuwen lang met eer en roem de keizerlijke kroon droegt! hoe zijt gij dus

gezonken? — Leg af uw „gouden kroon met diamanten stralen“; gij moogt er thans niet meer „uw kruin en vlechten meê vercieren.“ Ruk haar af van uw schild en zet er een vrijheidshoed voor in plaats. — Ja, wij zien het reeds. Uw aloud, maar thans jammerlijk ontluisterd „wapenkruisschilt“ duikt onder een graauwen vilthoed met lagen bol en slappen rand [1]). Verbazend mooi en zonderling Bataafsch! Is dit nu 't symbool der „representative democratie“? Och, als dat de hoed van Schinderhannes niet is, dan is het zeker die van Jansalie!

o Republiek der Zeven Provinciën, weleer zoo groot en roemrijk! hoe zijt gij dus gevallen? — Uwe helden waren uwe kracht, — uwe helden op de zee en in het veld, uwe staatslieden in de raadzaal en aan de hoven; maar ach! het ras der helden en der staatslieden stierf uit, en de pruikentijd brak aan [2]). Wankelend steundet gij nog op den stut uwer rijkdommen, maar de zwakke band der Unie hield den pijlbundel moeijelijk bijeen. Uw staatsgebouw was vermolmd, en door partijschappen geslingerd, stortte 't in. Vallen moest ge, maar immer betreurenswaardig is 't, dat ge zulk een roemloos uiteinde hadt, en een razende hoop in dollen roes een rondedans maakt op uw graf.

Aanschouw die waanzinnige dansers, en ween over 't arme vaderland. Zijn dat de zonen der Geuzen, die de Spaansche onoverwinnelijken overwonnen? Is dat de afkomst der helden, die Lodewijks heerschzucht palen stelden? Wel mogen ze elkander verwijten, dat hunne voorvaderen, zoo ze opzagen, hen niet meer herkennen zouden [3]). En wat zingen hunne poëten thans? Natuurlijk van den vrijheidsboom:

> Dat in den tuin van Nederland nog lang die boomen groeijen,
> Dan zal de zinkende Amstelstad weêr als voorhenen bloeijen [4]).

Lieve hemel! hoe is 't mogelijk? Die boomen groeijen?! En ze hebben geene wortels! De arme den, die hier de rol van vrijheidsboom vervult, is als een staak op den grond gezet en wordt met touwen en gewigten overeind gehouden. Een prachtig symbool der Bataafsche

---

[1]) Zie 't vignet op het titelblad van het „Dagblad van de Vergaderingen der Representanten van het Volk van Amsterdam“, uitg. „ter Stads Drukkerije“ 1795.

[2]) „De pruikentijd“ beteekent niet de tijd; toen men pruiken droeg, maar toen pruiken regeerden.

[3]) Zie de *Memorie* van GOGEL, bij prof. JORISSEN, *de Patriotten te Amst.* bl. 31.

[4]) LIEVE VAN OLLEFEN.

vrijheid, die ook, pas opgerigt, al op omvallen staat! En u, o zinkende Amstelstad! u wacht geen nieuwen bloei, maar, helaas! een toenemend verval.

II.

Vraagt gij, hoe wij tot dezen val gekomen zijn? — Lees de historie onzer Republiek, lees die van Amsterdam, lees de historie van geheel de 18e eeuw. Plotseling gevallen zijn wij niet; wij gingen langzaam maar zeker te gronde. Reeds in 1716 zei Simon van Slingelandt, dat het veeleer te verwonderen was, dat de Republiek nog bestond, dan dat zij in groot verval was [1]), en toch bleef zij nog bijna tachtig jaren lang vallende, eer zij neêrkwam.

Uit- en inwendig verviel de Republiek onder de pruikenregeering, terwijl alle veerkracht verlamde, de zeden verfranschten en 't volkskarakter verbasterde.

Uit- en inwendig verviel de Republiek in den pruikentijd. Rijk maar zwak, en dobberend tusschen Franschen invloed en Engelsche overmagt, werd zij een speelbal der mogendheden, in wier rij zij vroeger eene eervolle plaats bekleedde. Inwendig woedde de partijschap, aangeblazen door den geest der democratie, wier beginselen op zich zelve niet kwaad waren, doch evenwel gevaarlijk werden, omdat de ijverigste voorstanders de vormen nog niet kenden, waarin zij moesten worden toegepast, en omdat anderen, die dit inzagen, met hand en tand zich vastklemden aan instellingen, die niet meer te houden waren. En 't grootste aller onheilen was de volslagen onbekwaamheid van hem, die in het laatste tijdperk der Republiek de hoogste staatsambten bekleedde. Prins Willem V moge vele deugden bezeten hebben, die hem als ambteloos burger achtenswaardig konden maken, hij miste alle eigenschappen, die in een vorst vereischt worden. De geest, die de Oranjes steeds bezielde, scheen in hem uitgedoofd [2]). Zijne gemalin, eene Pruisische prinses, bezat hoedanigheden, van welke 't jammer was, dat ze haar, in plaats van hem, eigen waren;

---

[1]) *Staatk. Geschriften*, I D. bl. 187. — Slingelandt was toen secretaris van den Raad van State; later werd hij raadpensionaris van Holland.

[2]) „Wie heeft geen medelijden met het vaderland, dat op dit tijdstip behoefte had aan een Willem III, en zich behelpen moest met dezen Willem V?" vraagt prof. R. FRUIN in *de Gids* 1867, II D. bl. 71.

maar niemand heeft jaren lang meer en nadeeliger invloed op de staatszaken gehad dan de veldmaarschalk Leopold van Brunswijk, alias „de dikke hertog." Hij, 's prinsen oom, opvoeder en onmisbare leidsman, was stadhouder metterdaad, terwijl Willem V slechts den titel voerde om zijns ooms werktuig te zijn. Te vergeefs waarschuwde Amsterdam den prins (den 8n Junij 1781) dat hij, zoo die oom niet verwijderd werd, zelf „wel eens het voorwerp van de minachting en 't mistrouwen der natie zou kunnen worden". Die waarschuwing werd kwalijk genomen, en toen de Brunswijker drie jaren later door de Staten weggezonden werd, was het reeds te laat.

Ware Willem V de man geweest, om zich aan het hoofd der democratische beweging te stellen en haar met vaste hand te leiden tot eene gewenschte staatshervorming, — hij had welligt het land kunnen redden. Maar die man was hij niet, en hij ging met het wankelend staatsgebouw te gronde.

Het spektakelstuk van Kees en Prinsman — opgeluisterd met „vaderlandsche maaltijden" en „vliegende legertjes", huizen plunderen en Kattenburg bestormen, onder 't leeuwengebrul van vrijkorporisten en „genootschappers" en 't ravengekras van „politieke kruijer" en „politieke sleeper", en besloten met Pruisisch kanongebulder achter vlugtende Keezen, die wanhopig naar Fransche hulp omkeken, — was het voorspel van de tragedie, waarvan in 1795 het tweede bedrijf vertoond werd.

III.

Het eerste bedrijf dier tragedie was de stadhouderlijke restauratie [1], gewaarborgd door Engeland en Pruissen; — eene restauratie, die een einde maakte aan de Nederlandsche vrijheid, want vrij mogt de Republiek niet meer heeten, die volstrekt afhankelijk was van twee buitenlandsche mogendheden; — eene restauratie bovendien, die wind zaaide, om storm te oogsten, daar zij de Keezen bij tienduizenden naar Frankrijk joeg. Naar Frankrijk! De hoogeschool der revolutie!! Al die vlugtelingen mogt men eerlang als volleerde revolutionairen

[1] In het 1e bedrijf speelde de restauratie, in het 2e de revolutie en in het 3e de Bataafsche republiek; in 't 4e trad „de lamme koning" op, en in 't 5e slokte de Fransche keizer ons in.

terug verwachten. Zij kwamen, spoediger dan menigeen dacht, in de voorhoede der Fransche legers, om de volkssoevereiniteit te grondvesten op het „graf der oude constitutie“ [1]).

Op den 1^n Februarij 1793 verklaarde de Fransche Republiek den oorlog aan den koning van Engeland en aan onzen stadhouder. De eerste veldtogt liep den Franschen niet meê, maar zij kwamen in 1794 terug.

Toen vestigde zich te Amsterdam het brandpunt eener nieuwe patriotsche beweging, namelijk een Committé Revolutionair. Dit Committé stond in betrekking met den Gelderschen heethoofd Daendels, die thans als Fransch generaal onder Pichegru aanrukte, en voerde briefwisseling met geestverwanten in andere steden. Het stichtte zoogenaamde „leesgezelschappen“, vermomde revolutionaire klubs, die tevens dienden om „de zaden der omwenteling voort te·planten“; het rigtte geheime drukkerijen op, en lei geheime wapenmagazijnen aan, en men moet zich inderdaad verwonderen, dat het zooveel in 't geheim doen kon. 't Was evenwel niet tevreden. Zeker ontbrak het in Amsterdam niet aan Keezen, maar weinig waren er, die lust hadden de Franschen in te halen. „Wij kunnen er geen honderd tellen,“ schreef een lid van 't Committé. „De Hollandsche patriot vliegt niet te wapen gelijk de Franschman; hij steekt liever een pijp op, en gaat op zijn gemak over vrijheid en gelijkheid zitten praten“ [2]).

Natuurlijk. Wie wat te verliezen heeft, is bang voor grijpvogels. Wie goede gerande dukatons bezat, verlangde niet, die voor Fransche assignaten te wisselen. Wie hoorde hoe 't in Frankrijk toeging, zei, dat hij nog liever door „Mevrouw de Princesse“ dan door „Madame Guillotine“ geregeerd wilde worden. En hoevelen kon de revolutie ruïneeren! Schatten hadden ze uitstaan in den handel, in de koloniën en in buitenlandsche effecten.

't Committé daarentegen brandde van ongeduld. 't Verlangde de revolutie te maken, eer de Franschen hier kwamen, en daar was reden voor. Werd het land gewapenderhand ingenomen, dan had men 't lot der overwonnenen te duchten, dat niet benijdenswaardig was; maar had het Bataafsche volk zich „vrij gemaakt“ vóór de komst der

---

[1]) Dat „graf van de oude constitutie“ is in Junij 1795 bij 't Alliantiefeest vertoond op de Botermarkt.

[2]) IRHOVEN VAN DAM, bij prof. JORISSEN, t. a. p. bl. 41, 42.

Franschen, dan mogt het dezen als vrienden en broeders begroeten. Nu bestond voor deze broederlijke begroeting juist weinig kans, want de stadhouderlijke regeering, ziende dat het voor haar een strijd op leven of dood was, spande alle krachten in, om tegenweer te bieden, en wilde zelfs, in den uitersten nood, Amsterdam weêr tot een onwinbaar bolwerk maken. Dit laatste moest het Committé tot elken prijs trachten te verhinderen; maar ook hiervoor bestond weinig kans, want de Raad van Amsterdam was het met de stadhouderlijke regeering volkomen eens niet alleen, maar verklaarde ook, in zijne vergadering van den 24n Julij 1794, te vertrouwen op „den zegen van dien God, die van de eerste oogenblikken van onze Republiek af, zo menigwerf en zo zigtbaar getoond heeft *de God van Nederland* te willen wezen“ [1]).

O aristokratische pruiken, met uw dwaas en heidensch geloof aan een eigen volksgod! hoe jammerlijk zult gij beschaamd worden! Maar och! de tegenpartij niet minder, die zich „overtuigd“ verklaart, „dat de zaak der Franschen Gods zaak is!“ [2]) Ook zij zal eens hare dwaasheid even jammerlijk beklagen.

't Committé zag nu, dat het geen revolutie maken kon, zonder de hulp der Franschen, maar dezen hadden toen onze grenzen zelfs nog niet bereikt. Pichegru rukte Brussel in, en Daendels, altijd de voorste, op Antwerpen aan. 't Committé bejammerde, dat de Franschen geen vleugels hadden, om over de rivieren te vliegen. 't Riep hun steeds toe: „Komt toch, lieve broeders! haast u!“ 't Bood zelfs groote sommen gelds voor spoedige hulp, en maakte zich verachtelijk in de oogen der Franschen. „Hoe is 't mogelijk,“ zei Pichegru, „dat men geld aanbiedt, om zijn eigen vaderland door vreemden te zien innemen!“ [3]) Ja, ook de wijze, waarop onze heethoofden zich uitlieten over hunne landgenooten, was niet geschikt om den Franschen achting in te boezemen voor de Bataafsche natie [4]). Daar hebben zij hun vaderland geen goed meê gedaan.

---

[1]) *Res. Vroedschap* Lr. M M M, fo. 102. — Deze vroedschapsresolutie bewijst, dat het niet enkel de poëten waren, die van „een aparten Lieven Heer“ droomden. Vergl. Mr. J. VAN LENNEP, *Poëtische Werken*, VII D. bl. 282.

[2]) ZILLESEN, *Gesch. der Vereen. Nederl.* II D. bl. 361.

[3]) Prof. JORISSEN, *De Patriotten te Amsterdam*, bl. 174.

[4]) Zie b. v. de *Memorie* van GOGEL, t. a. p.

Eindelijk hoopte 't Committé zijn zin te krijgen. De 15e September werd bepaald als de dag, waarop de Franschen over Maas en Waal zouden komen, terwijl 't Committé te Amsterdam 't zijne mogt doen; dan kon men met Amsterdamsche kermis vrijheidsboom en mallemolen bij elkaâr hebben. Maar 't liep mis. De Franschen kwamen niet over de rivieren; zij zagen er geen kans toe. Pichegru ging 's Hertogenbosch belegeren, en 't Committé verwenschte hem in stilte.

In 't begin van October zag men den Erfprins met den hertog van York te Amsterdam, en 't gerucht zei, dat het plan bestond, onze stad met Engelsche troepen te bezetten en rondom het water in te laten. Als dat gebeurde, zag 't Committé alles verloren. Maar 't had vóór een paar dagen nog een brief van Daendels ontvangen, waarin hij schreef: „wij komen spoedig"; dus besloot het Committé iets te wagen in de hoop van te winnen. Het trad opentlijk op. De gewezen pensionaris dezer stad Mr. Karel Wouter Visscher (die om zijne patriotsche gevoelens afgezet was) en elf andere ijveraars bragten een rekwest aan burgemeesteren, dat door 3600 leesgezelschappers was onderteekend, maar hen in plaats van winnen alles verliezen deed. Visscher en vijf zijner medestanders (want de andere helft ging het hazepad op) werden in het Werkhuis gezet, de geheime wapenmagazijnen en drukpersen ontdekt en de leesgezelschappen verboden.

Het Committé spatte uiteen. De ijverige dokter Kraijenhoff, die er ook toe behoord had, nam de wijk naar 't Fransche leger en Daendels plaatste hem bij zijnen staf.

De zaak der revolutie scheen hopeloos. 't Fransche leger bleef aan de overzijde der rivieren. De staat van tegenweer, waarin Pichegru onze Republiek vond, deed hem aarzelen, en de staat van berooidheid, waarin hij zijne troepen zag, deed hem besluiten, ze naar de winterkwartieren te zenden. De eene en de andere reden bewoog zelfs de Fransche Representanten vredesonderhandelingen aan te knoopen met Hunne Hoogmogenden.

Toch gaven de revolutionairen alle hoop nog niet op. Een nieuw Committé werd gevormd, om in stilte 't verstoorde weêr te herstellen.

Op eens keerde alles om. Geen kuiperij noch zamenzwering, geen staatsmanslist noch krijgsgeweld, geen menschelijke magt maar een

enkele weêrsverandering, bragt de omwenteling in ons vaderland.

O Raad van Amsterdam! gij, die uw vertrouwen steldet op uw „God van Nederland,“ erken thans, wie u veroordeeld heeft!

Te Kersmis reeds had een buitengewoon strenge vorst alle verdedigingswerken nutteloos gemaakt, en alle rivieren en inundatiën in opene en breede heirbanen veranderd. Den volgenden dag trok Daendels over de Maas en aan vredesonderhandelingen werd niet meer gedacht. Op zaturdag, den 17^{n} Januarij 1795, rukten de Franschen Utrecht, de voorpoort van Holland, binnen.

Nog dienzelfden dag vergaderde de Raad van Amsterdam om zijne laatste resolutie te nemen.

Burgemeesteren zagen geene uitkomst meer. „Dagelijks is de vijand meer en meer voortgerukt“, zoo spraken zij, „en Utrecht heeft zich reeds aan hem overgegeven. 't Is te verwachten, dat hij regtuit op Amsterdam aanrukken zal, en daar tusschen hier en Utrecht geen troepen liggen, in staat hem tegen te houden, en daar onze stad zich evenmin in staat bevindt, eene militaire defensie te doen, zoo wenschen wij door den Raad gemagtigd te worden, om, zoodra de nood dringt, den Franschen generaal te gemoet te gaan, en op de beste voorwaarden eene capitulatie te sluiten, om deze stad voor een totalen ondergang te behoeden.“ — Neen, de Raad zag ook geen andere uitkomst, maar meende, dat Amsterdam niet moest handelen zonder den Soeverein — dat wilde zeggen: den Prins en de Staten — te kennen. Het besluit was, dat er „ten allerspoedigste een expresse naar den Haag“ gezonden zou worden, om aan de afgevaardigden dezer stad last te geven, „zonder eenig verwijl ter kennisse van den Soeverein te brengen“, dat deze Raad noodig oordeelde, eene staatskommissie aan den Franschen generaal te zenden om te onderhandelen, daar men hier ieder oogenblik den vijand te gemoet zag, en Amsterdam dan voor zich zelf moest zorgen [1]).

't Was reeds te laat. De Raad had niet meer te zorgen; 't Committé Revolutionair deed het. Het maakte de lijst al op van 21 Provisioneele Representanten van het Volk van Amsterdam en eenige Committés, naar Fransch model ingerigt, om de oude Regeering te

---

[1]) *Res. Vroedschap* L^{r}. M M M, f°. 40—43.

vervangen. Het verspreidde al eene „oproeping“ onder de burgerij, „om zich zelve vrij te maken“, en rigtte eene „vermaning“ aan het garnizoen, om zich met de burgerij te verbroederen.

Evenwel was de renbode naar den Haag geijld. De Staten van Holland voldeden aan 't verlangen van den Amsterdamschen Raad, en zonden 's zondags eene kommissie aan den Franschen generaal; maar prins Willem V en mevrouw de Prinses oordeelden genoeg gedaan te hebben, om nu wel voor eigen veiligheid te mogen zorgen, en staken met hun gezin en een klein gevolg van Schevelingen naar Engeland over. 't Was bij tijds, want de staats-kommissie kwam onverrigterzake terug: de Franschen wilden met de Staten niet meer onderhandelen; zij hadden nu met het Bataafsche volk te doen.

Zoo was het lot van de Republiek der Zeven Provinciën beslist. 't Stadhouderschap was verdwenen en de aristocratie gevallen. De „representative democratie“ zegevierde, — immers als men meende; men wist niet, wat onder die twee fraaije woorden verborgen lag. In ieder geval, de revolutie was er. De Franschen stonden midden in 't land en de Bataven tot den vrijheidsdans gereed.

Maar eer die dans aanving, bragten de Amsterdammers nog een angstvollen dag door.

IV.

Verbeeld u eens, dat gij dien dag meê beleefd hebt, en dat het nu zondag-avond, de 18e Januarij 1795, is. 't Is al laat; 't loopt al naar tienen. 't Is koud ook, snerpend koud; de scherpe oostewind snijdt langs neus en ooren. Toch wandelen wij nog op den Dam, in onzen dikgevoerden manteljas gedoken, met den kraag over de ooren. 't Is hier, ondanks de kou en 't late uur, nog vol menschen. Niemand heeft rust of duur. Men kan niet slapen gaan, zonder eerst te weten „hoe of wat.“

Heel Amsterdam heeft den gantschen dag in spanning en angstige verwachting verkeerd; er moet nu een ontknooping volgen, hoe dan ook. Wonder waarlijk, dat in zulk een groote stad, waar de partijschap jaren lang zoo gewoeld heeft, en waar zooveel ruw volk in de achterbuurten huist, vandaag geen tumult ontstaan is! Daarvan ten minste moet men 't Committé alle eer geven, zoowel als den stadskommandant, generaal Golowkin. 't Eerste heeft al gedaan wat het

kon, om de burgerij bedaard en 't gemeen in rust te houden; de laatste was verstandig genoeg om te begrijpen, dat hij ten opzigte der soldaten evenzoo moest doen. Maar zijn we uitwendig rustig, inwendig niet. De harten kloppen en de hoofden gloeijen. De revolutionairen zijn vol hoop, en velen vol drift tevens, die ze echter bedwingen moeten; maar een groot deel der burgerij dobbert tusschen vrees en verlangen, en velen zuchten van angst en anderen beven van schrik. Gisteren zagen wij den gantschen dag bataljons met bagage en veldtrein marcheeren; men zei, dat ze van 't opgebroken hoofdkwartier te Woerden kwamen; en van morgen hebben we alweêr artillerie en legerwagens zien voorbijtrekken. Een bang gezigt voor den vreedzamen burger!

De eerste woorden, die ieder Amsterdammer dezen morgen, terwijl hij de oogen uitwreef, hooren liet, waren: „Wat zal er vandaag gebeuren?!" Maar bij den een kwamen ze uit een beklemd, bij den ander uit een verlangend hart. Naar de kerk ging niemand, — geen petemeui met haar nicht zelfs! Ze durfden de straat niet over. De eene helft van Amsterdam sloot zich op in huis, de andere helft was den gantschen dag op straat of in de wijn- en koffijhuizen. Daar hoorden we op eens ('t was omstreeks tien uren) dat er een adjudant van Daendels bij Golowkin geweest was en meteen aan 't Committé de boodschap gebragt had, dat het nu spoed maken moest, wilde 't niet te laat komen; en toen de klok twaalf sloeg, zag men een kommissie, met den advokaat Schimmelpenninck [1]) aan 't hoofd, naar den voorzittenden burgemeester Straalman gaan. Tegelijkertijd vertoonden de leden van het Committé zich op den Dam met de nationale kokarde [2]). Honderden volgden terstond hun voorbeeld, en een half uur later waren die honderden tot duizenden gegroeid. 't Regende rood, wit en blaauw; met oranje durfde niemand meer voor den dag komen. Zelfs zij, die nog in stilte Oranje in 't hart dragen, kunnen niet an-

[1]) Rutger Jan Schimmelpenninck. Dezelfde, die tien jaren later raadpensionaris der Bataafsche Republiek werd.

[2]) De nationale kokarde was: rood, wit, blaauw. 't Is wel waar, dat dit oorspronkelijk de prinsenkleuren waren (waarom dan ook onze aloude driekleur de prinsenvlag heette), maar gedurende de partijschappen was men dat vergeten. De eene partij had het oranje aangenomen als de prinsenkleur, en de andere het rood, wit, blaauw als de nationale kleuren. Het toeval wilde, dat die kleuren met de Fransche nationale kleuren (blaauw, wit, rood) wel overeenkwamen.

ders. 't Lot ligt er toe: Oranje heeft ons verlaten en wij zijn aan den Franschman overgeleverd. Ieder moet, willens of onwillens, meêdoen. De laatsten buigen 't hoofd voor de overmagt en zwichten voor den dwang der feiten.

Ieder begrijpt nu, dat de revolutie komen moet, en men behoeft in deze oogenblikken zelfs geen Kees te wezen, om te wenschen, dat ze nu kome, — hoe eer hoe liever, om 't werk gedaan te hebben, eer de Franschen komen. Is de vrijheidsboom geplant, dan mogen we hopen op 't behoud onzer onafhankelijkheid; maar alle hoop is verloren, als zij de stad met de wapens moeten dwingen. En dit laatste, of erger nog, scheen ons den gantschen dag te dreigen, ja, de meesten weten zelfs nu nog niet, of 't gevaar al afgewend is; daarom is de Dam nog zoo laat volgepropt met menschen, die klappertanden in de kou, en toch niet naar huis willen gaan zonder eerst te weten „hoe of wat."

Maar wat ging die kommissie toch bij burgemeester Straalman doen? — Brave burger! weet gij dat ook nog niet? Luister, ik zal 't u verhalen. Zij ging niets minder vragen dan wapens voor de burgers [1].

„Zoo gij aan ons verlangen voldoet," zei Schimmelpenninck, „en aan uwe schutters en soldaten last geeft, ons niet te storen, dan stellen wij ons borg voor de rust en orde in de stad."

De burgemeester scheen eenigszins ontroerd, en antwoordde, dat hij voor zich wel genegen was, het verzoek in te willigen, maar dit niet vermogt buiten goedvinden zijner ambtgenooten; hij verzocht dus de kommissie om vier uren terug te komen. Maar toen deze terugkwam, was er nog geen besluit. Straalman zei, dat hij de kollegaas nog niet bijeen had kunnen krijgen [2].

„Dat zal ontevredenheid verwekken," zei Schimmelpenninck. „Als er heden-avond geen geweren aan de burgers gegeven worden, zal de bedaardheid in woede verkeeren, en dan is er groot onheil te duch-

---

[1]) De patriotten waren ontwapend, en de schutterij bestond enkel uit aanhangers der Stadhouderlijke partij.

[2]) De waarheid was, dat de Heeren nog geen besluit wilden nemen, maar eerst den uitslag afwachten van de bezending der Staten (zie hiervoor bl. 278). Daarom ook het uitstel tot half negen; zij rekenden uiterlijk om acht uren tijding uit den Haag te kunnen hebben.

ten. Het bloed, dat vergoten zal worden, burgemeester! zij ter uwer verantwoording."

„Die verantwoording wil ik niet op mij laden," antwoordde Straalman. „Kom om half negen terug."

Toen wij, vergaderde burgers in *'t Wapen van Emden*, de kommissie onverrigterzake terug zagen komen, begon de ontevredenheid al los te barsten; maar 't Committé bezwoer ons, bij onze liefde voor vrijheid en vaderland, bedaard te blijven en de orde te bewaren. „Roep alle klubs bijeen tegen negen uren," zei de president, „zoo talrijk mogelijk: dan zullen wij weten, wat ons te doen staat."

Goed; maar 't beviel den meesten toch niet, dat de burgemeesters uitstel zochten. „Dat is verschrikkelijk!" riep de een. „Zij hebben den teugel nog in handen en schutterij en garnizoen tot hun wil, en morgen-ochtend kunnen de Franschen al voor de poort staan!" — „'t Is ijselijk!" riep de ander. „Wat zal ons nog overkomen? Oproer en plundering, burgerkrijg en bloedstorting te midden eener belegerde stad!" — „Bewaar ons!" riep een derde. „Een jammertooneel als een tweede verwoesting van Jeruzalem!" — Ieder zag met pijnlijken angst het uur te gemoet, dat de ontknooping geven zou.

Maar op eens ging er een ander nieuws van mond tot mond: „Dokter Kraijenhoff is gekomen!" Velen getuigden, dat zij hem zelf gezien hadden, gaande met den plaatsmajoor naar den kommandant. Dit was een straal van hoop in de twijfelmoedigheid, een verademing in de benaauwdheid. De naam van Kraijenhoff wekte moed en vertrouwen. 't Was of er een engel verschenen was. Ieder was even nieuwsgierig om hem te zien en den uitslag zijner zending te hooren. De menschen stroomden bijeen voor 't kommandantshuis, toen Kraijenhoff daar binnen was, en er liepen allerlei praatjes rond, maar niemand wist het ware. Kraijenhoff vertoefde wel een paar uren bij den kommandant, en 't was omtrent half-zeven, toen hij weêr uitging. Hij had moeite genoeg om door 't gedrang te komen en de Kalverstraat te bereiken, maar nu weten de menschen nog niets meer, dan dat hij eerst naar *de Karseboom*, toen naar *'t Wapen van Emden* en eindelijk naar burgemeester Straalman gegaan is. En daarom drentelen ze hier nog rond in de kou, verlangend om den uitslag te vernemen, want ze kunnen niet slapen gaan, zonder eerst te weten „hoe of wat." —

Ja, inderdaad! Kraijenhoff kwam als een engel, — namelijk als de engel Rafaël bij Gijsbrecht, om tot de burgemeesters te zeggen:

o Heeren! zet getroost uw schouders onder 't kruis,
U opgeleid van 't lot.

Hij had een brief voor hen meêgebragt, en terwijl die bij burgemeester Straalman bezorgd werd, bleef hij bij Golowkin eten. Dat was al terstond een gunstig voorteeken. Onder een glas wijn vertelde Kraijenhoff den kommandant, hoe de zaken staan, en deze begreep, dat zijn rol hier uitgespeeld is. Intusschen kwam er een boodschap van burgemeester Straalman, die den burger Kraijenhoff tegen acht uren bij zich verzocht, en daarop zei hij den kommandant vaarwel, om eerst naar *de Karseboom* te gaan en met het Committé te spreken.

„Wien hebt gij gekozen tot provisioneele representanten?" vroeg hij.

De lijst werd hem voorgelezen, en morgen kunt gij die ook hooren voorlezen. 't Zijn meerendeels kooplieden en eenige advokaten benevens een kassier en een assuradeur, maar ook een winkelier en een horlogemaker zijn er bij.

„Goed," zei Kraijenhoff; „de egaliteit is behoorlijk geobserveerd. En wien wilt gij tot kommandant van de stad benoemen?" —

„U zelven, burger Kraijenhoff."

„Ook goed," zei hij weêr; „ik zal mijn best doen."

Van *de Karseboom* stapte hij naar *'t Wapen van Emden*, omdat de vergadering daar al zeer woelig begon te worden, en sommige ongeduldige patriotten 't gemeen op straat aanmoedigden tot dansen en zingen, wat Kraijenhoff ten strengste verbieden moest, wilde hij zijn plan niet zien mislukken. „Burgers!" sprak hij, „bewaart de rust. Toont u den Bataafschen naam waardig. Ik reken op u; rekent wederkeerig op mij. Ik zal de omwenteling zonder geweld, in goede orde, tot aller genoegen, bewerken." — En wij weten, dat hij doet wat hij zegt. Kraijenhoff is

Een krijgsman, op wiens woord men wel een kerk mag bouwen. [1])

Toen hij bij burgemeester Straalman kwam, vond hij er burgemeester Elias ook. „Wij beiden," sprak Straalman, „zijn door den Magi-

---

[1]) Al had men Kraijenhoff te Amsterdam als *Med. Dr.* gekend, zoo is toch het woord „krijgsman" hier niet ongepast. Hij had wel in de geneeskunde gestudeerd, maar was voor generaal in de wieg gelegd.

straat gelast met u in onderhandeling te treden over een onderwerp, dat voor ons niet van den aangenaamsten aard, maar door den drang der tijdsomstandigheden niet meer te ontwijken is [1]). Wat is de voorslag, welken gij te doen hebt?" —

„Het volk begeert de omwenteling, en aan die begeerte moet voldaan worden, wil men de stad voor een bloedbad bewaren," antwoordde Kraijenhoff. „Nog is het tijd, maar de oogenblikken zijn geteld, en er moet terstond beslist worden. De Magistraat heeft nu te kiezen: òf morgen voor den middag de teugels van 't bewind over te geven aan het bestuur, dat het volk verkiezen zal; — òf zich bloot te stellen aan de gevolgen eener weigering. In 't eerste geval beloof ik aan u en alle ingezetenen zonder onderscheid veiligheid voor hunne personen en bezittingen; — in 't laatste geval beloof ik niets, maar stel u verantwoordelijk voor de onheilen, die u zelven en anderen zullen treffen." —

De burgemeesters vroegen eenige oogenblikken tijds om zich te beraden, en begaven zich daartoe in een andere kamer, waar denkelijk nog een aantal regeeringsleden en mogelijk wel de gantsche raad bijeen was. Toen zij terugkeerden, verklaarden zij, het eerste voorstel aan te nemen.

„De Magistraat is bereid," zoo sprak Straalman, „morgen op 't stadhuis afstand van de regeering te doen, maar wenscht, dat het garnizoen of de schutterij daarbij in de wapens kome ter verhoeding van ongeregeldheden."

„Neen," antwoordde Kraijenhoff op vasten toon, „noch de schutters noch de soldaten zullen daarbij verschijnen. Ik behoud de maatregelen tot handhaving der orde geheel aan mij."

Die toon trof de burgemeesters; zij gevoelden, dat de teugels hun werkelijk reeds ontvallen en door Kraijenhoff opgenomen waren. „Ik verzoek u," zoo ging deze voort, „den raad morgen om negen uren op 't stadhuis te doen vergaderen. Om elf uren moet alles afgedaan zijn; dan kom ik bij u, om de sleutels, boeken en papieren over te nemen."

Daarop nam hij afscheid en liet de Heeren achter in een stemming, die beter te beseffen dan te beschrijven is. 't Is gedaan met Hunne

---

[1]) De Heeren hadden toen zeker uit den Haag de tijding ontvangen, dat de Stadhouder vertrokken en de bezending mislukt was.

Groot-Achtbaarheden! Elk hunner mag nu graaf Floris nazeggen: „Wat is de mijne een val!“

Kraijenhoff en 't Committé zijn op dit oogenblik de koningen van Amsterdam; maar tot morgen, langer niet. De eerste heeft reeds een renbode naar Daendels gezonden, om slechts 25 huzaren te vragen tegen morgen-ochtend, die de groote natie vertegenwoordigen zullen als getuigen bij onzen vrijheidsdans. En 't Committé heeft een kommissie naar Golowkin gezonden, om hem te zeggen, dat hij niet meer, maar Kraijenhoff nu kommandant der stad is.

Maar welk een rumoer hooren wij daar bij de Kalverstraat? 't Volk loopt en dringt. Ziet ge geen fakkel flikkeren? Ja wel, daar komt een optogt aan, en een fakkeldrager gaat vooruit. 't Is Kraijenhoff met het Committé. Nu zal er wat afgekondigd worden; zoeken wij een plaats hier digt voor de Waag. De soldaten van de hoofdwacht bezetten de trappen reeds en presenteeren het geweer voor den nieuwen kommandant. De optogt beklimt de onderste trappen van de Waag. Ziet ge dien burger, in een pelsjas gewikkeld en met een hoogen steek op? Dat is Kraijenhoff; weleer onze dokter, nu onze dictator. De man naast hem, die een ronden hoed en een jas met lussen en breede lapellen draagt en een blad papier in de hand houdt, is de secretaris van het Committé, de burger Van der Aa. De fakkeldrager licht hem bij. 't Is een fantastisch tooneel: — die hel verlichte groep te midden van een zwarte duisternis [1], — die rosse, walmende vlam, flikkerende tegen de blaauw-graauwe wanden van de Waag en een flaauwen weêrschijn werpende op „'s werelds achtste wonder,“ dat morgen een nooit gedacht wonder zal zien gebeuren, als zijner „doorluchte stichteren“ nazaten „hun stoel en kussen“ zullen inruimen aan hen, die niet „met titelen en naemen van Heeren“ [2], maar als representanten van 't soevereine volk, zich daarop zullen zetten! In die rosse, walmende vlam breekt voor de Amsterdammers de eerste straal der Bataafsche vrijheid aan.

De secretaris begint te lezen: „Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap!“ — „Hoezee!“ schreeuwt het volk. Dit is de eerste maal, dat

[1]) Men weet, dat de lantarens van dien tijd, en nog vóór een halve eeuw, slechts gloeijende spijkers waren, en dat het bij betrokken lucht op een ruim plein stikdonker kon zijn.

[2]) Vergl. hiervoor bl. 216.

deze woorden in 't openbaar worden uitgesproken: dit is de afkondiging der revolutie! Met een daverend geschreeuw wordt zij begroet. „Hoezee!“ klinkt het, en sommigen zijn zelfs, onbedacht en vervoerd door de kracht der gewoonte, al op het punt: „Oranje boven!“ te roepen. De menschen weten nog niet, wat ze roepen moeten; maar Kraijenhoff, die voor alles zorgt, komt hun ook hierin te hulp. „Leve de vrijheid!“ roept hij, en duizende stemmen roepen het na. „Leve de Bataafsche Republiek!“ roept hij andermaal; „leve de Fransche natie!“ en de Dam weêrgalmt van die nooit gehoorde kreten. Maar op eens schreeuwt een forsche stem boven allen uit: „Leve de vrijheid op het Revolutieplein!“ Dit nieuw idee werkt als een elektrieke vonk; ieder begrijpt er de beteekenis van: op den Dam hebben de Aristokraten geheerscht; het Volk zal regeeren op het Revolutieplein. En de kelen schreeuwen zich heesch aan die nieuw bedachte kreet.

Eindelijk kan de burger Van der Aa voortgaan. Hij leest af, wat er gedaan is, in den naam van het Volk van Amsterdam. Hoort! „Daar het Volk nu soeverein is, zoo is het Volk ook verpligt de orde te handhaven. Ieder zorge, dat geen hand worde uitgestoken aan personen of goederen, ja zelfs geen soldaat van 't garnizoen beleedigd worde. Mogt iemand, wie 't zij, burger of militair, assistentie noodig hebben, die kome in *de Karseboom*, waar 't Committé te vinden is. Leve 't soevereine volk! Leve de Bataafsche vrijheid!“ —

Zoo is de revolutie te Amsterdam begonnen.

De optogt met den fakkel keert naar de Kalverstraat terug en als een gonzende bijenzwerm zakt de menigte af. Allen gaan naar huis, om van de vermoeijenissen van dezen dag, onder zooveel afwisselende aandoeningen doorgebragt, uit te rusten, en scheiden met de afspraak: „Morgen vroeg zien we elkaâr terug op 't Revolutieplein!“

V.

De trage winterzon was nog niet uit de kim gerezen, toen 't Revolutieplein alweêr vol volk was. De nacht was stil en rustig voorbijgegaan, — immers in dien zin, dat er geen tumult ontstaan was; trouwens, Kraijenhoff had onophoudelijk laten patrouilleeren. Maar dat alle Amsterdammers stil en rustig geslapen hebben, — wie zal 't gelooven? Velen hadden 't hoofd, anderen 't hart te vol. De een kon van angst, de ander van opgewondenheid den slaap niet vatten.

Burgemeesteren en raden hebben zeker geen oog toegedaan; maar Kraijenhoff en 't Committé ook niet, — zij waakten in *de Karseboom;* en te vier uren in den nacht zagen ze Daendels reeds voor zich staan, vergezeld van „eenige andere volijverige vaderlanders." Hij had de 25 huzaren ook al meêgebragt, maar die vooreerst nog maar buiten de Weesperpoort gelaten.

Toen de eerste schemer gloorde, kwam er een troep Bataven met een denneboom aansjouwen. Zij gingen den vrijheidsboom.... planten? neen, neêrzetten, „dewijl de hard bevroren grond geen planten gedoogde." Maar staan moest hij toch. Hij werd met touwen en gewigten geschoord, en terstond ging 't, hand aan hand, groot en klein, arm en rijk, advokaten en vischwijven, dames en schooijers, — „de gelijkheid zo natuurlijk mogelijk" voorgesteld, — springende en zingende rond in den kring. Intusschen begonnen de klokken ook te bombammen; de Bataafsche vrijheid moest, even plegtig als de kermis, worden ingeluid. Uit den toren van 't stadhuis werd de nationale vlag gestoken, de 25 Fransche huzaren kwamen 't plein in de rondte rijden, en 't klokkenspel begon te tingelen: *Dansons la carmagnole!* Dit vuurde de dansers nog meer aan; zij sprongen als sprinkhanen, en Lieve van Ollefen, die zelf meêgedaan heeft, zei, dat „het dansen onophoudelijk was drie dagen lang." Zoo groot was de danswoede, dat wie geen plaats meer konden vinden in den wijden kring om den vrijheidsboom, in afzonderlijke groepen dansten bij 't krassen van een viool [1]).

't Was, of 't soevereine volk dol werd. Wie 't aanzag, moest vreezen, dat het weêr „de kluchtige dolligheid" van „Sint-Janseuvel" was. Maar neen, 't was nog veel grooter euvel, — 't was de ruïne van 't vaderland!

Te midden van dat rumoer gingen burgemeesteren en raden ten bestemden ure naar 't stadhuis, — voor de laatste maal! Zij zagen den vrijheidsboom en de dansers: welke aandoeningen moet dit gezigt in hunne harten hebben opgewekt! Gelukkig nog, dat zij niet gedwongen werden meê te dansen. Maar dit zouden Kraijenhoff en 't Committé niet geduld hebben; want zij wilden de revolutie met de

---

[1]) Een levendige voorstelling van dit razend tooneel gaf Jurriaan Andriessen in een fraaije gekleurde teekening, die thans deel uitmaakt van den even uitgebreiden als merkwaardigen *Atlas van Amsterdam* van den heer Louis Splitgerber.

uiterste orde doen plaats hebben, ja zelfs met een schijn van waardigheid, om den Bataafschen naam eer aan te doen. Maar was dat dolle dansen daar niet wel wat meê in strijd? — Ja wel, maar 't had toch zijn reden. „De dans rondom den vrijheidsboom was een staâg afwisselende bezigheid," zegt de historieschrijver. 't Was dus om 't volk bezig te houden, terwijl de hoofden de zaken deden en 't nieuwe huishouden regelden, even als men woelige kinderen bezighoudt, dat ze geen kattekwaad uitvoeren.

Een uur later had de optogt der Batavieren plaats. De tien leden van 't Committé stapten twee aan twee van *de Karseboom* naar 't stadhuis, omringd van vrijmannen met blanke sabels. De tien gingen naar boven; de sabelmannen bleven voor de ingangen wacht houden. Waartoe? Waren ze bang dat het soevereine volk ook naar boven zou willen gaan? Och neen, dat wilde 't niet. „Vivat de vrijheid!" riep 't soevereine volk, en deed telkens hooger sprongen rondom zijn denneboom, en dacht er niet eens aan, of daarbinnen iets omging. Omstreeks elf uren gingen de vensters der Puije open; de dans stond stil; er moest eventjes geluisterd worden. De burger Van der Aa las: „Waarde medeburgers! Uwe voorgaande regeering heeft aan den wil des Volks voldaan."

„Leve de vrijheid op 't Revolutieplein!" riep 't soevereine volk weêr en begon op nieuw te dansen, en wist niet eens in welk opzigt aan zijn wil voldaan was.

Wilt gij weten, wat daarbinnen gebeurd was? — Toen de tien leden van 't Committé in 't stadhuis gekomen waren, gingen zij den trap op naar 't burgemeestersvertrek. In diezelfde zaal was vóór 140 jaren de „intrede" gedaan [1]), nu was 't om de „uittrede" te doen! Daar zocht het oog van Wiselius (één van de tien en een klassiek dichter) onwillekeurig den schoorsteen met Curius op, en las:

Op 's Burgemeesters wacht magh Rome veiligh slapen.

Een zonderling gevoel beneep zijn hart. 't Was of Vondels schim voor hem verrees en, dreigend den vinger opheffende, hem toefluisterde: „Hoe! gij ook hier? om aan 's burgemeesters wacht een einde te

---

1) Zie hiervoor bl. 225.

XIV.

Tresling & C° Hof-Lith Amst

maken!“ — Maar hij wendde zich van dien schoorsteen af, en de overigen hadden niet eens erg in ’t geen daar te lezen stond.

De president van het Committé deed een Bataafsche aanspraak, en toen die uit was, zond hij een bode naar de raadzaal, om te vragen of de Raad vergaderd was. Ja wel, de man kwam terug met de boodschap, dat de Raad verklaarde, gereed te zijn om ’t Committé te ontvangen! Gereed om zijn doodvonnis te hooren!!!

Het Committé trad de raadzaal binnen en de president deed andermaal een aanspraak: „Eindelijk is de lang gewenschte dag aan den Bataafschen horizont opgedaagd....“ Alles is verbataafd, ook de horizont; men heeft zelfs een Bataafschen hemel! En hij zei verder, dat de Heeren van het bewind ontslagen waren, en nu als ambtelooze burgers stil naar huis konden gaan. Al de Heeren beantwoordden die aanspraak met een buiging. Zwijgend maar welsprekend! Wij buigen voor u, omdat wij moeten. Maar Straalman sprak als voorzitter nog een kort woord. Hij verklaarde, dat de Raad bereid was aan de begeerte des Volks te voldoen; dat al de leden ’t innigst genoegen gevoelden over de wijze, waarop ’t Committé de rust had bewaard; en dat zij, daar het Committé hun veiligheid beloofd had voor hunne personen en goederen, de vrijheid namen zich zelven en hunne huisgezinnen in de bescherming van ’t Committé aan te bevelen.

Dit waren de laatste woorden van de laatste vertegenwoordigers van den Amsterdamschen Magistraat in dat kapitool, waar de voorzaten eens zoo roemrijk gezeteld hadden.

Daarop werd de korte afkondiging ter Puije gedaan, die wij zooeven hoorden, en verscheen Kraijenhoff om de sleutels, boeken en papieren over te nemen.

En thans — dit is ’t oogenblik op onze plaat voorgesteld — verlaten de gewezene burgemeesters en raden het stadhuis, om naar hunne woningen terug te keeren, — eenigen te voet, anderen in koetsen. De laatsten worden door Fransche huzaren beschut, de eersten door leden van ’t Committé geleid tot in de Kalverstraat. De gevallen aristokraten erkennen, dat den hoofden der revolutie ten minste de lof toekomt, hun werk met orde gedaan te hebben. Mogelijk mag men twijfelen, of het dien hoofden wel zoo goed gelukt zou zijn, de woelgeesten en ’t rapalje in toom te houden, zoo de schrik voor de Franschen, die aan de deur stonden, en voor de guillotine, die velen

bang maakte, niet meêgewerkt hadden; maar buiten allen twijfel verdient het Committé lof voor zijn beleid en zijne gematigdheid, „om alles zoodanig te besturen, dat geen spoor van het schrikbewind der Fransche revolutie bij de onze plaats vond.“

Pas was de oude Magistraat verdwenen, of de Puije ging weêr open, en nu werd er een breeder afkondiging gedaan, die klonk als een Janklaassenspulstheatermuziek, waarbij het: „Gij zijt vrij! Gij zijt gelijk!“ de slagen op de Turksche trom waren. Het soevereine volk moest nu „op den voet der vrije Franschen“ zijne representanten kiezen, en dit ging zoo vlug als ooit een verkiezing gaan kon. De 21 namen werden afgelezen, en 't soevereine volk schreeuwde en sprong, en „dit bedrijf hieldt men voor eene volkomene toestemming.“ De uitverkorenen zaten al te wachten in Doctrina; zij werden terstond geroepen en in de raadzaal geleid en door 't Committé met republikeinsche eenvoudigheid geïnstalleerd, waarna de Provisioneele Representanten van 't Volk van Amsterdam den burger Rutger Jan Schimmelpenninck tot hunnen voorzitter verkozen, — eene keuze, die alle verstandige Amsterdammers van harte toejuichten [1]).

Maar nu moest er nog een plegtigheid plaats vinden.

Er zat nog een „burger-deputatie“ in 't Werkhuis, namelijk Visscher en zijne vijf lotgenooten. Deze moesten triomfantelijk worden afgehaald uit de gevangenis, waar zij „als slagtoffers der vrijheid“ in geworpen waren. 't Geschiedde met zes koetsen en het onmisbare volksgejuich [2]). Voor het stadhuis werden „die brave vaderlanders“ door Schimmelpenninck verwelkomd, en, daarna in de raadzaal binnengeleid, werden ze aan de Representanten voorgesteld, onder zulk een zielroerende en hartverheffende toespraak, dat zij eenstemmig en met echt Bataafsche edelmoedigheid verklaarden, „dat zij met de genoten eer volkomen voldaan waren en van alle personeele wraak afzagen,“ — wat zeker voor hunne vroegere regters eene groote geruststelling was!

---

[1]) Hij behoorde tot de gematigde patriotten. Van hem had men geen geweldige maatregelen te vreezen. Niemand was afkeeriger van vervolgingen en schrikbewind dan hij, en de heethoofden waren in hunne oogmerken gedwarsboomd.

[2]) In den meergenoemden *Atlas van Amsterdam* van den heer Louis Splitgerber komen twee teekeningen van Kok voor, die deze gebeurtenis voorstellen. Op de eerste (9e Kunstb. N°. 542) ziet men de afhaling van 't Werkhuis; op de tweede (8e Kunstb. N°. 427) de aankomst voor 't Stadhuis.

Maar werd er bij al die pret ook niet gegeten? —

Niet bij, maar na de pret. Natuurlijk! De natuur verloochent zich niet. De geesten kunnen opgewonden worden tot dolheid toe, maar de maag staat onveranderlijk op hare oude regten. Daarom maakten aan zooveel nieuws, dat „nooit vertoond" was, zelfs Kraijenhoff en 't Committé een oud slot.

„Wat er ook omgewenteld mag worden, de etenstafel niet!" zei 't Committé.

„Revolutionair in alles, maar konservatief in dit ééne!" zei Kraijenhoff. En zij bekroonden 't gewigtig werk der „heilrijke revolutie" 's middags om vijf uren met een maaltijd in „den Ouden Doelen."

VI.

„Amsterdam, het volkrijk en prachtig Amsterdam, heeft het geluk zijner verlossing tot de wolken verheven!" zeiden de Bataafsche gedeputeerden te Parijs, op den 28n Februarij 1795, in een opgeblazen redevoering voor de Conventie. Wel had men daar Vondels tweeden Harpzang bij mogen aanheffen:

Hoe raest de weerelt zoo verblint?
Wat breeckt dat volck al wint!

Amsterdam zag zijne volkrijkheid spoedig afnemen en zijne pracht vervallen, en 't was niet „het geluk zijner verlossing," maar het klaaglied over zijne ongelukken, dat „tot de wolken" steeg. Het zat op de puinhoopen zijner vroegere grootheid zijne dwaasheden te beweenen.

Geen handel meer, geen welvaart! „De kantoren ledig, de huisgezinnen in tranen" [1]. De eene geldheffing na de andere, en gedwongene na zoogenaamd vrijwillige opbrengsten van gouden en zilveren lijfs- en huiscieraden, om in den nood des lands te voorzien en aan de eischen der Franschen te voldoen!

Onze schepen en koloniën in de handen der Engelschen, en de handen der Franschen in onze geldkassen! [2]

---

[1] Graaf SCHIMMELPENNINCK, *R. J. Schimm. en eenige geb. v. z. tijd*, II D. bl. 69.

[2] Hoe aardig zelfs Bonaparte nog, als hij eenige millioenen uit die geldkassen ligten wilde, wist te praten van *gulle en ware vriendschap*, kan men zien, t. a. p. I D. bl. 207, 208, 209.

De Bataafsche revolutie was een ramp, zoo zwaar als immer een natie treffen kan! Niet omdat zij een vermolmd staatsgebouw deed instorten, maar omdat zij de natie op de puinhoopen liet dansen, en haar, onder schoone beloften, verbijsterende redevoeringen en broederlijke omhelzingen, in kluisters sloeg en meêdoogenloos aan de Franschen overleverde.

De Bataafsche revolutie was een bedrog. Er was geen vrijheid, geen gelijkheid, geen broederschap. Die woorden hadden gelijke waarde als de Fransche assignaten, maar zij kwamen nog duurder te staan. Het scheurpapier der assignaten kostte wel tien en een half millioen, maar de klinkklank van vrijheid, gelijkheid en broederschap kostte duizend millioen [1]).

De Bataafsche revolutie was eene ijlende koorts. De schranderste hoofden waren op hol. En toen die hoofden een weinig tot bedaren kwamen, moesten zij bekennen, dat zij verschrikkelijk geijld hadden. Schimmelpenninck zelf, die een ster aan „den Bataafschen hemel" was (aan welken hemel overigens weinig sterren geblonken hebben), verklaarde in 1801, dat men, louter op het geluid van eenige klanken en het gebrom van eenige woorden, met den kop tegen den muur geloopen was [2]).

---

[1]) Van 1795 tot 1803 bragt het Bataafsche volk aan gewone en buitengewone belastingen en gedwongen heffingen niet minder op dan *zeshonderd en vijftien millioen* guldens: terwijl in denzelfden tijd de staatsschuld vermeerderd was met *driehonderd negen en dertig millioen.* De bevolking van ons land beliep toen in het geheel naauwelijks *achttien-honderdduizend* zielen. Trek van dit getal eens de vrouwen en kinderen, de ouden en armen af, en zie, hoe klein het getal wordt dergenen, die al deze millioenen hebben opgebragt. Vergl. SCHIMMELPENNINCK, a. v. II D. bl. 66, 67 en 312.

[2]) T. a. p. I D. bl. 231.

XV.

ORANJE BOVEN!

I.

Schrikt en beeft nu, Fransche geweldenaars! Gij zijt geteld, gij zijt gewogen, gij zijt te ligt bevonden!

Schrikt en beeft, en kiest het hazepad! De Nederlandsche natie herneemt hare onafhankelijkheid, en Amsterdam heft het eerst de vrijheidskreet aan [1]). Dansende hebben wij u ingehaald, zingende drijven wij u uit:

't Is Oranje, 't blijft Oranje!
't Is Oranje boven!

Zie, de vlammen flikkeren langs den Ykant; 't is het vuur van den opstand, dat het sein geeft aan Zuid- en Noordholland en aan de Overzeesche Friezen. Vlamt fel en hoog, wachthuizen der tollenaars, holen van schraapzucht en geweld, die onzen Buitenkant bezoomdet, waar eens de handel en welvaart bloeiden. Vlamt fel en hoog, vreugdevuren der vrijheid! Rukt af, mannen! rukt af die adelaars, symbolen der verdrukking, en smakt ze in den vuurpoel. Reikt vrolijk hand aan hand ten blijden rondedans:

'n Oranjevuurtje kan geen kwaad, hoezee!

Zie — wat prachtig vuurwerk drijft ginds op de baren, spiegelend in den golvenden vloed? — Het zijn de wachtschepen der douanen, die brandend wegdrijven naar 't Galgeveld. Dat is geregte volkswraak!

---

[1]) „*La ville d'Amsterdam a donné le signal*", schreef Hogendorp den 17^{n} Nov. 1813 aan Hendrik Fagel. Zie *Gijsbert Karel van Hogendorp in* 1813. *Nagelaten geschrift van* Mr. F. Baron VAN HOGENDORP, bl. 14.

Daar aan dien overkant hebben wij de brandstapels gezien van kostbaar koopmansgoed en koloniale waren, ten spijt van 't getergd en knarsetandend Amsterdam! — IJlt weg nu, douanen! en redt u met de vlugt, eer 't volk u achterhaalt! Onheilspellend klinkt u 't lied reeds in de ooren:

Oranje zal gloren als 't koren op 't veld,
En de douanen die ganen na 't Gallegeveld!
Vivat Oranje, hoezee!

Maar neen, — er is geen douaan meer te vinden; zij zijn gevlogen over muur en dak; zij zijn gekropen in kelders en krochten; zij zijn weggeslopen langs donkere wegen om de poort uit te komen.

Siddert nu en krimpt van angst, wreede De Celles en vuige Duterrage! — En gij, oude Le Brun, vergulde stroopop! wij zouden medelijden met u kunnen hebben, indien we u niet verachtten! Siddert en vlugt, Molitor is u immers al voorgegaan. Verlaat de stad, waar gij haat gezaaid hebt, zoodra de dag aanbreekt, want uw heerschappij is ten einde. Zie, in 't schijnsel der vlammen blinkt alom de oranjekleur: oranje op den hoed! oranje op de borst! De oranjevanen zwieren in alle handen, en 't Oranje boven! klinkt uit alle monden:

Ze zegge darister geen prins int land! Zeg ja!
De vlagge die waaije van alle kant! Ha ha!
Ze zegge darister geen prins int land,
En 't ister Oranje van alle kant!
Oranje boven! hoezee!

Wandel, deftig burger! wandel vrij met uw zoon in 't holst van den nacht den Buitenkant langs van de Nieuwebrug tot Kattenburg; gij ziet alle barakken en wachthuizen der douanen in volle vlam staan; gij hoort overal Oranje boven! roepen en Oranjeliedjes zingen, maar gij hebt geen leed te vreezen. Niemand wordt beleedigd. En zoo ge op uwe wandeling nationale gardes ontmoet, dan zult ge ontwaren, dat die ook in den opstand deelen en meêjuichen met het volk [1]). „Hoezee voor de schutters!" klinkt het, waar zij zich vertoonen. „Nationale gardes" willen ze niet meer heeten. De menschen zingen en schreeuwen, maar doen niemand kwaad. Zij zijn vrolijk. 't Is alsof zij prinsjesdag vieren, en ze zijn zelf verbaasd, dat ze 't weêr doen kunnen

[1]) Volgens Mr. M. C. van Hall, die de wandeling deed. Zie prof. JORISSEN, *Bijdr. tot de Gesch. der Rev.* 1e *Stuk*, bl. 56.

na zoo lang een slot op den mond en een juk op den nek gedragen te hebben! Die roepers en zingers zijn 't evenwel niet, die 't werk doen; dit zijn anderen. Zie toe; zij doen 't met orde, want het is een welgeregelde volksopstand, — geen volksoproer met gruweltooneelen. Zijn er dan kommandeurs bij? Wel zeker, en een overste ook; daarom gaat het „met een mannelijke bedaardheid." Die brandstichters volvoeren hunne taak zoo regelmatig, dat geen soldaat de handgrepen met het geweer regelmatiger uitvoeren kan. Bezie ze maar eens van nabij. Wat zijn 't voor lieden? Dat is hun ligt aan te zien. 't Zijn bijltjes en janmaats. Eenigen dragen de barkoenen om de deuren op te loopen, anderen lantarens om bij te lichten; want eer 't gebouw in brand gestoken wordt, gaat de kommandeur van den troep er in, om te zien of er ook geld in kas of lade is, en wat hij vindt wordt in verzekerde bewaring gebragt. Komt hij er uit, dan is 't: „ga je gang maar, mannen!" Eenigen dragen een pot met terpentijn; anderen draaijen de kwasten en besmeeren de wanden, zoo hoog zij reiken kunnen; en weêr anderen naderen met flambouwen en pikkransen, en — 't verwenschte douanenhok staat in vlam en brandt als een lier „onder groot gejuich van de goede menigte", die er van harte een vrolijk Wilhelmus bij laat klinken, dat „zooveel harde jaren in de harten gesmoord heeft moeten blijven". De brandspuit is er ook bij. Hier en daar staan de douanenhuisjes nog al digt bij de woonhuizen, en er blaast een frissche Novemberkoelte; er moet dus gezorgd worden, dat de laatsten geen gevaar loopen. Geen Hollander mag in 't minst beschadigd worden: „alles is tegen de Franschen gerigt, die ons zoo duur hunne broederschap verkocht hebben." Deze vlammen moeten alléén den Franschen schrik aanjagen, en hen, als ware Amsterdam thans een tweede Moskou, in allerijl de vlugt doen kiezen.

Waarom telegrafeert De Celles niet spoedig aan Molitor? Er staat immers een telegraaf [1]) op het torenplat der Weesperpoort. Die stond er, ja, maar staat er niet meer. Daar hebben de hoofden der beweging wel voor gezorgd. Op 't zelfde oogenblik, toen 't werk aan den Buitenkant begon, — en dit was t' avond om zes uren, — is door een afdeeling bijltjes die vogelverschrikker op de Weesperpoort van

[1]) Denk hier niet aan onze hedendaagsche telegraaf; 't was de oude Fransche met zijne lange houten armen.

zijne houten ledematen beroofd, en de romp omvergerukt. Hé! waarom ook niet in brand gestoken? — Dat was niet noodig en mogt ook niet, want de vlammen zouden tot sein gestrekt hebben. Aan de landzijde moet Amsterdam in het donker gehuld blijven, terwijl 't aan den waterkant in lichterlaaije vlam schijnt te staan.

Het doel wordt bereikt; de schrik is allen Franschen, die nog in Amsterdam zijn, om 't hart geslagen. De Celles en Duterrage, die vroeger ieder deden beven, schrikken nu voor hunne schaduw. Maar niemand, die zich kwalijker voelt dan de oude man in 't paleis [1]). Wat baat nu dien hertog van Plaisance zijn prachtig ledikant? Hij vindt er toch geen rust. Hij klaagt zijn angst aan zijnen zoon August, maar die wenscht zich zelven honderd mijlen van hier. Zij hooren 't rumoer op den Dam, maar kennen 't vreedzaam karakter dier Oranje-bovenroepers niet, en halen zich de ijselijkste tooneelen voor den ontstelden geest. De oude man denkt aan 't geen hij, twintig jaren geleden, te Parijs heeft beleefd, en vreest ieder oogenblik moordenaars te zien binnendringen. Niemand komt hem bezoeken; welk een ijselijke verlatenheid in dezen naren nacht! —

„Waar is De Celles? Waar Duterrage? Waar zijn alle Fransche autoriteiten? Zijn ze reeds gevlugt en hebben ze ons alleen achtergelaten? Ach, ze zijn vermoord welligt, en wij.... August! roep menschen hier, wien ik raad kan vragen. Er zijn toch nog wel brave Hollanders, in wien ik vertrouwen mag stellen. Laat Van Hall komen! laat Walraven halen! roep Elias! dat zij mij zeggen, wat ik doen moet, en dat zij mij beschermen tegen de woede des volks!" — En die heeren komen, de een na den ander, en allen raden hem vroeg in den ochtend te vertrekken, en de bevende oude hertog begrijpt, dat zij hem den besten raad geven, en laat onverwijld de noodige aanstalten tot zijne afreis maken.

En wat doet De Celles? — Hij heeft Duterrage bij zich geroepen.

---

[1]) Namelijk, de reeds genoemde Le Brun. Zijn titel luidde: *Prince*, *Architrésorier de l'Empire*, *Duc de Plaisance*, *Lieutenant-général de S. M. l'Empereur et Roi.* Hij was reeds 74 jaren oud, en had weleer „vernuft gehad", maar was nu sedert lang gewoon tot vergulde stroopop te dienen. Hij had, toen Napoleon eerste konsul was, als derde gefigureerd, en thans vertegenwoordigde hij den keizer in ons vaderland, maar zijn gezag was een schaduw; de magt berustte bij de prefekten.

XV.

Tresling & Co. Hof-Lith Amst.

„Wat zullen wij doen?“

„Den kolonel der nationale garde laten komen, om berigt te geven“.

Van Brienen komt en ziet „den doodsangst op hun gelaat.“ Hij geeft berigt, maar zoo schrikbarend, dat ieder woord hun treft als een donderslag [1]).

„Mijne heeren! wat staat ons dan nu te doen?“ vraagt de prefekt.

„Hoe eer hoe beter heengaan“, zegt Duterrage; „de hertog van Plaisance gaat ons al voor.“ — En terstond stuiven de Fransche heeren uiteen, vol drift om 't eerst de poort te bereiken.

„Ga straks naar den maire“ [2]), roept De Celles den kolonel in 't heengaan nog toe, „en geef hem kennis van ons vertrek!“ — Ja wel, zegt Van Brienen vader Gosewijn na:

Begeef u op de vlught: al d'andren sullen volgen.

Dit is de eerste dag van den opstand tegen de Napoleontische tirannij: maandag, de 15e November 1813. Amsterdam geeft den eersten stoot tot de omwenteling, die 't vaderland zijne plaats onder de vrije staten van Europa zal doen hernemen. Maar wie hebben den stoot aan Amterdam gegeven? — Het zijn de twee mannen, die gij daar op de Kattenburgerbrug ziet staan: de een, in zijn dikke jas geknoopt en met de bonten muts over de ooren getrokken, die met zijn elleboog op de leuning rust, is een zeeman; de ander, in zijn mantel gewikkeld, is een staatsman. Beiden zijn thans kapiteins: de een ter zee, de ander bij de nationale garde. De eerste heeft zich den gantschen avond onder de menigte bevonden, om te zien, dat alles goed ging: hij was overal, en gaf hier een raad, daar een aansporing, ginds een waarschuwing [3]); de tweede heeft, opmerkelijk! in dezen zelfden avond nog zeer kalm de vergadering der geleerden bijgewoond in de derde klasse van het Instituut, en is daarna uitgegaan, om zijne kompagnie in de wapens te brengen.

---

[1]) Van Brienen zegt: „Met opzet verergerde ik de omstandigheden en ieder woord was voor hen een donderslag.“ Prof. Jorissen, *Bijdr.* 3e Stuk, bl. 30.

[2]) Dit was eigentlijk de fungeerende maire. De maire van Amsterdam was W. J. van Brienen van de Groote Lindt, maar deze bevond zich thans te Parijs, en de eerste adjunct Charlé nam hier zijne plaats als maire in.

[3]) Deze en andere bijzonderheden volgens May zelven, wiens aanteekeningen door prof. Jorissen zijn gebruikt (*De Omw. van* 1813).

De eerste is Job May, een wakker man, wien 't evenmin aan moed als aan beleid ontbreekt, die gloeit van haat tegen de vreemde overheersching, en een grooten invloed heeft onder dat gedeelte der bevolking van Amsterdam, dat bij de zee en de werven, bij den handel en de scheepvaart leven moet [1]). De tweede is Anton Reinhard Falck, een man met een helder hoofd en een edel gemoed, even geleerd als beschaafd, en een Hollander in 't hart [2]). Hoewel hij reeds onder de Bataafsche republiek en Lodewijks koningschap staatsambten en gezantschappen heeft bekleed, wees hij toch, sedert de inlijving van ons vaderland in het Fransche keizerrijk, alle ambten zoowel als eerbewijzen af, maar hij nam, bij de organisatie der nationale garde in den afgeloopen zomer eene benoeming tot kapitein aan, in de hoop, dat deze betrekking hem in de gelegenheid zou stellen, om eenmaal krachtig meê te werken tot de verlossing van zijn vaderland. En die hoop ziet hij thans vervuld. Hij heeft sedert lang, in 't geheim en voorzigtig, veler gemoederen voorbereid. Hij heeft velen onder zijne vrienden tot medewerking gewonnen, niet minder onder zijne medeofficieren, zelfs den kolonel Van Brienen; terwijl hij bovendien in naauwe betrekking staat met de Haagsche verbondenen.

't Is nu omtrent drie uren in den nacht, en 't werk langs den geheelen Buitenkant geregeld uitgevoerd. De juichende en zingende menigte is al merkelijk gedund, want het heeft sedert een paar uren geregend, wat velen huiswaarts heeft doen keeren. Maar de lieden van May huiveren van geen nattigheid, en hebben hun taak rustig voortgezet. Zij steken nu het laatste douanen-huisje op het Kadijksplein in brand.

„Zie,“ zegt May tegen Falck, „welk een prachtig vuurwerk! Die gantsche halve maan in vlammen gehuld!“

---

[1]) Zeven dagen later werd May door 't Algemeen Bestuur tot schout-bij-nacht bevorderd. De Soevereine Vorst benoemde hem tot secretaris bij het Departement van Marine. In 1815 werd hij directeur en kommandant van het hoofddepartement van de Maas.

[2]) Op meesterlijke wijze heeft VAN DER PALM hem geteekend in zijn *Gedenkschrift*, bl. 119—121.

In 1813 was Falck advokaat te Amsterdam. Hij werd door den Soevereinen Vorst benoemd tot algemeen secretaris van staat, en in 1818 werd hij minister. Onlangs heeft Amsterdam hulde gebragt aan zijne nagedachtenis, door zijnen naam aan een straat te geven.

„In de vlammen van Moskou ging de dageraad van Europaas verlossing op,“ antwoordt Falck; „in de vlammen te Amsterdam schitteren de eerste stralen van onze vaderlandsche vrijheid!“

„Dat geev' God!“ herneemt May. „Vandaag moet de eerste steen zijn gelegd voor onzen nieuwen vrijen staat.“

„Dit huisje is 't laatst. 't Werk is gedaan. Laat het volk nu naar huis gaan, dan zullen wij zien wat er morgen te doen is.“

„Gedaan? nog niet. Daar staat nog een vergulde arend boven de poort van 's Lands werf. Dat teeken der dwingelandij moet eerst nog onder den voet, anders zouden mijne lieden niet kunnen slapen.“

„Goed; ik zal met mijne keurbende de feestelijke verbranding bijwonen; dat zal de handeling te plegtiger maken.“

Men hoort een paar slagen op de trom; de schutters van Falck treden aan; een paar kommandowoorden klinken, en terwijl de eene helft der kompagnie de brug blijft bezetten, rukt de andere helft naar het Kattenburgerplein en schaart zich tegenover de gezegde poort. Kapitein May volgt met zijne janmaats en bijltjes, flambouwen en pikkransen. Op 't kloppen aan de poort verschijnt de kommandant der marine, gevolgd door den onder-equipagemeester, die, zoo 't schijnt, reeds op de wacht hebben gestaan. May geeft zijn verlangen te kennen, den arend van de poort af te nemen; maar de kommandant weigert daarin toe te stemmen.

„Wij willen dat roofdier daar niet langer zien,“ herneemt May.

„Het af te rukken is eene aanranding van 's keizers gezag, een daad, die met den dood gestraft zou kunnen worden,“ waarschuwt de kommandant.

„In dit geval“, zegt de onder-equipagemeester, „neem ik die daad voor mijne rekening. Mannen! rukt vrij den adelaar af, en roept er meê: Oranje boven!“ [1])

De janmaats klauteren als katten tegen de poort op, hun forsche bijlslagen doen den adelaar vallen, en onder een jubelend:

Den Arend is gevlogen,
Het is Oranje boven!

---

[1]) Konijnenburg, *Nadere bijvoegselen*, bl. 5. Deze wakkere onder-equipagemeester, die zich bij den opstand aansloot, was W. G. Moyaert.

wordt het symbool der tirannij plegtig verbrand. Hiermeê is het werk van den eersten dag der omwenteling volbragt. Na een paar woorden van Falck en May gaan de menschen naar huis. Dit mogen ze ook wel; zij hebben hun best genoeg gedaan, en nu een uurtje slapens noodig [1], — en drooge kleêren bovendien, want onder 't naar huis gaan valt er een stortregen, die tevens de laatste vonken van 't vuurwerk uitdooft.

II.

De Fransche natie, die eerst met ophef de vrijheid voor allen verkondigd had, was aller tiran geworden, en ons knelde 't Napoleontische juk niet minder dan onzen vaderen 't Spaansche juk gekneld had. Doch ook nu kwam uit het kwade het goede voort. Onder gemeenschappelijk lijden was de partijgeest uitgedoofd, die onzen val veroorzaakt had, en onder den druk der overheersching verhief zich 't Hollandsche volkskarakter weêr, dat in den pruikentijd verbasterd was. Zoo volgde op den bangen tijd der vernedering weêr een tijd van verheffing en herstel.

In 't najaar van 1811 had Napoleon zich te Amsterdam vertoond. Hij stond toen op het toppunt zijner grootheid. Een jaar later begon zijn val, en nog een jaar later kwam hij neêr.

Na den slag van Leipzig stond heel Duitschland tegen hem op, maar de Nederlanden prijs te geven, — hij verklaarde 't zelf aan Schimmelpenninck, — daartoe was hij niet gezind. Integendeel, hij gelastte de „goede steden", deputatiën naar Parijs te zenden, om „hulde te bewijzen" en geschenken aan te bieden. En terwijl ook de maire van Amsterdam met een lid van den raad zich te Parijs bevond, brak hier de omwenteling uit. Gelukkig! Had Holland lijdelijk afgewacht, dat de geallieerden de Franschen kwamen verdrijven, dan zou ons arm land zeker het tooneel van oorlog en verwoesting geworden zijn. 't Oranje boven! aan onzen Buitenkant redde Holland uit dat gevaar, en deed ons als een vrij volk den geallieerden te gemoet treden.

Amsterdam en 's Gravenhage waren de brandpunten der omwente-

[1]) „Gij moet zoo vroeg vertrekken, dat de menigte, die thans op de been is, nog *slaapt*," zei Mr. M. C. van Hall tegen den hertog van Plaisance, toen het twee uren in den nacht was. Hij wist dus, dat het volk, als het werk aan den Buitenkant gedaan was, zou gaan *slapen*.

ling, maar met de daad is Amsterdam voorgegaan en heeft „den stoot aan 's Gravenhage gegeven" [1]). Wel woelden de Hagenaars al vroeger dan de Amsterdammers, maar hun woelen werkte niets uit, en de Haagsche oploop van den 9ⁿ November liep dood. De Amsterdammers daarentegen hielden zich stil tot op 't regte oogenblik. Amsterdam scheen zóó rustig, dat men den maire zelven onbezorgd naar Parijs zag gaan [2]); ja, zóó rustig, dat zelfs de directeur-generaal van policie (de reeds genoemde Duterrage), die zooveel spionnen in zijne dienst had, nog aan den vooravond van den opstand er de lucht niet van had! En zóó onverwacht kwam de uitbarsting, dat een „boezemvriend" van Falck er daags te voren nog geen gedachte van had [3]), en zelfs later nog Van der Palm niet begrijpen kon, dat zij vooraf beraamd was [4]).

Zaturdags, den 13ⁿ November, werd op 't paleis bij den hertog van Plaisance beraadslaagd over 't vertrek van Molitor met de troepen naar Utrecht. Sedert Napoleons neêrlagen waren de bezettingen in ons land gedund, en nu de geallieerden op onze grenzen waren, moesten de Franschen hunne magt zamentrekken. „Maar", was de vraag, „is 't wel raadzaam Amsterdam te ontruimen? Is er geen vrees voor oproer?" „Niets te vreezen", verzekerde Duterrage. „Er zijn geen onrustbarende teekenen te bespeuren." En toch was Amsterdam reeds tot den opstand gereed. En toch — zonderling! — heette de Fransche policie honderdoogig! Wel mogt de hertog van Plaisance vier dagen later te Utrecht dien policie-directeur zijne onwetendheid verwijten [5]).

Molitor rukte 's zondag-avonds met ongevéer 1600 man uit. Hij liet slechts een half bataljon jagers met eenige gendarmes en douanen in de stad achter, en eene kleine bezetting in 't paleis: een zestigtal „witte veteranen van Lodewijk". Dit waren Hollanders en hun kommandant was ook een Hollander, maar hij hield zich Fransch totdat de kozakken kwamen.

---

[1]) *G. K. v. H.* a. v. bl. 8. — En Hogendorp zei, in zijne aanspraak bij 't openen der Haagsche vergadering op den 18ⁿ Nov. „Daar was in Amsterdam een geest wakker geworden, die herwaarts overwoei." id. bl. 42.

[2]) Weinige dagen na zijne aankomst te Parijs hoorde de maire uit den mond van den minister van oorlog zelven, dat Amsterdam in opstand was, en hij schrikte er van. Volgens zijn eigen verhaal, bij Dr. P. SCHELTEMA, *Aemstels Oudheid*, II D. bl. 182—187.

[3]) Zie Mr. J. v. LENNEP, *Leven van D. J. v. L.* I D. bl. 321—323.

[4]) *Gedenkschrift*, bl. 47.

[5]) Prof. JORISSEN, *Bijdr.* 2ᵉ Stuk, bl. 101.

Bij den uittogt van Molitor ging 't ook stil toe; de Amsterdammers lieten geen kreet hooren; alleen scholden eenige vrouwen den aftrekkenden voor „koffijdieven," wat nog al karakteristiek was. Had de Fransche tirannij haar niet zelfs van haar kopje koffij met suiker beroofd? —

Maar Molitor was naauwelijks de poort uit, of Falck zond aan elk zijner vrienden een oranje-kokarde t' huis, ten teeken, dat het tijd was. May was dien zondag in den Haag, om met Hogendorp te spreken, en toen hij 's maandag-ochtends om elf uren t'huis kwam, was 't eerste woord van zijne vrouw: „Molitor is met het garnizoen gisteravond afgetrokken."

„Goed", zei May, „dan maken wij heden-avond de revolutie."

En hoe die gemaakt werd, hebben wij gezien.

III.

De kolonel Van Brienen zat, na zijne terugkomst van den prefekt, wien hij den doodsangst op 't lijf gejaagd had, bij 't vuur te slapen, maar werd al te spoedig in zijne rust gestoord door den maire Charlé, die hem vragen kwam, „wat best konde gedaan worden tot herstel der goede orde."

„'t Fransch bestuur af- en een nieuw aanstellen," antwoordde Van Brienen, volgens afspraak met Falck. Dit weigerde Charlé [1]), en hierdoor was 't, dat 's dingsdags het volk andermaal op straat kwam.

Het werk van den 15n November is niet onaardig „een tooneeltje uit den schoonmaaktijd" genoemd [2]); men zou dat van den 16n bij den verhuisdag kunnen vergelijken, want de volksbeweging keerde zich nu tegen de woningen der Fransche autoriteiten, die nog in de stad gebleven waren en er ook uitgejaagd moesten worden. Zij begon weêr met een bedaarden en geregelden gang, maar nam — wat niet te verwonderen is — bij 't ontmoeten van tegenstand een dreigender karakter aan. Hier en daar poogden, op bevel van 't Fransche stadsbestuur [3]),

---

1) *Memorie van* Van Brienen. Zie prof. JORISSEN, *Bijdr.* 3e St. bl. 30.

2) Prof. JORISSEN, *de Omw. van* 1813, bl. CCVI.

3) Volgens de wet van 18 Pluviose jaar VIII bestond het stadsbestuur uit den maire, elf adjuncten en dertig raden; maar de gemeenteraad was slechts een raadgevend collegie, en zoowel het bestuur als de wetgeving berustte bijna geheel in handen van den maire. Zie Mr. C. E. VAILLANT, *Wapenboek der Amst. Regeringsleden sedert* 1795, bl. 81—84.

dat voor plundering vreesde, de schutters het volk te keer te gaan, en maakten van de wapens gebruik, wat de driften te meer opwekte. Werkelijk had men nu plundering en straatgevecht te wachten; maar Falck redde de stad. „Voor anderen dan voor medeburgers moeten onze kogels en bajonetten zijn!" zei hij, en overtuigde Van Brienen, dat de regeering veranderd moest worden ondanks Charlé. En dit geschiedde.

Van Brienen was nu kommandant der stad en de schutterij de eenige gewapende magt, want de Fransche plaatskommandant, de kolonel Coroller, had ook met het overschot der gendarmes en douanen de vlugt genomen, en het halve bataljon jagers liep, toen 't op de parade zag, dat Van Brienen zelf de Fransche kokarde afgeworpen had, verschrikt de Muiderpoort uit om zich in Naarden te bergen. Het handjevol veteranen in 't paleis hinderde niemand.

Charlé stond radeloos. Aan 't eene oor vernam hij tijdingen, die hem ook voor zijn eigen huis deden vreezen, want hij wist wel, dat hij niet populair was; — aan 't ander oor vernam hij de verklaring der officieren, dat de schutterij geen maire noch Fransch bestuur meer gehoorzamen wilde, maar een Hollandsche regeering verlangde. Juist het tegendeel van wat hij wilde. Hij kon echter nu niet langer weigeren; zijn wil moest buigen voor dien der officieren.

De maire Charlé liet zich toen een briefje van ontslag geven — „ter zijner verantwoording", als de Franschen nog eens terug kwamen! — en daarop liet de heer Charlé zich in de Hollandsche regeering benoemen. Zonderling! maar echter verklaarbaar: hij wilde invloed op den gang der zaken behouden. 's Middags om vijf uren werd het „Provisioneel Bestuur der stad Amsterdam" door den kolonel Van Brienen geïnstalleerd. May was er ook lid van, en de twee-en-zeventigjarige Van der Hoop werd president.

Juist op 't zelfde uur begon ook een korps rustherstellers te paard zijne werkzaamheden. Van wie het denkbeeld was uitgegaan, weet ik niet, maar 't was goed bedacht, de rustverstoorders liever met draven dan met schieten van de straat te jagen, en 't vond algemeenen bijval. Niet alleen „alle de heeren, die paarden hadden of te paard rijden konden", maar ook „alle de karreknegts, ja sleepers waren te paard"; en allen hebben, volgens des kommandants rapport, „gewetieverd in 't uitvoeren der ordres aan hun gegeven". — Evenwel wilde ook 't Provisioneel Bestuur zich niet onbetuigd laten.

Na den kolonel Van Brienen aanbevolen te hebben de poorten en boomen wel te doen bewaken „voor de veiligheid der stad," was het eerste punt, dat besproken werd, hoe 't best de rust in de stad hersteld kon worden. De president meende die taak aan niemand beter dan aan May te kunnen opdragen, omdat hij „bij 't volk bekend en gezien" was; hij kon zich aan 't hoofd van eenige bijltjes stellen en 't eens beproeven. 't Was heel naïef van den president, of van hem die 't den president ingeblazen had, maar May bedankte.

„Wat moet er dan gedaan worden?" vroeg de president.

„Handelen in den geest van 't volk, mijne heeren!" antwoordde May. „De oranje-kokarde op den hoed! flambouwen en toortsen opgestoken! en zoo moeten wij, geëscorteerd door schutterij, ons begeven ter plaatse, waar beweging is, om de menschen toe te spreken en tot orde en rust te vermanen."

May was een knap man; hij gaf den besten raad, — waar zeker niet allen volkomen meê instemden, maar die toch door de vergadering goedgekeurd werd. Er werden oranje-kokardes gehaald en toortsen opgestoken; er werden onderscheidene kommissiën benoemd om de stad rond te gaan, terwijl een gedeelte der vergadering „de vroedschapskamer" kon blijven bewaren. Waar de rondgaande heeren zich vertoonden, klonk het: „Oranje boven!" en „Leve de Hollandsche regeering!" De oranje-kokarde op den hoed werkte meer uit dan bajonetten en scherpe patronen, en 't bleek, dat nog, als in oude tijden, de Amsterdammers liefde en eerbied voor Oranje hadden. Toen de kommissiën omtrent elf uren „successievelijk geretourneerd" waren, kon in de notulen [1]) geschreven worden, dat „door de vaderlijke vermaningen der Heeren van de oude Regering [2]) de gemoederen tot bedaren waren gebragt", en dat „de rust kon gerekend worden te zijn hersteld", zoodat de provisioneele heeren, wel voldaan over de „achting en eerbied", die hun „overal betoond" waren, om halftwaalf naar huis konden gaan om gerust te slapen.

---

[1]) Die notulen zijn uitgegeven door prof. JORISSEN, *Bijdr.* 3e St bl. 50 en volgg.

[2]) Hoe landsvaderlijk! — Ja, daar mag men nu om lachen, maar dat deed toen goed. Op den 18n Nov. schreef Van der Hoop aan Hogendorp: „Dat de rust hersteld is, zijn wij verschuldigd aan den naam van de Oude Regering! de Heeren!" enz. *G. K. v. H.* a. v. bl. 102.

Wat dunkt u van de volksbeweging op den 16n November, die door sommigen zoo schrikbarend is voorgesteld? ja, die zelfs beschreven is als een oproer, waardoor de stad „aan alle ijselijkheden van brand, moord en plundering was blootgesteld!" — Lees de notulen; die zijn hier onweêrsprekelijke getuigen, en zeggen eenvoudig en duidelijk de waarheid. Waren dat oproermakers, waren dat moordenaars en plunderaars, die „achting en eerbied" voor „de Heeren" betoonden en aan hunne „vaderlijke vermaningen" gehoor gaven? — O, als er wezentlijk oproer en plundering was, ging 't anders toe. Lees er de historiën maar eens op na (bij voorbeeld van 1696 en 1748), en zie 't groot verschil. Neen, er was geen oproer in Amsterdam, maar een opstand voor vaderland en Oranje. Van waar dan die overdreven voorstelling? Zeker heeft de schrik der vreesachtigen daartoe een deel, de zucht om de zonderlinge houding der provisioneele heeren in de zeven volgende dagen te vergoêlijken een ander deel, en 't effekt-bejag van schrijvers het overige bijgedragen.

IV.

Ja, de houding, die 't Provisioneel Bestuur aannam op den 17n en volhield tot den 24n November, was zonderling. Het scheen den volgenden morgen verschrikt door zijn eigen moed, in den voorgaanden avond betoond! De geleerden hebben verschillend geoordeeld over die houding. Sommigen hebben daarin een bewijs gezien van flaauwheid en vreesachtigheid [1]), anderen van wijsheid en voorzigtigheid [2]), — maar men leze de notulen; die zijn, hoe kort en droog, toch welsprekend. Verbazend is de verandering in den geest van 't Provisioneel Bestuur tusschen dingsdag-avond (den 16n) en woensdag-ochtend (den 17n). Op den eersten noemde 't zich reeds „de Oude Regeering", en zette de oranje-kokarde op; op den tweeden ging het terug en verklaarde zich neutraal. Op den eersten wilde 't „alle precautiën in 't werk stellen, ten einde voor de veiligheid der stad te zorgen"; op den tweeden zette het de poorten en boomen open om „geene de minste resistentie te doen", als er Fransche troepen kwamen opdagen. Van

---

1) Mr. O. W. Hora Siccama, *Levensberigt* vóór de *Brieven van A. R. Falck*, 2e Uitg. bl. 17.
2) Mr. J. van Lennep, *Leven van Mr. D. J. v. L.* I D. bl. 329.

waar die verandering? Denkelijk ligt onder de woorden der notulen van den 17n: „het geproponeerde ter vergadering", eene redevoering van een invloedrijk lid verborgen, welke op de meerderheid ontmoedigend gewerkt heeft, en waar eene kleine minderheid, die wakkere maatregelen verlangde (en waartoe natuurlijk May behoorde), te vergeefs tegen opkwam. Hoe 't zij, op dat „geproponeerde" nam het Provisioneel Bestuur een „systhema van neutraliteit" aan, die ook thans weêr bleek „nulliteit" te zijn [1]).

Het zette, uit vrees voor Molitor, of volgens anderen, uit voorzigtigheid, de poorten open! Zonderlinge voorzigtigheid!! Voorwaar, 't was niet aan de neutraliteit van dit bestuur, maar enkel aan 't onvermogen van Molitor te danken, dat te Amsterdam niet in 't groot is uitgevoerd, wat te Woerden in 't klein is gedaan! Aan den wil ontbrak het Molitor niet, maar aan de magt. „Zoo gij met vierduizend man te Amsterdam komt, vindt gij er uw graf," werd hem gezegd, en zooveel kon hij naauwelijks bijeen brengen [2]). 't Was zoo. De houding der Amsterdammers was eene andere dan die van hun bestuur. Als Molitor gekomen was met zijne vierduizend soldaten, zou hij ten minste 35.000 weerbare mannen en omtrent even zooveel weerbare vrouwen op de been gevonden hebben [3]), gereed hem te overstelpen door hunne menigte. In alle buurten waren de menschen vast besloten, „zich in de poort dood te vechten" [4]), liever dan de Franschen weêr in te laten. En Molitor, die drie jaren te Amsterdam had gewoond, wist wel, dat er buurten waren, die ieder op zich zelve een leger konden uitleveren, talrijker dan het zijne, — legers van mannen en vrouwen, gewapend met al wat koppen kloven of kneuzen kan, en wel geoefend in de kunst, om den vijand zijn geweer afhandig te maken, en om straatsteenen als werpgeschut te gebruiken. De poorten, waar de aanval 't eerst te wachten was, waren de Muider en Weesper; op

---

[1]) Falck schreef den 19n Nov. aan Hogendorp: „Nog niet volkomen gerustgesteld omtrent de intentiën van den generaal Molitor zijn onze heeren volstrektelijk onbeweegbaar." *G. K. v. H.* a. v. bl. 47.

[2]) Prof. JORISSEN, *Bijdr.* 3e St. bl. 37.

[3]) De bevolking van Amsterdam is in 1813 niet geteld, maar bedroeg in 1812 ruim 193 duizend (84.793 m. 108.290 vr.) en in 1815 ruim 180 duizend (79.858 m. 100.321 vr). Het getal mannen tusschen 18 en 50 j. was in dit laatste jaar 37.027.

[4]) BILDERDIJK, *Gesch. des Vad.* XII D. *Oph. en Bijv.* bl. 365. Verg. prof. JORISSEN, *Bijdr.* 2e St. bl. 94.

beiden pasten de Joden, die vol geestdrift waren, en naast wie een magtig leger stond van Kattenburg en Kattenburger-gevolg.

Op zondag, den 21sten November, trad in den Haag het Algemeen Bestuur der Vereenigde Nederlanden in den naam van den prins van Oranje op; — een daad van moed op een hachelijk tijdstip, want men wist nog niet, waar de prins zich bevond, en de troepen der geallieerden stonden nog achter den IJsel. De Amsterdammers waardeerden dien moed, maar, helaas! hun Provisioneel Bestuur gevoelde er niets van. Het weigerde zich bij het Algemeen Bestuur aan te sluiten en nu begon het „systhema van neutraliteit“ inderdaad gevaarlijk te worden, want de burgerij werd ontevreden. En wat deden Falck en May? Den laatsten verveelde 't, hier werkeloos te blijven, en hij liet zich in kommissie naar den Haag zenden, van waar hij schreef, dat hij, op last van 't Algemeen Bestuur, naar de Noordzee ging, om Engelsche hulp te zoeken, die, als hij hoopte, „alhier alle vreese zoude doen ophouden.“ Falck wilde, zonder op Engelsche hulp te wachten, in overeenstemming met de Kommissarissen-generaal van het Algemeen Bestuur, onze provisioneele heeren noodzaken de neutraliteit vaarwel te zeggen of af te treden; en met hem was Doctrina 't eens [1]), zoowel als de schutterij en de geheele bevolking, die de vlaggen op de torens zien en een oproeping tot algemeene wapening hooren wilde.

Hetgeen Falck en May beiden langs verschillende wegen zochten en de Kommissarissen-generaal „op wat wijze dan ook“ tot stand wilden brengen [2]), kwam, maar van een andere zijde dan zij verwachtten, en de opentlijke val van 't Provisioneel Bestuur werd gelukkig verhoed.

Reeds waren 's dingsdags de gemoederen zeer opgewonden; algemeen was 't verlangen der burgerij „om deze stad eene andere houding te doen aannemen“ [3]), maar de orde werd niet gestoord, en 't Provisioneel Bestuur bleef bij zijn systeem. Falck was nog eens naar den Haag gegaan, om met het Algemeen Bestuur te raadplegen, en toen hij 's anderen ochtends terugkwam, liet hij terstond zijne kompagnie op

---

[1]) Dit genootschap, dat bij de omwenteling van 1795 een rol gespeeld had, deed het in 1813 weêr, maar in omgekeerde rigting.

[2]) *G. K. v. H.* a. v. bl. 111.

[3]) Volgens de notulen.

het Koningsplein aantreden, om naar 't stadhuis te marcheeren, „met ernst er over nadenkende, hoe deze zaak zonder groote botsing te eindigen" [1]).

Maar, o verbazing! daar zag hij een troep kozakken de Leidschestraat afkomen en den kolonel Van Brienen er bij. Nooit was iemands verrassing grooter dan die van Falck op dit oogenblik; nooit ontknooping in een kritiek moment gewenschter dan deze! Kwamen die Tartaren op eens uit de lucht vallen, om hier aan de neutraliteit een eind te maken? — Falck wist nog niet, dat ze dienzelfden morgen om zeven uren onverwachts voor de Muiderpoort verschenen waren; en hoe ze er gekomen waren, wist eigentlijk heel Amsterdam nog niet, — doch dit behoefde ook niet, dit zou men later wel vernemen [2]). Nu was 't geen tijd van vragen maar van handelen.

Woensdag, de 24e November, was te Amsterdam de derde dag der revolutie, die onmiddelijk sloot aan dingsdag den 16n. De zeven dagen, die er tusschen lagen, waren nutteloos — gelukkig ook schadeloos! — voorbijgegaan. Nu moest het Provisioneel Bestuur zijne houding veranderen; wel scheen het nog niet gaarne te willen, want het sprak van aftreden, maar dit mogt het niet. Slechts Charlé en twee anderen, die „om redenen hen daartoe moveerende" verklaarden niet te willen blijven, liet men heengaan. Hun „verlaten der vergadering" op het oogenblik, dat de neutraliteit moest opgegeven worden, bewijst vrij klaar, wie 't waren, die de vergadering in deze rigting gedreven hadden.

Nu kapituleerden ook de veteranen in 't paleis, en de vaderlandsche vlag met een oranjestrik en sluijer werd uit den toren gestoken. De Dam daverde van 't hoezee! en Oranje boven!

„Alles gaat gezegend", schreven nu de Kommissarissen-generaal aan het Algemeen Bestuur. „Op dit oogenblik is Amsterdam reeds weder de vrije hoofdstad van een onafhankelijk volk." [3])

---

[1]) HORA SICCAMA, t. a. p. bl. 19.

[2]) De komst dier kozakken was aan Van der Hoeven te danken, die door 't Algemeen Bestuur gezonden was aan de generaals der geallieerden. In den nacht tusschen den 22n en 23n Nov. had hij bij Nijkerk een troep kozakken ontmoet, maar hun majoor Marklay niet terstond kunnen bewegen naar Amsterdam te rennen. Dit gelukte hem eerst eenige uren later, toen het gebleken was, dat de Franschen naar de zijde van Utrecht getrokken waren en de weg over Hilversum en Weesp vrij was.

[3]) Brief van 24 Nov. 1813. *G. K. v. H.* a. v. bl. 110.

Kraijenhoff was gouverneur-generaal te Amsterdam en Van Brienen stads-kommandant, terwijl de admiraal Verdooren kommandant der marine was. In twee dagen tijds werd Amsterdam weêr tot het bolwerk van Holland gemaakt: kanon op de wallen! mannen in 't geweer! schansen voor de poorten! schepen op Y en Amstel! en de inundatie gereed, zoodra 't noodig was.

Maar wist men nog niets van den prins?

De goede tijdingen volgden elkander op. Zaturdag: een brief van den prins! Oranje komt! Engeland zendt hulp! — Zondag, juist veertien dagen na Molitors vertrek uit Amsterdam: De kozakken in Utrecht! Molitor op de loop! Oranje boven!

V.

November 1813 — die maand, immer gedenkwaardig in 's lands geschiedboeken en 's volks traditiën! — spoedt ten einde. Nog weinige oogenblikken, en 't uur van middernacht zal slaan, dat ons het begin van den eersten dag der laatste maand van 't jaar zal aankondigen. De meeste Amsterdammers hebben zich reeds in de armen van den slaap geworpen, en de overigen staan gereed hetzelfde te doen. Maar, schrik! wat is dat? Hooren wij daar de trom niet roeren? De trom! in 't holst van den nacht! Lieve hemel! wat zal ons nu nog overkomen?

De slapenden worden wakker en springen van hunne legerstede; de wakenden rukken hun huisdeur open, en roepen elkander toe: „Buurman! wat is er te doen?“

„God weet het!“ is 't antwoord.

„Als de vijand maar niet voor de poort is!“

„Molitor is al drie dagen weg“.

„Ja maar, de Franschen uit Naarden mogelijk.“

„Zwijg stil; hoor: Wilhelmus!“

„Goddank, ja! de trompetter op den Oudekerkstoren blaast Wilhelmus van Nassouwen. Nu, dan is 't wat goeds, hoor!“

„Zou de prins gekomen wezen? Ginds loopen schutters; mogelijk gaan zij hem inhalen.“

„In den nacht, buurman?“

„Dat weet ik niet, maar ik ga kijken.“

Pof! de deur digt. Nu den schanslooper aangeschoten, de ruige pet opgezet, en de deur weêr uit, de straat op. Wie geen kleine apostels

heeft, neemt vrouwlief aan den arm meê; maar de moeders blijven t' huis, en popelen van verlangen om van vader 't nieuws te hooren, als hij terugkomt, — wat echter zoo spoedig niet zijn zal.

Wij gaan er ook op uit. Waarheen? Naar den Dam natuurlijk. De Dam is 't hart van de stad, het forum der Amsterdammers. Als er wat te doen is, moeten wij dáár wezen. En er is werkelijk wat te doen. Al doorstappende, zal ik 't u vertellen.

Straks, geen uur nog geleden, stond mijnheer Van der Hoop, de president van ons provisioneel stadsbestuur, op 't punt zich naar zijne slaapkamer te begeven, toen er nog met drift werd aangescheld, en een oogenblik later bragt zijn knecht hem een brief met de boodschap er bij: of mijnheer dien terstond zou lezen, want dat er haast bij was. De brave president trilde van aandoening, toen hij den brief las. Tijding uit den Haag! „Zijne Hoogheid, Neêrlands vorst is aan de wal." [1]) —

Neêrlands vorst? Is het dan onze erfstadhouder Willem VI niet, die terugkomt? —

Neen vriend! geen stadhouder meer, geen Willem VI. 't Is de soevereine vorst Willem I, dien wij gaan uitroepen. De profecy van Bilderdijk zal vervuld worden:

Uit dit duister
Rijst de luister
Van een nieuwe heerschappij [2]).

Om vijf uren is de prins te Schevelingen aan wal gestapt, en spoorslags is een kolonel naar Amsterdam gerend met een brief aan de Kommissarissen van 't Algemeen Bestuur. En die heugelijke tijding moet onverwijld van 't balkon van 't paleis afgekondigd worden. Nacht of dag, dat doet er niet toe: de Amsterdammers moeten terstond weten, dat de prins in 't land is, en de prins moet weten, wat wij willen, dat hij voor ons zijn zal. Is 't nacht, — geen nood; te treffender zal de plegtigheid zijn, als 't bij toortslicht geschiedt. Daarom is de president Van der Hoop uitgenoodigd de leden van 't bestuur bijeen te doen komen op 't paleis, en in allerijl zond hij knecht en

[1]) Zoo stond in 't briefje, door den kommissaris-generaal voor de financiën Canneman geschreven.
[2]) *Afscheid*, uitgesproken in Januarij 1811 te Amsterdam in de Holl. Maatsch. v. Fr. K. en W.

kruijer als vliegende boden rond. De generaal Kraijenhoff en de admiraal Verdooren zijn reeds op 't paleis geroepen, en tegelijk met den president Van der Hoop heeft ook de kolonel Van Brienen een brief ontvangen, en toen hij de schutters bijeen liet trommelen, wekte het kalfsvel de gantsche stad,

En broght met al sijn maght de burgers op de been,
Die rucken hier en daer van allesins bijeen.

Zie, hoe vol de Dam al is. Toch moeten we er ook nog een plaats zoeken. De schutterij is voor 't paleis geschaard. Muziek is er ook, en de heele Dam zingt er bij: „Wilhellemus al van Nassouwen". De toortsdragers staan reeds op hunne posten. Hoe flikkeren die vlammen in de vensters van 't paleis! Zeg nu eens, dat dit geen schilderachtig en fantastisch tooneel is: in 't midden van den nacht een volksvergadering, met fakkels en flambouwen verlicht! Konden we dat paleis en die gevels voor een oogenblik in eiken en beuken veranderen, dan zouden we zeggen: echt Germaansch! Maar fantastisch is 't, en plegtig en indrukwekkend tevens; ja meer, 't moet onvergetelijk zijn, en van de hoogste beteekenis voor de toekomst. Dit tooneel is éénig in de geschiedenis van Amsterdam. Nooit is hier een nieuwe dag geboren gelijk deze eerste van December. Hij zal de eerste zijn van een nieuw en, zoo wij hopen, 't gelukkigst tijdperk in onze volkshistorie.

Daar verschijnen de Kommissarissen op 't balkon, en de generaal en de admiraal en het stadsbestuur, en zeker ook nog „andere autoriteiten" [1]), maar wie kan hen herkennen bij dat zonderlinge lichtschijnsel? — De trommels slaan een langen roffel. Als 't kalfsvel zwijgt, zwijgt alles. Er heerscht een diepe stilte onder de tallooze menigte. Elk schijnt den adem zelfs in te houden, om met gespannen aandacht de woorden op te vangen, die gesproken zullen worden.

Lang kan zulk een stilte niet duren, en de stem des sprekers laat zich dan ook niet wachten. Krachtig klinkt zij over den gantschen Dam: „Aan de burgerij der stad Amsterdam wordt bekend gemaakt, dat Zijne Doorluchtige Hoogheid, de heere Willem Frederik, prins van Oranje-Nassau, op den 30^{n} November, 's namiddags ten vijf uren, uit Engeland in 's Gravenhage is aangekomen!"

---

[1]) Falck was er niet bij; hij was in den Haag.

Bazuinen schallen en klaroenen klinken, maar die fanfare wordt schier overstemd door 't gejuich, dat nu losbarst. „Oranje boven! Hoezee! Leve Willem de eerste! Leve de soevereine vorst van Nederland!" Zoo juichen, zoo roepen allen. En is deze roep in den eersten aanhef nog wat verward, omdat velen er 't Oranje boven! en hoezee! tusschen mengen, — op nieuw aangeheven klinkt hij met een eenparigheid, die bij zulk een ontelbare menigte stemmen inderdaad verwonderlijk is. Duidelijk en klaar, als met één akkoord, of liever met ééne stem — maar een verbazend krachtige! — hoort men over den gantschen Dam: „Leve Willem de eerste, de soevereine vorst van Nederland!" — Als die roep is uitgesproken, hoort men 't bazuingeschal, maar een oogenblik slechts, want op nieuw wordt de volkskreet duidelijk en krachtig aangeheven, en na de derde maal met een daverend hoezee! beklonken.

Amsterdam heeft Willem I uitgeroepen als soeverein vorst van 't vrije Nederland.

Nu zwijgen de bazuinen, de stemmen zwijgen ook, en de secretaris Pelletier leest van 't balkon 's prinsen proclamatie af, welke lezing echter telkens zoodanig door toejuichingen afgebroken wordt, dat wij er de helft niet van verstaan kunnen; — trouwens dit is niemendal; morgen zal die proclamatie wel aangeplakt en in de courant gezet worden, zoodat elk die van woord tot woord zal kunnen genieten.

Welnu, oude patriot! keer nu eens met uwe gedachten tot 1795 terug. Herinnert ge u dat nachtelijk tooneel bij fakkellicht na dien angstvollen zondag nog? Herinner 't u, — gij waart er immers ook op dien 18ⁿ Januarij? [1]) — en vergelijk 't bij wat wij thans aanschouwen. Is er treffender tegenstelling denkbaar? — Dat was onze val; dit is onze opstanding. Toen waren we gelijk krankzinnigen; thans is ons verstand in ons teruggekeerd, — helaas, na zware kastijding! Dat was 't begin, dit is 't einde der revolutie. Want van 1795 tot heden heeft het arme vaderland voortdurend in een revolutionairen toestand verkeerd, — voortdurend in onzekerheid en wisseling van lot. Wel werd er telkens, al van 1798 af, met luider stemme verkondigd, dat de revolutie geëindigd was, maar telkens wentelden wij alweêr en nog

[1]) Vergl. hiervoor bl. 279, 285.

eens om, totdat we eindelijk onder de klaauwen van den keizerlijken adelaar lagen. En in 't eerste oogenblik reeds na de inlijving zag 't oog des Zieners alweêr een nieuwe revolutie in 't verschiet; maar 't zou die der verlossing zijn. Bilderdijk voorspelde het toen:

Dees ellenden
Gaan volenden,
En verpletterd wordt het juk! [1])

Zijne „heilvoorspelling“ is thans vervuld. Het laatste lijden van onze lange revolutiekoorts is doorgestaan. Van den rand des grafs herrijzen wij, — hersteld en met nieuwe levenskracht bezield!

Herinnert ge u dat nachtelijk tooneel in 1795 bij fakkellicht op de trappen van de Waag, dat het begin onzer „ellenden“ was? En wat ge thans aanschouwt, roert het uw hart, verrukt het uwe zinnen niet! Is het geen wonder in uwe oogen? [2]) Andermaal, op dezelfde plek, een nachtelijk tooneel bij fakkellicht, om het „volenden“ der „ellenden“ aan te kondigen! Maar de Waag is er geen getuige meer van. Neen, zij is gevallen; en niemand betreurde haren val, omdat zij het monument onzer dwaasheid geworden was. Vraag ook niet, waar de vrijheidsboom gestaan heeft; de plek is uitgewischt en vergeten. Niemand zoekt er naar; niemand wil die terugvinden.

Hoe velen onder de menigte, die thans den Dam vervult, zijn er ook toen bij tegenwoordig, ja, voorschreeuwers en heethoofden welligt geweest! maar zij verschuilen zich in 't gedrang. Zij willen niet meer denken aan de dagen, wier herinnering hunne beschaming is. Eén echter van de mannen, die toen op den voorgrond stonden, treedt hier andermaal ten tooneele. 't Is de generaal Kraijenhoff. In 1795 stond hij op de trappen van de Waag; thans staat hij op 't balkon van 't paleis: toen om de revolutie, die Oranje verdreef, thans om Oranjes terugkomst, die 't einde der revolutie is, af te kondigen; toen om 't soevereine volk, thans om den soevereinen vorst uit te roepen; en zeker acht hij zich in dit oogenblik gelukkig, met deze tweede handeling de eerste te kunnen dekken.

Amsterdammers! wenscht elkander geluk. Vergeet uwe dwaasheden,

---

[1]) *Afscheid*, a. v.

[2]) Dat was 't voor hen, die 't beleefden, en jaren later trilde hunne stem nog van aandoening als zij 't verhaalden.

maar vergeet ook voor immer uwe partijschappen. Weest voortaan één hart en ééne ziel. Wie ooit de partijhaat weêr aanblaast, is een vijand van zijn vaderland. Wenscht elkander geluk, mannen! eer gij terugsnelt naar uwe woningen, want thans is het uur gekomen, waar ge zoo lang en zoo smartelijk naar gezucht hebt. De ellenden zijn volend en verpletterd is het juk. In dit nachtelijk uur hebben wij onzen rang onder de natiën van Europa hernomen. Wij hebben Willem van Oranje uitgeroepen tot onzen soevereinen vorst, en de roepstem van Amsterdam is die van geheel Nederland [1]). Thans zijn Oranje en Neêrland één. En zoolang de grondwet van den staat nog niet geschreven is, bestaat ze uit deze drie woorden, in ieders hart geschreven: Eendragt, moed en vaderlandsliefde!

VI.

In den ochtend van den 1n December stond de eene helft van Amsterdam proclamatiën te lezen, en de andere helft was druk in de weer om de gevels te vercieren; en toen 't over éénen liep, werden allengs Haarlemmerdijk en Heerengracht en Dam met menschen gevuld, die meenden, dat „Vader Willem" tegen drie uren komen zou. Ja, dat was wel 't verlangen van zijn hart, gelijk hier ook alle harten naar hem verlangden, en zijne komst was zelfs reeds berigt [2]), maar hij werd teruggehouden door eenen krijgsraad met de Pruisische en Russische generaals en den Engelschen minister, zoodat hij zijne reize herwaarts één dag uitstellen moest. [3])

En welke proclamatiën zijn 't, die de menschen lezen? — Vooreerst die van den Prins, waarbij zij met aandoening elkander wijzen op de woorden: „Al het verledene vergeten en vergeven!" — „Alle partijschap voor altoos verbannen!" — „De oude tijden zullen herleven!" — Ja, dit laatste is de schoonste illusie van 't oogenblik. En daarna lezen ze die, welke de Kommissarissen van 't Algemeen Bestuur

---

[1]) Dit verklaarde de Haagsche burgemeester op den 3n Dec: „De roep van het magtige Amsterdam is de stem van geheel Nederland."

[2]) In 't reeds aangehaalde briefje van Canneman.

[3]) De blijde inkomst van den Soevereinen Vorst op den 2n Dec. beschrijf ik hier niet. Dit zou een nieuw tafereel moeten vormen. Het tafereel, dat ik schetsen wilde, is met het aanbreken van den 1n Dec. voltooid. Op den morgen van dien dag verklaarden teregt de Kommissarissen in hunne proclamatie: „De groote gebeurtenis is voleindigd." — Met den 1 Dec. 1813 begint een nieuw tijdvak.

hebben doen aanplakken. Deze verkondigen, dat nu de storm der revolutie heeft uitgewoed; — dit is de zaligste geruststelling van 't oogenblik! Zij verkondigen, dat geen Willem VI teruggekeerd is, om verouderde instellingen weêr in 't leven te roepen, maar dat Willem I optreedt, om een nieuwen constitutioneelen staat te vestigen. Juist, zoo verlangt het de natie: zij wil de goede vruchten der revolutie behouden, maar de wonden, door haar geslagen, geheeld zien.

Al waren er nog „oude heeren", die de overledene republiek met den erfstadhouder wel teruggewenscht hadden; al was er zelfs een oogenblik, dat hier en daar de oude soevereine Heeren Staten hunne doodshoofden weêr uit de graven opstaken; op onze kreet: „Leve de Soevereine Vorst!" doken al die doodshoofden weêr onder, en het graf sloot zich voor eeuwig over hen. Wij willen geen aristokratische pruikenregeering meer, maar hebben evenzeer onze bekomst van de „representatieve democratie". Wij hebben genoeg gezien van de volkssoevereiniteit, maar verlangen ook het federalisme niet terug; wij willen geen zeven of negen staten, maar één; geen honderd soevereinen maar één! Eén vorst, één wet, één vaderland, — ziedaar onze leus.

Willem van Oranje keert niet terug als opvolger in de rij der stadhouders, maar als de eerste eener nieuwe vorstenreeks; daarom is hij Willem I. Niet als een erfprins treedt hij op, maar als den geroepene des volks [1]); niet als de zoon van Willem V, maar als zijn tegenbeeld, zoowel in karakter als in beginselen. In tegenstelling van 's vaders zwakheid, is hij de man van kracht, om op te rigten wat vervallen is, en de drager der beginselen, waar Willem V tegen geworsteld heeft.

Willem van Oranje keert niet in 't vaderland terug als een bewonderaar van den ouden tijd, die niets geleerd en niets vergeten heeft; hij wil integendeel veel vergeten, omdat hij veel geleerd heeft. Hij stapt over de traditiën en veeten van twee eeuwen heen. Zijne taak is nieuwe instellingen te vestigen, en ieder toegeven aan neigingen tot de verouderde zal een misslag zijn [2]).

---

[1]) Dit verklaarde hij zelf in de eerste zinsnede zijner proclamatie.

[2]) Let wel: mijn standpunt is hier 1813, en niet 1840. Wat dit laatste jaartal beteekent tegenover het eerste, leert de geschiedenis.

Twee huizen van Oranje zijn er geweest, en beider geschiedenis is gesloten; die van 't eerste was roemrijk, die van het tweede roemloos. Willem I sticht een derde om een nieuwen toestand te scheppen, waarin Oranje niet meer het hoofd eener staatspartij zijn, maar aan 't hoofd van den staat en boven alle partijen staan moet. Dit zal voortaan de politieke beteekenis van: „Oranje boven!" zijn.

Laat het oorspronkelijk een zeemanskreet tegen de Duinkerkers geweest zijn; laat het in de dagen van Jan de Wit de partijleus der stadhoudersgezinden geworden zijn; wat gaan ons die oude beteekenissen thans aan? De eerste is verzonken in den nacht der vergetelheid, de tweede bedolven in den poel onzer rampzaligheden. Bij den eersten snik van 't herlevend vaderland was de eerste gedachte aan Oranje, — want onuitroeibaar is 't historisch bewustzijn in 't Nederlandsch hart, dat Oranje de vader des vaderlands was! — en de eerste kreet, die der geprangde borst ontwelde, — als de morgenwekker der verlossing, als de frissche opwelling van 't nationaal gevoel, als de krachtvolle uitdrukking van hoop en vertrouwen, van moed en eensgezindheid, — was: Oranje boven!

Neêrland hoorde 't: toen Amsterdam de vrijheidskreet aanhief, riep het: „Oranje boven!" en heel Neêrland, waar het Fransche juk afgeworpen werd, herhaalde die kreet. Geen partijleus is dit. Oranje beteekent ons onafhankelijk volksbestaan. Oranjes komst is beslissend zelfs voor de weifelaars. Om Oranje scharen zich allen. Oranje is de zelfstandigheid en de vrijheid onzer natie. Van nu af zijn Oranje en Neêrland één: Oranje is Neêrland en Neêrland is Oranje! Die bewustheid ligt diep in 't hart der natie, en daarom werd in den mond der natie de kreet: „Oranje boven!" de leus van 't vrije vaderland.

Zij werd het, — zij is het, — zij blijve 't eeuwen lang!

PLAATSING DER PLATEN.

I. Gijsbrecht III, heer van Aemstel, laat den Dam in den Amstel leggen (thans de Vijgendam genaamd), omstreeks het jaar 1240 . . . . tegenover bl. 3.

II. De blijde inkomst van Gwy van Henegouwen, als heer van Amsterdam en Amstelland, in het jaar 1300 . . . . „ „ 36.

III. Amsterdam rust eene vloot uit ter hulpe van den koning van Zweden, Ao. 1367. . . . . „ „ 47.

IV. Op de Plaetse (den Dam), Ao. 1414 . . . . „ „ 67.

V. Het leggen van den eersten steen der Sint-Antonispoort (thans het oude gebouw op de Nieuwmarkt), op den 28n April 1488. . . . . „ „ 96.

VI. De blijde inkomst van prins Karel (later Karel V) als graaf van Holland, op den 15n Junij 1515 . . . . „ „ 105.

VII. De graaf van Bossu begeeft zich aan boord der Inquisitie, op den 12n September 1573 . . . . „ „ 138.

VIII. De eerste Oostinjevaarders te Amsterdam binnengekomen, in Augustus 1597. . . . . „ „ 154.

IX. Prins Maurits wordt feestelijk ontvangen door Dr. Samuel Coster en de Opperbroeders der Akademie, op den 24n Mei 1618 . . . . „ „ 177.

X. De inwijding van den Schouwburg, op den 3n Januarij 1638. „ „ 197.

XI. De maaltijd in 't nieuwe Stadhuis, op den 29n Julij 1655. „ „ 215.

XII. Prins Willem III inspecteert de bolwerken te Amsterdam, op den 13n Augustus 1672 . . . . „ „ 236.

XIII. Tsaar Peter de Groote als scheepstimmerman op de Oost-indische werf, in 1697 . . . . „ „ 265.

XIV. De Vrijheidsboom op den Dam, op den 19n Januarij 1795. „ „ 289.

XV. Aan den Buitenkant, in den nacht na den 15n November 1813. „ „ 299.

VERBETERINGEN.

Op bl. 24 reg. 7 is het woordje *hem* uitgelaten. Lees: *hem opentlijk.*

" " 132 noot 2 staat: 88 *toen hij stierf;* dit moet zijn: *stierf in* 1588.